

Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

**Priručnik za obuku trenera za
tužioce i sudije**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Priručnik za obuku trenera za tužioce i sudije

Projekat Saveta Evrope „Jačanje borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici na Kosovu * - Faza II

Autori:

Eileen Skinnider
Međunarodni savetnik

Ariana Qosaj-Mustafa
Lokalni savetnik

decembar 2020.

*Svako pominjanje Kosova u ovom tekstu, bez obzira da li se radi o teritoriji, institucijama ili stanovništvu, podrazumeva punu usaglašenost sa Rezolucijom Ujedinjenih nacija 1244 bez prejudiciranja statusa Kosova.

Ovaj dokument je izrađen u okviru projekta Saveta Evrope. Ovde izneti stavovi se ni na koji način ne smeju shvatiti kao da odražavaju zvanično mišljenje bilo koje strane.

Za mišljenja izražena u ovom radu odgovorni su autori i ona ne predstavljaju nužno zvaničnu politiku Saveta Evrope.

Svi zahtevi u vezi sa reprodukcijom ili prevodom svih ili pojedinih delova ovog dokumenta trebaju se uputiti Direkciji za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Svu ostalu prepisku u vezi sa ovim dokumentom uputiti na Odeljenje za ravnopravnost pri Generalnom direktoratu za demokratiju.

Naslovnica i izgled: Pi Communications, Priština, Kosovo *

Koristi se naslovna slika sa ovlašćenjem licence Shutterstock Premier.

© Savet Evrope, decembar. 2020.

Sadržaj

Zahvalnost	6
Skraćenice i akronimi	7
Glosar ključnih pojmova	9
UVOD	11
KONTEKST	12
1.1 Namena Priručnika za obuku predavača obuke	13
1.2 Struktura Priručnika za obuku predavača obuke	13
1.3 Napomena za predavače obuke	14
1.4 Pregled modula i ciljeva učenja	15
1.5 Korišćena literatura	18
DEO 1: RAZUMEVANJE NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI: ZAHTEVI PRAVNOG OKVIRA MEĐUNARODNIH STANDARDARDA	21
1: Razumevanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici	21
1.1 Objašnjenje i definicije nasilja nad ženama i nasilja u porodici	21
1.2 Oblici nasilja nad ženama i nasilja u porodici	23
1.3 Razumevanje dinamike rodno zasnovanog nasilja nad ženama i uticaj viktimizacije	24
1.4 Uobičajeni mitovi i stereotipi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici	30
1.5 Stope prevalencije i opadanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici na Kosovu*	36
1.6 Važnost obezbeđivanja pristupa koji je usmeren na žrtvu, rodno odgovoran i zahteva odgovornost počinioca	38
1.7 Mogućnosti za vežbe	38
2. MEĐUNARODNI, REGIONALNI I PRAVNI OKVIR KOSOVA* ZA PRUŽANJE ODGOVORA NA NASILJE NAD ŽENAMA I NASILJE U PORODICI	47
2.1 Međunarodni standardi	47
2.2 Istambulska konvencija	50
2.3 Pregled relevantnih zakona Kosova*	52
2.4 Relevantna međunarodna i evropska ključna pravna načela i pravila	60
2.5 Tehnike za korišćenje međunarodnih i evropskih standarda u radu tužilaca i sudija	65
2.6 Mogućnosti za vežbe	66
DEO 2: ULOGA TUŽILACA I SUDIJA U PRUŽANJU ODGOVORA NA NASILJE NAD ŽENAMA I NASILJE U PORODICI	71
1. Zaštita	71
1.1. Međunarodni standardi	71
1.2 Pravni okvir Kosova*	74

1.3 Procena rizika i planovi bezbednosti	75
1.4 Odlučivanje o delotvornim merama zaštite: neka pitanja za tužioce i sudije	77
1.5 Mogućnosti za vežbe	81
2. Rad sa žrtvama kao svedocima – Tehnike koje obezbeđuju pristup usmeren na žrtvu	87
2.1 Međunarodni standardi	87
2.2 Pravni okvir Kosova*	89
2.3 Tehnike u radu sa žrtvama koje obezbeđuju pristup usmeren na žrtvu	89
2.3.1 Kako komunicirati sa žrtvama da bi se izbegla sekundarna viktimizacija	89
2.3.2 Obaveštavanje žrtve o njenim pravima	93
2.3.3 Zaštita, podrška i pomoć žrtvi	94
2.4 Postupanje sa nevoljnim svedocima	94
2.5 Stvaranje atmosfere podrške zakona u sudnici	96
2.6 Mogućnosti za vežbe	98
3. PROCENA I EVALUACIJA DOKAZA	101
3.1 Međunarodni standardi	101
3.2 Pravni okvir Kosova*	102
3.3 Obezbeđivanje sveobuhvatne istrage i prikupljanje svih relevantnih dokaza	102
3.4 Korisni saveti za procenu dokaza	103
3.4.1 Procena kredibiliteta žrtve	103
3.4.2 Pitanja forenzičkih dokaza	104
3.5 Posebna pitanja za tužioce kada procenjuju dokaze	105
3.5.1 Korišćenje diskrecionog prava tužioca	105
3.5.2 Izbor odgovarajućeg optužnog predloga	106
3.5.3 Nastavak krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti (ex officio)	107
3.6 Posebna pitanja za sudije kada procenjuju dokaze	107
3.6.1 Utvrđivanje činjenica i tumačenje dokaza	107
3.6.2 Primena i tumačenje zakona	107
3.6.3 Uključivanje rodne perspektive u sudsko obrazloženje i veština izrade presude	108
3.7 Mogućnosti za vežbe	109
4. BORBA PROTIV DISKRIMINATORSKOG KORIŠĆENJA DOKAZNIH PRAVILA	111
4.1 Međunarodni standardi	111
4.2 Pravni okvir Kosova*	111

4.3 Nediskriminatorsko tumačenje i primena dokaznih pravila	112
4.3.2 Pitanja koja se tiču prihvatljivosti dokaza o seksualnoj prošlosti	113
4.3.3 Pitanja koja se tiču zahteva ili praksi za hitno podnošenje krivične prijave	113
4.3.4 Pitanja koja se tiču zahteva ili praksi podnošenja dodatnih dokaza	113
4.3.5 Pitanja koja se tiču dokaza o sklonostima optuženog	114
4.3.6 Pitanja koja se tiču usluga veštaka	114
4.4 Posebna pitanja za tužioce	114
4.4.1 Izrada strategije krivičnog gonjenja i priprema za suđenje	114
4.5 Posebna pitanja za sudije	115
4.5.1 Efikasno upravljanje sudskim predmetima	115
4.5 Mogućnosti za vežbe	116
5. DONOŠENJE PRESUDE I PRAVNI LEK	117
5.1 Međunarodni standardi	117
5.2 Pravni okvir Kosova*	120
5.3 Neka pitanja za tužioce i sudije	121
5.4 Mogućnosti za vežbe	123
6. MEDIJACIJA I POMIRENJE	125
6.1 Međunarodni standardi	125
6.2 Pravni okvir Kosova*	126
6.3 Neka pitanja za tužioce i sudije	126
6.4 Mogućnosti za vežbe	128
DEO 3: PRIPREMANJE ZA OBUKU	129
1.0 Komplet alata za predavače obuke: korisni saveti i metodološka uputstva za predavače obuke	129
1.1 Pripremanje za obuku	129
1.2 Korisni saveti za obuku tokom odvijanja kursa	130
1.3 Napomena o principima učenja kod odraslih	132
1.4 Evaluacija	133
1.5 Dodatni korisni saveti za delotvornog predavača obuke	134
PRILOG 1: UZORAK OBRASCA ZA ZAVRŠNU EVALUACIJU OBUKE	139
PRILOG 2: PITANJA I ODGOVORI ZA TEST PRE/NAKON OBUKE	143

Zahvalnost

Aktuelni priručnik za obuku tužilaca i sudija za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici razvijen je u okviru projekta „Jačanje borbe protiv žena i nasilja u porodici na Kosovu * - faza II“ u saradnji sa Pravosudnom akademijom Kosova *.

Savet Evrope i Pravosudna akademija Kosova* se posebno zahvaljuju gđi. Eileen Skinnider i gđi. Ariana Qosaj-Mustafa, savetnicama na projek Saveta Evrope, za pomoć u izradi ovog materijala.

Posebnu zahvalnost dugujemo i članovima radne grupe (tužioci, sudije, nadležni organi iz Ministarstva pravde i Agencije za rodnu ravnopravnost, Kancelariji za zaštitu žrtava i drugi pravni službenicima) na njihovom dragocenom doprinosu tokom izrade ovog priručnika za obuku.

Skraćenice i akronimi

CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena
 OCD	Organizacije civilnog društva
DEVAW	Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminisanju nasilja nad ženama
NuP	Nasilje u porodici
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
NHZ	Nalog za hitnu zaštitu
EU	Evropska unija
EVAW	Okončanje nasilja nad ženama
OP	Opšta preporuka
ZZNP	Zakon br.03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici
NVO	Nevladina organizacija
OHCHR	Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava
NzZ	Nalog za zaštitu
COR	Ciljevi održivog razvoja
SOP	Standardne operativne procedure
PNHZ	Privremeni nalog za hitnu zaštitu
OPO	Obuka predavača obuke
UN	Ujedinjene nacije
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj
UNODC	Kancelarija Ujedinjenih Nacija za borbu protiv droge i kriminala
UN Women	Agencija UN za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena
ZZ	Zastupnici žrtve
NnŽ	nasilje nad ženama

Glosar ključnih pojmova

Ročište radi određivanja kaucije je sudski postupak u kome sud utvrđuje da li lice koje je optuženo za neko kazneno delo treba da bude oslobođeno pod uslovima koji važe do početka glavne rasprave, uključujući kauciju u gotovini ili vrednosnim papirima.

Prethodna rasprava je rasprava na kojoj sudija, konkretnije sudija za prethodni postupak, odlučuje da li tužilaštvo ima dovoljno dokaza za izvođenje krivičnog predmeta na glavnu raspravu.

Kompenzacija označava kvantifikovanu odštetu koja je rezultat počinjenog nasilja, a obuhvata i novčane i nematerijalne pravne lekove, kao što je sudska zabrana (Međuagencijski paket esencijalnih usluga UN).

Podnosilac žalbe je pravni izraz koji označava osobu koja se žalila na krivično delo koje još nije dokazano na sudu.

Nasilje u porodici u ovom kontekstu, odnosi se na "svako delo fizičkog, seksualnog, psihološkog, odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li počilac deli ili je delio isto boravište sa žrtvom (Istambulska konvencija, član 3 (b)). Kao i Istambulska konvencija i ovaj priručnik u središtu ima različite oblike rodno zasnovanog nasilja počinjenog prema ženama, od kojih je jedno i nasilje u porodici. Prihvatajući da nasilje u porodici nesrazmerno pogađa žene, kao i uz svest da nasilje u porodici može biti počinjeno i protiv muškaraca i dece, ovaj priručnik se može primeniti na sve žrtve nasilja u porodici, ali posebnu pažnju poklanja ženama žrtvama.

Rod se odnosi na "društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atribute koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce" (Istambulska konvencija, član 3 (c)).

Rodno zasnovano nasilje nad ženama odnosi se na "nasilje koje je usmereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmerno pogađa žene" (Istambulska konvencija, član 3(d)).

Rodno odgovorna pravda znači obezbediti da svi zakoni, institucije pravosuđa, pravosudni procesi i ishodi pravde ne diskriminišu nikoga na osnovu pola. Ona nalaže da se sama prava posmatraju iz rodne perspektive, kao i procenu pristupa i smetnji za uživanje ovih prava od strane žena i muškaraca i usvajanje rodno odgovornih strategija za njihovu zaštitu i unapređenje.

Rodna osetljivost odnosi se na cilj razumevanja i uzimanja u obzir društvenih i kulturoloških faktora koji se odnose na isključivanje i diskriminaciju na rodnoj osnovi u različitim sferama javnog i privatnog života. Ona se uglavnom tiče strukturnog zapostavljanja položaja i uloge žena (Evropski institut za rodnu ravnopravnost).

Rodno specifičan pristup u skladu sa Istambulskom konvencijom, podrazumeva prepoznavanje da su nasilje nad ženama i nasilje u porodici ukorenjeni u istorijski nejednakim odnosima moći između žena i muškaraca i da bismo delotvorno rešavali problem, sve preduzete mere treba da imaju za cilj postizanje *de jure* i *de facto* jednakosti između žena i muškaraca.

Mitovi su široko prihvaćena, ali pogrešna uverenja ili ideje. Mitovi o rodno zasnovanom nasilju nad ženama i devojka se zasnivaju na predrasudama i rodnim stereotipima.

Strana u sudskom sporu prema Zakoniku o krivičnom postupku Kosova*, uključuje državnog tužioca, tuženu stranu i oštećenu stranu. Okrivljeni se ne smatra stranom u sporu prema članu 392 Krivičnog zakonika Kosova*.

Počinitelj u ovom priručniku, pojam "počinitelj" odnosi se na lice koje vrši nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Sekundarna viktimizacija je viktimizacija koja se javlja ne kao direktan rezultat krivičnog dela, već kroz neadekvatan odgovor institucija pravosudnog sistema i onih koji brinu o žrtvama (Ažurirani model UN strategija i praktičnih mera).

Žrtva u ovom priručniku, pojam "žrtva" odnosi se na ženu koja je bila podvrgnuta nasilju nad ženama i nasilju u porodici. Ovaj pojam "žrtva" označava pravni status u sistemu krivičnog pravosuđa i upotrebljava se da potvrdi da su žene koje doživljavaju nasilje podvrgnute činu nasilja i imaju pravo na pravdu, zaštitu, podršku i naknadu. Korišćenje pojma "žrtva" ne znači da se žrtve sagledavaju kao neko ko pasivno "trpi" nasilje; važno je priznati da žrtve pokušavaju na mnoge načine da spreče, odupru se i da se nose sa nasiljem koje doživljavaju. Žrtve su aktivne u procesu sprečavanja i intervenisanja i nisu samo objekti u procesu; one su "eksperti iz iskustva" koje moramo poštovati i osnaživati da budu sredstvo promene u vlastitim životima.

Fond za obeštećenje žrtava u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku Kosova*, je fond u koji se slivaju prikupljena kaucija i druga zakonski obezbeđena sredstva. Plaćanja iz fonda za kompenzaciju žrtava se koriste za isplatu nadoknade žrtvama krivičnih dela kako je to predviđeno zakonom.

Usmerenje na žrtvu: u skladu sa Istambulskom konvencijom, ovaj priručnik postavlja potrebe i prava žrtava u središte prioriteta i primenjuje rodno specifičan pristup, prepoznajući da nasilje nad ženama i nasilje u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije i kao takvo se mora sistematski rešavati posebnim merama.

Nasilje nad ženama „nasilje nad ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode do, ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno, finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući pretnje takvim delima, prinudu ili proizvodno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu" (Istambulska konvencija, član 3(a)).

Žene pojam "žene" takođe obuhvata i devojke mlađe od 18 godina (Istambulska konvencija, član 3(f)).

Osnaživanje žena označava osnaživanje žena za puno učešće u svim sektorima života i smatra se od suštinske važnosti za izgradnju jakih ekonomija, postizanje međunarodno dogovorenih ciljeva razvoja i održivosti i poboljšanje kvaliteta života za žene, muškarce, porodice i zajednice (Agencija UN za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena).

Ranjiva žrtva u skladu sa Krivičnim zakonikom Kosova*, je žrtva krivičnog dela koja je dete, osoba sa fizičkim ili mentalnim hendikepom, osoba smanjenog intelektualnog kapaciteta, trudnica, starija osoba ili osoba čiji odnos i zavisnost od počinioca čini takvu osobu posebno ugroženom za ponovljenu viktimizaciju, zastrašivanje ili odmazdu.

Uvod

Nasilje nad ženama i nasilje u porodici na Kosovu* je veoma prisutno i široko rasprostranjeno i doseže razmere pandemije. Prema jednom izveštaju, u prethodnoj deceniji¹ dolazi do povećanja broja prijavljenih slučajeva ubistava koja su rezultat porodičnog i rodno zasnovanog nasilja. U istraživanju koje je sprovela Ženska mreža Kosova u periodu od 2014-15. godine navodi se da je 41% žena izjavilo da su pretrpele neki vid nasilja u porodici, uključujući fizičko, psihičko i/ili ekonomsko nasilje u prethodnih 12 meseci, a 68% žena je izjavilo da su u svom životu pretrpele nasilje u porodici.² Slika je manje jasna za ostale oblike nasilja koji su obuhvaćeni Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambulska konvencija), kao što su: silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno uznemiravanje, praćenje i uznemiravanje, maloletnički i prinudni brakovi, genitalno sakaćenja žena, prinudni abortus i sterilizacija. Iako ne postoji zvanična statistika, podaci nevladinih istraživanja (2015) pokazuju da se procenjuje da je 64% žena iskusilo neki oblik seksualnog uznemiravanja u svom životu.³

Takvo nasilje je ozbiljno kršenje ljudskih prava. To je kršenje ljudskog dostojanstva a, u najgorem obliku, kršenje prava na život. To je takođe i ekstreman izraz polne nejednakosti. Policijski podaci (iz 2016.) navode da se kod nasilja u porodici koje je prijavljeno policiji u skoro 80% slučajeva radilo o ženama, pri čemu su ogromnu većinu počinitelja nasilja činili trenutni ili bivši partneri muškarci i/ili supružnici.⁴ Imajući ovo u vidu, gro nasilja nad ženama i nasilja u porodici pokazuje rodnu prirodu nasilja u porodici.⁵

Slično kao i u mnogim zemljama, sistem krivičnog pravosuđa Kosova i dalje ne štiti žene žrtve nasilje. Razlog za to su praznine u krivičnom zakonodavstvu, loša primena krivičnih zakona i propisa, nedostatak odgovarajućeg kapaciteta u sistemu krivičnog pravosuđa, diskriminatorski stavovi među akterima krivičnog pravosuđa, uključujući stavove da je žrtva kriva, i nedostatak zadovoljavajućih i održivih namenskih resursa. Ovaj propust ima za rezultat veliki broj slučajeva nasilja koji se ne prijavljuju i ne procesuiraju, duboko nepoverenje i sumnju u institucije krivičnog pravosuđa, visok stepen nekažnjavanja počinioca i veliki procenat žrtava čije potrebe za pružanjem pomoći, opšte i pravne zaštite niti su prepoznate niti se ispunjavaju. Studije na Kosovu* ukazuju da nasilje nad ženama i nasilje u porodici i dalje u velikoj meri ostaje neprijavljeno, pri čemu podaci iz jedne studije iz 2008. godine daju procenu da se 90% slučajeva na Kosovu* ne prijavljuje zbog stava da se radi o privatnoj stvari, iz straha od društvene stigmatizacije, straha od osвете, nedostatka poverenja u sistem krivičnog pravosuđa i ekonomske zavisnosti od počinioca.⁶ Nedavni policijski podaci (2018/2019) otkrivaju povećan broj prijavljivanja što može da ukazuje na rast poverenja koje žene imaju u sposobnost krivičnog pravosuđa da odgovori na takvo nasilje; međutim, potrebne su dodatne studije.⁷ Jedna studija je utvrdila da je stopa obustavljenih predmeta za nasilje u porodici i dalje visoka, pri čemu je preko polovine (51,5%) svih krivičnih prijavi za nasilje u porodici odbačeno od strane sudova Kosova* u 2017. godini, a u samo 40,4% predmeta doneta je osuđujuća presuda u periodu od 2015-2018.⁸

1 Qosaj-Mustafa, Ariana i Morina, Donjeta. 2018. „Accessing Justice for Victims of Gender Based Violence in Kosovo*: Ending Impunity for Perpetrators“ („Pristup pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja na Kosovu*: Zaustavljanje nekažnjavanja počinitelja“). Kosovski institut za istraživanje i razvoj praktičnih politika.

2 Ženska mreža Kosova. 2015. „Nema više izgovora. Analiza stavova, učestalosti i institucionalnog odgovora na nasilje u porodici na Kosovu*“. Priština/Priština.

3 Ženska mreža Kosova. 2016. Seksualno uznemiravanje na Kosovu*. Priština/Priština.

4 Krol, Paula, Kabashi, Emine i Ramizi Bala, Ardita. 2017. „Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja prema ženama na Kosovu*“. Savet Evrope, str.3.

5 Krol et al, 2017. Mapiranje usluga podrške , str.3.

6 Krol et al, 2017. Mapiranje usluga podrške , str.3.

7 Podaci policije Kosova* za 2018/2019 navode povećanje prijavljivanja od 25%.

8 Qosaj-Mustafa et al. 2018. Accessing Justice („Pristup pravdi“).

Tužiocima i sudijama imaju najvažniju ulogu u pružanju odgovora pravosuđa na nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Oni su ključ koji treba da obezbedi da Kosovo* ispunjava svoju međunarodnu obavezu da sa dužnom revnošću sprečava, istražuje i kažnjava dela nasilja nad ženama. Naročito će tužiocima i sudijama imati ključnu ulogu u sprovođenju odluke Skupštine Kosova* od 25. septembra 2020. godine o izmeni Ustava kako bi se direktno sprovela Istanbulska konvencija. Na praktičnom nivou, pokretanje istrage i donošenje presuda za rodno zasnovana nasilna kaznena dela može predstavljati izazov i zada specifične teškoće tužiocima i sudijama, bez obzira da li se radi o početnicima u struci ili iskusnim profesionalcima. Često postoje brojni očigledni izazovi zbog prirode nasilja (nepredvidivo, sukcesivno kroz određeni vremenski period, skriveno za ostale). Dešava se da policijska istraga ne ispunjava standarde. Žrtve mogu biti traumatizovane, bez želje da sarađuju i da se povlače ili poriču svoje optužbe. Akteri krivičnog pravosuđa mogu imati rodni predrasuda ili prihvatiti uobičajene mitove u vezi sa nasiljem nad ženama kada ispituju kredibilitet žrtve i činjenice iz predmeta. Na tužiocima i sudijama je da obezbede da se relevantni krivični zakoni, uključujući one koji se odnose na oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici, tumače kroz lupu međunarodnih normi i standarda; da se delotvorno primenjuju; štite žene i devojke od nasilja, uključujući i od ponavljanja nasilja; da pozivaju počinioca na odgovornost; obezbede delotvornu odštetu za žrtve; i obezbede da žrtve ne budu podvrgnute sekundarnoj traumi od strane pravosudnog sistema.

Obučavanje tužilaca i sudija može pojedinim tužiocima i sudijama pružiti veštine, znanje i stavove da odgovore na svaki slučaj nasilja nad ženama i nasilja u porodici na rodno odgovoran način. Obuka može da osigura da predrasude i rodni stereotipi ne utiču na sudski proces i ne podrivaju kredibilitet žrtve rodno zasnovanog nasilja; da se obavljaju smislene i sveobuhvatne istrage i da su cenjeni svi dokazi; da se u sudnicama upravlja na način koji rešava predrasude koje vode ka optuživanju žrtve, neverovanje u priču žrtve i, u krajnjoj liniji, suđenje žrtvi; i da počinioci budu odgovarajuće kažnjeni. Obuka takođe može mnogo da doprinese oblikovanju institucionalne kulture i praksi koje su se pokazale neefikasnim u prošlosti. Obuka može takođe da pruži podršku ovim profesionalcima da kod žrtava stvore poverenje u pravosudni sistem.

Ovaj priručnik za predavače obuke (OPO) je koncipiran pre, a rađen za vreme pandemije virusa COVID-19. Sve je više dokaza širom sveta da praktične politike izolacije i karantina dovode do povećanja stepena porodičnog, seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, a sa zatvaranjem ili ograničenim pristupom sudovima, postoji povećana potreba za zaštitom i pravdom za žene koje su podvrgnute ovom nasilju.⁹ Cenimo što pravosudni sistemi širom sveta usvajaju inovativne načine da odgovore na nasilje nad ženama i nasilje u porodici tokom COVID-a, na primer, kroz korišćenje savremenih tehnologija. Bez obzira na to koje pravosudne strategije se upražnjavaju tokom ove pandemije, sada više nego ikada intervencije pravosuđa moraju budu usmerene na žrtvu, da pravosudni pristupi budu rodni i da zahtevaju odgovornost počinioca. Ovaj Priručnik OPO usmeren je na obuku tužioca i sudija za to kako da se rukovode ovim ključnim principima.

Kontekst

Obezbeđivanje delotvornog rodno odgovornog odgovora pravosuđa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici je važan korak ka integraciji Kosova* u Evropsku uniju (EU). Istanbulska konvencija sadrži najsavremenije standarde za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja nad ženama i obezbeđivanje pristupa pravdi za žrtve. Istanbulska konvencija je sada deo kosovskog ustava, shodno glasanju Narodne skupštine Kosova 25. septembra 2020. godine o izmenama i dopunama Ustava kako bi direktno uticao na Istanbulsku konvenciju.¹⁰

Ustav Republike Kosovo* garantuje rodnu ravnopravnost kao osnovnu vrednost. Kosovo* je preduzelo važne korake da uspostavi pravni i politički okvir za rešavanja nasilja nad ženama pokušavajući da poboljša zaštitu i podršku za žrtve.¹¹ Kosovo* je usvojilo svoj prvi zakon za borbu protiv nasilja u porodici 2010. godine, Zakon br.03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici (ZZNP), koji reguliše mere zaštite za žrtve, uspostavlja psihološko i lečenje od zlostrebe narkotika za počinioca i definiše obaveze za nadležne organe. ZZNP je građanski zakon, zamišljen prvenstveno da obezbedi zaštitu žrtava, a ne da krivično goni i sankcioniše. Zbog toga u ZZNP nisu predviđene nikakve krivične sankcije za počinioca nasilja, osim u slučajevima kada je prekršen nalog za zaštitu. Krivični zakonik predviđa kazneno delo za silovanje, seksualno zlostavljanje, praćenje i uznemiravanje,

9 UN Joint Report.2020. „Justice for Women amidst COVID-19“ (UN Women, IDLO, UNDP, UNODC, World Bank and the Pathfinders for Justice (Zajednički izveštaj UN za 2020. „Pravda za žene u vreme COVID-19“) UNODC. 2020. „Coronavirus Disease (COVID-19) response – UNODC Thematic Brief on gender-based violence against women and girls“ (Odgovor na bolest koronavirusa (COVID-19) – Tematski sažetak UNODC-a o rodno zasnovanom nasilju nad ženama i devojkaama“).

10 Redakcija Saveta Evrope. 25. septembra 2020. „Skupština Kosova* odlučuje da primeni Istanbulsku konvenciju“.

11 Krol et al. 2017. Mapping Support Services, p. 4 (Mapiranje usluga podrške, str.4).

prinudni brak i prinudni abortus. Uprkos ostvarenom napretku, razvoj događaja je prvenstveno bio usmeren na odgovor na nasilje u porodici, pri čemu su samo marginalno dotaknuti ostali oblici nasilja nad ženama, ili su oni u potpunosti izostavljeni sa dnevnog reda donosioca sektorskih politika.

1.1 Namena Priručnika za obuku predavača obuke

Ovaj Priručnik OPO je izrađen u okviru projekta Saveta Evrope "Jačanje borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici na Kosovu* – Faza II". Ovaj priručnik je konkretno razvijen za potrebe Pravosudne akademije i njene predavače obuke koji obučavaju tužioce i sudije koji rade sa predmetima nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Osnovna namena ovog priručnika jeste da posluži kao izvor predavačima za planiranje i vođenje interaktivnih predavanja obuke za tužioce i sudije usmerene na učenje o delotvornim odgovorima kada se susreću sa krivičnim delima koja uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Krajnji cilj obuke jeste senzibilan način ophođenja tužioca i sudija prema pitanjima nasilja nad ženama i nasilja u porodici i unapređenje njihovih kapaciteta da delotvorno pružanje odgovora na takvo nasilje usvajanjem pristupa koji je usmeren na žrtvu, uz zahtevanje odgovornosti počinioca i zaustavljanje ciklusa nekažnjavanja. Opšti cilj obuke ima tri dela:

- (1) razvijanje boljeg razumevanja od strane tužilaca i sudija za obuhvat i prirodu nasilja nad ženama i nasilja u porodici; dinamiku takvog nasilja, korene uzroka i koncepte rodne ravnopravnosti i kako izbeći uobičajene mitove i zablude.
- (2) Upoznavanje tužilaca i sudija sa međunarodnim standardima, posebno Istambulskom konvencijom i zakonima Kosova* koji se tiču ključnih pitanja za pružanje odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici.
- (3) Proširivanje znanja i veština tužilaca i sudija radi usvajanja pristupa usmerenog na žrtvu i primene zakona i procedura na rodno odgovoran način osiguravajući zaštitu i bezbednost ženama, osnažujući žrtve, pri čemu se počinioci pozivaju na odgovornost.

1.2 Struktura Priručnika za obuku predavača obuke

Ovaj Priručnik OPO se čvrsto temelji na standardima iz Istambulske konvencije i podeljen je na tri glavna dela, uz korišćenje modularne strukture koja obuhvata široku lepezu tema.

Deo 1: Promišljanja o nasilju nad ženama i nasilju u porodici.

Ovaj deo je podeljen na dva modula koji nude informacije predavačima obuke za bolje razumevanje od strane tužilaca i sudija nasilja nad ženama i nasilja u porodici i relevantnih međunarodnih, regionalnih i lokalnih pravnih okvira za pružanje odgovora na takvo nasilje.

Deo 2: Uloga tužilaca i sudija u pružanju odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Ovaj deo je podeljen na šest modula koji su usmereni na znanje i veštine koje predavači obuke žele da prenesu tužiocima i sudijama na prvoj liniji fronta, koji izvršavaju svoje zadatke u kontinuumu pravde, od zaštite žrtava, procene dokaza u njihovom radu, olakšavanja svedočenja žrtve i stvaranja atmosfere podrške zakona u sudnici, obezbeđenja nediskriminatorske primene dokaznih pravila; donošenja presude i upućivanja na pravni lek, i ispravnost korišćenja medijacije i pomirenja, uzimajući u obzir dinamiku predmeta za nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Deo 3: Pripremanje za obuku

Ovaj deo je podeljen na dva modula koji obuhvataju korisne savete i metodološka uputstva za predavače obuke kao i kako da predavači obuke prevaziđu emotivna i lična iskustva nasilja.

1.3 Napomena za predavače obuke

Važno je da predavači obuke koji koriste ovaj priručnik imaju u vidu da je ovo resursni alat koji nudi čitavu lepezu tema i interaktivnih vežbi učenja i studija slučaja. On ne spada u one kurseve obuke koji su skrojeni za sve, već pre svega predstavlja resursni alat za predavače od kojih se traži da pripreme kurs za tužioce i sudije na ovu temu. Pošto je ovaj priručnik relativno obiman, predavačima obuke se savetuje da izaberu različita poglavlja na koja će se fokusirati za različite obuke, u zavisnosti od potreba učesnika. Međutim, imajući to u vidu, predavači obuke bi trebalo da prepoznaju važnost utemeljenja svake obuke na razumevanju dinamike rodno zasnovanog nasilja, ključnih koncepata i osnovnih principa koji spadaju u okvir rodno odgovornog pristupa pravosuđa. Predlažemo da se početna obuka usmeri na prvi deo priručnika, naime, na razumevanje rodne prirode nasilja i na međunarodne obaveze kako bi se stvorila osnova za senzitivizaciju sudija i tužilaca. Štaviše, naknadne obuke koje obuhvataju posebne aspekte uloga tužilaca i sudija u ovim predmetima trebalo bi graditi na ovim temeljima.

Procena potreba obuke. Pre osmišljavanja konkretnog kursa obuke, tim za obuku bi trebalo da uradi procenu potreba obuke i utvrdi znanje i veštine koje treba postići konkretnom obukom. Na primer, ukoliko je obuka namenjena novopostavljenim sudijama i tužiocima, tim za obuku se može opredeliti za osnovni uvod u sve teme koje su obuhvaćene u ovom priručniku, koje se mogu ugrađivati u različito vreme tokom njihovog osnovnog kursa obuke. Ukoliko je obuka namenjena iskusnim tužiocima i sudijama koji su već prošli uvodni kurs, u zavisnosti od stepena njihovog iskustva u vođenju ove vrste predmeta, tim za obuku može da se opredeli da se usmeri samo na jedan ili dva modula tokom kursa obuke, kako bi imali dovoljno vremena da se dublje posvete ovim pitanjima. Način obavljanja procene potreba obuke je detaljnije obrađen u Delu 3: Priprema za obuku.

Nivo razumevanja kod predavača obuke. Od neophodne je važnosti da moderator predavanja na obuci jako dobro razumeju dinamiku nasilja nad ženama, važnost pristupa usmerenog na žrtvu i da imaju prethodno iskustvo u moderiranju diskusija na ovu temu. Kod moderiranja predavanja o rodnoj dinamici koja se nalazi u osnovi ovakvog nasilja, pomogla bi saradnja sa stručnjacima, kao što su nevladine organizacije koje pružaju pomoć žrtvama koje su preživele nasilje, ukoliko postoje. U zavisnosti od iskustva predavača obuke u tehnikama učenja za odrasle i obuci za predmete nasilja nad ženama i nasilja u porodici, neke informacije iz priručnika mogu da prenesu i sami predavači obuke. Nivo detalja u odeljku o znanju u svakom modulu je namenjen onima kojima ova tema nije poznata. Pored toga, Deo 3 pruža osnovne informacije o načelima učenja kod odraslih, korisne savete za pripremu pre početka kursa obuke, kao i sprovođenju evaluacija.

Struktura modula. Moduli su namenjeni da budu praktični, konkretni i korisni. Svaki modul sadrži rezime ključnih pitanja vezanih za temu, pozivanja na merodavne međunarodne i zakone Kosova* i interaktivne vežbe radi pomoći predavačima obuke da pripreme svoje kurseve obuke.

Metodologije obuke. Imajući u vidu da odrasli najbolje uče kada imaju široke mogućnosti učestvovanja, predlažemo da predavači obuke koriste više, i to kombinovanih metodologija za izradu materijala, uključujući:

- Prezentacije u programu PowerPoint – slajdovi pomažu da se bude raznovrsniji. Oni služe da prezentacija bude razumljivija, interesantnija, življa i da se duže pamti.
- Diskusije u plenumu – U cilju angažovanja učesnika da preuzmu aktivniju ulogu u obuci, da im se pomogne da dovedu u vezu ono što uče sa vlastitim radom i da uče iz iskustava drugih, pitanja za celu grupu mogu da proizvedu diskusiju. Predavač obuke može da postavlja pitanja nekolicini učesnika pojedinačno, a zatim da zamoli ostale učesnike da daju komentar na njihove odgovore. Za sumiranje odgovora mogu se koristiti veliki papiri na stalku (flipčart), a predavač obuke zatim može da komentariše intervencije koje su imali učesnici na osnovu iskustva predavača obuke i u skladu sa međunarodnim standardima.
- Grupne aktivnosti - one mogu da obuhvataju vežbe u malim grupama, diskusije o studiji slučaja, simulacije, itd. Za ove aktivnosti, učesnici bi bili podeljeni u manje grupe i dobijali bi zadatak koji treba da završe u roku od 15-30 minuta, u zavisnosti od složenosti zadatka. Od grupa se traži da napišu svoje zaključke na flipčartu i onda se zamoli jedan član iz svake grupe da saopšti zaključke te grupe. Nakon prezentacija sledi opšta diskusija u kojoj predavač obuke interveniše i daje komentar, kada je to prikladno. Zaključci diskusije se mogu postaviti na posebnom flipčartu radi lakšeg pozivanja i kao podsetnik za učesnike obuke. Učesnike obuke treba ohrabrivati da se pozivaju na materijale za obuku tokom grupnih

aktivnosti.

- **Vežbe u velikoj grupi** – one mogu da obuhvataju vežbe kao što su slobodno izlaganje ideja („brejnstorming“), igranje uloga, diskusije o scenariju slučaja ili korišćenje ispisanih kartica za pokretanje diskusije. U zavisnosti od veličine grupe i dodeljenog vremena, ove vežbe bi mogle da se prilagode i postanu vežbe u malim grupama. Međutim, vežbe u malim grupama obično zahtevaju više vremena da svaka grupa saopšti svoj odgovor celoj grupi i za diskusiju u okviru cele grupe.
- **Audiovizuelna sredstava** – korišćenje audiovizuelnog materijala kao što su kratki filmovi, snimci, itd. se preporučuje tokom cele obuke. Ukoliko bilo koji od audiovizuelnih pomagala uključuje vizuelne prikaze žrtava, njihova lica bi trebalo da budu zatamnjena na slikama, tako da se one ne mogu identifikovati.
- **Umnoženi materijali za deljenje** – umnoženi materijali za deljenje, uključujući evaluacione listove pre i nakon završetka obuke, studije slučaja i za grupne vežbe, itd. trebalo bi pripremiti unapred. Oni takođe mogu da uključuju i izvode iz međunarodnog prava i/ili lokalnih zakona.

Napomena koja se tiče korišćenja ovog priručnika tokom dvodnevne radionice za OPO. Iako ovaj Priručnik za OPO treba da posluži kao izvor za predavače obuke za tužioce i sudije koji se nalaze na prvoj liniji fronta na Kosovu*, a organizuju se preko Pravosudne akademije, ovaj priručnik će se takođe konkretno koristiti za dvodnevnu obuku za buduće predavače obuke. Na radionici za OPO, poželjno je da grupa učesnika ne prelazi maksimalni broj od deset osoba. Analiziraće se svi moduli; međutim, s obzirom na rok od dva dana, kroz neke module će se prelaziti detaljnije nego kroz druge. Ovo će se dešavati na interaktivan način, sa pozivom na aktivno učešće učesnika i ostavljajući im vreme da postavljaju pitanja i uključuju se u diskusije na osnovu svog praktičnog rada i iskustva u obuci. Metodologija obuke kombinuje predavanja uz korišćenje primera nekih vežbi iz metodologije obuke koje su navedene u priručniku, uključujući studije slučaja, vežbanja, video materijale i igranje uloga. Na kraju svakog predavanja, rezervisano je vreme za pitanja i odgovore, kao i za povratne informacije.

1.4 Pregled modula i ciljeva učenja

Odgovornost za detaljnu organizaciju predavanja koja su im potrebna za svaku datu obuku leži na predavačima obuke. Ovo će, naravno, zavisiti od dužine obuke, nivoa razumevanja učesnika i svih prethodnih obuka koje su pohađali. Ovaj izvorni priručnik trebalo bi da omogući predavačima da pripreme obuke koje se kreću od osnovnog uvodnog kursa obuke do kurseva koji zahtevaju razrađene veštine za izgradnju kapaciteta.

Da bismo pomogli predavačima obuke da odaberu predavanja koja su im potrebna, u nastavku je dat kratak pregled ciljeva učenja za svaki modul i predavanje.

Deo 1: Promišljanja o nasilju nad ženama i nasilju u porodici

Svrha ovog dela priručnika jeste da obezbedi tužiocima i sudijama da dobro razumeju konkretna pitanja koja se odnose na borbu protiv nasilja nad ženama i nasilje u porodici. On nudi bazično razumevanje roda, rodno zasnovanog nasilja, dinamike rodno zasnovanog nasilja i uticaj viktimizacije, mitova i rodnih stereotipa i pregled relevantnih međunarodnih instrumenata i standarda koji se primenjuju. Ove informacije prožimaju preostali deo obuke i predstavljaju suštinsko znanje za veštine koje se razmatraju u delu 2 ovog priručnika. Bolje shvatanje specifičnih izazova sa kojima se suočavaju žrtve rodno zasnovanog nasilja može obezbediti da sva postupanja tužilaca i sudija prema žrtvama budu usmerena na žrtvu i da unapređuju osnaživanje žrtve.

Predavanje	Ciljevi učenja
Modul 1: Razumevanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici	
1. Objašnjenje i definicije	Do kraja predavanja, učesnici stiču neophodno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Razumeju koncept rodne ravnopravnosti kada se susretnu sa predmetima nasilja nad ženama i da budu u stanju da prave razliku između pojmova “pol” i “rod”. ▪ Definišu pojam “nasilje nad ženama” i shvate da je ono i uzrok i posledica rodne nejednakosti.

2. Oblici nasilja	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Razumeju različite oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici i shvate rodnu prirodu takvog nasilja.
3. Razumevanje dinamike rodnog nasilja nad ženama i uticaj viktimizacije	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Shvate dinamiku rodno zasnovanog nasilja nad ženama i uticaj viktimizacije. Razumeju točak moći i kontrole i cikluse nasilja intimnog partnera.
4. Uobičajeni mitovi i stereotipi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Prepoznaju uobičajene mitove i realnosti sa kojima se žene suočavaju i shvate kako ovo utiče na donošenje odluka od strane tužilaca, sudija i žrtava.
5. Situacija na Kosovu*	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Bolje razumeju lokalnu situaciju žena žrtava nasilja. Skorašnji podaci o prevalenciji nasilja prema intimnom partneru i seksualnom nasilju na Kosovu*.
6. Važnost pristupa usmerenog na žrtvu	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Razumeju šta podrazumeva pristup usmerenosti na žrtvu u rešavanju pitanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
Modul 2: Međunarodni i pravni okvir Kosova* za pružanje odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici	
1. Međunarodni standardi	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Steknu znanje i dobro razumeju međunarodnu obavezu ispitivanja svih relevantnih činilaca. Objasne važnost krivičnog pravosuđa uopšte i konkretno uloge tužilaca i sudija u obezbeđivanju sprovođenja međunarodnih obaveza.
2. Istambulska konvencija	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Prepoznaju ključne principe i standarde navedene u Istambulskoj konvenciji.
3. Pregled relevantnih zakona Kosova* i praktičnih politika	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Identifikuju merodavne zakone na Kosovu* kako bi delotvorno odgovorili na nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Upoređuju svoj pravni okvir sa međunarodnim preporukama koje se tiču obaveze ispitivanja svih relevantnih činilaca.
4. Relevantna sudska praksa na međunarodnom i evropskom nivou	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Prepoznaju ključnu sudsku praksu ESLJP i Komiteta CEDAW u pogledu delotvorne primene standarda ispitivanja svih relevantnih činilaca tokom istraga i krivičnih gonjenja.
5. Tehnike za tužioce i sudije o tome kako da koriste međunarodne standarde u svom radu	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Primenjuju merodavne međunarodne standarde u svom radu.

Deo 2: Uloga tužilaca i sudija u pružanju odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici

Svrha ovog dela priručnika jeste da se nadoveže na osnovne informacije koje se nalaze u delu 1 i da stavi naglasak na znanje i veštine koje je potrebno da poseduju tužioci i sudije kako bi bili u stanju da prilikom obavljanja zadataka obezbede pristup usmeren na žrtvu, rodno odgovoran, koji zahteva odgovornost počinioca kroz kontinuum pravde. Uz bolje razumevanje koncepata i pitanja koja su povezana sa rodno zasnovanim nasiljem, ovaj deo ima za cilj da ponudi dobro tehničko pravno znanje za primenu naloga za zaštitu, nadzor nad istragama, krivično gonjenje, suđenje i donošenje presude.

Predavanje	Ciljevi učenja
1. Zaštita	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Vrše procenu opasnosti i analizu rizika u predmetima nasilja nad ženama. Obavljaju ročišta za oslobađanje u prethodnom postupku ili donose odluke o polaganju kaucije, uzimajući u obzir bezbednost žrtve.
2. Rad sa žrtvama kao svedocima – Tehnike koje obezbeđuju pristup usmeren na žrtvu	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Delotvorno komuniciraju sa žrtvama. Shvate ulogu žrtava i razumeju njihova prava. Vode rodno odgovoran razgovor sa žrtvama. Razumeju i preduzimaju radnje kada su u pitanju žrtve koje ne saraduju ili su se predomisile. Prepoznaju potrebu i način na koji se primenjuju posebne mere radi atmosfere podrške zakona u sudnici.
3. Procena i evaluacija dokaza	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Obezbede vođenje sveobuhvatne istrage i prikupljanje svih relevantnih dokaza. Tačno procenjuju kredibilnost žrtve i forenzičke dokaze. Za tužioce: koriste diskreciono pravo tužioca u predmetima koji obuhvataju nasilje nad ženama evaluacijom relevantnih faktora fokusirajući se na karakteristike predmeta i prepoznavanje relevantnih pitanja koja se tiču procene tačaka optužnice. Za sudije: uključivanje rodne perspektive u utvrđivanje činjenica i primenu zakona.
4. Borba protiv diskriminatornog korišćenja dokaznih pravila	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Obezbede rodno odgovornu primenu dokaznih pravila (seksualna prošlost; agresivno postavljanje pitanja; pravilo potkrepljujućih dokaza, itd).
5. Donošenje presude i pravni lekovi	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Razumeju potrebu da se obezbede proporcionalne i odvrćajuće kazne u predmetima koji uključuju rodno zasnovano nasilje. Koraci koje treba preduzeti radi obezbeđivanja kazni i pravnih lekova ispunjavaju međunarodne standarde.
6. Medijacija i pomirenje	Do kraja predavanja, učesnici stiču potrebno znanje i veštine da: <ul style="list-style-type: none"> Razumeju neprikladnost korišćenja medijacije i pomirenja u predmetima nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Primenjuju Zakon Kosova* o medijaciji i Uputstvo Državnog tužilaštva o korišćenju alternativnih mera.

1.5 Korišćena literatura

Sudska praksa ESLJP

- Opuz protiv Turske, predstavka br. 33401/02, 2009
- Kontrová protiv Slovačke, predstavka br. 7510/04, 2005
- Bevacqua i S. protiv Bugarske, predstavka br. 71127/01, 2008
- Branko Tomašić i ostali protiv Hrvatske, predstavka br. 46598/06, 2009
- Aydin protiv Turske, predstavka br. 23178/94, 1997
- E.S. i ostali protiv Slovačke, predstavka br. 8227/04, 2009
- X i Y protiv Holandije, predstavka br. 8978/80, 1985
- M.C. protiv Bugarske, predstavka br. 39272/98, 2004
- Y. protiv Slovenije, predstavka br. 41107/10, 2015

Sudska praksa vezana za CEDAW

- A.T. protiv Mađarske, saopštenje br. 2/2003, CEDAW/C/36/D/2/2003
- V.K. protiv Bugarske, saopštenje br. 20/2008, CEDAW/C/49/D/20/2008
- Karen Tayag Vertido protiv Filipina, br. 18/2008, UN Doc. CEDAW/C/46/D/18/2008
- Yildirim (počivši protiv Austrije, br. 6/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/6/2005
- Goekce (počivši) protiv Austrije, br. 5/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/5/2005

Međunarodni i regionalni instrumenti

- Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istambul-ska konvencija)
- Konvencija UN o okončanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (ECHR)
- Deklaracija UN o okončanju nasilja nad ženama (DEVAW)
- CEDAW, Opšta preporuka br. 19
- CEDAW, Opšta preporuka br. 33
- CEDAW, Opšta preporuka br. 35
- Ažurirani model strategija i praktičnih mera UN za okončanje nasilja nad ženama u oblasti sprečavanja kriminala i krivičnog pravosuđa (Ažurirani model strategija UN)

Zakoni i praktične politike na Kosovu*

- Krivični zakonik Kosova*, 2019
- Zakonik Kosova* o krivičnom postupku, 2013
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, 2010
- Administrativno uputstvo br. 12/2012 za utvrđivanje mesta i načina psihosocijalnog postupanja protiv počinitelaca nasilja u porodici, 2012
- Administrativno uputstvo br. 02/2013 o načinu postupanja prema počiniocima nasilja u porodici uz uvođenje obaveznog medicinskog lečenja od alkoholizma i zavisnosti od psihotropnih supstanci, 2013
- Strategija Kosova* o zaštiti od nasilja u porodici i Akcioni plan za 2016-2020
- Standardne operativne procedure za zaštitu od nasilja u porodici, Vlada Kosova*, 2013
- Standardne operativne procedure za povećanje efikasnosti u postupanju u slučajevima nasilja u porodici, Tužilački savet i Državno tužilaštvo Kosova*, 2017
- Vrhovni sud Kosova*, Uputstvo za pravnu kvalifikaciju i postupanje u slučajevima nasilja u porodici u skladu sa Krivičnim zakonikom Republike Kosovo*, 11. jun 2020.¹²

¹² Videti Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupanjem u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosovo*, 11. jun 2020. Može se pronaći na: https://supreme.gjyqesori-rks.org/wp-content/uploads/legalOpinions/27806_Udhezim%20-%20filesimi%20juridik%20dhe%20trajtimi%20i%20rasteve%20te%20Dhunes%20ne%20Familje%20sipas%20KPRK.pdf.

Studije i izveštaji

- Ženska mreža Kosova*. 2015. "Nema više izgovora. Analiza stavova, učestalosti i institucionalnog odgovora na nasilje u porodici na Kosovu*". Prishtinë/Priština.
- Ženska mreža Kosova . 2016. Seksualno uznemiravanje na Kosovu*. Prishtinë/Priština.
- Ženska mreža Kosova*. 2018. "Sa reči na dela: monitoring institucionalnog odgovora na rodno zasnovano nasilje na Kosovu*".
- Ženska mreža Kosova* za Kancelariju EU na Kosovu*. 2018. Rodna analiza Kosova*.
- Program Kosova* za rodnu ravnopravnost za period 2020-2024, Vlada Kosova*, maj 2020.
- Krol, Paula, Kabashi, Emine i Ramizi Bala, Ardita. 2017. "Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama na Kosovu*". Savet Evrope.
- Misija OEBS-a na Kosovu*. 2019. "Istraživanje stanja i bezbednosti žena na Kosovu*".
- Qosaj-Mustafa, A., Farnsworth, N., Farnsveden, U., Orgut. 2014. "Rodni profil Kosova*". Konsalting za Kosovo* Agencija za rodnu ravnopravnost.
- Qosaj-Mustafa, Ariana i Morina, Donjeta. 2018. "Pristup pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja na Kosovu*: Okončanje nekažnjavanja počilaca". Kosovski institut za istraživanje javnih politika.
- Qosaj-Mustafa, Ariana i Litwin, Amy. 2015. "Evaluacioni izveštaj za Kosovo* Program protiv nasilja u porodici i Akcioni plan za period 2011-2014" za Ministarstvo pravde, uz podršku US Women i Ambasade SAD u Prištini;
- Naknada žrtvama kriminala: Odgovor na nasilje u porodici i slučajeve trgovine ljudima na Kosovu*. 2018. KIPRED, GLPS i Artpolis za Kancelariju EU na Kosovu*.
- Qosaj Mustafa , Ariana i Kaçiku, Emine. "Modeli za rodnu osetljivost sudija". Pravosudna akademija, 2018. Finansirano od strane projekta USAID za vlasnička prava na Kosovu*. Primerak se može nabaviti u Pravosudnoj akademiji Kosova*.

Deo 1: Razumevanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici: zahtevi pravnog okvira međunarodnih standarda

1: Razumevanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici

1.1 Objašnjenje i definicije nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Definicije za "nasilje nad ženama", "rodno zasnovano nasilje nad ženama" i "nasilje u porodici" sadržane u Ištambulskoj konvenciji odražavaju definiciju i razumevanje nasilja nad ženama kako su definisani u Deklaraciji UN o okončanju nasilja.

Definicije navedene u Ištambulskoj konvenciji

Nasilje nad ženama podrazumeva kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama i predstavlja sva dela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu da dovedu do: fizičke, seksualne, psihičke, odnosno, finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i pretnje takvim delima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti ili u privatnom životu.

Rodno zasnovano nasilje nad ženama je nasilje koje je usmereno protiv žene zato što je žena, odnosno, ono koje nesrazmerno pogađa žene.

Nasilje u porodici odnosi se na svako delo fizičkog, seksualnog, psihičkog, odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li počiniac deli ili je delio isto boravište sa žrtvom.

Ključne tačke za razmatranje od strane sudija i tužilaca:

- **Rodna priroda nasilja.** Takvo nasilje je usmereno na žrtvu zato što je ona žena ili nesrazmerno pogađa žene, u socijalnom kontekstu rodne hijerarhije.
- **Posebnu pažnju treba posvetiti ženama žrtvama nasilja u porodici.** Ištambulska konvencija prepoznaje da nasilje u porodici disproporcionalno pogađa žene. Iako je nasilje u porodici širok pojam koji uključuje različite vrste socijalne i psihološke dinamike i raspodelu moći u korist muškaraca i poprima različite oblike, kao što su: zlostavljanje dece, zlostavljanje starijih osoba i interpersonalno ili partnersko zlostavljanje, istraživanja pokazuju da je nasilje nad odraslima u porodici jasno rodno obojeno.¹³ Njegove žrtve su nesrazmerno više žene nego muškarci, dok muškarci čine daleko veći broj među počiniocima. To je u veoma tesnoj vezi sa socijalno determinisanom raspodelom moći između muškaraca i

¹³ Videti: Council of Europe, Committee of Ministers, 1037 Meeting, 8 October 2008. „European Committee on Crime Problems Feasibility study for a convention against domestic violence (Savet Evrope, Komitet ministara, Sastanak 1037 od 8. oktobra 2008.).

žena. Upravo je rodna priroda partnerskog nasilja ono što razlikuje nasilje među intimnim partnerima od nasilnog krivičnog dela, kao i od drugih vrsta nasilja u kući, kao što je zlostavljanje dece ili starijih osoba.

- **Nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije.** Istambulska konvencija prepoznaje strukturiranu prirodu nasilja nad ženama, i kao uzrok i kao posledicu nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca u svim sferama. Nejednaki odnosi moći između žena i muškaraca, stvarani i održavani rodnim stereotipima su osnovni uzrok nasilja nad ženama. Nasilje obuhvata široku lepezu radnji koje imaju za cilj da uspostave moć i kontrolu nad ženom i ono je „jedno od osnovnih socijalnih, političkih i ekonomskih sredstava pomoću kojih se održava podređena uloga žena u odnosu na muškarce i njihove stereotipne uloge”.¹⁴
- **Rodna ravnopravnost je od suštinske važnosti za sprečavanje i pružanje odgovora na nasilje.** Istambulska konvencija se čvrsto zasniva na premisi da samo stvarna jednakost između žena i muškaraca i promena u dinamici moći i stavova može istinski da spreči nasilje nad ženama i stvori najdelotvorniji odgovor na takvo nasilje. Istrajni stavovi i verovanja koja sagledavaju ženu kao manje vrednu u odnosu na muškaraca i kultura muške dominacije navodi i muškarce i žene da prihvate, tolerišu, pa čak i racionalizuju nasilje i da ne govore o takvim iskustvima. Veoma je važno da sudije i tužioci razumeju takve uvrežene stavove i tradicionalne kulturne pretpostavke o rodnoj ravnopravnosti i rodnom ulogama u pružanju odgovora na krivična dela koja uključuju nasilje nad ženama.
- **Veoma je važno dobro razumeti koncepte koji se dovode u vezu sa rodom** prilikom pružanja odgovora na rodno zasnovano nasilje. Često dolazi do zabune kada su u pitanju pojmovi “pol” i “rod”. U mnogim jezicima, postoji mala ili nikakva lingvistička razlika. Dok se pojam “pol” odnosi se na biološke i fizičke karakteristike muškaraca i žena, rod se definiše kao društveno konstruisane uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi koje određeno društvo smatra odgovarajućim za žene i muškarce. Važno je da se “rod” primenjuje i na žene i muškarce.
- **Rodne uloge** se ne određuju rođenjem i nisu nepromenljive, ali se oblikuju obrazovanjem od strane porodice, škole, društva, prijatelja i našeg okruženja. Na primer, podizanje dece se često klasifikuje kao ženska uloga; međutim, radi se o ženskoj rodnoj ulozi, a ne o ženskoj polnoj ulozi, i nju mogu upražnjavati i muškarci i žene. Društvo je to koje dodeljuje takve uloge.
- **Rodni stereotipi** su generalizovana gledišta ili percepcije o atributima ili karakteristikama koje poseduju ili treba da se poseduju, ili ulogama koje obavljaju, ili treba da obavljaju muškarci i žene. Rodni stereotipi mogu reprodukovati neželjene i štetne prakse i učiniti nasilje nad ženama prihvatljivim. Na primer, ukoliko tužioci i sudije veruju u takve rodne stereotipe, na primer, da žene treba skromno da se oblače ili da su žene seksualno pasivne, tada će verovati da su žene koje se ne oblače skromno odgovorne za vlastito silovanje ili da žene treba da bez protivljenja pristaju na seksualno nasrtanje muškaraca, i to će imati negativan uticaj na to kakav stav oni zauzimaju u takvim predmetima.
- **Rodno odgovorni pravosudni sistem treba ženama da omogući pristup pravdi.** Razumevanje rodni uloga na Kosovu* doprinosi da sudije i tužioci razumeju rizike i viktimizaciju žena, realnostima sa kojima se žene suočavaju kod prijavljivanja određenih krivičnih dela, kako sudije i tužioci primenjuju zakone, da li sudovi ili tužilaštva repliciraju rodne nejednakosti ili pak unapređuju učešće i napredovanje žena u sistemu krivičnog pravosuđa ¹⁵.

Ključni rodno povezani koncepti

Rod označava društveno konstruisane uloge, ponašanja, aktivnosti i attribute koje dato društvo smatra odgovarajućim za žene i muškarce.

Pol se odnosi se na biološke i fizičke karakteristike muškaraca i žena.

Rodni stereotip je generalizovano gledište ili unapred formirano mišljenje o atributima ili karakteristikama koje poseduju ili treba da poseduju, ili ulogama koje obavljaju ili treba da obavljaju muškarci i žene. Osim toga, rodni stereotipi su štetni kada ograničavaju kapacitet žena ili muškaraca da razviju svoje lične sposobnosti, slede svoje profesionalne karijere i prave svoje životne izbore. Štetni stereotipi mogu biti i neprijateljski/negativni (npr.: žene nisu racionalne) ili naizgled benigne (npr.: žene neguju). Na primer,

14 Komitet UN o okončanju diskriminacije žena. 2017. Opšta preporuka br. 35 o rodno zasnovanom nasilju prema ženama, ažuriranje opšte preporuke br. 19 [u daljem tekstu: CEDAW G.R. br. 35].

15 Savet Evrope je razvio kurs HELP (Evropski program za obrazovanje pravika o ljudskim pravima) o pristupu pravdi ženama: <http://help.elearning.ext.coe.int/>.

činjenica da odgovornosti za brigu o deci često padaju isključivo na žene je zasnovana na ovom drugom stereotipu.¹⁶

Rodna nejednakost odnosi se na nejednako postupanje ili percepcije pojedinaca koje se zasnivaju na njihovom rodu.

Rodna ravnopravnost odnosi se na jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti žena i muškaraca. Jednakost ne znači da žene i muškarci postaju isto, već da prava, odgovornosti i mogućnosti žena i muškaraca ne zavise od toga da li su rođeni kao muškarci ili kao žene.

Muževnost opisuje društveno konstruisane atribute, ponašanja i uloge koje se odnose na muškarce.

Pravljenje razlike između "roda" i "pola". U početku će verovatno biti zabune između "pola" i "roda". Napomena za predavače obuke: važno je od samog početka razjasniti i naglašavati razliku između ove dve reči.

Rod	Pol
Različite uloge i društveni aspekti između muškog i ženskog. Promenljivost.	Različiti biološki i fizički aspekti muškog i ženskog. Nepromenljivo, osim uz hiruršku intervenciju.
Nismo rođeni sa tim. Proizvod društva, kulture, tradicije, oblikovano predavanjima i učenjem.	Sa tim smo rođeni.
Razlikuje se po regionima, istorijskim periodima. Naučeno.	Univerzalnost: isto je širom sveta.
Na primer: briga o deci; muškarci su racionalni nasuprot žene su emotivne; muškarci su ti koji donose platu u porodicu.	Na primer: trudnoća i rođenje deteta; mišićna masa/fizička snaga; puštanje brade.

1.2 Oblici nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Nasilje nad ženama i nasilje u porodici se manifestuje nizom višekratnih, međupovezanih i ponekad ponavljajućih oblika – fizičke, seksualne, psihičke i ekonomske povrede i patnje. Takvo nasilje je moguće doživeti u nizu situacija, od privatnih do javnih i prelazi nacionalne granice. Sve vrste nasilja nad ženama i nasilja u porodici su kršenje ljudskih prava; međutim, Istambulska konvencija poziva na konkretnu inkriminaciju određenih oblika (član 33 do član 39).

- Fizičko nasilje odnosi se na telesnu povredu pretrpljenu kao rezultat primene neposredne i nezakonite fizičke snage. Ono obuhvata nasilje koje dovodi do smrti žrtve.
- Psihičko nasilje odnosi se na svako nenamerno ponašanje koje ozbiljno ugrožava psihički integritet druge osobe prisilom ili pretnjom.
- Praćenje i uznemiravanje je svaki oblik direktne i indirektno kontrole i nadgledanja žrtve, sa ili bez fizičkog kontakta. Ono se obično dešava na kraju veze, ali može se desiti i dok veza još traje. Ono može, između ostalog, uključivati pretnje i uznemiravanje, u onlajn ili oflajn režimu, praćene osobe, špijuniranje koje kod žrtve izaziva strah za njenu/njegovu bezbednost.
- Seksualno nasilje, uključujući silovanje obuhvata sve oblike seksualnog čina počinjene nad drugom osobom bez njene slobodno date saglasnosti i koja se izvršavaju namerno. Ono obuhvata vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog/njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno predmeta; druge seksualne radnje bez njenog/njegovog pristanka; navođenje drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog/njegovog pristanka. Neželjene radnje seksualne prirode između supružnika su takođe obuhvaćene.
- Prisilan brak se odnosi na fizičku i psihičku silu koja se vrši na žrtvu da bez njene/njegove volje stupi u brak. Namamljivanje lica da ode u inostranstvo u cilju primoravanja takvog lica da stupi u brak je takođe obuhvaćeno Istambulskom konvencijom.
- Genitalno sakaćenje žena se sastoji od vršenja, asistiranja u vršenju ili podsticanju, prisiljavanju ili naručivanju obrezivanja, infibulacije ili uklanjanju celih, odnosno bilo kog dela spoljašnjih ženskih genitalnih organa iz razloga koji nisu u svrhu terapije.

¹⁶ Videti: Kancelarija Visokog komesara UN za ljudska prava. Rodni stereotipi na <https://www.ohchr.org/en/issues/women/wrgs/pages/genderstereotypes.aspx>.

- Prinudni abortus i prinudna sterilizacija odnosi se na abortus žene ili operaciju u svrhu ili uz ishod omogućavanja prirodne reprodukcije kod devojke, bez njenog prethodnog i informisanog pristanka.
- Seksualno uznemiravanje se odnosi na neželjeno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode prema žrtvi. U članu 40 Istambulske konvencije se državama potpisnicama daje mogućnost ili da primene krivični zakon ili druge sankcije (na primer, sankcije prema zakonu o radu).

Ovaj priručnik je posebno usredsređen na najčešće oblike nasilja koje doživljavaju žene širom sveta i čini se da su to i predmeti koje tužioci i sudije najčešće dobijaju: naime, nasilje nad ženama u porodici (nasilje od strane intimnog partnera) i nepartnersko seksualno nasilje. Tema kako se Krivičnim zakonikom Kosova* inkriminiše svaki oblik nasilja biće razmatrana u modulu 2.

Nasilje nad ženama u porodici / nasilje od strane intimnog partnera: obuhvata čitav niz seksualno, psihološki, fizički i ekonomski prinudnih dela nad odraslim i ženama u adolescentnom dobu od strane sadašnjeg ili bivšeg intimnog partnera, bez njene saglasnosti, nezavisno od toga da li počiniac deli ili je delio isto borište sa žrtvom;

- Fizičko nasilje odnosi se na telesnu povredu pretrpljenu kao rezultat primene neposredne i nezakonite fizičke snage. Ono takođe obuhvata nasilje koje dovodi do smrti žrtve.
- Seksualno nasilje obuhvata nasilni seksualni kontakt, primoravanje žene na seksualni čin bez njene saglasnosti i pokušaj ili obavljanje seksualnih radnji sa ženom koja je bolesna, sa invaliditetom, pod pritiskom ili pod uticajem alkohola ili drugih droga.
- Psihičko nasilje odražava kontrolišuće ponašanje koje se izražava kroz mnoge oblike: zastrašivanje kroz uvrede, ponižavanje, pretnje svake vrste i izolaciju od unutrašnjeg kruga/nukleusne porodice žrtve, itd. Psihičko nasilje može takođe da bude u vezi sa oblicima ekonomskog nasilja, kao što su lišavanje ili ograničavanje finansijskih resursa. U skladu sa Eksplanatornim izveštajem uz Istambulsku konvenciju, ovo se odnosi na način ponašanja, a ne na samo jedno događanje. Namera je da se obuhvati krivična priroda nasilne šeme ponašanja koja se dešava kroz izvesno vreme.
- Ekonomsko nasilje obuhvata uskraćivanje ženi pristupa i kontrolu nad osnovnim resursima, uključujući: vreme, novac, prevoz, hranu ili oblačenje.

Fizički i seksualni napadi, ili pretnje da će oni biti počinjeni su najočigledniji oblici nasilja u porodici i obično su radnje koje omogućavaju drugima da postanu svesni problema. Međutim, redovno korišćenje drugih nasilničkih ponašanja od strane počinioca, koji su osnaženi kroz jedan ili više činova fizičkog nasilja, čini širi sistem zlostavljanja. Iako se fizičko zlostavljanje može i dogoditi samo jednom ili povremeno, ono sa sobom nosi pretnju od budućih nasilnih napada i omogućava nasilniku da preuzme kontrolu nad ženinim životom i okolnostima. I ekonomsko i psihičko nasilje predstavljaju jasne izazove za pravni sistem zbog pitanja dokaza, koji će detaljnije biti razmatrani kasnije u ovom priručniku.

Seksualno nasilje /Ne-partnersko seksualno nasilje: odnosi se na nasilje od strane rođaka, prijatelja, poznanika, suseda, kolege na poslu ili nepoznatog lica koje obuhvata prisiljavanje na vršenje bilo koje vrste neželjenog seksualnog čina. Ono obuhvata seksualno uznemiravanje i nasilje počinjeno nad ženama i devojčkama, često od strane počinioca koji im je poznat, uključujući na javnim mestima, u školi, na radnom mestu i u zajednici.

1.3 Razumevanje dinamike rodno zasnovanog nasilja nad ženama i uticaj viktimizacije

Mnogo je nerazumevanja i konfuzije u vezi sa ponašanjem žrtava, kako prema njenim reakcijama na nasilje tako i razlozima zbog kojih se ona ustručava da učestvuje u krivičnopravnom procesu. Razumevanje kako dinamika rodno zasnovanog nasilja nad ženama i trauma mogu da utiču na reakcije žrtve nasilja i njenu naknadnu spremnost da učestvuje u sistemu krivičnog pravosuđa može pomoći tužiocima i sudijama da delotvornije rešavaju ovakve predmete. Obezbeđivanje informisanog pristupa traumi kao posledici rodno zasnovanog nasilja je od suštinske važnosti za delotvorno pružanje odgovora u ovakvim slučajevima. U ovom poglavlju se pokreću uobičajena pitanja koja postavljaju mnogi profesionalci iz krivičnog pravosuđa i vama, kao predavačima obuke, nude neka pitanja da na njih odgovorite.¹⁷

¹⁷ Pitanja i odgovori su inspirisani Skiniderovim Priručnikom za pravosuđe o delotvornim odgovorima krivičnog pravosuđa na rodno zasnovano nasilje nad ženama i devojčkama (Skinnider, E. 2019. Handbook for the Judiciary on Effective Criminal Justice Responses to Gender-Based Violence against Women and Girls., UNODC).

P. Zar nisu žrtve rodno zasnovanog nasilja nad ženama isto što i sve ostale žrtve kriminala? Za razliku od ostalih žrtava kriminala, iskustvo rodno zasnovanog nasilja je izuzetno traumatično. Studije pokazuju da značajan broj žrtava rodno zasnovanog nasilja nad ženama pati od: ozbiljne psihičke traume, kao što je post-traumatski stresni poremećaj, depresije i anksioznosti; osećanja socijalne izolovanosti i niskog samopoštovanja. Rodno zasnovano nasilje nad ženama negativno utiče na njihov osećaj privatnosti, bezbednosti i dobiti.

P. Zašto žrtve nasilja u porodici ne odu kada prvi put dođe do fizičkog nasilja? Žrtve nasilja počinjenog od strane intimnog partnera su često odvojene od porodice i prijatelja, pod finansijskom kontrolom i doživljavaju psihičko nasilje koje smanjuje poverenje žene i osećaj vlastite vrednosti, što čini da ona misli da nešto mora da nije u redu sa njom, a ne sa nasilnikom. Do trenutka kada nasilnik prvi put upotrebi fizičko nasilje, žrtva često već smatra da ona na neki način to i zaslužuje. Zatim, posle nasilja, nasilnik se kaje, izvinjava i obećava da to nikada neće ponoviti. Razumevanje cikličnog kruga nasilja u porodici može pomoći tužiocima i sudijama kod pružanja pomoći žrtvi.

Dijagram: Ciklični krug nasilja

Izvor: Lenore Walker. 1970.

Neke žene mogu doživljavati ovo ciklično ponavljanje kao normalno, naročito ukoliko su odrastale u nasilničkom domaćinstvu. Ili, možda jednostavno ne žele da priznaju realnost svoje situacije. Druge žene postaju toliko bespomoćne i ponižene činjenicom da ne mogu da predvide ili kontrolišu nasilje, da potonu u stanje psihičke paraliziranosti i postaju nesposobne da preduzmu bilo koju radnju da poboljšaju ili promene situaciju. Žrtve su sklone da smatraju da je svaki pokušaj da se suprotstave počinocu bezizgledan.

P. Zašto žrtve ostaju sa nasilnikom ili mu se vraćaju kada ga jednom napuste? Potrebno je da prestanemo da okrivljujemo žrtve zbog ostajanja i da počnemo da postavljamo pitanje zašto muškarci zlostavljaju svoje intimne partnerke. Podrška žrtvama zahteva razumevanje različitih psihičkih, ekonomskih i društvenih faktora koje nekim ženama otežavaju da se izbave iz nasilnih odnosa. Neki od komplikovanih i raznovrsnih razloga zbog kojih žene ne napuštaju svoje nasilnike obuhvataju¹⁸:

- Opasnost i strah. Žene se boje da će biti podvrgnute daleko gore nasilju, ukoliko odu. Istraživanjem je ustanovljeno da se rizik nasilja od strane intimnog partnera povećava u kontekstu rastave i da okidač za ubistvo žene može biti stvarna ili samo anticipirana rastava.¹⁹

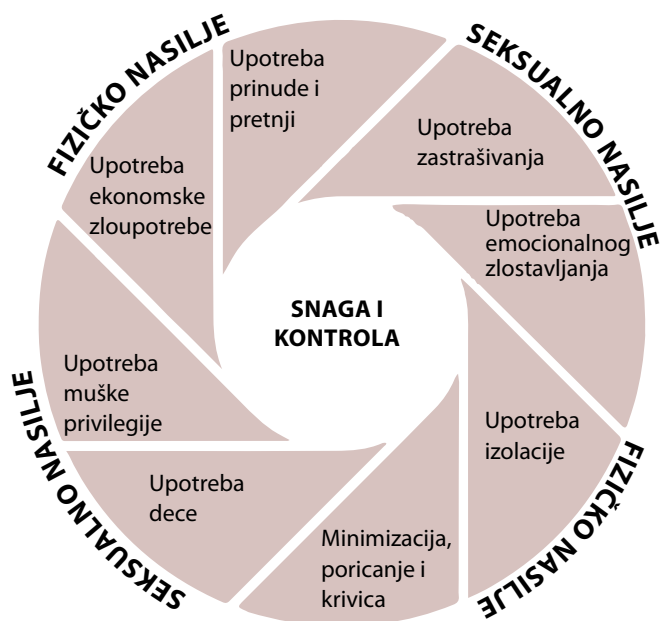
¹⁸ Videti Anderson, M., et al. 2003. Why Doesn't She Just Leave?: A Descriptive Study of Victim Reported Impediments to Her Safety", ("Zašto jednostavno ne ode? Opisna studija o izveštavanju žrtava a o preprekama za njihovu bezbednost"), Journal of Family Violence 18, no. 3 and Yamawaki, N., et al. 2012., "Perceptions of Domestic Violence: The Effects of Domestic Violence Myths, Victim's Relationship with her Abuser, and the Decision to Return to her Abuser ("Percepcije o nasilju u porodici: efekti mitova o nasilju u porodici, veza žrtve sa zlostavljačem i odluka da se vrati zlostavljaču"), Journal of Interpersonal Violence 27, iss. 16, 3195-3212).

¹⁹ Petersson, J. et al. 2016. "Risk Factors for Intimate Partner Violence: A Comparison of Anti-social and Family-Only Perpetrators" („Faktori rizika za nasilje intimnog partnera: Poređenje besprizornih počinilaca i počinilaca iz porodice"), Journal of Interpersonal Violence, 1).

- Sramota, neugodnost ili poricanje. Nasilnik može biti uvažavan u zajednici što ljude sprečava da prepoznaju ili pak minimiziraju nasilje. One se mogu ustručavati da se obrate i povere prijateljima, porodici ili policiji, bilo zbog sramote i poniženja ili straha da im niko neće verovati.
- Porodica ili pritisak društvene sredine. Žrtve mogu da osećaju pritisak da očuvaju porodicu na okupu iz brojnih razloga, uključujući zbog dece, religioznih ili kulturoloških verovanja.
- Finansijski razlozi. Žena ostaje zbog nedostatka nezavisnih izvora finansiranja, mesta gde bi mogla da ode ili iz zabrinutosti kako će izdržavati decu. Zaposlene žene po pravilu zarađuju manje novca i rade na manje prestižnim mestima od muškaraca i više su zadužene za brigu o deci.
- Strah od gubitka starateljstva nad decom. Žene mogu strahovati da će im deca biti oduzeta.
- Ljubav. Žrtve često vole ili brinu o ljudima koji ih povređuju. One radije pozivaju policiju da zaustavi nasilje, nego što žele da nasilnik završi u sistemu krivičnog pravosuđa.
- Nedostatak delotvorne podrške pravosuđa. Kada žrtve prijave nasilje policiji ili ostalim pravosudnim organima i ne dobiju delotvornu zaštitu i podršku, verovatno će odustati ili povući predmet. Ukoliko se nasilje nastavi, neće ga ni prijaviti ukoliko uopšte ne veruju da im pravosudni sistem može pomoći.

P: Svi parovi se ponekad svađaju. Kako da razlikujem svađu od nasilja intimnog partnera? Kod nasilja od strane intimnog partnera uvek se radi o uspostavljanju dominacije i kontrole nad drugom osobom. Počinioци biraju ovaj obrazac prisile i nasilja da bi dobili ono što žele i održali kontrolu. Ne radi se samo o jednom fizičkom napadu i ono uopšte i ne mora da uključuje fizičku radnju. Može obuhvatati ponovljeno korišćenje određenog broja oblika nasilja, uključujući fizičko nasilje kao i zastrašivanje, pretnje, ekonomsko uskraćivanje, izolaciju, psihičko i seksualno zlostavljanje. Počinioци često donose veoma proračunate odluke o tome kada da upotrebe nasilje, koliko nasilja da upotrebe i gde da upotrebe nasilje. Točak moći i kontrole koji je razvijen za projekat intervencije kod nasilja u porodici nudi korisnu ilustraciju uobičajenog obrasca nasilja u porodici (videti donji dijagram). Ovaj obrazac često počinje zastrašivanjem, ponižavanjem i pretećim ponašanjem, a utvrđuje se uspostavljanjem kontrole nad životom druge osobe kroz izolaciju, manipulaciju i postavljanjem granica na njihove lične izbore i slobode.

Dijagram : Točak moći i kontrole nasilja

Korišćenje zastrašivanja: zaplašuje je pogledom, postupcima, gestikulacijom, komljenjem stvari, uništavanjem njene imovine, pokazivanjem oružja.

Korišćenje emotivnog zlostavljanja: omalovažava je, tera je da loše misli o sebi, naziva je pogrđnim imenima, pravi je ludom, izluđuje je igrajući igre, ponižava je, čini da se oseća krivom.

Korišćenje izolacije: kontroliše šta radi, koga viđa i sa kime razgovara, šta čita, kuda ide, ograničava joj da se meša sa spoljašnjim svetom, koristi ljubomoru da opravda svoje postupke.

Umanjivanje, poricanje i okrivljivanje: umanjuje ozbiljnost zlostavljanja, ne uzima njenu zabrinutost za ozbiljno, govori da se zlostavljanje nije ni desilo, prebacuje odgovornost za nasilno ponašanje, govori da ga je ona izazvala.

Upotreba dece: čini da se oseća krivom zbog dece, koristi decu za prenošenje poruka, koristi pravo na posećivanje da je uznemirava, preti da će joj oduzeti decu.

Korišćenje muških privilegija: ponaša se prema njoj kao prema sluzi, sam donosi sve važne odluke, ponaša se kao „gospodar dvorca“, on je taj koji definiše muške i ženske uloge.

Korišćenje ekonomskog zlostavljanja: sprečava je da pronađe ili zadrži posao, prisiljava je da od njega moli za novac, daje joj džeparac, oduzima joj njen novac, ne dozvoljava joj da zna veličinu ili da ima pristup kućnom budžetu.

Korišćenje prisile i pretnje: preti i/ili izvršava pretnje da će je povrediti, preti da je ostavi, da će izvršiti samoubistvo, da će je prijaviti Centru za socijalni rad, prisiljava je da povuče tužbu, prisiljava je da vrši nezakonite radnje.

Izvor: Dulutov model projekta intervencije za nasilje u porodici

P. Zašto sve žrtve nasilja u porodici ne žele pravdu? Neke žene se uključuju u krivični proces tek kada su iscrpljeni svi ostali izvori i obično traže zaštitu i momentalan prekid konkretnog čina nasilja. Ne mora da znači da žele da idu na krivični sud. Međutim, za druge, kada se sistem krivičnog pravosuđa fokusira samo na trenutni neželjeni događaj, to može minimizirati celo iskustvo primenjenog obrasca prinude, zastrašivanja i korišćenja pretnje nasiljem. Za druge žene, ciljevi sistema krivičnog zakonodavstva, to jest kažnjavanje i odmazda, su često u suprotnosti sa ciljevima žena žrtava i, u stvari, mogu doprineti osećanju nebezbednosti i pogoršati njihovu ličnu i finansijsku situaciju.

P. Zašto se žrtve nasilja u porodici predomišljaju, pa čak budu i neprijatne na sudu? Uobičajeno je da žrtve nasilja od strane intimnog partnera odbijaju da svedoče ili su neodlučne i svedoče da se neželjeni događaj nije desio. Dijagrami cikličnog ponavljanja i točak moći i kontrole nasilja mogu pomoći tužiocima i sudijama da razumeju zašto bi žrtve mogle povući krivične prijave. Žrtve pozivaju policiju u akutnoj fazi nasilja samo da bi u fazi medenog meseca povukle prijavu, a u svetlu brojnih psiholoških i socijalnih barijera koji sprečavaju žene da napuste nasilnika. Istraživanja pokazuju da postoji sofisticirani emocionalni poziv osmišljen od strane počinioca da minimizira svoje postupke i zadobije simpatije žrtve.²⁰

- Prvi korak: jaka i odlučna. Ovde su žrtve skoro odlučne da se postaraju da se nasilnik krivično goni za svoje postupke kod prvog ili drugog telefonskog poziva, ali pozivi ne prestaju.
- Drugi korak: minimiziranje zlostavljanja. Počinilac pokušava da ubedi žrtvu da neželjeni događaj uopšte nije bio ozbiljan, pokušava da zadobije simpatije predstavljajući sebe kao žrtvu: pati u zatvoru, depresivan je, možda suicidan i nedostaju mu deca.
- Treći korak: oni nas ne razumeju. Jednom kada on pridobije njeno sažaljenje, njihova ljubav zaceli i oni se udruže u borbi protiv ostatka sveta koji ih ne razume.
- Četvrti korak: Laži za mene.
- Peti korak: smišlja plan da promeni njenu priču.

P: Kako nasilje od strane intimnog partnera utiče na decu? Deca koja su svedoci nasilja u porodici doživljavaju neželjene posledice po razvoj mozga.²¹ Ona se psihosocijalno loše prilagođavaju, imaju post-traumatski stresni poremećaj koji se dovodi u vezu sa uočljivim promenama u anatomskom i fiziološkom sastavu centralnog nervnog sistema. Pojedinci sa ovakvim promenama ne funkcionišu dobro u društvu i imaju ozbiljnih medicinskih, socioloških i ekonomskih problema kasnije u životu.

P. Zašto se žrtva silovanja nije branila? Žrtve silovanja donose odluke u deliću sekunde kako da reaguju da bi preživele. Deo mozga koji je prvenstveno odgovoran za otkrivanje i reakciju na opasnost se naziva amigdala. Cilj mozga je opstanak i to se dešava u vreme kada su više funkcije mozga potisnute. Ovo znači da će žrtve reagovati na načine koji tužiocu ili sudiji mogu izgledati nelogični ili iracionalni. Kod silovanja žrtve, opasnost od nasilja ili smrtnih posledica je neposredna, bez obzira da li silovatelj koristi ubojito oružje ili ne. Činjenica da je žrtva prestala da pruža otpor zlostavljanju iz straha od još većeg povređivanja ili je odabrala da uopšte ne pruža otpor ne znači da je žrtva dala pristanak. Ukoliko žrtve procene da nisu u situaciji da sebe izbave iz opasnosti, one se često prepuste nasilju da bi избегle nepotrebne ili još veće povrede. Svaka žrtva silovanja čini sve što je neophodno učiniti u tom trenutku da bi preživela. Ljudski sistem odgovara na percipiranu opasnost na jedan ili više od pet načina²²:

- Borba: Neke žrtve pružaju otpor i bore se.
- Bežanje: Neke žrtve su u stanju da umaknu nasilju. Ovo ne umanjuje nameru nasilja ili traumu koju je žrtva preživela.
- Blokiranje: Neke žrtve odgovaraju na traumu seksualnog nasilja psihičkim fenomenom disocijacije, koji se ponekad opisuje kao „izlazak iz vlastitog tela“, dok drugi opisuje stanje „okamenjenosti od prestravljenosti“ u kome postaju nemoćne i potpuno pasivne. Fizičko opiranje nije verovatno kod žrtava koje dožive disocijaciju ili okamenjenost od straha ili kod žrtava koje su konzumirale alkohol ili drogu, pre nego što su zlostavljane.
- Obamrlost: Neke žrtve izgube napetost u mišićima i njihovo telo i mozak se pokoravaju, posebno kada

20 Bonomi, A.E. 2011. „Meet me at the hill where we use to park’: Interpersonal Processes Associate with Victim Recantation “(“Nađemo se na brdu gde smo se nekada parkirali: Interpersonalni procesi se dovode u vezu sa menjanjem iskaza žrtve”), Social Science and Medicine

21 Tsavoussis, A. et al 2014. “Child-Witnessed Domestic Violence and its Adverse Effects on Brain Development: A Call for Social Self-Examination and Awareness”, Front Public Health 2014: 2: 178.(“Deca koja su prisustvovala nasilju u porodici i nepovoljni efekti nasilja na razvoj mozga: poziv na samoispitivanje i svest”)

22 UNODC. 2017. “The Resource Book for Trainers on Effective Prosecution Responses to Violence against Women” („Zbornik za predavače obuke o delotvornim odgovorima tužilaštva na nasilje nad ženama”).

žrtva fizički nije u stanju da se suprostavi napadaču. Žrtva veruje da je, kad se već nasilje dešava, verovatnoća preživljavanja veća ukoliko se telo samo prepusti.

- Saradnja: – Neke žrtve, kao što su žene koje siluju poznanici, možda zatraže kondom kako bi izbegle trudnoću ili infekciju koja se prenosi seksualnim putem.

P. Zašto žrtva nije odmah prijavila nasilje? Pored niza reakcija koje žrtve mogu imati tokom nasilnog događaja, žrtve takođe mogu vrlo različito reagovati nakon nasilnog događaja.

- Žrtve možda pokušavaju da otpišu ili ignorišu ono što se dogodilo, pa čak da situaciju i normalizuju kontaktom sa počiniocem u budućnosti.
- Žrtve mogu odlučiti da prijave nasilje kada imaju podršku člana porodice ili prijatelja koji potvrđuju da to nije normalno ponašanje, već pogrešno ponašanje. Naročito ukoliko je počilac neko kome su verovala, mogu proći godine pre nego što žrtve uopšte utvrde da je ono što im se dogodilo nasilje.
- Žrtve, koje često osećaju duboku sramotu, stigmu i kršenje prava, se odlučuju da slučaj prijave samo kada osećaju da imaju adekvatnu podršku.
- Žrtve mogu da uopšte ne prijave slučaj, ukoliko ih brinu negativne posledice prijavljivanja, da će one biti okrivljene za neželjeni događaj ili da će njihovi životi biti kao na dlanu za osuđivanje i kritikovanje.
- Žrtve neće prijaviti slučaj ukoliko nemaju poverenja u sistem krivičnog pravosuđa.

P. Zašto žrtve ne bi imale poverenja u sistem krivičnog pravosuđa? Ljudi koji rade u sistemu krivičnog pravosuđa smatraju ga objektivnim i oslobođenim predrasuda i mogu se iznenaditi da čuju da mnoge žene žrtve nemaju poverenja u sistem. Važno je da tužioci i sudije razumeju kako sistem krivičnog pravosuđa može predstavljati prepreku za žene koje traže zaštitu i pravdu. Nedostatak rodne osetljivosti, nedostatak razumevanja o prirodi rodno zasnovanog nasilja i diskriminatorско postupanje prema žrtvama od strane aktera suzbijanja kriminaliteta može da, i često dovodi do sekundarne viktimizacije žrtava. Postoje određeni momenti procesa krivičnog pravosuđa, od prvog kontakta do suđenja, koji mogu da dovedu do ponavljanja traumatizovanja žrtve. Oni uključuju:

- Informativni razgovori sa akterima krivičnog pravosuđa koji ne pokazuju osetljivost u ophođenju, nezainteresovani su ili čak neprijateljski raspoloženi, i obavezan prolazak kroz brojna ispitivanja.
- Nedostatak pravne pomoći i znanja i razumevanja njihovih prava.
- Nedostatak prevodilaca i problemi u komunikaciji.
- Temeljno forenzičko ispitivanje, koje često obavljaju forenzičari muškarci koji nisu posebno obučeni za postupanje sa takvim žrtvama.
- Često je dužnost žrtve da inicira zvanični izveštaj i krivično gonjenje.
- Naglasak na medijaciji ili nezvaničnom poravnanju.
- Preterano oslanjanje na fizičke dokaze i neadekvatna ili nesenzibilna istraga.
- Svedočenje i obaveza ponovnog svedočenja.
- Nedostatak zaštite u sudu, suočavanje sa optuženim.
- Velika kašnjenja u postupku, odlaganja i nastavci.
- Odluke koje se zasnivaju na pravosudnim stereotipima.

P. Da li se zaista radi o seksualnom nasilju, ukoliko nema vidljivih povreda? Pored pitanja zašto se žrtva nije branila, postoji i uverenje da ukoliko je žena ili devojka bila žrtva seksualnog nasilja, medicinski dokazi njenih povreda mogu, bez izuzetka, da potvrde njenu izjavu. Ova pogrešna percepcija postavlja nerealne standarde i za žrtvu, kao i za medicinsku zajednicu pošto to jednostavno nije slučaj u većini neželjenih događaja seksualnog nasilja. Iako medicinski pregledi ponekad mogu da potvrde seksualno nasilje, oni ga nikada ne mogu isključiti.²³ Sasvim je moguće doživeti seksualno zlostavljanje, a da zlostavljanje ne ostavi nikakav prepoznatljiv fizički trag na žrtvi. Neki od uobičajenih razloga zašto nema konačnih medicinskih dokaza u većini slučajeva:

- Kašnjenje u prijavljivanju. Nije neuobičajeno da žrtve odlažu da javno saopšte seksualno nasilje nedeljama, mesecima ili čak godinama. Ovo znači da će i medicinski pregled takođe kasniti i da sve povrede mogu već zarasti i postati neprimetne.

²³ Kreston, S. 2007. "An inconvenient truth: On the absence of definitive corroborative medical evidence in child sexual abuse cases". Child Abuse Research in South Africa, 8(2), 81-96 („Neprijatna istina: o odsustvu konačnih potkrepljujućih dokaza u slučajevima seksualnog zlostavljanja dece“, Istraživanje o zlostavljanju dece u Južnoj Africi).

- Vrsta nasilja može biti konzistentna i bez medicinskih rezultata. Neželjeno seksualno dodirivanje, pravljenje pornografije i oralna sodomija u principu ne ostavljaju fizičke posledice. Takođe, crvenilo vagine ili manje abrazije mukoznih membrana ne moraju se otkriti u roku od nekoliko minuta ili sati, a ukoliko se žrtva oprala, urinirala ili oprala zube ne mora biti ni sperme.
- Elastičnost. Tkivo himena je elastično i puna penetracija nekim objektom, prstom, pa čak i penisom može da ne izazove nikakvu vidljivu traumu.
- Tipologija počinioca i žrtve. Često je počinilac poznat žrtvi i sila se obično ne primenjuje.

P. Može li ona zaista biti žrtva seksualnog nasilja, ukoliko se tako ne ponaša? Postoji uobičajena pogrešna predstava o tome da je "prava" žrtva silovanja veoma uznemirena kada govori o silovanju. Važno je da tužioc i sudije razumeju da se žrtve ponašaju na mnogo različitih načina nakon seksualnog nasilja. Ne postoji jedan odgovor na seksualno nasilje.

- Žrtve mogu izgledati smireno ili nezainteresovano ili uzrujano ili otvoreno besne.
- Kasnije, žrtve mogu reagovati samoinicijativnim uzimanjem lekova, upražnjavanjem seksualnog ponašanja visokog rizika, povlačenjem od okoline ili pokušavajući da povrate kontrolu.
- Žrtve se mogu okrenuti društvenim mrežama za rešavanje post-traumatskog stresa i u pokušaju da povrate kontrolu.
- Žrtve mogu takođe ostati u prijateljskim odnosima sa počiniocem, tako što će slati prijateljske tekstualne poruke istom onom čoveku za koga kažu da ih je seksualno zlostavljao. Mnogi počinioci su poznati žrtvama, a ti muškarci se trude da zadobiju poverenje i izgledaju blagonakloni prema žrtvi. Ovaj odnos ne prestaje preko noći, čak i nakon epizode seksualnog nasilja.
- Žrtve mogu da misle da je to bila njihova greška, ili možda ne mogu, a da ne ostanu u kontaktu ukoliko je počinilac šef, nastavnik ili rođak.

P. Zašto se žrtve ne sećaju šta se dogodilo ili se čini da menjaju priču? Istraživanja pokazuju da se traumatična iskustva često doživljavaju kao sigurna pretnja ili prekid života i proizvode takav emotivni šok koji može da dovede do promena na mozgu.²⁴ Kada osoba pretrpi traumatsko iskustvo, njena uobičajena ravnoteža se menja tako odlučno da se ona mora ponovo izgraditi, delimično ili u potpunosti, ugrađujući sećanje na taj traumatičan događaj onakav kakav se zbilo ili modifikovano. Ponavljanje traume jako utiče na reakciju žrtve. Nemogućnost da se priseti tačnog vremena i detalja, pokazala su neurobiološka istraživanja, ne samo da je legitimno, već je i uobičajeno. Kada se aktiviraju odbrambene linije mozga, može brzo doći do osujećenja asocijativnog korteksa koji normalno usmerava pažnju, što utiče na informacije koje su ostale zabeležene u pamćenju.²⁵ Tako se žrtve mogu sećati određenih stvari, kao što je sat koji otkucava ili boje tepiha, ali ne i redosleda događaja.

P. Da li bi trebalo da me brinu visoke stope lažnih optužbi? Postoji uvrežena pogrešna predstava o postojanju visokih stopa lažnih optužbi i da je većina slučajeva silovanja neutemeljena. Ovo pothranjuje verovanja da su žene svadljive i krkosne, da im ne treba preterano verovati, da žene lažu da zaštite svoju čast, da su osvetoljubive i lažu da se osвете za nešto što doživljavaju kao nepravdu; da žene lažu o seksualnim zlostavljanjima radi ucenjivanja, da imaju preterano živu maštu, i tako dalje. Međutim, za tužioce i sudije je važno da znaju da dokazi ne podržavaju ovakva uverenja. Prema analizi međunarodnog istraživanja za 2009. godinu o lažnim prijavljivanjima slučajeva seksualnog nasilja, lažno prijavljivanje se dešava samo u 2-8% prijavljenih slučajeva (pri čemu se procenjuje da se manje od 10% slučajeva stvarno prijavljuje).²⁶ Pored toga, kao što je prethodno pomenuto, statistika pokazuje da se samo mali broj slučajeva silovanja zaista i prijavljuje policiji zbog sramote, samooptuživanja, straha od počinioca, mogućnosti da im se ne poveruje i društvene stigme. Odvrćući faktori su takođe odvrćanja da ne bi bile optužene za lažno prijavljivanje silovanja.

P. Šta bi trebalo da radim, kada izgleda da je devojka dobrovoljno pristala? Sudije i tužioc moraju da upamte da devojke najčešće iskorišćavaju odrasli u poziciji moći ili vlasti ili neko u koga imaju poverenje. U kontekstu seksualnih odnosa koji uključuju decu, svaka naizgled saglasnost na takvo ponašanje zaslužuje povećanu pažnju, uz posebnu pažnju koju treba pokloniti činjenici da je lice koje daje saglasnost dete. Nejed-

²⁴ Ovo istraživanje je revidovano u UNODC-u. 2017. "The Resource Book for Trainers on Effective Prosecution Responses to Violence against Women" (Zbornik za predavače obuke o odgovorima na delotvorno procesuiranje nasilja nad ženama).

²⁵ Hopper, J. Harvard Medical School as cited in Dewan, S. 2017 "She Didn't Fight Back: 5 (Misguided) Reasons People Doubt Sexual Misconduct victims". The New York Times. (Medicinski fakultet Harvard, kako je citirano u Dewan, S. 2017. „Ona se nije branila: 5 (pogrešnih) razloga zbog kojih ljudi ne veruju žrtvama seksualnog nasilja”, Njujork tajms)

²⁶ Lonsway, K. et al 2009. "False Reports: Moving Beyond the Issue to Successfully Investigate and Prosecute Non-Stranger Sexual Assaults". 3:1 The Voice 1. („Lažno prijavljivanje: Izvan okvira pitanja uspešne istrage i krivičnog gonjenja seksualnog zlostavljanja od strane poznatih osoba")

nakosti u odnosu su od velike važnosti za razumevanje konstrukcije, prirode i obuhvata prividne saglasnosti deteta za bilo kakve seksualne odnose. Između devojaka i odraslih muških počinioca postoji nejednak odnos. Sudije i tužioci bi trebalo da budu svesni da počinioci često za metu imaju ugrožene ženske osobe, što obuhvata ne samo devojke, već i žene sa invaliditetom (fizičke i mentalne prirode) i žene na ugroženim mestima, kao što su seksualne radnice.

P. Šta je podsticanje i nagovaranje ili „grooming“ (od eng. grooming)? Bez razumevanja tehnika „groominga“, tužioci i sudije mogu posmatrati devojku žrtvu kao dobrovoljnu učesnicu u seksualnoj aktivnosti ili saglasnu žrtvu. „Grooming“ se definiše kao „proces u kome osoba priprema dete, blisku odraslu osobu i okolinu za zlostavljanje ovog deteta. Konkretni ciljevi obuhvataju ostvarivanje pristupa detetu, pridobijanje deteta i čuvanje detetove tajne kako bi se izbeglo obelodanjanje. Proces služi da ojača nasilnički obrazac počinioca, pošto se on može koristiti i kao sredstvo za opravdavanje ili poricanje postupaka.“²⁷ Tehnike koje se primenjuju kod „groominga“ uključuju:

- Identifikovanje potencijalne žrtve. Obično su to deca sa margine koja imaju nisko samopoštovanje i osećaju se otuđenima od svoje porodice ili zajednice.
- Smanjivanje seksualnih inhibicija deteta žrtve radi seksualne eksploatacije deteta. Počinilac gradi poverenje i ruši detetove odbrane davanjem poklona, igranjem igara, pretvarajući se da deli zajednička interesovanja, koristi se laskanjem i razuveravanjem porodice deteta.
- Desenzitizacija i predstavljanje normalnim seksa između odraslog i deteta. Dolazi do postepene erozije granica, često uz sve prisutniji fizički kontakt i/ili uključivanje deteta u neprikladna ponašanja kao što je zajedničko konzumiranje alkohola ili uvođenje u pornografiju. Ovo počinje sa „nevinim“ dodirivanjem kao što su zagrljaji, tapšanje ili poljupci, golicanje ili milovanje njene kose i 'slučajno' dodirivanje, kao što je očešavanje o grudi deteta ili genitalnog područja, pre prelaska na seksualno zlostavljanje.
- Uspostavljanje čvrste veze između počinioca i žrtve, što za rezultat ima veoma smanjenju verovatnoću da će dete obelodaniti zlostavljanje. Ovo obuhvata nastojanje da se dete oseća posebno, zajedničke tajne i posebne aktivnosti, kao što su zajednički izlasci.

1.4 Uobičajeni mitovi i stereotipi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici

Postoji mnogo mitova i rodni stereotipi o nasilju nad ženama i nasilju u porodici koji mogu imati ozbiljne negativne posledice na zaštitu i pravdu koja se pruža žrtvama. Ovi mitovi su netačna verovanja koja nisu zasnovana na dokazima već su unapred usvojene ideje i stereotipi. Oni se razvijaju delom zato što je možda teško razumeti zašto bi neka osoba povredila drugu, naročito u kontekstu intimnog odnosa. Ukoliko ovakve mitove zvanično ili nezvanično prihvate institucije krivičnog pravosuđa, to može dovesti do: sekundarne viktimizacije; opravdavanje posebnog postupanja u predmetu, kao kod zahteva za dodatnim dokazima i prihvatljivosti dokaza o karakteru žrtve; umanjivanje odgovornosti i kriminalnih radnji počinioca; poricanje ili trivijalizacija nasilja koje muškarci vrše nad ženama; i okrivljivanje žrtve.

Mitovi i rodni stereotipi onemogućavaju garancije u sistemu krivičnog pravosuđa, utiču na diskriminatorску primenu krivičnih postupaka i dokaznih pravila koji su izvedeni iz tradicionalnih uverenja o ženama i devojka, i daju krivu sliku za ponašanje sudija, tužilaca i branioca odbrane. Uzmite u obzir uticaj široke lepeze stereotipa na tužilaštvo i pravosuđe:

- Iskrivljivanje njihove percepcije o tome šta se dogodilo u konkretnoj situaciji nasilja ili pitanja koja treba da se utvrde na suđenju.
- Usmeravanje njihove pažnje na ponašanje i lične karakteristike žrtve, a ne postupke počinioca što u principu dovodi do sumnje u tvrdnju žrtve o rodno zasnovanom nasilju nad ženama.
- Utiču na njihovu viziju o tome ko je "prava" žrtva rodno zasnovanog nasilja nad ženama.
- Utiču na njihovu percepciju o krivici lica optuženog za rodno zasnovano nasilje nad ženama.
- Utiču na njihove poglede na kredibilitet svedoka.
- Navode tužioce da podnose/ne prigovaraju na, i sudije da dozvole podnošenje sudu nevažnih ili predrasudama veoma opterećenih dokaza i/ili utiču na težinu koju sudije pridaju određenim dokazima.
- Utiču na ocenu dokaza.

27 Kreston, Susan. 2009. "In harm's way: child pornography, grooming and the Sexual Offences Act of 2007". Child Abuse Research: South African Journal, 10(2):41-51. („Domet nepravde: dečja pornografija, „grooming“ i Zakon o seksualnim krivičnim delima iz 2007., Istraživanje o zlostavljanju dece: Južnoafrički časopis, 10(2):41-51).

- Navode ih na pogrešno tumačenje ili pogrešnu primenu zakona.
- Oblikuju konačni pravni ishod.

Stoga je važno da tužioci i sudije budu svesni ovih mitova i rodnih stereotipa; da se stalno pitaju da li je njihovo ponašanje i odlučivanje u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici zasnovano na rodnim stereotipima; i da u svakodnevnom radu aktivno učestvuju u razobličavanju ovakvih mitova i da se suprotstave načinima na koje mitovi zagovaraju da se okrivi žrtva. Veoma je važno da se tužioci i sudije fokusiraju na ocenu uverljivosti neželjenog događaja i postupaka počinioca, a ne samo na kredibilitet žrtve.

Mit	Realnost	Pitanja koja treba pokrenuti u diskusiji
Mitovi o silovanju i realnosti		
<p>Silovanje je zločin iz strasti ili požude.</p> <p>✓ Sličan mit : silovanje se dešava samo mladim, zgodnim ili poželjnim ženama.</p>	<p>Silovanje je čin nasilja i agresije u kome počinitelj koristi pol kao oružje da pridobije moć i kontrolu nad žrtvom.</p> <p>✓ Ne postoji "tipična" žrtva seksualnog zlostavljanja. Seksualno nasilje se može desiti svakome, bez obzira na pol, rasu, godište, itd...</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ovaj mit spada u široku kategoriju "on nije hteo da se to dogodi" koji sagledava seksualno nasilje kao rezultat nekontrolisane muške želje. ✓ Ovaj mit poriče i trivializuje nasilje. On skida krivicu sa počinioca i stavlja je na žrtvu koja je prouzrokovala požudu i suštinski pogrešno karakteriše seksualno nasilje kao pitanje želje, a ne krivičnog dela koje se tiče sprovođenja moći. ✓ Uobičajena taktika odbrane na suđenjima za silovanje jeste da se redefiniše silovanje kao seks i pokušaj da se izvuče korist od pogrešnog uverenja da je silovanje čin strasti koja je prvenstveno seksualno motivisana. ✓ Druga uobičajena taktika odbrane jeste da se dokazuje da je nasilje rezultat pogrešnog tumačenja romantičnih signala i da su muškarci samo krivi za nestručno dešifrovanje poruka, a ne i za silovanje. ✓ Važno je praviti pravnu i zdravorazumsku razliku između silovanja i seksa. ✓ Ne postoji situacija u kojoj pojedinac ne može da kontroliše svoje seksualne nagone. ✓ Seksualno uzbuđenje ne opravdava prinudan seks, a žrtva koja prihvata ljubljenje, grljenje ili drugu vrstu seksualnog dodirivanja zadržava pravo da odbije seksualni odnos. ✓ Uverenje da su žrtve seksualnog zlostavljanja privlačne, mlade ili seksualno neiskusne se često povezuje sa pogrešnim uverenjem da se kod silovanja radi o seksu, a ne o nasilju i da je privlačnost žrtve jedan od uzroka zlostavljanja. ✓ Iako ne postoji tipična žrtva seksualnog zlostavljanja, u studijama se navodi da su određene grupe u većem broju viktimizirane od ostalih. Viktimizacija se ne zasniva na tome da li je žrtva privlačna, već da li je ugrožena i raspoloživa.

<p>Silovanje češće uključuje nepoznatu osobu, fizičku silu i fizičku povredu.</p>	<p>Silovanje češće uključuje nekoga koga žrtva poznaje, bez vidljive fizičke povrede.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ovaj mit potiče od uverenja da ukoliko okolnosti ne ispunjavaju ovaj kriterijum o "stvarnom" silovanju, tada se zapravo ni ne radi o stvarnom silovanju . ✓ Istraživanja pokazuju veću verovatnoću da žrtve dožive seksualno zlostavljanje od nekoga koga poznaju (npr. prijatelja, nekoga sa kojim izlaze, intimnog partnera, kolege iz razreda, komšije ili rođaka) nego od nepoznate osobe; brojni neželjeni i nasilni činovi koji se dešavaju za vreme seksualnog zlostavljanja ne proizvode vidljive negenitalne povrede; i većina odraslih žrtava silovanja nema nikakvih negenitalnih povreda od seksualnog zlostavljanja. ✓ Ukoliko tužioci i sudije veruju u ovaj mit, oni usko definišu šta spada u seksualno nasilje i tumače da određeni krivični elementi zahtevaju silu ili otpor. ✓ Ovaj mit znači da oni zahtevaju da žrtve pružaju otpor i na taj način zadobiju vidljive povrede. Stoga oni zahtevaju saradnju na račun žrtve i pretpostavljaju da ukoliko nema fizičkih dokaza, seksualno nasilje nije dokazano.
<p>Kada je čast žene ugrožena, ona pruža silovit otpor, pokušava da pobjegne ili vrišti upomoć.</p>	<p>U trenutku silovanja, žena može da se zaledi od straha, obamre ili da pokušava da se prijatelji sa silovateljem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Žrtve donose odluke u deliću sekunde o tome kako da reaguju na seksualno nasilje da bi preživele. Čovekov sistem odgovara na doživljaj ugroženosti na jedan ili više od pet predvidljivih načina: saradnja, borba, bežanje, blokiranje i/ili obamrlost. Svaka žrtva silovanja čini sve što je neophodno u tom trenutku da bi preživela. ✓ Ovaj mit je podržan brojnim drugim zabludama, kao što su: ukoliko neko siluje ženu, a ona ne pruža otpor, mora da je to i tražila da joj se desi; nijedna žena ne bi sebi dozvolila da bude silovana ukoliko to ne želi; i dobre žene su seksualno čestite. ✓ Verovanje u ovaj miti znači da se tužioci i sudije fokusiraju na ponašanje žrtve umesto na delovanje počinioca, i mogu zaključiti da odsustvo fizičke povrede znači da je saglasnost data.
<p>Neke žene zaslužuju da budu silovane, greška je njihova. One ili traže da se to desi (seksi odeća podstiče muškarce na silovanje), same su to želele, ili sebe dovode u opasne situacije (prostitucija, pijanstvo).</p>	<p>Žene nikada ne zaslužuju da budu silovane.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Seksualno nasilje nikada nije greška žrtve. ✓ Ni na jednu drugu žrtvu krivičnog dela se ne gleda kao na žrtvu toliko vrednu prekora, sumnjičavosti i sumnje kao na žrtvu silovanja. ✓ Saglasnost mora biti eksplicitna. "Ne" znači "Ne," bez obzira na situaciju ili okolnosti. ✓ Nije važno da li je žrtva pila ili koristila drogu, da li je bila noću sama napolju, bila seksualno iskorišćavana, bila na sastanku sa počiniocem, ili da li su počinioci smatrali da je žrtva bila zavodnički obučena. Niko ne traži da bude silovan. ✓ Odgovornost i krivica leži na počiniocu koji je iskoristio ugroženu žrtvu ili izneverio poverenje žrtve da počinu krivično delo seksualnog nasilja. ✓ Uobičajena taktika odbrane jeste da navede sud da se fokusira na ponašanje koje se smatra „moralno sumnjivim“ da se sumnja baci na kredibilitet oštećene. ✓ Ukoliko tužioci i sudije veruju u ovaj mit, oni će dozvoliti postavljanje pitanja žrtvi o nevažnim stvarima, kao što su šetnja noću sama, nošenje provokativne odeće, flertovanje, nošenje šminke, odlazak u barove sama ili konzumiranje alkohola.

Žene koje nastoje da se osvete za prezir ili iznude novac često izmišljaju optužbe za silovanje.	Žene ne podnose često lažne prijave za silovanje.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pogrešno uverenje da je većina optužbi za seksualno zlostavljanje lažna je, nažalost, često. Uočljivo je da istraživanja pokazuju da samo 2 do 8 % prijava za seksualno zlostavljanje spada u lažno prijavljivanje. ✓ Brojna prijavljivanja se klasifikuju kao lažna kada je došlo do: zakasnelog prijavljivanja; žrtva je ravnodušna prema povredama; nejasno se seća; ili žrtva pokušava da napravi otklon prema nesigurnim pojedinostima, opisu osumnjičenog ili mestu na kome je došlo do krivičnog dela; i nedoslednosti u izjavi žrtve. ✓ I policija i tužioci precenjuju razmere lažnih prijava. ✓ Ovo se uklapa u kulturu skepticizma i vodi ka lošoj komunikaciji i gubitku poverenja između žrtve i krivičnog pravosuđa.
Nedoslednosti u izjavama žrtve znače da joj se ne može verovati.	Nedoslednosti su uobičajene i mogu se objasniti ili izbeći kroz odgovarajuće odgovore.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uverenje da su mnoge žrtve lažne postavlja nerazumne zahteve da žrtve pokažu da su one stvarne i dostojne žrtve. ✓ I same svesne ovih mitova, mnoge žrtve prilagođavaju svoju početnu priču kako bi delovale uverljivije. ✓ Ukoliko se ovo posmatra kroz lupu mitova, tada će tužilac na nedoslednosti gledati kao na lažnu prijavu ili stvaranje problema u dokazima. ✓ Trauma može da utiče na sposobnost žrtve da suvislo ili u potpunosti ispriča svoje iskustvo. ✓ Pružanjem podrške na prvom informativnom razgovoru omogućava žrtvi da bude opuštenija i da izgradi poverenje da potpuno otkrije nemili događaj.
Žrtva će sve prijaviti prvom mogućom prilikom.	Žrtvama je često potrebno da se osele bezbedno i da imaju podršku, pre nego što prijave slučaj.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Trauma koju je žrtva preživela prouzrokuje njenu nesigurnost. ✓ One često prijavljuju slučaj tek kada stignu na bezbednu lokaciju ili nakon razgovora sa porodicom, prijateljima ili osobama koje ih podržavaju.
Mitovi i realnosti u vezi nasilja od strane intimnog partnera		
Nasilje u porodici vrši samo jak muškarac nad slabom ženom.	Ovde se ne radi o relativnoj fizičkoj snazi ili slabosti, već o moći i kontroli.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Daleko od toga da je bespomoćna žrtva, žena koja je u nasilnoj vezi često pokazuje ogromne resurse snage tako što nauči da živi sa strahom, upravlja nepredvidljivim i predoseća raspoloženja svog partnera kako bi zaštitila sebe i svoju decu.
Uzrok nasilja u porodici su zloupotreba alkohola i droge/lekova.	Droga/lekovi i alkohol se smatraju faktorima rizika, ali ne i uzrokom nasilja.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ovo uverenje vodi ka nesporazumu da ukoliko počinitelj ode na lečenje od alkoholizma, on će i prestati sa nasiljem. ✓ Iako se alkohol i droga često dovode u vezu sa nasiljem u porodici, oni ne prouzrokuju nasilje. ✓ Mnogi počinioci ne piju i ne koriste drogu, a oni koji to čine, obično ne pokazuju agresivnost prema nepoznatim ljudima, kolegama ili šefovima, već usmeravaju nasilje ka svojim partnerkama. ✓ Počinioci često koriste stanje intoksiranosti kao izgovor ili argument da ne preuzmu odgovornost za svoje postupke. ✓ Važno je shvatiti da su nasilje u porodici i zloupotreba alkohola/droge dva odvojena problema i da ih je potrebno rešavati odvojeno.

<p>Ne može biti da je baš tako loše, inače bi ona otišla.</p>	<p>Postoje brojni praktični razlozi zašto žena ostaje u nasilnoj vezi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Žrtve mogu da strahuju od posledica, ukoliko pokušaju da odu; boje se da ne postanu beskućnice; brinu da ne izgube decu; i strahuju od siromaštva i izolacije. ✓ Žene ostaju u nasilnim vezama iz emotivnih razloga koji variraju od ljubavi do terora. Neke žene se vraćaju svojim partnerima zato što veruju da će se njihov partner promeniti i da će zlostavljanje prestati. ✓ Često, pre prvog fizičkog zlostavljanja, nasilnik koristi taktike kontrole, kao što su izolacija žrtve od društva i porodičnih veza, pretnje, finansijska zavisnost i tako nasilnik unižava žrtvu do tačke kada ona nema samopouzdanje koje je neophodno da ode ili da na odgovarajući način odgovori na nasilje. ✓ Drugo objašnjenje je da strah i neizvesnost aktiviraju sistem bihevioralne potrebe za pripadanjem. U traumatičnim situacijama, žrtva se okreće osobi koja joj je najbliža, a to je često nasilnik. ✓ Ovaj mit se uklapa u uverenje da je "pravo" nasilje u porodici ozbiljno fizičko nasilje koje dovodi do teških povreda ili smrti. Kada tužioc i sudije veruju u to, oni usko definišu kazneno delo "zlostavljanja", "zastrašivanja", "prisile" zahtevajući da žrtva pretrpi vidljive povrede i ne razmatraju psihičko nasilje ili ekonomsko zlostavljanje kao "pravo" nasilje u porodici.
<p>Čak i ukoliko dolazi do dela nasilja u odnosu, radi se o izolovanim epizodama.</p>	<p>Nasilje u porodici često uključuje obrazac tekućeg fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog nasilja.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ovaj mit sagledava nasilje u porodici kao pojedinačne neželjene događaje, a ne kao obrazac prisile i kontrole koji obuhvata različite oblike nasilja. ✓ Svaka pojedinačna epizoda nasilja mora da se propisno istraži i, ukoliko je neophodno, procesuirati, a onima koji su njime pogođeni mora se ponuditi pomoć i podrška. ✓ Nasilje u porodici se karakteriše cikličnim krugom nasilja koji se sastoji od ponašanja zastrašivanja i ponižavanja, pretnji, napada, kontrole, oduzimanja moći i umanjivanja samopoštovanja žrtve. ✓ Nasilje u porodici se karakteriše sve češćim i ozbiljnijim postupcima tako da, ukoliko se oni na delotvoran način ne zaustave, dovode žrtve u veći rizik. ✓ Malo je verovatno da će se počinitelj zaustaviti, pošto on ne veruje ili ne želi da veruje da su njegovi postupci pogrešni.
<p>Nasilje u porodici je privatna stvar porodice.</p>	<p>Nasilje u porodici je kazneno delo koje utiče na zajednicu i društvo u celini.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nasiljem nad ženama i devojkama se krši zakon u većini zemalja. Ovo znači da je nasilje u porodici ponašanje koje zajednica ne prihvata. Važno je da zlostavljači dobiju takvu poruku od zajednice. ✓ Neka zakonodavstva smatraju činjenicu da se nasilje dešava u porodici otežavajućim faktorom.

Muškarci koji zlostavljaju su nasilni zato što ne mogu da kontrolišu svoj bes i osujećenost.	Zlostavljači se jako dobro kontrolišu i koriste nasilje da kontrolišu žrtve.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nasilje u porodici je namerno ponašanje, a zlostavljači nisu "van kontrole". ✓ Njihovo nasilje je brižljivo ciljano na određene ljude u određeno vreme i na određenim mestima. ✓ Oni, u principu, ne napadaju svoje šefove ili ljude na ulici, bez obzira koliko su besni. ✓ Zlostavljači takođe prate svoja interna pravila o nasilnom ponašanju. Oni često biraju da zlostavljaju svog partnera samo nasamo, ili mogu preduzeti korake da osiguraju da ne ostavljaju vidljive tragove zlostavljanja. ✓ Oni koriste čin nasilja i niz ponašanja, uključujući zastrašivanje, pretnje, psihičko zlostavljanje, izolaciju, itd. da prisiljavaju i kontrolišu drugu osobu. ✓ Oni brižljivo biraju svoje taktike: neki uništavaju imovinu, drugi se oslanjaju na pretnje zlostavljanjem, a neki prete deci.
Muževi ne mogu da siluju svoje žene.	Muževi siluju svoje žene.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Do silovanja dolazi uvek kada seksualni kontakt nije obostran, kada se ukine mogućnost izbora. Svaki muškarac koji se ogлуši o ženino 'ne' siluje je.
Nema svrhe pomagati ženama, pošto se one vraćaju nasilniku.	Sve žrtve, uključujući one koje se vraćaju nasilniku zahtevaju zaštitu, podršku i pravdu.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ovo pogrešno tumačenje se uklapa u optuživanje žrtve. ✓ Žene žrtve nasilja nisu mazohistkinje. ✓ Ukoliko i kada se vrate svojim zlostavljačima to je zbog toga što im nije pružena dovoljna podrška i bilo im je teže da bilo šta preuzmu i samostalno donose odluke, nego da nastave da pate u tišini. ✓ Vraćanje ne treba tumačiti kao činjenicu da se nasilnik stvarno promenio; takvi slučajevi su jako retki. Umesto toga, tužioci i sudije bi trebalo da se zapitaju šta je pošlo naopako u zaštiti žrtve.
Da je to stvarno bilo ozbiljno, ona bi došla na sud i podnela dokaze.	Brojni su razlozi koji je mogu sprečiti da dođe na sud.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Žena može povući krivičnu prijavu ili učestvovati u sistemu krivičnog pravosuđa iz mnogo razloga. ✓ Povlačenje podrške za krivično gonjenje njenog nasilnika joj može izgledati najsigurniji kratkoročni izbor u kontekstu brojnih teških izbora. ✓ Ona može da smatra da je to jedini način da zaštiti sebe i svoju decu. Žrtve se mogu naći u fazi medenog meseca u krugu nasilja u porodici. ✓ Sveobuhvatno razumevanje kruga nasilja pomaže tužiocima koji pomažu žrtvama.

Izvor: Prilagođeno iz Zbornika za predavače o delotvornim odgovorima tužilaštva na nasilje nad ženama, UNODC. 2017 uz dopune iz Baldray, A. i Duban, E. 2016. Poboljšanje delotvornosti službenika policije i pravosuđa u borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici: Priručnik za obuku predavača obuke. Savet Evrope

1.5 Stope prevalencije i opadanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici na Kosovu*

Uobičajena reakcija tužilaca i sudija koji pohađaju kurs o nasilju nad ženama i nasilju u porodici može biti "zašto fokus na nasilju nad ženama?" "Zar ne postoje hitniji prioriteti za suzbijanje kriminaliteta?" Pružanje učesnicima informacija o razmerama nasilja na Kosovu* i stopama opadanja broja predmeta za nasilje nad ženama u njihovom sistemu krivičnog pravosuđa mogu da ponude dobru osnovu za pružanje odgovora na ova pitanja, kao i za naknadne module obuke o ulozi sudija i tužilaca u lancu krivičnog pravosuđa.

Neke informacije i statistika o opštoj situaciji koja se tiče žena na Kosovu*

- Žene su daleko prisutnije u neplaćenom radu i brizi za domaćinstvo i svojoj ekonomiji. Samo 12% žena radno aktivnog doba su bile zaposlene 2015. godine (39% muškaraca), a one su i dalje diskriminirane i manje plaćene.²⁸
- Iako žene i muškarci imaju jednaka vlasnička i nasledna prava na imovinu, među vlasnicima imovine 2016. godine bilo je samo 15,6% žena.²⁹
- U politici, žene su i dalje malo zastupljene i diskriminirane. Trenutno, 2020. godine, žene čine samo 34% članova parlamenta Kosova*.³⁰
- Posle redovnih lokalnih izbora održanih za opštinske skupštine i gradonačelnike u oktobru 2017. godine, na čelu svih 38 opština se nalaze muškarci.³¹
- Prema najnovijem istraživanju o radu (2016-2017), 80% žena nije ekonomski aktivno (u poređenju sa 34,7% muškaraca)³². Razlozi za ovu ogromnu ekonomsku neaktivnost obuhvataju neplaćene poslove u domaćinstvu, posebno brigu o deci.³³
- Nezaposlenost žena je i dalje visoka i iznosi 36,6% nezaposlenih žena u poređenju sa 28,7% muškaraca u periodu od 2016-2017.³⁴
- Nezaposlenost među mladima je takođe i dalje glavni problem na Kosovu*, posebno mladih devojaka, među kojima je 63,5% nezaposlenih, u poređenju sa 48,4% mladih muškaraca koji su nezaposleni (statistika za 2016-2017).³⁵

Neke informacije i statistika o prevalenciji i stavovima o nasilju nad ženama na Kosovu*

- Rodno zasnovano nasilje nad ženama, naročito nasilje u porodici i seksualno uznemiravanje su i dalje široko rasprostranjeni. Iako je praksa prikupljanja socijalnih, pravosudnih, administrativnih i uslužnih podataka izuzetno slaba u vezi sa oblicima nasilja nad ženama na Kosovu*, raspoložive informacije ukazuju da je nasilje nad ženama široko rasprostranjeno.³⁶
- Što se tiče nasilja u porodici, policijski podaci ukazuju da su žene u 2016. godini činile 80% od 1247 slučajeva nasilja u porodici koje je prijavljeno policiji. Međutim, nadležni organi i organizacije žena procenjuju da je broj žrtava mnogo veći, dok Agencija za rodnu ravnopravnost procenjuje da 2008. godine nije prijavljeno čak 90% slučajeva.³⁷
- Prema jednom drugom istraživanju koje je sprovedeno 2017. godine, 64% žena je doživelo seksualno uznemiravanje, uključujući uznemiravanje na poslu, školi, fakultetu, kod kuće i na javnim mestima.
- Prema istraživanju koje je 2015. godine sprovela Ženska mreža Kosova, 41% žena je izjavilo da je pretrpelo neki vid nasilja u porodici, uključujući fizičko, psihičko i/ili ekonomsko nasilje u 2014. godini; 68% žena je izjavilo da su u svom životu pretrpele nasilje u porodici.³⁸

28 Krol, Paula, Kabashi, Emine i Ramizi Bala, Ardita, jun 2017. "Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama na Kosovu*". Savet Evrope .

29 Nacionalna strategija Kosova* o pravima vlasništva. Oktobar 2016, može se pronaći na: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/SKDP_17_10_2016_ENG.pdf.

30 Videti, na primer: Priručnik o rodnoj osetljivosti sudija, USAID projekat o pravima vlasništva na Kosovu*, Pravosudna akademija, Qosaj Mustafa, Ariana i sudija Emine Kaciku, decembar 2018.

31 Ibid.

32 Žene i muškarci na Kosovu, Statistički zavod Kosova, 2016-2017. Može se pronaći na: <https://ask.rks-gov.net/media/4582/women-and-man-2016-2017.pdf>.

33 Videti: Žene i muškarci na Kosovu, Statistički zavod Kosova, 2016-2017. Može se pronaći na: <https://ask.rks-gov.net/media/4582/women-and-man-2016-2017.pdf>.

34 Ibid.

35 Videti, na primer, Priručnik o rodnoj osetljivosti sudija, projekat USAID-a o pravima vlasništva na Kosovu*, Pravosudna akademija, Qosaj Mustafa, Ariana i sudija Emine Kaciku, decembar 2018.

36 Evropska komisija. 2014. Izveštaj o napredovanju Kosova* .

37 Statistika dobijena od Agencije za rodnu ravnopravnost, videti takođe Agencija za rodnu ravnopravnost (2008). Bezbednost počinje kod kuće. Prishtinë/Priština, kako su citirali Krol, Paula, Kabashi, Emine i Ramizi Bala, Ardita. Jun 2017. "Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama na Kosovu*". Savet Evrope .

38 Iako muškarci takođe navode da su pretrpeli porodično nasilje, praktično svi muški ispitanici izjavljuju da su im to učinili roditelji i drugi članovi porodice, izuzev partnera/bračnih partnera. Kod ženskih ispitanika, velika većina među počiniocima su bili roditelji ili partneri/bračni partneri. Videti: Ženska mreža Kosova. 2015. Nema više izgovora. Analiza stavova, incidence i institucionalnog odgovora na nasilje u porodici na Kosovu*. Prishtinë/Priština

- Istraživanje iz 2015. godine je takođe otkrilo da 21% Kosovaca smatra prihvatljivim da muž ponekad udari svoju ženu, a 32% misli da "je prirodno da se ponekad dogodi fizičko nasilje kada se par posvađa".³⁹
- Malo je raspoloživih informacija o obimu seksualnog nasilja, uključujući silovanje, pošto žrtve ovo retko prijavljuju.
- Iako ne postoji zvanična statistika, podaci nevladinih istraživanja iz 2015. godine pokazuju da je približno 64% žena doživelo neki oblik seksualnog uznemiravanja u svom životu.⁴⁰
- Ovi podaci iz 2015. godine takođe otkrivaju da 74% Kosovaca veruje da žene same na sebe navlače seksualno uznemiravanje provokativnim oblačenjem, a 41% smatra da mlade žene vole da ih se uznemirava.⁴¹
- Fenomen dečijih i maloletničkih brakova na Kosovu* je relativno redak, ali i dalje prevladava u zajednicama Roma, Aškalija i Egipćana i u drugim zajednicama, na primer u ruralnim i zajednicama iz dijaspore.⁴²
- Ostali oblici nasilja nad ženama koji su obuhvaćeni Istarskom konvencijom, kao što su: proganjanje, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i sterilizacija, i zločini počinjeni u ime takozvane „časti“, su takođe nedovoljno dokumentovani.⁴³

Posledice nasilja nad ženama: visoka cena nasilja nad ženama po društvo i pojedinca

- Nasilje nad ženama može imati razarajući efekat na žrtve, porodice i društvo.
- Posledice mogu biti kratkoročne i dugoročne, fizičke, psihičke i društvene.
- Kod žrtava se mogu javiti ozbiljne direktne i dugoročne implikacije po zdravlje i životno funkcionisanje, uključujući seksualno i reproduktivno zdravlje, veću podložnost na HIV/AIDS i druge infekcije koje se prenose seksualnim putem, neželjenu trudnoću i nebezbedne abortuse, depresiju, anksioznost, fobije, post-traumatski stresni poremećaj, poremećaj spavanja, suicidalne misli i pokušaji, problemi sa zloupotrebama opojnih sredstava, poremećaji ishrane, teškoće na radu i u školi.
- Može se takođe javiti i negativne posledice na psihički, društveni i ekonomski razvoj porodica. Deca koja su svedoci nasilja nad ženama doživljavaju slične traume i posledice kao i primarna žrtva nasilja i imaju više šanse da postanu budući počinioци ili žrtve takvog nasilja.
- Štetne posledice uključuju dalekosežne posledice po zajednicu i državu. Nasilje nad ženama ometa produktivnost, smanjuje ljudski kapital i podriva ekonomski rast.
- Jedan od strukturnih efekata jeste da pretnja nasiljem nad ženama podriva i ograničava učešće žena u javnom životu.

Neke informacije i statistika o realnom statusu žena koje se susreću sa sistemom krivičnog pravosuđa

- Studije rađene širom sveta pokazuju da se samo mali broj slučajeva nasilja nad ženama uopšte prijavi policiji, a još manji broj od prijavljenih slučajeva rezultira podizanjem optužnice protiv počinioца, a samo u jednom malom broju takvih predmeta dolazi do osuđujuće presude.⁴⁴
- Zabrinjava mali broj prijavljivanja slučajeva na Kosovu*, kako se navodi u brojnim izveštajima.⁴⁵
- Pravosudni odgovor na čin nasilja u porodici je i dalje nezadovoljavajući. Stopa odbačenih predmeta za nasilje u porodici i dalje je visoka, a tokom 2017. godine više od polovine svih krivičnih prijava vezanih za slučajeve nasilja u porodici (51,5%) je odbačeno od strane sudova na Kosovu*. Osim toga, tokom prvih šest meseci 2018. godine ukupno je odbačeno 15,1% predmeta. U periodu sistematskog praćenja od 2015-2018. godine, samo 40,4% predmeta je okončano osuđujućom presudom. Spor odgovor krivičnog pravosuđa na slučajeve nasilja u porodici dovodi do opšte pojave nekažnjavanja počinioца nasilja u porodici.⁴⁶

39 Ibid.

40 Ženska mreža Kosova. 2016. Seksualno uznemiravanje na Kosovu*. Prishtinë/Priština.

41 Ibid.

42 UNFPA. 2012. Dečiji brak na Kosovu*.

43 Krol, Paula, Kabashi, Emine i Ramizi Bala, Ardita. Jun 2017. "Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama na Kosovu*". Savet Evrope.

44 Johnson et al. 2008. Violence Against Women: An International Perspective (HEUNI); UN Women (2012) Progress of the World's Women: In Pursuit of Justice: 2011-2012. UN: New York. (Nasilje nad ženama: Međunarodna perspektiva (HEUNI); UN Women (2012) Napredak žena u svetu: u potrazi za pravdom: 2011-2012. UN: Njujork).

45 Krol, Paula, Kabashi, Emine i Ramizi Bala, Ardita. Jun 2017. "Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama na Kosovu*". Savet Evrope. Ariana Qosaj-Mustafa i Donjeta Morina. 2018. Izveštaj o sektorskim politikama – Pristup pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja na Kosovu*: Zaustavljanje nekažnjavanja počinilaca.

46 Ariana Qosaj-Mustafa i Donjeta Morina. 2018 Izveštaj o sektorskim politikama - Pristup pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja na Kosovu*: Zaustavljanje nekažnjavanja počinilaca.

1.6 Važnost obezbeđivanja pristupa koji je usmeren na žrtvu, rodno odgovoran i zahteva odgovornost počinioca

---

Tužioc i sudije se pozivaju da primenjuju pristup koji je usmeren na žrtvu, rodno odgovoran i zahteva odgovornost počinioca, ne samo radi ispunjavanja međunarodnih obaveza, već pre svega, i što je još važnije, da bi se osiguralo da žrtve koje traže pomoć osele istinsku podršku pravosudnog sistema. Poštovanje prava žrtve i rodno razumevanje prilikom rešavanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici su ključni principi Istarske konvencije koje treba uzimati u obzir u svim fazama procesa krivičnog pravosuđa. Žrtve koje se osećaju bezbedno, sa dobrom podrškom i osnažene će vrlo verovatno nastaviti da učestvuju i da se angažuju u procesu krivičnog pravosuđa, što uvećava verovatnoću da će počinioci biti pozivani na odgovornost i da će se zaustaviti nekažnjavanje.

Ključni koncepti

Pristup usmeren na žrtvu se definiše kao sistematsko usmerenje na potrebe i interese žrtve radi osiguranja pružanja usluga uz saosećanje i odgovornost, na način koji nije preterano kritičan. Želje, bezbednost i stanje žrtve imaju prioritet u svim pitanjima i procedurama. Drugim rečima, bezbednost i stanje žrtve su vrhovni ciljevi odgovora krivičnog pravosuđa. Pristup usmeren na žrtvu, nasuprot pristupa koji je usmeren na sistem, stavlja potrebe žrtava u srž svake intervencije krivičnog pravosuđa i prepoznaje da one zavređuju postupanje koje je blagovremeno, saosećajno, puno poštovanja i prikladno.

Rodno-odgovoran pristup odnosi se na obezbeđivanje da zakoni, institucije pravosuđa, pravosudni procesi i ishodi pravde ne diskriminišu nikoga na rodnoj osnovi. To zahteva zauzimanje rodne perspektive o samim pravima, kao i procenu pristupa i prepreka za uživanje takvih prava od strane žena i muškaraca i usvajanje rodno osetljivih strategija za njihovu zaštitu i unapređivanje.

Pristup odgovornosti počinioca odnosi se na odgovor krivičnog pravosuđa koji pomera fokus sa diskreditovanja žrtava na bolje prikupljanje dokaza i utemeljivanje predmeta i obezbeđivanje doslednosti u istrazi, gonjenju i kažnjavanju, obezbeđujući pri tom pravedno suđenje. Ovo znači mere koje podstiču prijavljivanje i maksimalnu saradnju žrtve sa sistemom krivičnog pravosuđa; utemeljenje predmeta u ranoj fazi i rešavanje potencijalnih dokaznih slabosti; izrada sveobuhvatne strategije tužilaštva, stvaranje atmosfere podrške zakona u sudnici.

Tužioc i sudije su od suštinske važnosti za pružanje sveobuhvatnog odgovora usmerenog na žrtvu. U svetlu istorijske nedelotvornosti sistema krivičnog pravosuđa da odgovori na slučajeve nasilja nad ženama i nasilja u porodici, ovaj odeljak baca svetlo na neke tehnike koje tužioc i sudije mogu da koriste za integrisanje ovih pristupa u svakodnevnom radu.

Bitni elementi pristupa usmerenog na žrtvu su:

- Unapređivanje komunikacije sa žrtvama koja osnažuje i izbegava sekundarnu viktimizaciju.
- Obaveštavanje žrtve o njenim pravima.
- Osigurati bezbednost i zaštitu za žrtvu i njenu porodicu.
- Osigurati delotvornu podršku i pomoć za žrtvu.

Tehnike pružanja pristupa usmerenog na žrtvu za tužioce i sudije su obuhvaćene u delu 2 ovog Priručnika.

1.7 Mogućnosti za vežbe

Niže je naveden određeni broj mogućih opcija za držanje predavanja prema materijalima za ovaj modul. Na osnovu predznanja i iskustva polaznika obuke, odlučite da li je potrebno da počnete od osnovnih koncepata o rodu, pre nego što pređete na vežbe za razumevanje dinamike nasilja i viktimizacije i tehnike koje treba primenjivati u pristupu koji je usmeren na žrtvu.

Vežbe za koncept roda

Ukoliko učesnici imaju ograničeno razumevanje koncepta roda, rodnih uloga, rodnih stereotipa, rodne diskriminacije i rodne jednakosti, onda razmotrite da određeno vreme posvetite diskusiji o ovim pojmovima. Dobro razumevanje koncepta koji se tiču roda je bitno u pružanju odgovora na rodno zasnovano nasilje.

Mogućnost 1: Vežba slobodnog izlaganja ideja – diskusija sa celom grupom

Pitanja za celu grupu :

1. Koje su karakteristike žena i muškaraca ? Koje ženske/muške karakteristike mogu ili ne mogu da se menjaju? Koje karakteristike imaju i muškarci i žene?
2. Koji su neki od primera rodnih stereotipa?
3. Koji su neki od primera rodnih stereotipa koji su povezani sa rodno zasnovanim nasiljem nad ženama ?
4. Zašto se nasilje nad ženama naziva rodno zasnovano nasilje?

Napomene moderatora:

P1: Koje su karakteristike žena i muškaraca ? Ukoliko učesnici imaju teškoća, dajte primere i zatražite od njih da sami zaključuju: trudnoća i porođaj; podizanje dece; mišićna masa/fizička snaga; dojenje; muškarci su racionalni, žene su emotivne; ćelavost, dečaci su bolji u prirodnim naukama i matematici od devojaka; fizička izdržljivost; mutiranje u pubertetu; devojke su talentovanije za šivenje; puštanje brade. Kada lista bude iscrpljena, prođite kroz svaku stavku. Pitajte koje ženske/muške karakteristike se mogu, odnosno, ne mogu menjati? Koje karakteristike mogu imati i muškarci i žene? Na primer, ukoliko se pod naslovom "žena", pominju karakteristike "strpljiva" ili "brižna", upitajte da li i muškarci mogu takođe da budu "strpljivi" ili "brižni". Ako je tako, označite karakteristiku sa "da" ili znakom "+". Karakteristike koje se ne mogu menjati trebalo bi označiti sa "ne" ili znakom "-". Podvucite razliku između "pol" i "rod" u datim primerima i dajte grupi definicije ovih pojmova.

P2. Koji su neki od primera rodnih stereotipa?

- Žene su uvek strpljive/emotivne/brižne. Muškarci su uvek jaki / racionalni / logični.
- Žene bi trebalo da budu majke, one bi trebalo da budu one koje se brinu za pitanja koja su povezana sa rađanjem i odgajanjem dece.
- Muškarci su oni koji zarađuju, oni teško rade i ne bi trebalo da se mešaju u odgajanje dece.

P3. Koji su neki od rodnih stereotipa vezanih za rodno zasnovano nasilje?

- Muškarci ne mogu da kontrolišu svoj seksualni poriv.
- Postoje dobre žene i loše žene.
- Seksi odevanje je dokaz seksualne raspoloživosti.
- Žene kažu 'ne' kada misle 'da'.
- Nasilje nad ženama je privatna stvar.
- Žene zaslužuju batine; time se pokazuje da je muškarac gazda.
- Prave žrtve ne mogu da nastave sa normalnim aktivnostima posle navodnog nasilja.
- Prave žrtve ne zaboravljaju detalje.

P4. Zašto se nasilje nad ženama smatra rodno zasnovanim nasiljem?

- Nasilje nad ženama se smatra rodno zasnovanim nasiljem zato što delom nastaje iz podređenog statusa ženskog roda u društvu.
- Odnosi nejednakosti moći između žena i muškaraca stvoreni i održavani rodnim stereotipima su osnovan uzrok nasilja nad ženama.
- Uporni stavovi i verovanja koji žene sagledavaju kao inferiorne u odnosu na muškarce i kultura dominacije muškaraca u društvu navodi i muškarce i žene da prihvataju, tolerišu, pa čak i racionalizuju nasilje i da ne govore o takvim iskustvima.

Mogućnost 2: Vežba u maloj grupi za diskusiju o terminologiji

Ova vežba bi mogla da se koristi ukoliko su polaznici obuke već donekle upoznati sa predmetom i da posluži za obnavljanje gradiva.

Uputstva: Unapred, na kartama, ispišite po jedan pojam po karti – “pol”; “rod”; “rodni stereotip”; “rodna jednakost”; “nasilje nad ženama”; “nasilje u porodici”. Napravite onoliko broj karata koliko ima učesnika, koristeći ove pojmove više puta. Tokom časa obuke, dajte po jednu kartu svakom učesniku. Zamolite učesnike da nađu sebi par među onima koje ranije nisu poznavali. Dajte im pet do deset minuta da među sobom prodiskutuju kako bi oni definisali pojam sa kartice koju su dobili. Tada ih zamolite da međusobno razmene kartice za diskusiju, u istom vremenskom periodu. Vratite ih u celu grupu i prođite kroz svaki pojam (koristite materijal iz modula).

Vežbe za oblike nasilja nad ženama i nasilje u porodici

Mogućnost 1: Grupna vežba za diskusiju kratkog scenarija slučaja koji se tiče inkriminacije različitih oblika nasilja nad ženama

Uputstva za pripremu: odaberite određeni broj kratkih scenarija slučaja od niže navedenih ili pripremite vlastite koristeći donje primere kao inspiraciju. Stavite ih na materijal koji ćete podeliti ili na slajdove u PowerPoint prezentaciji.

Uputstva: Zatražite u celoj grupi dobrovoljce da sa svima podele kako bi se ovaj predmet rešavao u skladu sa njihovim lokalnim zakonima. Koristite pitanja kojima ćete pratiti i naglašavati sličnosti ili razlike sa međunarodnim preporukama.

1. Tokom drugog sastanka, žena se popne u stan muškarca na piće. Kada uđu unutra, on ima analni seks sa njom, uprkos njenim molbama da to ne čini. Nema vidljivih telesnih povreda.

Napomene moderatora:

- Ovo pokreće diskusiju o krivičnim elementima koji se tiču zabranjenih dela silovanja i saglasnosti nasuprot prisili i pod kojim uslovima bi to verovatno bilo procesuirano.
- Što se tiče opsega zabranjenih dela: tradicionalna definicija silovanja i dalje postoji u nekim državama, što znači da je kazneno delo izvršeno samo u vreme vaginalnog seksualnog odnosa i isključuje druge oblike seksualnog nasilja. Pravnim reformama ova definicija je proširena u raznim zemljama. Silovanje bi moglo da obuhvati svaki čin seksualne penetracije, bilo koje vrste i bilo kojim sredstvima.
- Što se tiče pitanja prisile u odnosu na odsustvo saglasnosti, u nekim zemljama silovanje mora biti primoravanje silom ili pretnjom da bi se smatralo seksualnim odnosom, što isključuje silovanje osobe koja nije u stanju da se brani. U drugim državama, zakon je usmeren na odsustvo saglasnosti, a ne na upotrebu sile i definiše seksualno zlostavljanje kao svaki kontakt za koji nije data saglasnost. Ovo bi eventualno moglo da prebaci teret dokazivanja na osobu koja se lakomisljeno ponašala, bez obzira na saglasnost, ili je koristila druge oblike pritiska, a ne fizičku snagu. Pomenite Istambulsku konvenciju koja predviđa da saglasnost mora biti data dobrovoljno i da bude rezultat slobodne volje osobe što se procenjuje u kontekstu ostalih okolnosti. Druge države imaju odredbe koje su proširene na niz okolnosti u kojima je saglasnost nebitna, kao što su seksualno zlostavljanje od strane pojedinca sa pozicije moći (npr. u zatvorskoj ustanovi) ili u određenim odnosima (npr. trenutnom odnosu psihoterapeut-pacijent). Druge države imaju odredbe za široku lepezu okolnosti prisile kod saglasnosti, kao što su: zastrašivanje ili prevara. Neke države su ovo proširile i obuhvatile: lukavštinu ili smicalicu ili iskorišćavanje osobe koja nije u poziciji da slobodnom voljom da saglasnost ili da pruži otpor.

2. Muž ima seks sa ženom dok ona spava.

Napomene moderatora:

- Ovo pokreće diskusiju o krivičnim elementima koji čine silovanje u braku kao što su pitanja saglasnosti, poštenog verovanja, itd. Takođe, i pod kojim uslovima bi to verovatno bilo procesuirano.
- Brak nije odbrana za kazneno delo seksualnog nasilja u mnogim pravosuđima. U ovim sudskim na-

dležnostima, bračni drug se može krivično goniti za kazneno delo seksualnog zlostavljanja za svaki seksualni kontakt sa vlastitom ženom za koji ne postoji saglasnost.

3. Tokom nastave, oko sedišta mlade studentkinje uguraju se dva studenta muškarca koja joj dodiruju grudi, uzimaju njenu ruku u svoju i primoravaju je da dodiruje međunožje jednog od njih.

Napomene moderatora:

- *Ovo pokreće diskusiju o tome šta čini krivične elemente seksualnog zlostavljanja i pod kojim uslovima bi to verovatno bilo procesuirano.*
- *Neke države su široko definisale seksualno zlostavljanje da označava svaki seksualni čin, pokušaj ostvarivanja seksualnog čina, komentare na temu seksa ili udvaranja, za koja ne postoji saglasnost ili dela trgovine ljudima radi seksualne eksploatacije, uz korišćenje prisile, pretnje nasiljem ili fizičkim nasiljem, od strane svakog lica, bez obzira na odnos sa žrtvom, u svakom okruženju uključujući, ali ne ograničavajući se samo na kuću, posao i školu.*
- *Što se tiče seksualnog zlostavljanja devojaka, u definisanju seksualnih krivičnih dela nad decom, države različito definišu punoletstvo ili, drugim rečima, minimalan broj godina kada se osoba smatra pravno osposobljenom da pruži saglasnost za seksualni čin. Relevantno godište može takođe da se razlikuje u zavisnosti od vrste seksualnog čina ili odnosa između zainteresovanih strana, na primer, kada je postojala pozicija poverenja ili zavisnosti nasuprot situaciji kada su obe strane maloletne.*

4. Bivši momak prati i uznemirava svoju bivšu devojku. Ostavlja joj brojne elektronske poruke, tekstone, telefonske poruke, pojavljuje se na njenom radnom mestu, u njenoj kući i ona ga često može videti na ulici. On kaže da je voli, da se neće zaustaviti dok ona ne bude njegova i da ona nikada neće biti sa nekim drugim. Ona ga se plaši.

Napomene moderatora:

- *Ovo pokreće diskusiju o krivičnom delu praćenja i uznemiravanja / seksualnog uznemiravanja i pod kojim uslovima bi ono verovatno moglo da se procesuiru.*
- *Što se tiče seksualnog uznemiravanja, nekoliko država je inkriminiralo seksualno uznemiravanje, dok ostale države zabranjuju takvo ponašanje zakonicima o radu ili zakonima o rodnoj ravnopravnosti. Opšta preporuka CEDAW br. 19 navodi da jednakost u zapošljavanju može biti ozbiljno narušena kada je žena podvrgnuta konkretnom rodnom nasilju, kao što je seksualno uznemiravanje na radnom mestu. Takvo ponašanje može biti ponižavajuće i može predstavljati zdravstveni i bezbednosni problem. Ono je diskriminatorско kada žena ima razumnu osnovu da veruje da bi njena primedba nepovoljno uticala na pitanje njenog zaposlenja, uključujući zapošljavanje ili unapređenje, ili kada to stvara neprijateljsko radno okruženje. Seksualno uznemiravanje se može dogoditi na radnom mestu, u školama, na ulici, u javnom prevozu i društvenim situacijama. Ono obuhvata javno izlaganje golotinje, nepristojne i preteće pozive i uznemiravanje preko interneta.*
- *Što se tiče praćenja i uznemiravanja, samo mali broj država je usvojio poseban zakon protiv praćenja i uznemiravanja. Druge države bi mogle da koriste kazneno delo uznemiravanja da njime obuhvate praćenje i uznemiravanje. Jedan element krivičnog dela se često odnosi i na način ponašanja ili niz postupaka koji se mogu razlikovati po vrsti, a koji uzeti kao pojedinačni neželjeni događaji možda ne predstavljaju kazneno ponašanje i više liče na dosađivanje, ali u nizu, oni čine sistematsko zastrašivanje i često konstantno prisustvo pretnje i opasnosti da preraste u napade koji ugrožavaju život.*

5. Muškarac redovno viče na svoju ženu, naziva je ludom, kaže da mora često da je disciplinuje da bi bila bolja žena i često je „disciplinuje“ tako što je tuče. Ona je konstantno zastrašena i uplašena. Tokom poslednjeg neželjenog događaja, on je zgrabi za vrat i davi je dok se ona ne onesvesti.

Napomene moderatora:

- *Ovo pokreće diskusiju o tome šta čini krivične elemente oblika nasilja u porodici (fizičko i psihičko nasilje) i pod kojim uslovima bi ono verovatno moglo da se procesuiru.*
- *Koji je to stepen fizičke povrede i da li određene vrste povreda mogu da se smatraju manje ozbiljnim? Na primer, neke zemlje ne inkriminiraju fizičku povredu koja je manja od određenog procenta ili koja ne dovodi do*

onesposobljavanja za manje od određenog broja dana. Druge, pak, definišu kaznena dela kao što je grubo kršenje integriteta.

- Na nacionalnom nivou, države se, u principu, razlikuju u pristupu krivičnog pravosuđa prema nasilju od strane intimnog partnera i nasilju u porodici. Poziv za inkriminaciju u međunarodnim standardima i normama ne mora da znači da se oblik nasilje nad ženama pojavljuje kao posebno imenovano kazneno delo u krivičnim ili kaznenim zakonicima. Uopšteno govoreći, stav je da bi nasilje trebalo smatrati nasiljem, bez obzira da li je počinjeno od strane supružnika, poznanika ili nepoznate osobe. Međutim, postoji zabrinutost da pristup nasilju nad ženama u kući i porodici, baš onom mestu gde bi žena trebalo da bude u stanju da očekuje sigurnost i bezbednost, nije delotvoran, i da dozvoljava nekažnjivost i toleranciju. Zato je izuzetno važno preduzeti delotvorne mere da se ograniči nasilje nad ženama u porodici. Uopšteno govoreći, kaznena dela koja obuhvataju nasilje u porodici se definišu u rodno neutralnom jezičkom obliku, obuhvatajući i ženske i muške žrtve, iako žene čine većinu žrtava.
- Iako nasilje od strane intimnog partnera/nasilje u porodici obuhvata čitav niz kontrolišućih i ponašanja koja uključuju prisilu, ne mogu se sva ona definisati kao krivična dela. Većina država nema nasilje od strane intimnog partnera/nasilje u porodici kao posebno krivično delo koje obuhvata obrazac prisile i kontrole, već je krivični zakon usmeren na izolovane neželjene događaje i često uopšteno obuhvata samo fizičko nasilje (npr. odredbe za zlostavljanje ili nanošenje povrede opasne po život, zdravlje i fizički integritet osobe).
- Države bi trebalo da obezbede da pravna definicija u potpunosti obuhvata iskustva nasilja od strane intimnog partnera/nasilja u porodici u svim vrstama ispoljavanja – na primer, razmotriti inkriminaciju nasilja koje se ponavlja ili je uobičajeno (obrazac niza prestupa), umesto ograničavanja definicije na izolovanu radnju. Iskustva nasilja od strane intimnog partnera mogu obuhvatiti ponovljena dela koja obuhvataju sve ili neke oblike nasilja. [Primeri: Kazneni zakonik Vijetnama s. 151 (stara verzija) i Krivični zakonik Švedske, Poglavlje 4, odeljak 4(a)].

6. Muškarac kontroliše kretanje svoje žene. Ne dozvoljava joj da se viđa sa svojom porodicom i prijateljima, izuzetno je ljubomoran na druge muškarce koji je gledaju i često joj govori da će je ubiti ukoliko ga ona ostavi. Ona sve češće izostaje sa posla zato što se ne oseća dobro. Njena porodica, kada pokuša da je vidi, kaže da ona uopšte ne pokazuje emocije, a ukoliko i reaguje, ona je živčana i nervozna.

Napomene moderatora:

- Ovo pokreće diskusiju o tome šta spada u krivične elemente psihičkog nasilja i pod kojim uslovima bi ono verovatno moglo da se procesuiru.
- Čini se da je psihičko ili ekonomsko nasilje teže definisati kao krivično delo, i neka pravosuđa zahtevaju ispunjenje određenog praga uslova pre nego što ponašanje postane krivično. Drugim rečima, neka dela koja čine nasilje od strane intimnog partnera/nasilje u porodici mogu biti ili krivična ili prekršajna, ili i jedno i drugo.

7. Muškarac primorava svoju devojkicu sa kojom zajedno živi da imaju ono što on naziva avanturistički seks, korišćenjem objekata da penetrira svoju devojkicu; ona na to ne pristaje.

Napomene moderatora:

- Ovo pokreće diskusiju o definiciji partnersko – vanbračnog odnosa i seksualnog nasilja.
- Intimne partnere bi trebalo definisati što je šire moguće. Definicije bi trebalo da obuhvataju sadašnje ili bivše supružnike ili partnere, bez obzira na to da li žive zajedno, istopolne partnere, pojedince koji su i porodično vezani jedno za drugo i članove istog domaćinstva.

Mogućnost 2: Kratak video klip – razumevanje pitanja davanja saglasnosti kod kaznenih dela seksualnog nasilja

Prikažite kratak video klip koji objašnjava značenje saglasnosti da se popije čaj. Ovaj video je sačinila Policija doline Temze. Dozvolu za korišćenje animacije je dala Emmeline May sa rockstardinosaurpirateprincess.com i Blue Seat Studios. Zaštićeno autorskim pravom © 2015.

Link: <https://www.youtube.com/watch?v=pZwvrxVavnQ>

Uputstva: Prikažite video i zamolite celu grupu da podeli svoje reakcije na film i kako se on može dovesti u vezu sa njihovim poslom.

Vežbe za razumevanje dinamike rodno zasnovanog nasilja i uticaja viktimizacije

---

Mogućnost 1: Kratak video klip – trauma i mozak

Prikažite kratak video klip koji objašnjava uticaj traume na mozak, ili uzmite u obzir mogućnost da pozovete stručnjaka za ovu temu da pruži detaljnije informacije o viktimizaciji.

Ovaj video su pripremili i izradili mediaco-op: <http://mediaco-op.net/>.

Link: <https://www.youtube.com/watch?v=4-tcKYx24aA>

Uputstva: Prikažite video i zamolite celu grupu da podeli svoje reakcije na film i kako se on može dovesti u vezu sa njihovim poslom.

Napomene moderatora koje se tiču pitanja koje treba obuhvatiti i objasniti šta animacija ilustruje:

- Kako bi neko ko je doživeo silovanje ili seksualno zlostavljanje mogao da reaguje na informativan razgovor sa policijom
- Kako bi profesionalac mogao da odgovori korisniku usluge, ako ne zna efekte traume
- Kako to može da utiče na prikupljanje informacija i dokaza i zauzimanje stava prema žrtvama
- Kako 'sekundarna' trauma može da utiče na radnike
- Tri glavna dela mozga i za šta je svaki odgovoran
- Kako mozak reaguje na opasnost – instinkt preživljavanja
- Kako naš štite instiktivni odgovori 'bori se', 'beži' i 'blokiram se'
- Pokazatelji traume
- Nove tehnike koje ukazuju na postojanje traume, a koje profesionalci mogu da koriste i demonstracija istih

Glavne stvari koje smo naučili:

- Odgovor na traumu je stavljanje mozga u režim preživljavanja
- Ponavljanje zlostavljanja može pogoršati simptome traume
- Kao odgovor na traumu, ljudi mogu da reaguju na neočekivane načine
- Trauma je normalan ljudski odgovor na nenormalne događaje
- U radu sa korisnicima usluge, počnite od sećanja i idite ka sadašnjosti; počnite od osećanja, a onda pređite na činjenice

Mogućnost 2: Vežbe u maloj grupi na studiji slučaja

[Predmet uzet iz UNODC. 2017 Knjiga izvora za predavače obuke o delotvornim odgovorima tužilaštva na nasilje nad ženama i devojkama]

Sara je već 15 godina udata za Nika. Na početku njihovog braka, Nik je rekao Sari da ne ide da radi van kuće. Odgovarao ju je od poseta majci ili nekom od prijatelja koje je imala. On upravlja porodičnim finansijama, a Sari daje mali džeparac za kupovinu namirnica i zahteva da mu za to položi račun. On redovno kritikuje kako ona kuva, kako čisti i njene roditeljske sposobnosti. Prvi šamar je usledio nakon godinu dana braka. Sara je smatrala da je zaslužila da je udari, pošto je ona loša žena. Nik je pokazivao kajanje zbog šamara i kleo se da se to nikada više neće ponoviti. Međutim, posle prvog neželjenog događaja, on je nastavio da je redovno tuče i to godinama, svaki put sve više.

Pre pet godina, posle izuzetno teških batina, kada je Nik tukao i davio Saru dok se nije onesvestila i pala na pod, njihov sin je pozvao policiju. Mesec dana nakon ovog neželjenog događaja, Sara je zatražila da tužilac odbaci predmet. Ona je rekla tužiocu da ne želi da ide na sud, pošto je njen muž obećao da nikada više neće biti nasilan prema njoj i da nasilje nije bilo strašno ozbiljno. Tužilac se složio sa njom i rekao joj tada koliko je važno očuvati porodicu na okupu i posavetovao je da više ne ljuti supruga. Nakon toga, policija je primila još tri poziva od sina, pošto su batine postajale sve brutalnije. Međutim, svaki put bi policija rekla Sari da pošto je ona ranije povlačila svoju krivičnu prijavu, oni ne žele da troše vreme, pošto će verovatno opet povući krivičnu prijavu.

Najnoviji neželjeni događaj se desio kada je Nik izvukao nož i napao Saru pred njihovim komšijama. Policija je ispitala Saru u bolnici i predala dosije tužiocu. Tužilac odlučuje da podigne krivičnu optužnicu protiv Nika, pošto smatra da je predmet zreo, da postoji medicinsko-pravni izveštaj i izjave svedoka komšija. Sara ponovo zahteva od tužioca da odustane od optužnice, ali tužilac joj kaže da nastavlja krivično gonjenje zbog ozbiljnosti prirode nasilja.

Nakon što je Nik optužen, on nije dozvolio Sari da se vrati kući posle otpuštanja iz bolnice. Ona se vratila natrag u svoj porodični dom u selo na Kosovu*, udaljeno oko 50 km od Prištine. Tužilac je poslao optužnicu za Nika sudiji. Međutim, Sara nije imala nikakvih vesti šest meseci. Onda je jednog dana policajac doneo poziv za sud u kuću njenih roditelja u kome stoji da treba da se javi u sud narednog dana u 8:00 pre podne. Kada je pročitala poziv za sud, jako se uplašila. Ona i majka su morale da uhvate autobus koji polazi u pet sati ujutru za Prištinu da bi na vreme stigle u sud. Kada su stigle, videle su Nika kako stoji ispred zgrade suda sa svojim advokatom i okruženog svojom porodicom. Ovo je još više uplašilo Saru pošto se pitala da li i ona treba da ima advokata i da li i protiv nje može biti podignuta tužba. Službenik im je rekao da sednu u hodnik van sudnice dok ih ne prozovu. Nik i njegov advokat su ušli u sudnicu. Sara i njena majka su čekale dva sata i nisu imale ništa da popiju ili pojedu; plašile su se da ustanu sa klupe gde im je rečeno da čekaju. Kada su prozvali njeno ime toliko glasno da su svi u hodniku to mogli da čuju, ona je ušla u sudnicu. Njena majka je sedela u delu za publiku. Sara se osećala preplašeno zbog zvaničnog stava sudije i drugog sudskog osoblja koje je sedelo na podijumu. Nije znala šta može da očekuje. Sudija joj je postavio nekoliko pitanja zvaničnim jezikom. Ona je samo klimala glavom u znak odgovora pošto nije razumela njegova pitanja, a želela je da bude pristojna. Zatim je od nje traženo da ponovo napusti sudnicu. Naredna dva meseca nije bilo nikakvih novosti i tek kada joj je nekadašnji komšija rekao da je Nik slobodan i da govori da će mu platiti za ono što mu uradila ako je ponovo sretne, ona je shvatila da on nije u zatvoru.

Uputstva: Podelite veliku grupu na četiri manje grupe. Svaka grupa treba da odgovori na dva pitanja:

- P1. Kako je Sara viktimizirana? (tražite početnu viktimizaciju i sekundarnu viktimizaciju)
- P2. Koje konkretne predloge daje vaša grupa koji bi mogli da poboljšaju način postupanja prema Sari od strane tužioca i samim tim verovatnoću uspešnog procesuiranja?

Svaka grupa imenuje izvestioca koji izlaže njihove odgovore celoj grupi.

Napomene moderatora koje se tiču tačaka koje treba obuhvatiti;

- Primarna viktimizacija: Oblici nasilja od strane intimnog partnera: fizičko nasilje; psihičko nasilje; ekonomska zavisnost.
- Ciklični krug nasilja: faza medenog meseca; akutna faza nasilja; percepcija o žrtvi koja ne želi da sarađuje.
- Sekundarna viktimizacija: stavovi: optuživanje nje za njegovo nasilje i savet da promeni svoje ponašanje da bi ograničila nasilje; minimiziranje nasilja; uverenje da nju baš briga, pa zašto bi onda njih bilo briga, traćenje resursa policije i tužioca.
- Sekundarna viktimizacija: strukturalna postavka sudova, odsustvo podrške, odsustvo pripreme za suđenje i informacija, nedostatak privatnosti, njeno ime se doziva u državnoj sudnici.
- Odsustvo zaštite: odsustvo brige za njenu bezbednost.

Vežbe za uobičajene mitove i stereotipe

Mogućnost 1: Vežba u velikoj grupi

Predavači obuke mogu da odaberu osam do deset mitova/realnosti i napišu ih na posebnim listovima flipčar-ta. Zamolite dobrovoljce da uzmu po jedan list i naglas pročitaju tekst na njemu. Pitajte ih za mišljenje da li je to tačno ili netačno, mit ili realnost. Zatim pitajte ostale učesnike da kažu da li se oni slažu ili ne slažu, kako biste mogli da povedete diskusiju.

Mogućnost za izvođenje ove vežbe na aktivniji način i ukoliko ima prostora: neka cela grupa ustane i stane u jedan deo sobe. Vi pročitate izjavu, a oni koji misle da je izjava mit pređu na drugu stranu sobe. Oni koji misle da je to činjenica ostanu na svom mestu. Nakon toga, jedna osoba iz svake grupe objašnjava zašto se odlučila za takav izbor.

Mogućnost 2: Slobodno izlaganje ideja u velikoj grupi

Predavači obuke podstiču sesiju slobodnog izlaganja o opšte prihvaćenim mitovima koji se tiču nasilja nad ženama i nasilja u porodici postavljanjem sledećih pitanja:

- P1: Da li znate neke uobičajene mitove o nasilju nad ženama i nasilju u porodici?
- P2: Šta ti mitovi pretpostavljaju da su uzroci nasilja nad ženama i nasilja u porodici?
- P3: Kako ovi mitovi utiču na rad tužilaca i sudija?

Koristite materijal iz ovog modula da vam pomogne u diskusiji.

Mogućnost 3: Video klip uz grupnu diskusiju

Pokažite kratak video klip "Džejms je mrtav" koji je uradio Blue Seat Studios.

Link: <https://www.youtube.com/watch?v=Op14XhETfBw>

Uputstva: Prikažite video i korišćenjem sledećih pitanja povedite diskusiju o uobičajenim mitovima o silovanju.

Napomene moderatora koje se tiču tačaka koje treba obuhvatiti:

- *Da li mislite da društvo dovodi u pitanje validnost žrtava nasilja koje nije rodno zasnovano na isti način kao i žena žrtava rodno zasnovanog nasilja?*
- *Da li mislite da još uvek živimo u dobu kada mi dovodimo u pitanje validnost žrtava seksualnog nasilja na taj način?*
- *Koji su neki od mitova ili rodni stereotipa koje pokreće ovaj video?*
  - *Da li je on tamo bio sam? Ovo je uobičajeno verovanje u slučajevima silovanja. Okrivimo žrtvu što je sebe dovela u ranjivu poziciju. Realnost je da se većina silovanja dešava u domu same žrtve, obično od strane poznate i osobe od poverenja u životu žrtve.*
  - *Da li je on pio? Ako pijemo ne znači da tražimo da budemo viktimizirani, niti konzumiranje alkohola opravdava nekoga ko bira da viktimizira drugu osobu. To je čest slučaj u predmetima silovanja, ukoliko žrtva pije, ona je kriva za zlostavljanje, ali ukoliko počinioc pije, njega ne treba kriviti.*
  - *Kako su bile obučene? Krivi žene i pretpostavlja da same to traže, da su to i zaslužile ili da su to mogle i da očekuju, zbog načina na koji su obučene.*
  - *On je bio tako prijateljski raspoložen.*
  - *Možda je on zaista želeo da se ovo desi? Kod ovog pitanja, mi se ne pitamo šta je žrtva učinila da podstakne na silovanje, već se pitamo da li se, pre svega, tu uopšte radi o silovanju. Tako smo sa okrivljivanja žrtve prešli na poricanje da li su one uopšte zlostavljane.*
  - *Počinioc je tako fin momak. Odražava mit da su počinioci nasilja perverznci i monstrumi, a ne shvatanje da svaki pojedinac ima kapacitet da počinu krivično delo. Nije važno koliko je neko fin ili koliko dobro izgleda.*
  - *Jadan momak koji je optužen. Koliko često počinioci silovanja izazivaju sažaljenje, život bi mu mogao biti uništen, mogao bi završiti u zatvoru, njegova reputacija je ukaljana. On je u stvari ovde žrtva.*
- Svako od ovih pitanja se postavlja sa šokantnom učestalošću od strane društva, policije, tužilaca i sudija.
- Koji je rezultat ovih mitova?
  - *Okrivljivanje žrtve – prebacivanje krivice sa počinioca na žrtvu. Ovaj video pokušava da prikaže apsurdnost okrivljivanja žrtve u slučajevima seksualnog zlostavljanja.*
  - *Zamislite ovo: počinjeno je strašno nedelo protiv nevine osobe, ali kao odgovor na to, ljudi izražavaju sumnju. Usmeravaju se na karakteristike žrtve (suviše prijateljski raspoložena) ili ponašanje (pije, odlazi sama na zabavu, ne oblači se na odgovarajući način ...). Da li je njegovo ponašanje na neki način ohrabrilo njegovo ubistvo? On je to mogao da spreči samo da je uradio X, Y i Z, zar ne?*
- Ovaj video podvlači koliko smešno zvuče ova pitanja kada ih čujemo u ovom kontekstu.
- Zašto se pravila koja se primenjuju na jednu vrstu nasilja toliko mnogo razlikuju od pravila koja se primenjuju na drugu vrstu nasilja?

2. Međunarodni, regionalni i pravni okvir Kosova* za pružanje odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici

---

Posljednjih decenija, razvoj događaja u međunarodnom pravu na unapređenju sveobuhvatnog multisektorskog odgovora na nasilje nad ženama, uključujući sistem rodno-odgovornog sistema krivičnog pravosuđa, imao je velikog uticaja na nacionalne pravne sisteme u Evropi, a samim tim i na svakodnevno obavljanje zadataka tužilaca i sudija na Kosovu*. U obavljanju svojih zadataka, tužioci i sudije igraju suštinski važne uloge u sprovođenju međunarodnih i regionalnih obaveza, normi i standarda za delotvorno sprečavanje i odgovor na nasilje nad ženama. Ustav Kosova* daje direktno dejstvo međunarodnim i regionalnim standardima, uključujući Istanbulsku konvenciju od 25. septembra 2020. godine, i na taj način zahteva od tužilaca i sudija da obezbede poštovanje njegovih odredbi u svom radu. Poznavanje međunarodnih i regionalnih prava i normi je takođe važno i pomaže tužiocima i sudijama da usvoje pristup usmeren na žrtvu, gde je suština prioritetna bezbednost i dostojanstvo **žrtve** i osnaživanje žena, uz pozivanje na odgovornost počinioca nasilja. Imajući u vidu da priručnik treba da pomogne u praktičnoj obuci tužilaca i sudija, ovaj modul sadrži kratak pregled ključnih međunarodnih, regionalnih i kosovskih* dokumenata, usmeren na vrste informacija koje mogu biti od koristi tužiocima i sudijama na domaćem terenu i tehnike za korišćenje međunarodnih i evropskih standarda u njihovom radu. Relevantni standardi Istanbulske konvencije i lokalnih zakona biće detaljnije razmatrani u preostalom delu Priručnika.

2.1 Međunarodni standardi

Dugo godina, nasilje nad ženama i, konkretnije, nasilje u porodici je smatrano van domašaja odgovornosti države pošto su počinioci uglavnom privatna lica, u mnogim slučajevima muž, a ne akteri koji rade za račun države. Međutim, od 1990-ih godina, nasilje nad ženama, uključujući i nasilje u porodici zaokuplja pažnju međunarodne zajednice, pa stoga i međunarodnog prava. Usvojen je određen broj ključnih međunarodnih instrumenata kojima se države obavezuju da poštuju, štite i ostvaruju pravo žena na život bez nasilja. Glavni međunarodni instrumenti koji se odnose na nasilje nad ženama su navedeni u nastavku.

Tabela : Glavni izvori obaveza i smernica za tužilaštvo i pravosuđe prema međunarodnom pravu

Međunarodni izvori ljudskih prava

Obavezujuća međunarodna pravna dokumenta (međunarodni sporazumi, konvencije)

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (1979)

- Definiše diskriminaciju žena kao kršenje njihovih ljudskih prava.
- Obuhvata Opštu preporuku CEDAW br. 35 o rodno zasnovanom nasilju nad ženama (2017) Ažuriranu opštu preporuku br. 19 o nasilju nad ženama (1992), i stavlja "rodno zasnovano nasilje nad ženama" u okvir sveukupnog konteksta diskriminacije; proširuje definiciju na posebna dela rodno zasnovanog nasilja nad ženama koja mogu dovesti do mučenja ili okrutnog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja. Obuhvata Opštu preporuku CEDAW br. 33 o pristupu žena pravdi.
- Naglašava sledeća individualna prava: pravo na život i lični integritet; pravo da se ne bude podvrgnut mučenju ili okrutnom, neljudskom ili ponižavajućim postupanju ili kažnjavanju; pravo na jednaku zakonsku zaštitu /zakonitost postupanja; pravo na jednakost u porodici; pravo na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja.

Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka

- Komitet za sprečavanje mučenja prepoznaje nasilje nad ženama kao oblik mučenja i diskriminacije bez obzira na situaciju u kojoj se nasilje odigrava – bilo da se radi o oružanom sukobu ili u mirnodopsko vreme, u kući, na ulici ili na mestima pritvora.

Neobavezujuća međunarodna pravna dokumenta (deklaracije, smernice)

Deklaracija UN o eliminaciji nasilja nad ženama (1993)

- Definiše "nasilje nad ženama" i navodi čitav niz i oblike NNŽ. Ističe da ženama pripadaju sledeća prava: pravo na život; pravo na jednakost; pravo na ličnu slobodu i bezbednost; pravo na jednaku pravnu zaštitu; pravo na slobodu od svih oblika diskriminacije; pravo na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja; pravo na pravične i povoljne uslove rada; pravo da ne budu podvrgnute mučenju.

Pekinška deklaracija i platforma za akciju (1994)

- Proširena je definicija kršenja prava žena u situacijama oružanog sukoba i prepoznate posebne ranjivosti određenih grupa žena.

Ažurirani model strategija i praktičnih mera UN za okončanje nasilja nad ženama u oblasti sprečavanja kriminala i krivičnog pravosuđa (2010)

- Daje vodeće principe za sve odgovore krivičnog pravosuđa (uključujući usmerenost na žrtvu; odgovornost počinioca) i poziva države da inkriminišu i zabrane sve oblike nasilja nad ženama. Takođe obuhvata i strategije za unapređenje istraga, dokaznih pravila, procedura u sudnici i prava žrtve.

Deklaracija UN o osnovnim načelima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći

- Obuhvata principe koji se tiču žrtava krivičnih dela, pristupa pravdi i pravičnom postupanju, restitucijom, nadoknadom, pružanjem pomoći i žrtvama zloupotrebe moći.

Ključni koncepti iz međunarodnih instrumenata koje tužioci i sudije treba da imaju u vidu

Ovi standardi jasno izražavaju koncept **zakonitosti postupanja** u kontekstu nasilja nad ženama. Od država se zahteva da ispitaju sve relevantne činjenice radi sprečavanja, istrage i, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom, sankcionisanja dela nasilja nad ženama bez obzira da li su počinjena od strane države ili privatnog lica. U skladu sa Opštom preporukom CEDAW br. 35, propust država da preduzmu sve propisane mere za sprečavanje dela rodno zasnovanog nasilja nad ženama kada nadležni organi znaju ili bi trebalo da znaju za opasnost od nasilja, ili propust da se istraži, procesuiraju i kazni i da se obezbedi odšteta žrtvama takvih dela, predstavlja prečutnu dozvolu ili podsticanje na dela rodno zasnovanog nasilja nad ženama.

Za tužioce i sudije, ovo znači:

- prevenciju i zaštitu. Tužioc i sudije moraju da sprečavaju da se nasilje ubuduće ne ponavlja nad žrtvama čije predmete imaju pred sobom i obezbede delotvornu zaštitu kroz krivični proces. Ovo znači da bi sve odluke koje donose tužioc i sudije u pogledu naloga za zaštitu, pritvora ili puštanja na slobodu do početka suđenja i posebnih mera zaštite tokom suđenja trebalo da imaju bezbednost žrtve u središtu razmatranja.
- Istragu i procesuiranje. Tužioc i sudije bi trebalo da obezbede da policija u praksi deluje delotvorno i da obezbedi propisne i delotvorne istrage. Tužioc i sudije kojima tužioc odgovaraju tokom suđenja, moraju da obezbede da se sprovede pravedno i delotvorno krivično gonjenje. Primarna obaveza da vodi krivično gonjenje leži na tužiocu, a ne na žrtvi i mora se sprovoditi na blagovremen način, izbegavanjem ponovne viktimizacije i sprovođenjem pravde i pozivanjem počinioca nasilja na odgovornost.
- Kažnjavanje i obezbeđivanje pravne zaštite i odštete. Tužioc i sudije bi trebalo da obezbede da kažnjavanje bude odgovarajuće, delotvorno i odvratajuće i da žrtve imaju pristup odgovarajućoj i propisnoj pravnoj zaštiti. Presude bi trebalo da pošalju poruku da se takvo nasilje neće tolerisati, trebalo bi da budu u stanju da spreče ponavljanje dela, resocijalizuju počinioca i osude i odvrataju od nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U okviru širih standarda zakonitosti postupanja, tužioc i sudije imaju ključnu ulogu da obezbede ženama **pristup pravdi** kada su one žrtve nasilja. Pravo na pristup pravdi je višedimenzionalan i obuhvata "sudsko rešavanje, raspoloživost, pristup, kvalitetne i odgovorne pravosudne sisteme i pružanje pravnog leka žrtvama".⁴⁷ Pristup pravdi obuhvata pristup i krivičnoj i građanskoj pravdi.

Međunarodni instrumenti, zajedno sa regionalnim instrumentima, su bitni za unošenje **promene u stavove** sa shvatanja da je nasilje nad ženama, naročito porodično nasilje nad ženama privatna stvar koja masovno prolazi nekažnjena, na shvatanje da je ovo pitanje od javnog interesa. Još je važnije da su takvi standardi uspostavili zabranu nasilja nad ženama u međunarodnom pravu koje obuhvata ljudska prava usmeravajući se i rešavajući, diskriminaciju i nasilje nad ženama, i zaštitu ljudskih prava žena u istoj meri kao i muškaraca.

Napomena o Ažuriranom modelu strategija i praktičnih mera UN

Međunarodna zajednica se saglasila da sačini model strategija i praktičnih mera koje države treba da uvedu radi ispunjavanja svojih međunarodnih obaveza o zakonitosti postupanja: Ažurirani model strategija i praktičnih mera UN za okončanje nasilja nad ženama u oblasti sprečavanja kriminala i krivičnog pravosuđa (Ažurirani model strategija UN).⁴⁸ On nudi niz širokih preporuka koje obuhvataju materijalna, proceduralna i operativna pitanja sistema krivičnog pravosuđa kao i poziv na sveobuhvatne, koordinisane i multidisciplinarnе odgovore. Oni su dalje razrađeni u dokumentu Okvir za delovanje UNODC: Implementacioni plan za sisteme krivičnog pravosuđa za sprečavanje i odgovor na nasilje nad ženama (u daljem tekstu 'Okvir UNODC')⁴⁹ i Međuagencijski paket UN esencijalnih usluga za žene i devojke subjekte nasilja.⁵⁰

- Krivični zakoni. Svi oblici nasilja nad ženama su inkriminisani i zabranjeni; krivični zakoni treba da budu sveobuhvatni i delotvorni u ukidanju nasilja nad ženama; i brisati svaku odredbu koja dozvoljava ili toleriše nasilje nad ženama ili povećava ugroženost ili ponovnu viktimizaciju žena koje su bile subjekti nasilja.
- Istrage. Istrage treba voditi iz rodne perspektive, razmatranjem konkretnih vidova ugroženosti i potreba žrtava i korišćenjem tehnika koje svode na najmanju moguću meru upliv u živote žrtava, ali uz pridržavanje standarda za prikupljanje dokaza.
- Istrage i krivično gonjenje. Istrage i krivično gonjenje bi trebalo da se pokreću *ex officio* (tj. po službenoj dužnosti) i bez odlaganja od strane nadležnih organa.
- Dokazna pravila. Dokazna pravila bi trebalo da budu nediskriminatorna i da omogućavaju podnošenje svih relevantnih dokaza i zabranjuju prihvatanje odbrane iz 'časti' ili 'provokacije'. Tokom sudskog postupka trebalo bi takođe razmotriti dokaze o ranijim nasilnim delima počinioca.

47 Opšta preporuka CEDAW br. 33 o pristupu žena pravdi, CEDAW/C/GC/33, 23. jul 2015., stav 14.

48 Rezolucija Generalne skupštine 65/228, Prilog.

49 Sadržano u dokumentu UNODC-a. 'Jačanje prevencije kriminaliteta i odgovor krivičnog pravosuđa na nasilje nad ženama'. 2014.

50 UN Women, UNFPA, WHO, UNDP i UNODC 'Paket osnovnih usluga za žene i devojke subjekte nasilja: ključni elementi i smernice za kvalitet (usluga), Modul 3 Pravosuđe i policija'. 2015. <<http://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/12/essential-services-package-for-women-and-girls-subject-to-nasilju>>

- Prava žrtava. Žrtvama bi trebalo omogućiti da svedoče uz mere koje štite njihovu privatnost, identitet i dostojanstvo, uz obezbeđivanje njihove bezbednosti i izbegavanje sekundarne viktimizacije. Žrtvama bi trebalo omogućiti da razgovaraju za policajkama i one bi trebalo da budu obavestene o ukidanju pritvora ili puštanju iz zatvora počinioaca.
- Vršenje ovlašćenja. Vršenje ovlašćenja od strane policije, tužilaca i drugih službenika krivičnog pravnog sistema trebalo bi da bude u skladu sa vladavinom prava i kodeksima ponašanja i da ti službenici budu odgovorni za svako kršenje prava kroz odgovarajuće mehanizme nadzora i pozivanja na odgovornost.

2.2 Istambulska konvencija

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz 2011. godine (Istambulska konvencija) je najdalje otišla u sačinjavanju niza instrumenata i standarda u ovoj oblasti. Radi se o sveobuhvatnom i složenom međunarodnom dokumentu koji je, u isto vreme i međunarodni dokument o ljudskim pravima, o krivičnoj pravdi i instrument za dalje unapređenje rodne jednakosti. Ova Konvencija, koja se smatra "zlatnim standardom", nudi pravno obavezujuću definiciju nasilja nad ženama i minimalne standarde i mere koje državni nadležni organi moraju da sprovedu radi pružanja delotvornog odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Nadgrađujući jasno međunarodne standarde, principe CEDAW, sudsku praksu i najbolje prakse, Istambulska konvencija nudi najsveobuhvatniji i detaljniji plan za akciju u ovoj oblasti.

Ključni principi Istambulske konvencije

- Standard zakonitosti postupanja. Države moraju da postupaju sa potpunom posvećenošću radi unapređivanja i zaštite prava pojedinaca i osiguraju da se sva kršenja ljudskih prava tretiraju kao nezakonita dela. Za tužioce i sudije ovo znači da su oni obavezni da posvećeno sprečavaju i istražuju nasilna dela, da kažnjavaju nasilje prema nacionalnom zakonodavstvu i da obezbede obeštećenje žrtvama (Član 5).
- Rodna ravnopravnost je od suštinske važnosti za ukidanje nasilja nad ženama. Prepoznajući da borba protiv nasilja nad ženama nije samo pitanje kontrole kriminaliteta, Istambulska konvencija poziva na sveobuhvatni set mera, koje se sve zasnivaju na shvatanju da se takvo nasilje ne može iskoreniti bez ulaganja u veću jednakost između žena i muškaraca. Samo stvarna jednakost između žena i muškaraca, gde žene i muškarci imaju ista prava i odgovornosti, iste mogućnosti i gde se njihov doprinos društvu podjednako vrednuje i poštuje; i promena dinamike moći i stavova mogu istinski da iskorene nasilje nad ženama. Za tužioce i sudije i pravosudne institucije koje oni predstavljaju, Istambulska konvencija ima za cilj promenu stavova i ukidanje stereotipa ne samo na nivou pojedinaca, već i na nivou institucija. To se čini, na primer, obavezivanjem država potpisnica na redovno sprovođenje kampanja za podizanje svesti (član 13), uvođenjem nastavnog materijala na svim nivoima obrazovanja (član 14), redovnom obukom svih profesionalaca koji su u kontaktu sa žrtvama, uključujući pravnike (član 15), uspostavljanjem programa za počinioce (član 16), i uključivanjem privanog sektora i medija kao partnera u rešavanju pitanja nasilja (član 17).
- Pristup usmeren na žrtvu. Istambulska konvencija jasno ističe da, ako želimo da žrtve dobiju najdelotvorniju moguću podršku, njihova prava, potrebe i bezbednost moraju biti prioritet u svim postupanjima. Ovo znači da im se ponudi zaštita i podrška kada je ženi koja je u riziku to najpotrebnije, postupanje prema njima sa poštovanjem i osećajnošću i njihovo osnaživanje da mogu da donose informisane odluke koje na najbolji način odražavaju njihove interese. Ovaj zahtev je dalje pojačan zabranom diskriminacije po bilo kom osnovu, kada se obezbeđuje zaštita i podrška žrtvama (član 4, stav 3). Obezbediti ispunjenje potreba žrtava takođe podrazumeva uzimanje u obzir potreba žena koje su ugrožene određenim okolnostima (član 12, stav 3 i član 18, stav 3). Ugrožene grupe mogu obuhvatiti trudnice i žene sa malom decom, žene sa invaliditetom, uključujući one sa mentalnim ili kognitivnim poremećajima, žene koje žive u seoskim ili udaljenim oblastima, koje koriste psihoaktivne supstance, seksualne radnice, žene pripadnice nacionalnih ili etničkih manjina, kao što su Romkinje, migrantkinje – uključujući obične migrantkinje i izbeglice, lezbijke, biseksualke i transrodne žene. Tužiocima i sudijama bi trebalo da štite prava i uzimaju u obzir interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, celim tokom istrage i sudskog postupka (član 56); i usvajanjem posebnih mera za rešavanje svih vrsta prepreka ka pravdi, kao što su dostavljanje informacija žrtvama o njihovim pravima i o pravnim procedurama, i obezbeđivanjem usluga podrške, kao i usvajanjem novih procedura i pristupa koji povećavaju bezbednost žrtvama

- u toku sudskih procesa.
- Rodno razumevanje nasilja u porodici. U skladu sa prepoznavanjem strukturalne i rodne prirode nasilja nad ženama i činjenice da nasilje u porodici neproporcionalno pogađa žene, Istambulska konvencija traži od država potpisnica da primenjuju rodnu lupu kada rešavaju nasilje u porodici, pošto žene i devojke čine ogromnu većinu žrtava nasilja. Ovo ne znači da muškarci nisu predmet nasilja u porodici ili da njima nije potrebna podrška. U stvari, odredbe Istambulske konvencije su sačinjene na rodno neutralnom jeziku, što znači da se svaka njena odredba može primeniti u smislu podrške i zaštite muškaraca i dečaka koji dožive bilo koji oblik nasilja koje je obuhvaćeno Konvencijom, sa izuzetkom genitalnog sakaćenja žena i prinudnog abortusa (član 2, stav 2).
  - Rešavanje potreba dece kao žrtava i svedoka nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici. Iako je važno razumeti da žene čine većinu žrtava nasilja u porodici, podjednako je važno razumeti da mnoge od ovih žena imaju decu. U nekim slučajevima, nasilje je usmereno i prema ženi i prema deci. U drugim slučajevima, deca sama nisu meta, ali su svedoci nasilja nad majkama. Iz tog razloga, Istambulska konvencija obuhvata nekoliko odredbi koje se odnose na ovo pitanje. Ona zahteva da sve mere zaštite uzmu u obzir odnos između žrtava, počinioca, dece i njihovog šireg okruženja. Cilj je da se izbegne situacija gde se pitanje žrtava i njihovih potreba rešava izolovano ili bez poznavanja njihove društvene realnosti (Član 18, stav 3). Istambulska konvencija takođe poziva na stručnu podršku deci u takvim situacijama (član 22, član 23 i član 26), na osnovu njihovih potreba. Tužioc i sudije bi trebalo da omogućće deci-žrtvama i deci-svedocima posebnu zaštitu u svim fazama istrage i sudskog postupka (član 56). Vodeći princip mora da bude najbolji interes deteta kada deca dolaze u kontakt sa pravosudnim sistemom, kao rezultat nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici.
  - Koordiniran i multi-agencijski pristup. Zbog složene prirode nasilja nad ženama i nasilja u porodici, nijedna ustanova ili institucija pojedinačno ne može samostalno da ih rešava i izolovane sektorske politike nisu dovoljne za pružanje odgovora na tako složen i višestran problem. Tužioc i sudije bi trebalo da udruže snage sa nadležnim policijskim organima, servisima za podršku žrtvama, agencijama za zaštitu dece, nevladinim organizacijama i drugim relevantnim partnerima na izradi sveobuhvatnog i koordiniranog odgovora u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja. Istambulska konvencija zahteva da, u pružanju podrške žrtvama i svedocima, države potpisnice moraju da obezbede delotvornu saradnju između svih relevantnih državnih agencija, uključujući pravosuđe, javne tužioce, policijske agencije, lokalne i regionalne nadležne organe, kao i nevladine organizacije i druge relevantne organizacije i tela (član 18, stav 2). Konvencija takođe prepoznaje rad i ekspertizu nevladinih organizacija u ovoj oblasti i traži od država potpisnica da delotvorno sarađuju sa ovim organizacijama (član 9).

4 Stuba (engl. „4Ps“: Prevention, Protection, Prosecution, Policies)

Istambulska konvencija obuhvata sveobuhvatni pravni i politički okvir za zaštitu i pomoć svim žrtvama nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

- Prevencija. Konvencija je veoma usmerena na sprečavanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U tom smislu, države potpisnice imaju obaveze definisane u Konvenciji, kao što su: obuka profesionalaca za kontakt sa žrtvama ili redovno vođenje kampanja za podizanje svesti. Konvencija takođe poziva sve članove društva, naročito muškarce i dečake, da pomognu da prestane nasilje nad ženama i nasilje u porodici.
- Zaštita. Konvencija takođe navodi mere za zaštitu i podršku žrtvama. One obuhvataju odredbe koje se tiču žrtava da im se pomogne da lako pristupe uslugama (npr: besplatne SOS linije za pomoć, skloništa, krizne centre za žrtve silovanja ili seksualnog nasilja) i koje se tiču počinioca.
- Krivično gonjenje. Konvencija definiše i inkriminiše široku lepezu oblika nasilja nad ženama i nasilja u porodici: fizičko nasilje; psihičko nasilje; praćenje i uznemiravanje; seksualno nasilje, uključujući silovanje; maloletnički i prisilni brakovi; genitalno sakaćenje žena; prinudni abortus; prinudna sterilizacija.
- Integrisane sektorske politike. Konvencijom se od država traži da izrade i sprovedu sveobuhvatne i koordinisane sektorske politike koje uključuju vladine agencije, NVO, kao i državne, regionalne i lokalne parlamente i nadležne organe da se osiguraju delotvorniji rezultati.

2.3 Pregled relevantnih zakona Kosova*

Važeći zakoni Kosova* o nasilju u porodici i drugim oblicima nasilja nad ženama primenjuju se na oblike nasilja nad ženama koji obuhvataju širok spektar mogućih nezakonitih radnji, od kojih mnoge potpadaju pod generička kaznena dela kao što su, između ostalih: ubistvo, zlostavljanje, lake i teške telesne povrede, silovanje, dela uperena protiv seksualnog integriteta, seksualno uznemiravanje i druga. Kosovo* je donelo zakon o nasilju u porodici 2010. godine koji se bavi samo izdavanjem naloga za zaštitu prema građanskom postupku Kosova*. Zakon samo inkriminiše kršenje naloga za zaštitu. Osim toga, do skorašnjih izmena Krivičnog zakonika Kosova* iz 2019. godine na Kosovu* nije postojala konkretna definicija nasilja u porodici. Nedavnim izmenama Krivičnog zakonika Kosova* u član 248 uneta je konkretna definicija.

Nasilje u porodici definisano je u članu 248 Krivičnog zakonika

1. Svako ko počinji fizičko, psihičko ili ekonomsko nasilje ili malteriranje sa namerom da osujeti dostojanstvo drugog lica u porodičnoj vezi kazniće se novčanom kaznom i kaznom zatvora do tri (3) godine.
2. Kada je bilo koje delo iz Krivičnog zakonika počinjeno u okviru porodičnog odnosa, to će se smatrati otežavajućom okolnošću.
3. Svaki član porodice koji nanese fizičko, psihičko, seksualno ili ekonomsko nasilje ili maltretira drugog člana svoje porodice kazniće se novčanom kaznom i kaznom zatvora do tri (3) godine.

U skladu sa nedavno usvojenim Uputstvom Vrhovnog suda Kosova* za pravnu kvalifikaciju dela nasilja u porodici predviđenih Krivičnim zakonikom Kosova* koji je usvojen 2019. godine, data su sledeća tumačenja koja bliže definišu psihičko ili ekonomsko nasilje koje se po prvi put pominje u Krivičnom zakoniku.

Psihičko nasilje može uključivati neprestanu kontrolu, verbalno zlostavljanje, izolaciju, poniženje ili emotivno zlostavljanje putem psovanja, vređanja, ucenjivanja, zastrašivanja, praćenja i uznemiravanja i stalnog nadziranja **žrtve**, ponižavajućeg postupanja, zastrašivanja ili sličnih oblika kontrole ili držanja **žrtve** u stanju stalne emotivne uznemirenosti stavljanjem ih u stanje razumnog straha da će protiv njih ili protiv lica iz porodične veze biti upotrebljeno nasilje. Sve ovo u većini slučajeva čini elemente koji se mogu naći u jednom od krivičnih dela koje predviđa Krivični zakonik i, prilikom kvalifikacije i odlučivanja o ovim krivičnim delima, mora se utvrditi da li postoje elementi posebnog krivičnog dela ili bi ovu vrstu nasilja trebalo okvalifikovati prema članu 248 Krivičnog zakonika.⁵¹

Ekonomsko nasilje obuhvata uskraćivanje pristupa ili kontrolisanje osnovnih sredstava ograničavanjem sredstava potrebnih za **život**, uskraćivanje pristupa medicinskim uslugama, obrazovanju ili zaposlenju, uništavanjem imovine ili drugim oblicima pritiska kako bi se lice držalo u zavisnom ekonomskom položaju. Ekonomsko nasilje može biti izraženo kroz samo jedan oblik pritiska ili kombinovano sa drugim oblicima zlostavljanja ili nasilja, a naročito sa psihičkim nasiljem. Na primer, jedan takav element se može naći u krivičnom delu silovanja iz člana 227, stav 4.10.1 koje sadrži seksualno nasilje i element ekonomskog zlostavljanja **žrtve** "... zlostavljanjem ili kontrolisanjem finansijskih, porodičnih, društvenih, zdravstvenih, radnih, obrazovnih, verskih ili drugih prilika te osobe ili nekog trećeg lica".⁵²

Kao što je navedeno u objašnjenju ova dva oblika nasilja, svi elementi se odnose na postupke počinioca koji u krajnjoj liniji utiču na ekonomsko ili psihičko stanje **žrtve**. Stoga, da bi se dokazalo psihičko ili ekonomsko nasilje, trebalo bi oceniti ponašanje i postupke počinioca, kao i metodologiju sprovođenja stalne kontrole od strane počinioca, umesto procenjivanja samo efekata koje takvi postupci mogu imati na **žrtve**. Ovo zbog toga što je efekat posledica postupaka koji čine psihičko i ekonomsko nasilje koje se ogleda u različitim oblicima psihičkog i ekonomskog nasilja prema **žrtvi**.

Prednja analiza služi za razumevanje elemenata jednog ili drugog oblika nasilja. Ukoliko se smatra da je neophodno angažovanje veštaka, tada bi pitanje koje se upućuje u svrhu utvrđivanja psihičkog nasilja trebalo da glasi: "Da li su postupanja počinioca nasilja takve vrste da mogu da imaju uticaja na psihičko stanje **žrtve**, a ne samo da li **žrtva** ima psihički poremećaj, pošto se u ovom slučaju ne bavimo utvrđivanjem nivoa odgovornosti

51 Vrhovni sud Kosova*, Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupanjem u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosovo *, jun 2020., str.3 i 4.

52 Ibid, p.4.

ili nivoa štete u svrhu utvrđivanja odštete". Predlog je da veštak bude dodeljen uglavnom u slučajevima kada postoji potreba za pozivanje veštaka koji bi, kroz dokumentovane naučne aspekte, mogao da razjasni efekte koje trauma, koja je rezultat pretrpljenog nasilja u porodici, može imati na mozak žrtve i njene reakcije nakon traumatskog događaja, posebno tokom kontakta sa **čitavim** nizom institucionalnih zainteresovanih strana.⁵³

Postoji takođe određeni broj krivičnih dela u Krivičnom zakoniku Kosova* koja spadaju u definiciju nasilja u porodici i strože su sankcionisana, posebno ukoliko su počinjena prema osobi sa kojom je počinilac u porodičnoj vezi ili prema članu porodice.

- Član 163(3) – Ropstvo, uslovi ropstva i prinudni rad
- Član 173(1.3) – Teško ubistvo
- Član 182(2) - Uznemiravanje (obuhvata pozivanje na bivšeg člana porodice ili sadašnjeg člana porodice)
- Član 227(4.9) - Silovanje
- Član 229(3.9) - Seksualno zlostavljanje
- Član 230(3.9) – Unižavanje seksualnog integriteta iz člana 230

Za razliku od napred navedenih članova, situacija je mnogo jasnija u onim članovima gde postojanje porodičnog odnosa između počinioca i **žrtve** automatski okvalifikuje kazneno delo težom posledicom. Naročito je važno naglasiti da je u novi Zakonik unet pojam 'porodična veza', koji ranije nije bio izričito naveden, i to u član 227 (Silovanje) i da obuhvata situaciju silovanja u braku (korišćenjem međunarodno priznatog pojma). Ova odredba automatski povećava težinu kazne, što je takođe slučaj i u dva druga člana koji se odnose na kaznena dela protiv seksualnog integriteta.

Ostali relevantni članovi u kojima ima pozivanja na članove porodice:

Član 183(1-3) - Seksualno uznemiravanje (ili pak zloupotrebom ovlašćenja ili pozicije nad osobom). Ukoliko treba da analiziramo član o seksualnom uznemiravanju, iako se on direktno ne odnosi na ranjivu žrtvu ili postojanje porodičnog odnosa, sva tri stava: 1, 2 i 3 sadrže elemente koji ispunjavaju zahtev potpadanja pod, i svrhu suzbijanja kriminala:

Član 183(1-3) - Seksualno uznemiravanje

Stav 1 "... lice koje je ranjivo zbog ... zavisnosti ..."

Stav 2 "... koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje"

Stav 3 "... izvršilac je ... lice kome je osoba poverena na vaspitanje ili staranje ..."

Gore navedeni elementi u kombinaciji sa otežavajućom okolnošću postojanja porodične veze, iz člana 70(2.14), vode do procene o težini krivičnog dela i samim tim do teže sankcije za počinioca.⁵⁴

Kao što se može videti iz prednje analize, kvalifikacija krivičnog dela počinjenog u porodičnoj vezi nad članom porodice ili ranjivom žrtvom u principu bi trebalo da se temelji na osnovnom kaznenom delu ili delima (ukoliko je počinjeno više od jednog kaznenog dela), umesto na članu 248, ukoliko su ispunjeni svi elementi krivičnog dela. Ovo je u skladu sa duhom Krivičnog zakonika koji, kao što smo napred videli, strožije sankcioniše sve slučajeve u kojima je određeno kazneno delo počinjeno u okviru porodične veze, nego druge oblike u okviru istog člana ili u vezi sa članom 248 (Nasilje u porodici).⁵⁵

Tužioc i sudije moraju konsultovati Krivični zakonik Kosova* za generička i konkretna kaznena dela koja se mogu iskoristiti za krivično gonjenje dela koja se odnose na dinamiku predmeta za nasilje u porodici. Krivičnom zakoniku nedostaju bilo kakvi posebni mehanizmi za uzimanje u obzir rodne prirode kao i posebne rodne dinamike uključene u ova krivična dela. Međutim, priroda nasilja u porodici i uzimanje u obzir dinamike moći i kontrole su obuhvaćeni kroz institucionalni mehanizam zastupnika žrtve koji obično zastupaju žrtve krivičnog dela.

53 Vrhovni sud Kosova*, Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupaju u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosovo*, jun 2020, str.3 i 4. *

54 Ibid.

55 Direktno citat, Vrhovni sud Kosova*, strane 6-7, Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupanju u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosovo*, jun 2020.

Krivični zakonik definiše ranjivu žrtvu kao "žrtvu krivičnog dela koja je dete, lice sa fizičkim ili mentalnim hendikepom, lice sa umanjenim sposobnostima, trudnicu, stariju osobu ili osobu čiji odnos ili zavisnost od počinioca ih čini posebno ranjivim na stalnu viktimizaciju, zastrašivanje ili odmazdu. Zbog toga se posebna pažnja poklanja dinamici predmeta nasilja u porodici definisanjem **lica čiji odnos ili zavisnost od počinioca ih čini posebno ranjivim** na stalnu viktimizaciju, zastrašivanje ili odmazdu (Član 113(39), Definicije Krivičnog zakonika Kosova*). Osim toga, nova definicija "ranjive žrtve" koja je sadržana u članu 113(39) Krivičnog zakonika Kosova* iz 2019. godine, odnosi se na ranjivu žrtvu kao "... **osobu čiji odnos ili zavisnost od počinioca ih čini posebno ranjivim na stalnu viktimizaciju, zastrašivanje ili odmazdu.**" Dakle, ukoliko analiziramo drugi deo ove definicije, vidimo da su upravo ovi elementi oni koji predstavljaju najizraženije karakteristike u predmetima nasilja u porodici. Razlog za to je taj što ova definicija sadrži sve one elemente koji su oslikani u „točku moći i kontrole“ kao jedna od karakteristika nasilja u porodici.⁵⁶

Ostali članovi Krivičnog zakonika koji se odnose na vršenje krivičnog dela protiv ranjive žrtve

Neki od ovih članova ne predviđaju porodičnu vezu ili člana porodice, ali se odnose na ranjivu žrtvu. Ovde pominjemo neke od najrelevantnijih članova Krivičnog zakonika za najčešće oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici i način na koji su oni dati u odvojenim članovima Krivičnog zakonika:

- Član 180(3) – Sakaćenje ženskog polnog organa
- Član 181(4) - Pretnja
- Član 184(3) - Napad
- Član 185(3) – Laka telesna povreda
- Član 186(4) – Teška telesna povreda
- Član 192(2.4) - Prinuda
- Član 193(2.1) – Protivpravno lišavanje slobode⁵⁷

U svim gore navedenim članovima nema pozivanja na člana porodice, već na ranjivu žrtvu. Ovo podrazumeva da se nužno mora ispuniti uslov veze ili zavisnosti žrtve od počinioca i upravo ovaj odnos ili zavisnost čini tu osobu "*... posebno ranjivom na ponovljenu viktimizaciju, ponovljeno zastrašivanje ili ponovljenu odmazdu*". Prema tome, pored elemenata predviđenih za konkretno krivično delo, treba analizirati i da li postoji element zavisnost od počinioca. Ako ovaj element nedostaje, onda se ne pristupa odmah upućivanju na stav koji se odnosi na ranjivu žrtvu, jer je postojanje zavisnosti ključni element u određivanju stava na koji se treba pozvati. U slučajevima kada se žrtva ne može smatrati ranjivom shodno gore navedenom principu, ostaje da pri izricanju kazne, sud, na zahtev tužioca, uzme u obzir otežavajuću okolnost iz člana 70. stav 2.14 Krivičnog zakonika Kosova*.⁵⁸

Iako Krivični zakonik Kosova*, u članu 248 navodi da u definiciju dela nasilja u porodici spadaju različiti oblici fizičkih, seksualnih, emotivnih i psihičkih radnji, Krivični zakonik ne navodi konkretne definicije ovih pojmova. Međutim, on se poziva na definicije opisane u Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici iz 2010. godine. Krivični zakonik navodi da je nasilje u porodici, fizičko, psihičko, seksualno ili ekonomsko, u svrhu ovog Zakonika isto ono koje je definisano odredbom člana 2, podstav 1.2 Zakona br. 03/L-182 o zaštiti od nasilja u porodici.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici definiše ova dela u članu 2, stav 1.2

Jedno ili više namernih dela ili postupaka koje jedno lice izvrši nad drugim licem sa kojim je ili je bio u porodičnoj vezi, kao što su, ali se ne ograničava samo na:

- 1.2.1. korišćenje fizičke ili psihičke prinude protiv drugog člana porodice;
- 1.2.2 svako drugo delo člana porodice koje može da nanese, ili preti da će da nanese fizički ili psihički bol;
- 1.2.3. izazivanje osećanja straha, opasnosti ili ugrožavanje digniteta;

56 Citat sa strane 5, Vrhovni sud Kosova*, Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupanju u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosova*, jun 2020.

57 Direktno citat, Vrhovni sud Kosova, strana 6, Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupanjem u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosova*, jun 2020

58 Ibid.

- 1.2.4. fizički napad bez obzira na posledice;
- 1.2.5. vređanje, zlostavljanje, nazivanje pogrđnim imenima i drugi načini grubog uznemiravanja;
- 1.2.6. stalno ponavljanje ponašanja sa ciljem ponižavanja drugog lica;
- 1.2.7. seksualni odnos i seksualno maltretiranje bez saglasnosti;
- 1.2.8. protivzakonito ograničavanje slobode kretanja drugog lica;
- 1.2.9. oštećivanje ili uništavanje imovine ili zastrašivanje da će to biti urađeno;
- 1.2.10. dovođenje drugog lica u situaciju da se ono boji za svoje fizičko, emotivno i ekonomsko stanje;
- 1.2.11. ulaženje ili isterivanje uz korišćenje nasilja iz zajedničkog stana ili stana drugog lica; i
- 1.2.12. otmica.

Predmeti u kojima se može postupati na osnovu člana 248 u skladu sa Uputstvom Vrhovnog suda u vezi sa pravnom kvalifikacijom dela nasilja u porodici u skladu sa nedavno usvojenim Krivičnim zakonikom Kosova* iz 2019.

Kao što se može videti iz napred navedene analize, svrha zakonodavca je bila da član 248 posluži više kao referenca i kvalifikacija ovih oblika nasilja u porodici, nego za sva dela počinjena u porodičnoj vezi, sankcionisana članom 248.⁵⁹ Razlog za to je što bismo u protivnom postupili suprotno međunarodno priznatim načelima koja zahtevaju delotvorne, proporcionalne i odvratajuće sankcije za takva krivična dela. Zbog toga je Vrhovni sud Kosova u nedavnom tumačenju člana 248 iz Krivičnog zakonika Kosova* zaključio da je svrha člana 248 da obuhvati najlakše oblike nasilja u porodici. U svakom slučaju, kada postoje elementi osnovnog kaznenog dela, koje je rezultat stepena počinjenog nasilja ili nedostatka dokaza za takav element, kvalifikaciju kaznenog dela treba vršiti u skladu sa članom 248.

U svrhu ilustracije, u Uputstvu Vrhovnog suda dat je primer jedne hipotetičke situacije iz člana 248: *Nakon rasprave, počinioc udari žrtvu, svog brata po glavi. Žrtva prijavljuje slučaj policiji, ali nije lečen ni od jednog lekara zbog zadobijenog udarca, te shodno tome nema nikakav lekarski izveštaj.* U nedostatku lekarskog izveštaja i konstatovanja zadobijenih povreda, okrivljeni će biti gonjen za kazneno delo nasilje u porodici iz člana 248. Pri tome, stavovi 1 ili 3 su ispunjeni u zavisnosti od toga da li je udarac zadat sa ciljem ugrožavanja njegovog dostojanstva.⁶⁰

Još jedan slučaj za dve mogućnosti kvalifikacije nalazimo kod krivičnih dela protiv imovine, tačnije uzećemo za primer član 321 (Uništenje ili oštećenje imovine).⁶¹ Stav 1 člana 321 odražava neke elemente ekonomskog nasilja iz člana 248 i pojašnjene u tački II.b ovog Uputstva. Ovim stavom se sankcioniše uništenje, oštećenje ili dovođenje u neupotrebljivo stanje imovine druge osobe, a propisana kazna je novčana kazna ili zatvor do 1 godine. Iako član 248 sankcioniše ekonomsko nasilje kao jedan od oblika u kojem se može izraziti nasilje u porodici, u skladu sa napred zadatim načelima, kvalifikacija u slučaju kada je kazneno delo učinjeno prema članu porodice, biće prema osnovnom delu (član 321 u ovom slučaju), u svim slučajevima kada se predstavlja kao izolovano krivično delo. U međuvremenu, važno je istaknuti da u situacijama kada je kazneno delo učinjeno sa ciljem ugrožavanja njihovog dostojanstva, kao oblik pritiska, ekonomskog i psihičkog nasilja nad žrtvom, onda se kvalifikacija vrši prema članu 248 Krivičnog zakonika.⁶²

⁵⁹ Ibid.

⁶⁰ Članci koji se odnose na Uputstvo u vezi sa pravnom kvalifikacijom i postupanjem u predmetima nasilja u porodici prema Krivičnom zakoniku Republike Kosova*, jun 2020.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

U Poglavlju XX Krivičnog zakonika Kosova* detaljnije su definisani sledeći pojmovi koji se odnose na kazna dela protiv seksualnog integriteta:

1. Izraz „pristanak“ označava:

...1.1 dobrovoljno datu saglasnost na seksualni akt lica koje je navršilo šesnaest (16) godina;

...1.2 dobrovoljni pristanak dva lica koja su navršila četrnaest (14) godina i čija razlika u godinama ne prevazilazi dve (2) godine kako bi se uključili u seksualni čin u pitanju.

2. Ne postoji pristanak ukoliko:

...2.1 takvo lice rečima ili ponašanjem izrazi odsustvo pristanka da započne ili nastavi seksualni akt;

...2.2 pristanak je izražen rečima ili ponašanjem drugog lica, a ne žrtve;

...2.3 pristanak žrtve je pribavljen prevarom, zastrašivanjem ili pretnjom, ako taj način ne uključuje upotrebu sile, ozbiljnu pretnju ili eksploataciju kako je propisano u članu 227. Stav 3 ovog Zakonika; ili

...2.4 takvo lice je nesposobno da daje pristanak na seksualni akt zbog umanjene psihičke ili fizičke sposobnosti ili zbog opijenosti alkoholom, drogom ili drugim supstancama.

3. Nijedna radnja iz stava 1 i 2 ovog člana ne treba da se tumači kao ograničenje okolnosti u kojima ne postoji pristanak.

4. Izraz **“seksualni akt”** označava makar i malu penetraciju polnog organa u bilo koji deo nečijeg tela, polnim organom ili predmetom u seksualne svrhe, ili makar i malu penetraciju u nečiji analni, oralni ili genitalni otvor bilo kojim predmetom u seksualne svrhe ili bilo kojim drugim delom tela ili bilo kojim delom životinje.

5. Izraz **“primoravanje drugog lica u izvršenju seksualnog akta”** označava izvršenje seksualnog akta nad drugim od strane izvršioca ili navođenje drugog na izvršenje seksualna akta sa izvršiocom ili trećim licem, ili navođenje trećeg lica na izvršenje seksualna akta nad drugim licem.

6. Izraz **“intimni delovi”** označava ženske grudi, penis, vaginu, odnosno anus.

7. Izraz **“dodirivanje”** označava direktan ili indirektan kontakt, bez penetracije, između tela jednog i drugog lica, ili između bilo kog dela tela nekog lica i nekog predmeta.

Osim toga, silovanje se definiše kao kazneno delo jednog lica koje primora drugo lice na seksualni čin bez pristanka tog lica. Za kaznena dela koja obuhvataju silovanje u braku, Krivični zakonik Kosova* povećava kaznu zatvora sa pet (5) na petnaest (15) godina ukoliko je krivično delo izvršeno od strane roditelja, usvojioca, hranitelja, očuha ili maćeha, deda ili baba, strica, ujaka ili teća, tetaka, strina ili ujni, brata ili sestre lica koje je **u porodičnoj vezi sa** žrtvom (Član 227. stav 4.9). Porodična veza se dalje definiše kao odnos između lica koja su verena ili bila verena, venčana ili bila venčana, u vanbračnoj zajednici ili su bili u vanbračnoj zajednici ili žive zajedno u zajedničkom domaćinstvu ili su živela u zajedničkom domaćinstvu; koja koriste isti dom i koja su povezana krvnim srodstvom, brakom, usvojenjem, tazbinskim ili starateljskim odnosom, što obuhvata roditelje, babe i dede, decu, unuke od ćerke i sina, braću i sestre, tetke, ujne i strine, teće, ujake i stričeve, sestriće i sestričine, bratance i bratanice i rođake do trećeg stepena srodstva; ili koja su roditelji zajedničkog deteta (Član 113).

Za seksualni napad u porodičnoj vezi je takođe predviđena teža zatvorska kazna. Seksualni napad je definisan kao radnje osoba koje dodiruju drugu osobu sa seksualnim namerama ili time što ga navodi da dodiruje izvršioca ili treće lice sa seksualnim namerama, bez pristanka tog lica. U porodičnoj vezi, ovo delo će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od tri do 10 godina (Član 229. stav 3.9). Takođe, degradacija seksualnog integriteta je definisana kao radnje lica koja nateraju drugo lice da otkrije svoje intimne delove tela, da masturbira ili učini drugu radnju kojom unižava svoj seksualni integritet, bez pristanka tog lica. Za lica koja su u porodičnoj vezi, za ovo je zaprečena kazna zatvorom u trajanju od jedne do deset godina (Član 230, stav 3.9).

Tabela : Pregled inkriminacije nasilja nad ženama u Istambulskoj konvenciji i na Kosovu*

<p>Psihičko nasilje</p>	<p>Član 33, Istambulska konvencija: namerno ponašanje, koje ozbiljno narušava psihički integritet nekog lica prinudom, odnosno pretnjama.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova*: Ko vrši fizičko ili psihičko zlostavljanje ili ekonomski pritisak, sa ciljem ugrožavanja dostojanstva drugog lica unutar porodice, kazniće se novčanom kaznom i kaznom zatvora do (3) godine. (Član 248 (1)).</p>
<p>Praćenje i uznemiravanje</p>	<p>Član 34, Istambulska konvencija: namerno ponašanje ponavljanjem pretnji upućenih drugom licu, koje uzrokuju da se lice plaši za svoju bezbednost.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova : 1. Ko se ponaša na način koji drugome trajno i neželjeno skreće pažnju, ili mu se obraća u nameri da uznemiri, zastraši, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili domaće životinje, odnosno ko drugog prati u nameri da uznemiri, zastraši, povredi, ošteti imovinu ili ubije drugo lice ili njegovu decu, porodicu, rođake ili domaće životinje; i u izvršenju tih radnji dovede to lice u stanje opravdanog straha od smrti, teške telesne povrede, ozbiljne štete na imovini, ili mu nanese velike duševne patnje, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do tri (3) godine. (Član 182(1)).</p> <p>2. Kad je kazneno delo iz stava 1. ovog člana izvršeno prema licu sa kojim je izvršilac bio ili i dalje jeste u srodstvu, ili prema ranijem ili sadašnjem članu porodice, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od šest (6) meseci do pet (5) godina. (Član 182 (2)).⁶³</p>
<p>Fizičko nasilje</p>	<p>Član 35, Istambulska konvencija: namerno počinjena dela fizičkog nasilja nad drugim licem.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova* : 1. Ko vrši fizičko ili psihičko zlostavljanje ili ekonomski pritisak, sa ciljem ugrožavanja dostojanstva drugog lica unutar porodice, kazniće se novčanom kaznom i kaznom zatvora do (3) godine. (Član 248(1)).</p> <p>2. Svako kazneno delo iz Krivičnog zakonika izvršeno u porodici, smatra se kao otežavajuća okolnost. (Član 248(2)).</p> <p>3. Svaki član porodice koji vrši nasilje ili fizičko, psihološko, seksualno ili ekonomsko nasilje, prema drugom članu njegove/njene porodice, kazniće se novčanom i zatvorskom kaznom do tri (3) godine. (Član 248(3)).</p> <p>Takođe, prema Krivičnom zakoniku Kosova*, na kaznena dela fizičkog napada, nanošenja lake telesne povrede, teške telesne povrede prema ranjivoj žrtvi, primenjuju se razičite vrste kažnjavanja (Član 184, član 185 i član 186).</p> <p>Krivični zakonik Kosova* smatra ubistvo trudnice, deteta ili člana porodice⁶⁴ teškim ubistvom koje se kažnjava kaznom zatvora koja ne može biti manja od deset (10) godina ili doživotnim zatvorom.</p>

63 Pored toga, član 182(4) nadalje definiše „pažnju i obraćanje“ u stavu 1 ovog člana koja obuhvata: „praćenje ili sačekivanje; neprestano pojavljivanje u kući, školi, na poslu ili u rekreativnom centru; neprestano zvanje telefonom; slanje ili ostavljanje poruka; slanje telefonskih poruka, pisama ili elektronske pošte; ili ostavljanje ili slanje neželjenih poklona ili drugih predmeta“.

64 Definicija člana porodice, član 113, stav 26: „roditelj, roditelj usvojlac, dete, usvojeno dete, brat ili sestra, suprug ili supruga, krvni srodnik koji živi u istom domaćinstvu, ili lice sa kojim izvršilac živi u vanbračnoj zajednici“. Krivični zakonik Kosova*, 2019.

<p>Seksualno nasilje, uključujući silovanje</p>	<p>Član 36, Istambulska konvencija: a) namerno ponašanje koje uključuje vaginalnu, analnu ili oralnu penetraciju seksualne prirode na telu drugog lica bez njenog, odnosno njegovog pristanka, korišćenjem bilo kog dela tela, odnosno predmeta.</p> <p>b) namerno ponašanje koje uključuje druge seksualne radnje sa licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka;</p> <p>c) namerno ponašanje navođenja drugog lica na pokušaj seksualnih radnji sa trećim licem bez njenog, odnosno njegovog pristanka.</p> <p>Pristanak mora da bude dobrovoljan i nastao kao ishod slobodne volje lica procenjene u kontekstu datih okolnosti.</p> <p>Primenjuje se na dela počinjena nad bivšim, odnosno sadašnjim supružnicama ili partnerkama.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova*: Silovanje . Ko drugog primora na obljubu bez pristanka tog lica, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od dve (2) do deset (10) godina. Kad je kazneno delo iz stava 1 ili 2 ovog člana počinjeno protiv lica mlađeg od šesnaest (16) godina, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet (5) do dvadeset (20) godina. Osim toga, ukoliko je kazneno delo iz stava 1 ili 2 ovog člana počinjeno protiv lica mlađeg od četrnaest (14) godina, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u najmanjem trajanju od deset (10) godina (Član 227).</p> <p>Seksualni napad. Ko dodiruje drugog sa seksualnim namerama ili ga navodi da dodiruje izvršioca ili treće lice sa seksualnim namerama, bez pristanka tog lica, kazniće se novčano ili kaznom zatvora u trajanju do jedne (1) godine. (Član 229).</p> <p>Degradacija seksualnog integriteta. Ko natera drugog da otkrije svoje intimne delove tela, da masturbira ili učini drugu radnju kojom unižava svoj seksualni integritet, bez pristanka tog lica, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju od tri (3) meseca do jedne (1) godine (Član 230).</p>
<p>Prinudni brak</p>	<p>Član 37, Istambulska konvencija: 1. Namerno ponašanje prisiljavanja odraslog lica ili deteta da stupi u brak.</p> <p>2. Namerno ponašanje namamljivanja odraslog lica, odnosno deteta na teritoriju strane države, s ciljem prinude tog odraslog lica ili deteta da stupi u brak.</p> <p>1. Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova*: Ko prinudi drugog na sklapanje braka ili sklopi brak sa licem za koje zna da je bilo prinuđeno da stupi u brak, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od jedne (1) do osam (8) godina. Postoje dodatne otežavajuće okolnosti kao što su brak sa detetom, ili detetom koje je mlađe od 14 godina, itd. kada ovo kazneno delo izvrši roditelj, usvojilac, ili drugo lice koje vrši roditeljska ovlašćenja. U takvim slučajevima, kazna zatvora može biti i u trajanju od najmanje petnaest (15) godina.(Član 239)</p>

<p>Genitalno sakaćenje žena</p>	<p>Član 38, Istambulska konvencija: a. Namerno ponašanje obrezivanja, infibulacije ili bilo kakvo drugo sakaćenje celih, odnosno bilo kog dela ženskih malih i velikih usmina ili klitorisa;</p> <p>b. Namerno ponašanje prinude i navođenja žena da se podvrgnu nekoj od takvih radnji;</p> <p>c. Namerno ponašanje podsticanja, prinude, odnosno navođenja devojčice da se podvrgne nekoj od takvih radnji.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova*: 1. Ko iz nezdravstvenih razloga delimično ili potpuno ukloni ili trajno menja spoljne delove ženskog polnog organa, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od šest (6) meseci do pet (5) godina (Član 180(1)).</p> <p>2. Ko podstiče ili pomaže ženi da se podvrgne procedurama iz stava 1 ovog člana, kazniće se kaznom zatvora do tri (3) godine (Član 180(2)).</p> <p>3. Ko izvrši kazneno delo iz stava 1 ili 2 ovog člana prema ranjivoj žrtvi, kazniće se kaznom zatvora u trajanju od jedne (1) do osam (8) godina (Član 180(3)).</p> <p>4. Kada iz krivičnog dela iz stava 1 ili 2 ovog člana nastupi smrt žrtve, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet (5) do petnaest (15) godina (Član 180(4)).</p>
<p>Prinudni abortus i prinudna sterilizacija</p>	<p>Član 39, Istambulska konvencija: a. Namerne radnje obavljanja abortusa žene bez njenog prethodnog informisanog pristanka.</p> <p>b. Namerno ponašanje u svrhu operacije ili uz ishod onemogućavanja prirodne reprodukcije kod</p> <p>žene bez njenog informativnog pristanka ili razumevanja procedure.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova*: Ko iz nemedicinskih razloga ukloni ili onesposobi na bilo koji način reproduktivne organe bez saglasnosti lica sa ciljem koji vodi ka sterilizaciji kazniće se kaznom zatvora u trajanju od jedne (1) do osam (8) godina (Član 179(1)).</p> <p>Kada kazneno delo iz stava 1. ovog člana dovede do teških telesnih povreda, ozbiljnog oštećenja zdravlja ili smrti osobe, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od pet (5) do petnaest (15) godina (Član 179(2)).</p>
<p>Seksualno uznemiravanje*</p>	<p>Član 40, Istambulska konvencija: svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja</p> <p>seksualne prirode u svrhu ili uz ishod povrede dostojanstva lica, posebno kada se stvara zastrašujuća, neprijateljska, degradirajuća, ponižavajuća, odnosno uvredljiva atmosfera.</p> <p>Kazneno delo prema Krivičnom zakoniku Kosova*: 1. Ko polno uznemirava drugo lice koje je ranjivo zbog starosti, bolesti, invaliditeta, zavisnosti, trudnoće, teškog telesnog ili mentalnog invaliditeta, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora u trajanju do tri (3) godine (Član 183(1)).</p> <p>2. Polno uznemiravanje jeste svako neželjeno verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. (Član 183(2)).</p> <p>3. Kad je kazneno delo iz stava 1. ovog člana izvršio izvršilac koji je nastavnik, verski lider, zdravstveni radnik, lice kome je osoba poverena na vaspitanje ili staranje ili koje je na drugi način odgovorno za to lice, izvršilac će se kazniti kaznom zatvora u trajanju od šest (6) meseci do tri (3) godine (Član 183(3)).</p>

* Istambulska konvencija dozvoljava državama da preduzimaju ili krivične ili druge pravne sankcije radi sprečavanja i kao odgovor na seksualno uznemiravanje .

2.4 Relevantna međunarodna i evropska ključna pravna načela i pravila

---

Imajući u vidu da Ustav Kosova* predviđa da se međunarodni standardi ljudskih prava, kao što su Evropska konvencija o ljudskim pravima, direktno primenjuju na njegovoj teritoriji, u ovom odeljku je dat kratak prikaz nekih od ključnih pravnih načela i pravila sadržanih u odlukama Komiteta CEDAW i Evropskog suda za ljudska prava. Predmeti stižu u ove sudove ili komitete samo onda kada su iscrpljena sva domaća pravna sredstva. Odluke ovih tela mogu pomoći tužiocima i sudijama u primeni i tumačenju nacionalnih zakona kako bi se obezbedilo poštovanje međunarodnih obaveza. Niže su dati kratki prikazi nekih od ključnih odluka. Tužiocima i sudijama se preporučuje da u celosti pročitaju predmet kada se u svom radu pozivaju na njega.

Relevantna sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava⁶⁵

Opuz protiv Turske: predstavka br. 33401/02, 2009

Nasilje u porodici je oblik rodno zasnovanog nasilja i čini jedan oblik diskriminacije. Potvrđeno je načelo zakonitosti postupanja.

Činjenice: Podnositeljku predstavke i njenu majku je dugi niz godina zlostavljao i pretio im suprug podnositeljke H.O., koji im je u različitim prilikama nanosio povrede opasne po život. Uz samo jedan izuzetak, protiv njega nikada nije pokretano krivično gonjenje zbog toga što su obe žene povlačile krivične prijave, uprkos njihovim objašnjenjima da ih je H.O. maltretirao da bi to učinile, preteći da će ih ubiti. Nakon toga, on je sedam puta nožem povredio svoju suprugu i za to dobio novčanu kaznu koja odgovara iznosu od 385 evra, plativu na rate. Ove dve žene su podnosile brojne krivične prijave, tvrdeći da su im životi u opasnosti. H.O. je ispitivan i puštan na slobodu. Konačno, kada su obe žene pokušale da se odvoje, H.O. je pucao i ubio svoju taštu, tvrdeći da je u pitanju bila njegova čast. On je osuđen za ubistvo i na doživotnu kaznu zatvora, ali je pušten na slobodu do rešavanja njegove žalbe, nakon čega njegova supruga tvrdi da on nastavlja da joj preti.

Odluka: ESLJP je ustanovio da je prekršen član 2 (pravo na život) vezano za ubistvo tašte H.O. i član 3 (zabrana nehumanog ili ponižavajućeg postupanja) koja se tiče propusta države da zaštiti njegovu ženu. Turska nije uspostavila i realizovala sistem za kažnjavanje nasilja u porodici i pružanje zaštite žrtvama. Nadležni organi čak nisu koristili ni raspoložive mere zaštite i obustavili su sudski postupak kao „porodičnu stvar“ zanemarujući razloge zbog kojih su krivične prijave povučene. Trebalo je da postoji pravni okvir koji omogućava da se sudski postupak vodi bez obzira na to da li su krivične prijave povučene. ESLJP je takođe ustanovio – po prvi put u predmetu nasilja u porodici – da je prekršen član 14 (zabrana diskriminacije), u vezi sa članom 2 i članom 3, pošto je nasilje koje su ove dve žene trpele bilo rodno zasnovano; nasilje u porodici uglavnom pogađa žene, a ono je podstaknuto diskriminatorskom pravosudnom pasivnošću. Uprkos reformama u ovoj oblasti (Zakon br. 4320), pasivnost pravosudnog sistema i nekažnjivost koju uživaju napadači pokazuje da Turska nije posvećena rešavanju ovog problema: policajci su pokušavali da ubede ove žene da one povuku svoje krivične prijave, često je dolazilo do odlaganja i sudovi su ublažavali presude zasnivajući ih na časti ili tradiciji.

Kontrova protiv Slovačke: predstavka br. 7510/04, 2005

Propust policije da pokrene odgovarajuću istragu na osnovu izjave žrtve i postupak policajca koji joj je pomogao da promeni svoju izjavu tako da se ona tretira kao prekršaj.

Činjenice: Na dan 2. novembra 2002. godine podnositeljka predstavke je podnela krivičnu prijavu protiv svog supruga zbog zlostavljanja i prebijanja električnim kablom, uz podnošenje lekarske potvrde iz koje se vidi da je zbog povreda morala da odsustvuje sa posla 6 dana. Kasnije se vratila u policijsku stanicu sa suprugom da povuče krivičnu prijavu. Policija je preinačila krivičnu tužbu u prekršaj. Sledećeg meseca, rođak žrtve je pozvao policiju i naveo da se muž zaključao u stanu sa puškom i preti da će ubiti sebe i njihovo dvoje dece. Žrtva je takođe pozvala policiju. Kada je policija stigla, počinilac je već bio otišao odatle. Podnositeljka predstavke je podnela krivičnu prijavu narednog dana. Nakon nekoliko dana, muž je ubio njihovo dvoje dece i izvršio samoubistvo. Podnositeljka predstavke nije dobila nikakvu odštetu.

Odluka: ESLJP je ustanovio da je prekršen član 2 (pravo na život) Evropske konvencije o ljudskim pravima, koji se tiče propusta nadležnih organa da zaštite živote dece i da je prekršen član 13 (pravo na delotvoran pravni lek) Konvencije, koji se tiče nemogućnosti da majka dece dobije odštetu.

⁶⁵ Ovo su prilagođeni rezimezi iz dokumenta Činjenice o nasilju prema ženama, Odeljenje za štampu Evropskog suda za ljudska prava, 2011

Bevacqua i S. protiv Bugarske: predstavka br. 71127/01, 2008

Prihvatanje i unapređenje standarda zakonitosti postupanja kada je ustanovljen propust nadležnih organa da vrše svoju dužnost, smatrajući da je nasilje u porodici "privatna stvar".

Činjenice: Podnositeljka predstavke, koja tvrdi da je suprug redovno tukao, napustila ga je i podnela zahtev za razvod braka i povela sa sobom njihovog trogodišnjeg sina (takođe podnosilac predstavke). Međutim, ona ostaje pri tome da je suprug i dalje tuče. Ona je sa sinom provela četiri dana u skloništu za žene žrtve nasilja, ali je navodno upozorena da bi mogla da se suoči sa krivičnim gonjenjem za otmicu dečaka, što je dovelo do sudskog naloga za zajedničko starateljstvo, koje, izjavljuje ona, njen suprug nije poštovao. Podnošenje krivične prijave protiv supruge za zlostavljanje je navodno dovelo do daljeg nasilja. Njeni zahtevi za privremene mere starateljstva nisu tretirani kao prioritetni i ona je konačno dobila starateljstvo tek kada je razvod zvanično okončan, godinu dana kasnije. Sledeće godine, njen bivši muž ju je ponovo pretukao, a njeni zahtevi za krivično gonjenje su odbijani sa obrazloženjem da se radi o "privatnoj stvari" koja nalaže privatnu građansku parnicu.

Odluke: ESLJP je ustanovio da je prekršen član 8 (pravo na poštovanje privatnog života) s obzirom na propust bugarskih nadležnih organa da usvoje mere neophodne za kažnjavanje i kontrolu nad suprugom podnositeljke predstavke. ESLJP je takođe naglasio da stav da je ovaj spor "privatna stvar" nije u saglasnosti sa obavezom nadležnih organa da štite porodični život podnositeljke predstavke.

Branko Tomašić i ostali protiv Hrvatske: predstavka br. 46598/06, 2009

Država nije pokazala da je „obavezno psihijatrijsko lečenje koje je naloženo za M.M. tokom njegovog služenja kazne zatvora stvarno i propisno sprovedeno“.

Činjenice: Podnosioci predstavke su rođaci bebe i majke čiji je suprug/otac ubio oboje i izvršio samoubistvo mesec dana po puštanju iz zatvora, gde se i nalazio zbog izricanja istih pretnji smrću. Njemu je prvobitno naloženo obavezno psihijatrijsko lečenje tokom boravka u zatvoru i nakon otpuštanja, prema potrebi, ali je apelacioni sud naložio da se lečenje prekine nakon njegovog puštanja na slobodu.

Odluka: ESLJP je ustanovio kršenje člana 2 (pravo na život) vezano za smrt majke i deteta: hrvatski nadležni organi nisu postupili po nalogu za trajno psihijatrijsko lečenje; vlada nije pokazala da je suprug uopšte i bio psihijatrijski lečen u zatvoru; i, on nije bio podvrgnut psihijatrijskoj proceni pre otpuštanja iz zatvora. ESLJP je ustanovio da država nije sprovedla temeljnu istragu za eventualnu odgovornost svojih nadležnih organa za ove smrtno slučajeve.

Aydın protiv Turske: predstavka br. 23178/94, 1997

Država nije sprovela delotvornu istragu, delimično zbog toga što se čini da je osnovna briga tužioca da se nalože tri uzastopna lekarska pregleda u kratkom roku bila da se ustanovi da li je podnositeljka predstavke izgubila nevinost, umesto da li je podnositeljka predstavke bila žrtva silovanja.

Činjenice: Podnositeljka predstavke, mlada Turkinja kurdskog porekla (u to vreme je imala 17 godina) je uhapšena bez objašnjenja i sprovedena u pritvor, zajedno sa još dva člana porodice. Bio joj je stavljan povez na oči, prebijana je, svlačena do gola, stavljana u automobilsku gumu u koju je crevom upumpavana voda pod pritiskom, pre nego što ju je silovao jedan pripadnik bezbednosnih snaga, a nakon toga ju je nekoliko lica tuklo otprilike sat vremena. Dan nakon puštanja na slobodu, žrtva, njen otac i sestra su otišle u javno tužilaštvo gde su podneli krivičnu prijavu. Oni su poslali u državnu bolnicu radi forenzičkih testova, gde je žrtva podvrgnuta testu nevinosti. Lekar je potvrdio da je himen pocepan i da žrtva ima modrice sa unutrašnje strane butina. Narednog dana, javni tužilac je poslao žrtvu u drugu bolnicu radi utvrđivanja kada je ona izgubila nevinost; lekar je procenio da se to desilo nedelju dana pre pregleda. Nije uzet nikakav bris. Sudski lekari takođe nisu bili dovoljno kvalifikovani stručnjaci. Mesec dana kasnije, tužilac je uzeo drugu izjavu od žrtve i poslao je na treći pregled za utvrđivanje nevinosti. Datum kada je himen rascepljen nije mogao biti utvrđen. Žrtva je dobila dopis da istraga nije pokazala postojanje nijednog dokaza silovanja. Ona dalje tvrdi da je porodica zastrašivana i maltretirana od strane nadležnih organa kako bi ih primorali da povuku krivičnu prijavu pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Odluka: ESLJP je naglasio da je silovanje pritvorenog lica od strane državnog službenika moralo biti smatrano posebno ozbiljnim i gnusnim oblikom zlostavljanja koji ostavlja duboke psihičke ožiljke na žrtvu. Podnositeljka predstavke mora da se osećala obezvređenom i silovanom i fizički i emotivno, što je bio rezultat seksualnog zlostavljanja. ESLJP je ustanovio da je nagomilavanje kako dela fizičkog tako i psihičkog nasilja, a naročito surovo delo silovanja kome je bila podvrgnuta, ostavilo na podnositeljku predstavke tragove koji se svode na mučenje, čime je prekršen član 3 (zabrana mučenja). Pored toga, navodi o silovanju od strane službenog lica u pritvoru su nitalagali da žrtva bude pregledana uz senzibilno ophođenje od strane nezavisnog lekara sa odgovarajućim iskustvom. To se nije dogodilo, što je dovelo do toga da istraga bude manjkava i onemogućiti podnositeljki predstavke pristup odšteti, što je kršenje člana 13 (pravo na delotvorni pravni lek).

E.S. i ostali protiv Slovačke: predstavka br. 8227/04, 2009

Nalog za zaštitu, za razliku od naloga za zabranu, nije omogućio podnositeljki predstavke adekvatnu zaštitu i stoga nije proizveo delotvoran pravni lek nacionalnog zakonodavstva.

Činjenice: Podnositeljka predstavke je 2001. godine napustila svog supruga i podnela krivičnu prijavu protiv njega za zlostavljanje nje i njene dece i seksualno zlostavljanje jedne od njihovih ćerki. On je osuđen za nasilje i seksualno zlostavljanje dve godine nakon toga i osuđen je na kaznu zatvora od 4 godine. Njen zahtev da njenom mužu bude naloženo da napusti njihov dom, socijalni stan u kome su imali zajedničko stanarsko pravo je odbačen, pošto je sud smatrao da nema nadležnost da mužu ograniči pristup imovini (ona je mogla da okonča stanarsko pravo samo kada se razvede). Oni su predložili da ona podnese zahtev za zaštitu. Podnositeljka predstavke i njena deca su stoga bili prinuđeni da se udalje od prijatelja i porodice.

Odluka: ESLJP je ustanovio da Slovačka nije obezbedila podnositeljki predstavke i njenoj deci hitan nalog za zaštitu od muževljevog nasilja i da je prekršen član 3 (zabrana nehumanog ili ponižavajućeg postupanja) i član 8 (pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života). Izvršenje ove presude je u toku.

X i Y protiv Holandije: predstavka br. 8978/80, 1985

Positivna obaveza države da se umeša kada se radi o delotvornoj zaštiti i poštovanju prava na privatan ili porodičan život.

Činjenice: Silovana je devojka sa metalnim hendikepom, u domu za decu sa mentalnim smetnjama u kome je živela i to dan nakon njenog šesnaestog rođendana (što je godina saglasnosti za seksualni odnos u Holandiji), od strane rođaka lica koje je rukovodilac doma. One je traumatizovana ovim iskustvom, ali se smatralo da nije podobna da potpiše zvaničnu prijavu, s obzirom na njenu mentalnu nezrelost. Njen otac je potpisao u njeno ime, ali sudski postupak protiv počinioca nije pokrenut, zato što je devojka morala sama da podnese prijavu.

Odluka: ESLJP je prihvatio da postoji pravna praznina u zakonu. ESLJP je ustanovio kršenje člana 8 (pravo na poštovanje privatnog života), naglašavajući da je "neophodno" da sistem krivičnog pravosuđa Holandije obezbedi delotvorno preventivno sredstvo u ovakvim slučajevima.

M.C. protiv Bugarske: predstavka br. 39272/98, 2003

Obaveza da se krivično goni svaki seksualni čin za koji nije data saglasnost, čak i kada se žrtva fizički ne opire. Sud smatra da je bitan element kod silovanja /seksualnog zlostavljanja nepostojanje saglasnosti.

Činjenice: Podnositeljka predstavke, koja ima 14 godina (što je uzrast za davanje saglasnosti za seksualni čin u Bugarskoj), silovana je od strane dva muškarca; plakala je u toku i nakon što je bila silovana i majka ju je kasnije odvela u bolnicu, gde je ustanovljeno da je himen rascepljen. Pošto nije moglo da se ustanovi da se ona opirala ili zvala u pomoć, nije preduzeto krivično gonjenje protiv počinioca.

Odluka: ESLJP je ustanovio kršenje člana 3 (zabrana ponižavajućeg postupanja) i člana 8 (pravo na poštovanje privatnog života), napominjući da u svetu postoji trend ka priznavanju odsustva saglasnosti kao bitnog elementa kod utvrđivanja silovanja i seksualnog zlostavljanja. Žrtve seksualnog zlostavljanja, posebno mlade devojke, često ne pružaju otpor iz psiholoških razloga (ili pasivnim prepuštanjem ili psihološkim izmeštanjem iz situacije silovanja) ili iz straha od daljeg nasilja. Naglašavajući da države imaju obavezu da krivično gone svaki seksualni čin za koji ne postoji saglasnost, čak i kada žrtve ne pružaju fizički otpor, ESLJP je ustanovio postojanje nepravilnosti u istrazi samog predmeta i u bugarskom zakonu.

Y. protiv Slovenije: predstavka br. 41107, 2015

Interesi odbrane moraju da pokažu uravnoteženost u odnosu na interese svedoka ili žrtava koje su pozvane da svedoče.

Činjenice: Predmet se tiče navoda za seksualno zlostavljanje četrnaestogodišnje devojčice od strane porodičnog prijatelja starog 55 godina. Slučaj je policiji prijavio sveštenik sa kojim je razgovarala majka devojčice, policija je prvi put ispitala Y u julu 2002. Podnositeljka predstavke je tvrdila da je X pokušavao da sa njom seksualno opšti u više navrata, uključujući i dok je spavala, da ju je dirao, oralno je zadovoljavao i terao je i da ona to isto radi njemu. Ginekološki dokazi koji se tiču podnositeljke predstavke nisu nedvosmisleno ukazivali da je ona imala seksualne odnose sa Y. Međutim, psihološki nalazi su ukazivali da ona ispoljava simptome koji ukazuju na seksualnu viktimizaciju. Pokrenut je krivični postupak protiv X i u ovom predmetu je održano 12 ročišta u prvoj instanci. Na jednom od ovih ročišta, X je unakrsno ispitivao Y. On lično joj je postavio preko sto pitanja, a tražio je i da ona potvrdi da ume da zaplače na zahtev, da je ona zapravo tražila njegovo društvo i da mu se poverila kako želi da ostvari seksualnu dominaciju nad muškarcima. X je često ponavljao svoja pitanja i dovođio u pitanje tačnost i verodostojnost odgovora koje je Y davala. Podnositeljka predstavke bi se uznemirila i plakala, zbog čega je sud naložio tri odlaganja. Nakon jednog od ovih odlaganja, X je zapitao podnositeljku predstavke da li bi se bolje osećala ukoliko bi oni jednostavno izašli na večeru. X je konačno oslobođen optužbe – primenom načela *'in dubio pro reo'* – na osnovu lekarskih dokaza koji su protivrečili izlaganju događaja od strane Y. Simptomi traume koje je podnositeljka predstavke pokazivala, utvrdio je dalje prvostepeni sud, mogli su poticati iz drugog izvora, kao što je neprimereno ponašanje njenog bivšeg očuha.

Odluka: ESLJP je smatrao da dužnost da se istraži slučaj zahteva nadležne organe koji su sposobni da dovedu do utvrđivanja činjenica u predmetu i do identifikovanja i kažnjavanja odgovornih. Ovo nije obavezan ishod, već jedno od sredstava. Nadležni organi su morali da preduzmu razumne korake koji im stoje na raspolaganju da obezbede dokaze koji se tiču neželjenog događaja, kao što su izjave svedoka i forenzički dokazi, a zahtev hitnosti i razumne brzine se u ovom kontekstu podrazumeva. Iako je ESLJP prihvatio da su nacionalni sudovi bili suočeni sa teškim zadatkom da odlučuju u takvim predmetima na osnovu nepomirljivih izjava i bez ikakvih fizičkih dokaza „podržavanje verzije događaja jedne od strana, smatra Sud, predstavlja kršenje koje je zasnovano na neobjašnjivim i dugim „periodima potpune neaktivnosti“. Što se tiče sukoba između interesa odbrane i interesa svedoka u krivičnom postupku, ESLJP je već u više navrata potvrdio da krivični postupak treba da se organizuje na takav način da neopravdano ne ugrožava život, slobodu ili bezbednost svedoka, naročito žrtava koje su pozvane da svedoče, ili njihove interese koji u principu spadaju u područje primene člana 8 Konvencije. Stoga, interesi odbrane moraju biti uravnoteženi u odnosu na interese svedoka ili žrtava koje se pozivaju da svedoče.

Sudska praksa vezana za CEDAW

Komitet CEDAW je takođe rešavao predmete koji uključuju porodično i seksualno nasilje, za one države koje su ratifikovale Opcioni protokol. Oni obuhvataju, između ostalih:

A.T. protiv Mađarske: saopštenje sudu br. 2/2003, CEDAW/C/36/D/2/2003

Činjenice: Podnositeljka navodi da je bila podvrgnuta redovom surovom nasilju i postupanju u porodici od strane svog vanbračnog supruga i oca njihove dvoje dece (L.F.) od 1998. godine pa nadalje, čak i nakon što je napustila zajednički dom. Iako je L.F. navodno pre toga pretio da će ubiti podnositeljku i silovati decu, podnositeljka nije otišla u sklonište zato što jedno od njene dece ima ozbiljno oštećenje mozga, a izjavljuje da nijedno sklonište u zemlji nije opremljeno da primi dete koje je kompletan invalid, zajedno sa majkom i sestrom. Podnositeljka je prijavljivala nekoliko neželjenih događaja kada je teško isprebijana, što je proizvelo 10 lekarskih izveštaja, uključujući jedan neželjeni događaj nakon koga je morala da ostane u bolnici nedelju dana. U sudskom postupku vezanom za pristup L.F. porodičnom domu, nakon odluke autorke da promeni brave kako bi ga sprečila da uđe, Sud je presudio u njegovu korist, a odluku je potvrdio regionalni sud kada je ona uložila žalbu. Ona je podnela zahtev za podelu zajedničke imovine i pokrenula krivični postupak protiv L.F. ali su oni trajali godinama, nije izdat nalog za zaštitu niti je to odvratilo počinioca, postupci su i dalje bili na čekanju na datum njenog prvog podneska 10. oktobra 2003. Kao oštećena strana u postupku, ona nije imala pristup relevantnim sudskim spisima. Nadležni organi za brigu o deci joj nisu pružili nikakvu pomoć, uprkos njenim zahtevima saopštavanim telefonom, pismom ili lično.

Odluka. Komitet CEDAW je ustanovio da država potpisnica nije ispunila svoje obaveze prema Konvenciji da zaštiti podnositeljku predstavke od nasilja u porodici na osnovu toga što pravni i institucionalni mehanizmi Mađarske nisu ispunili međunarodne standarde, a raspoloživa pravna sredstva u zemlji nisu bila delotvorna da je zaštite od nasilja bivšeg partnera. Komitet je mišljenja da je kašnjenje od preko tri godine u pravnom postupku od datuma neželjenih događaja o kojima je reč dovelo do nerazumnog odugovlačenja, naročito ako se ima u vidu da je podnositeljka bila u riziku od nepopravljive nepravde i dobijala je pretnje po život tokom tog perioda. Kada je reč o građanskoj parnici, Komitet je saopštio: "Ljudska prava žena na život i na fizički i mentalni integritet se ne mogu podrediti drugim pravima, uključujući pravo na imovinu i pravo na privatnost". Komitet je takođe uočio "istrajavanje na uvreženim tradicionalnim stereotipima koji se tiču uloge i odgovornosti žena i muškaraca u porodici". Komitet je takođe osudio nizak prioritet koji nacionalni sudovi pridaju predmetima nasilja u porodici.

V.K. protiv Bugarske: saopštenje br. 20/2008, CEDAW/C/49/D/20/2008

Činjenice: Počinilac je žrtvi davao samo onoliko novca koliko je bilo dovoljno za osnovne potrebe porodice. Pošto su oni živeli u Poljskoj zbog njegovog posla, ona nije mogla da radi i zato je bila ekonomski zavisna. Prema njoj je postupano kao prema kućepaziteljici, nije joj bilo dozvoljeno da slobodno komunicira sa prijateljima i porodicom. Godinama se osećala poniženom i depresivnom. Kada je zahtevala da se vrati na posao, muž joj je uskratilo finansijsko izdržavanje, pokušavajući da je natera „da se ponaša“ i „da sluša“. Nakon brojnih nasilnih događaja, uključujući i prema članu osoblja ženskog centra koji je pružao pomoć žrtvi kada je pokušala da kontaktira svog sina, koga je muž zaključao kod kuće, žrtva se vratila u Bugarsku sa svojom decom gde je podnela zahtev za nalog za zaštitu. Hitan nalog je primenjen, ali joj je nalog za zaštitu uskraćen nakon saslušanja zato što nije bilo nasilnih neželjenih događaja mesec dana pre podnošenja zahteva.

Odluke: Komitet CEDAW je ustanovio da država zahteva dokazivanje veoma visokog stepena nasilja pre izdavanja naloga. Komitet je zaključio da prilikom procene da li bi trebalo odobriti nalog za zaštitu, nacionalni sudovi treba da uzmu u obzir sve oblike rodno zasnovanog nasilja koje doživljava podnositeljka zahteva, a ne samo nasilje koje ugrožava život. Sudovi bi takođe trebalo da budu svesni da mnogi oblici nasilja, naročito nasilja u porodici, predstavljaju načine ponašanja koji traju duži vremenski period. Propust da se ovo uzme u obzir krši pravo žena da ne budu podvrgavane rodnim stereotipima.

Karen Tayag Vertido protiv Filipina, saopštenje br. 18/2008, UN Doc. CEDAW/ C/46/D/18/2008

Činjenice: Podnositeljka, izvršni direktor Trgovinske i privredne komore grada Davao u istoimenom gradu je silovana u hotelskoj sobi od strane nadređenog kolege sa posla, 60-godišnjeg predsednika Privredne komore, za koga je mislila da ima pištolj. Sudija u ovom predmetu je oslobodio optuženog, smatrajući da je žrtva trebalo da fizički savlada optuženog kada se probudila iz nesvesti dok ju je silovao, te stoga mora da je pristala na seksualni kontakt. Ona je takođe posumnjala u žrtvin redosled ispričanih događaja, ne verujući da je optuženi bio u stanju da nastavi sa činom do tačke ejakulacije, pošto je bio u šezdesetim godinama. Žrtva je tvrdila da je pretrpela ponovnu viktimizaciju od strane države, nakon što je bila silovana. Podnositeljka je imala dobro utemeljen i iscrpan predmet navodeći brojne "mitove o silovanju" koji su bili uključeni u ovaj sudski proces.

Odluka: Komitet CEDAW je utvrdio da Filipini nisu ispunili svoju obavezu da obezbede pravo gđe Tayag Vertido na delotvoran pravni lek. Nalazeći da su prekršeni član 2(f) i član 5(a), Komitet je potvrdio da CEDAW zahteva da države potpisnice 'preduzimaju odgovarajuće mere za izmenu ili ukidanje ne samo postojećih zakona i propisa, već i običaja i praksi koje čine diskriminaciju nad ženama'. Komitet je takođe naglasio da: "...postojanje stereotipa utiče na pravo žena na objektivno i nepristrasno suđenje i da pravosuđe mora da bude oprezno da ne stvara krute standarde o tome šta bi žene ili devojke trebalo da urade... ili da su uradile kada se nađu u situaciji silovanja samo na osnovu unapred stvorenih ideja o tome šta definiše žrtvu silovanja ...". Komitet CEDAW je ustanovio da odluka sudinice sadrži 'nekoliko pozivanja na stereotipe o muškoj i ženskoj seksualnosti koji više idu u prilog kredibiliteta navodnog učinioca nego kredibiliteta žrtve, a brojni komentari sudinice bili su usmereni na ličnost i ponašanje autora, čak i kada takva pitanja nisu deo definisanja krivičnog dela silovanja. Komitet je zaključio da je gđa Tayag Vertido pretrpela "ponovnu viktimizaciju kroz stereotipe i rodno zasnovane mitove na koje se presuda oslanja".

Yildirim (počivša protiv Austrije i Goekce (počivša) protiv Austrije: saopštenje br. 6/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/6/2005 i saopštenje br. 5/2005, UN Doc. CEDAW/C/39/D/5/2005

Činjenice: Obe podnositeljke predstavki su ubili njihovi muževi nakon što su dugi niz godina trpele nasilje u porodici, uključujući pretnje ubistvom. U oba predmeta, država je preduzela neke mere protiv počinioca, ali to nije bilo dovoljno da ih spreči da ubiju podnositeljke predstavki.

Odluka: Komitet CEDAW je proširio sadržaj standarda pozitivnog postupanja koji država ima po osnovu zakonitosti postupanja prema akterima koji nisu država. Komitet CEDAW je konstatovao da je Austrija "uspostavila sveobuhvatni model za rešavanje nasilja u porodici koji obuhvata zakonodavstvo, pravni lek u krivičnom i građanskom pravu, podizanje svesti, edukaciju i obuku, skloništa, savetovanje za žrtve nasilja i rad sa počiniocima". Ispostavilo se da ove zvanične mere, iako su neophodne, nisu same po sebi dovoljne kada politička volja koju izražavaju nije podržana akterima države koji se pridržavaju obaveze Austrije na zakonitost postupanja...*da bi svaka žena žrtva porodičnog nasilja imala koristi od sprovođenja načela jednakosti muškaraca i žena u praksi i svojih ljudskih prava i osnovnih sloboda, politička volja koja je izražena u napred pomenutom [modelu]...mora biti podržana od strane državnih aktera, koji se pridržavaju obaveze zakonitosti postupanja države potpisnice*. Stav 12.1.2 (zajednički za oba predmeta).

2.5 Tehnike za korišćenje međunarodnih i evropskih standarda u radu tužilaca i sudija

Država može interno da koristi instrumente međunarodnog prava na nekoliko načina. Čini se da je Kosovo* monistička država pošto njen ustav dozvoljava načelo direktne primene međunarodnih normi u domaćim zakonima. Za tužioce i sudije je važno da znaju kako se međunarodni sporazum sprovodi, to jest, kako dobija pravnu snagu prema nacionalnom pravu.

Tužioc i sudije mogu razmatrati primenu odredbi međunarodnih ugovora bilo direktno ili kao interpretativne standarde.

- Direktna primena međunarodnih standarda. U monističkim državama gde su međunarodni sporazumi deo nacionalnog prava, pravosuđe može da ih primenjuje direktno i to znači da tužioc i sudije mogu da koriste međunarodne standarde za iznošenje dokaza na suđenju.
- Indirektna primena korišćenjem međunarodnih standarda kao interpretativnih smernica. Tužilaštvo i pravosuđe mogu razmatrati korišćenje međunarodnih normi i standarda kao smernica za tumačenje nacionalnog prava.

I tužilaštvo i pravosuđe su u mogućnosti da, u principu, prihvate relevantnost međunarodnih standarda za tumačenje nacionalnog prava. Oni bi trebalo da uzmu u obzir međunarodno pravo gde je neophodno osigurati da je ponašanje države dosledno njenim obavezama prema međunarodnom pravu. U principu se prihvata da bi nacionalno zakonodavstvo trebalo tumačiti koliko god je to moguće kroz način na koji je on usaglašen sa međunarodnim pravnim obavezama države.

Korisni saveti tužiocima za primenu međunarodnog prava u njihovom radu

- ✓ Zapitajte se da li je važno razmotriti međunarodno pravo u datoj pravnoj stvari. Pozovite se na Ustav, kao i na činjenicu da kao član međunarodne zajednice, Kosovo* prihvata međunarodno običajno pravo i instrumente.
- ✓ Pozovite se na odluku Narodne skupštine Kosova od 25. septembra 2020. o izmenama i dopunama Ustava radi direktnog dejstva Istanbulske konvencije.
- ✓ Ukazujte na sudu da je međunarodno pravo automatski deo nacionalnog prava, osim kada je u suprotnosti sa nacionalnim pravom. Pa čak i u odsustvu legislative za sprovođenje ili utvrđivanja norme u Ustavu, državni sudovi mogu primenjivati međunarodno pravo kada ne postoji sukob sa postojećim državnim pravom.
- ✓ Ukazujte da je Kosovo* pokazalo volju da se obaveže na odredbe međunarodnog prava.
- ✓ Pošto ta volja postoji, ukoliko se pred sudom nađe pitanje koje nije obuhvaćeno lokalnim zakonodavstvom, ali bi bilo obuhvaćeno odgovarajućim međunarodnim instrumentom (npr: CEDAW, Istanbulska konvencija), zatražite od suda da uzme u pravno razmatranje ove standarde kod odlučivanja u datom predmetu.

Korisni saveti sudijama za primenu međunarodnog prava u njihovom radu

- ✓ Utvrdite značenje i status relevantnih međunarodnih normi; ukoliko je međunarodna norma važna, a ništa u zakonodavstvu je ne ukida, ili ukoliko se nedoslednost može pravedno rešiti, tumačenje suda bi trebalo da očuva maksimalni obuhvat za oba; ali, ukoliko je sukob neizbežan, tada sud mora da odabere normu koja odnosi prevagu prema hijerarhiji zakona koja se primenjuje u nacionalnim pravnim sistemima.
- ✓ Kada su suočeni sa izborom između tumačenja nacionalnog prava koje bi omogućilo da se država pridržava međunarodnog prava i onog koje bi državu dovelo u situaciju da krši međunarodno pravo, sudije imaju neotuđivo pravo da slede prvi izbor.
- ✓ Tumačite prava jednakosti i nediskriminacije u najširem mogućem smislu na načine koji omogućavaju punu zaštitu svih prava žena.
- ✓ Ne primenjujte postojeće pravne odredbe koje su diskriminatorne u odnosu na žene, kao što su konkretne odredbe koje dozvoljavaju, tolerišu ili prećutkuju oblike nasilja nad ženama i nasilje u porodici.
- ✓ Pozovite se na odluku Narodne skupštine Kosova od 25. septembra 2020. o izmenama i dopunama Ustava radi direktnog dejstva Istanbulske konvencije.

2.6 Mogućnosti za vežbe

Mogućnost 1: Diskusija u maloj grupi - Studija slučaja

Uputstva: Podelite veliku grupu na manje grupe. Dodelite svakoj grupi istu studiju slučaja (vidi u nastavku). Svaka grupa treba da odgovori na sledeća pitanja:

- Po vašem mišljenju, koje su greške napravljene kao odgovor nadležnih organa na krivične prijave A.?
- Da li su ove greške dostigle prag nesprovođenja zakonitosti postupanja? Ukoliko jesu, kada i zašto?
- Da li je postupanje prema A. od strane nacionalnih nadležnih organa bilo diskriminatorno prema njoj po osnovu roda?

Činjenice

[Zasnovano na predmetu *Balsan protiv Rumunije* pred Evropskim sudom za ljudska prava, predstavka br. 49645/09, 2017]

Podnositeljka predstavke je imala 58 godina, živela je u Petrosani i bila udata za N.C.; imali su četvoro dece. N.C. je zlostavljao podnositeljku predstavke u više navrata u periodu od 2007–2009, nakon čega je podnositeljka predstavke dobila forenzičke lekarske potvrde kojima su dokumentovane njene povrede koje su zahtevale od dva do deset dana lekarske nege. U izveštajima o neželjenim događajima, policajci koji su dolazili su konstatovali da je N.C. zaključao kuću i nije dozvolio podnositeljki predstavke da uđe u zajednički dom, da su povrede nastale zbog porodične svađe i da su je obavestili o njenim pravima da podnese zvaničnu prijavu.

Podnositeljka predstavke je podnela dve odvojene krivične prijave u tužilaštvu, navodeći fizički napad u prisustvu njene dece, uz koje je priložila kopije lekarskih potvrda. Istražitelji su uzeli izjave od podnositeljke predstavke i njene sestre i brata, mesecima posle prvog neželjenog događaja, i svi su oni posvedočili da nasilje traje cele godine, uključujući pretnje po njen život. Istražitelji nisu ispitali počinioca, N.C., čitavih 5 meseci nakon prve prijave zlostavljanja. On je poricao da ju je zlostavljao i naveo je da ona ima problem sa alkoholom i da ne čisti propisno kuću. N.C. je tvrdio da su lekarski nalazi koje je podnositeljka predstavke podnela falsifikovani. Njihove ćerke su izjavile policiji da njihov otac nije udario njihovu majku, već da bi ona pila i postajala agresivna kada se napije.

Podnositeljka predstavke se obratila tužiocu još dva puta, navodeći da N.C. preti da će je ubiti i da se plaši za svoj život. Ona je takođe zahtevala ubrzanje postupka i zaštitu. Na dan podnošenja druge prijave, tužilaštvo je odlučilo da ne podnosi krivičnu prijavu i novčano je kaznilo N.C. u protivvrednosti od 50 evra zbog činjenice da je podnositeljka predstavke isprovocirala svađu nakon konzumiranja alkohola. Odluka tužilaštva se poziva na izjave N.C. i dve punoletne ćerke podnositeljke predstavke. U pogledu navodnih pretnji, smatrano je da podnositeljka predstavke nije dokazala svoje optužbe. Tužilac je zaključio da, iako je N.C. počinio kazneno delo nanošenja telesne povrede, njegovi postupci nisu predstavljali nikakvu opasnost po društvo, zato što

je bio isprovociran od strane žrtve, prethodno nije imao krivični dosije i bio je penzioner. Žalba podnositeljke predstavke na takvu odluku je odbijena kao neosnovana.

Podnositeljka predstavke je podnela tužbu protiv odluka dva tužioca u Okružnom sudu u Petrosani, tražeći da N.C. bude optužen za nanošenje telesne povrede i da bude osuđen i da mu bude naređeno da plati odštetu na ime nematerijalne štete za patnje koje je preživela. Ona je tvrdila da administrativna novčana kazna, koju je N.C. odbio da plati, nije imala preventivni učinak na njega pošto je on nastavio da je zlostavlja nakon prve odluke tužioca da ne pokreće krivično gonjenje. Ona je takođe tražila od suda da donese krivične sankcije protiv njega i tražila je dozvolu da dostavi snimak razgovora sa N.C. kako bi dokazala da je on zlostavlja i preti joj. U poslednjem stavu svog podneska, podnositeljka predstavke je izjavila da se plaši za svoj život i tražila je od suda da "kazni N.C. kako to zakon nalaže...da mu zabrani ulazak u stan...i da mu zabrani da joj se približava..."

Na drugom ročištu pred Okružnim sudom u Petrosani, podnositeljka predstavke je tražila advokata po službenoj dužnosti zato što nije imala finansijskih sredstava da angažuje advokata. Sud je odbio zahtev, nalazeći da predmet spora ne zahteva zastupanje od strane advokata.

Rešenjem o parničnom postupku, Okružni sud u Petrosani je delimično poništio odluku tužioca od 19. decembra 2007. u smislu krivičnog dela nanošenja telesne povrede i novčanog kažnjavanja za to i naložio je da se preispita u delu koji se tiče osnovanosti navoda. Nalazi tužioca koji se tiču pretnji su potvrđeni. Snimak nije dopušten kao dokaz zato što je sud smatrao da nije relevantan za predmet. N.C. je dao izjavu pred sudom, navodeći da je podnositeljka predstavke bila pijana i da je ona njemu pretila nožem. On je takođe izjavio da je, da bi se odbranio, on nju gurnuo ali je poricao da je ikada udario podnositeljku predstavke. Sud je takođe saslušao izjavu njihove ćerke, C.B., koja je svedočila ovako:

Moj otac je mnogo puta tukao moju majku [podnositeljku predstavke] i nas, decu. To je obično radio kada je noću odsustvovao iz kuće i moja majka bi ga pitala gde je bio. Tada bi se razbesneo i tukao je. Glavni razlog zbog koga se ljutio je bio nedostatak novca...kada sam se ja odselila iz roditeljskog stana, moj otac je i dalje tukao majku; nekim od tih neželjenih događaja sam i sama prisustvovala...moja majka bi ponekad popila piće, ali to je bilo u normalnim granicama, a 2007. godine je prestala da pije. Povlačim izjavu koju sam dala tokom krivičnog postupka pošto sam je dala nakon pretnji od mog oca.

Okružni sud u Petrosani je oslobodio N.C. krivičnog dela nanošenja telesne povrede. Sud je smatrao da se izjava C.B. ne može uzeti u razmatranje, bez pominjanja bilo kakvih razloga za takvu odluku. Sud je zaključio sledeće:

Podnositeljka predstavke nije dokazala svoje tvrdnje da ...je fizički zlostavljana od strane okrivljenog. Sud smatra, imajući u vidu prikupljene dokaze tokom krivične istrage, da se ovo zlostavljanje od strane okrivljenog dogodilo u osnovi zbog konzumiranja alkohola od oštećene strane i zato što nije vodila adekvatnu brigu o njeno četvoro dece. Dela okrivljenog ne predstavljaju toliku opasnost po društvo da bi se smatrala krivičnim delima i zbog toga se on oslobađa tri tačke optužnice za telesnu povredu i nalaže mu se plaćanje administrativne novčane kazne u iznosu (protivvrednosti) od 120 evra.

Sud je takođe odbacio zahteve podnositeljke za odštetu kao neutemeljene, bez navođenja razloga. U presudi se ne pominje zahtev podnositeljke predstavke za zaštitnim merama.

Podnositeljka predstavke je podnela žalbu na presudu iz formalnih razloga. Ona je tvrdila da je N.C. nasilna osoba koja je nastavila da je zlostavlja, čak i nakon kažnjavanja administrativnom novčanom kaznom.

Dana 19. februara i 21. aprila 2009. godine podnositeljka je podnela pet prijavi policiji u Petrosani u vezi novih neželjenih događaja zlostavljanja ili pretnji od strane N.C. uz koje je priložila lekarske izveštaje. Dana 29. septembra, tužilaštvo Okružnog suda u Petrosani je odlučilo da ne podiže optužnicu protiv N.C. za pet neželjenih događaja koja je opisala podnositeljka predstavke. Sud je ponovo izrekao još jednu administrativnu novčanu kaznu protiv N.C. od 25 evra. Podnositeljka predstavke nije više podnosila nove žalbe na napred navedenu odluku.

Beleške za moderatora na odluku ESLJP:

- *ESLJP je procenio i konstatovao da je fizičko nasilje dokumentovano u nekoliko policijskih izveštaja i forenzičko-medicinskih izveštaja, pri čemu su ovi zadnje pomenuti navodili da je podnositeljki predstavke bilo neophodno dva do deset dana medicinske nege. Sud je odbio tvrdnju vlade da nasilje koje je pretrpela pod-*

nositeljka nije dostiglo minimalni prag za pozivanje na član 3. Sud navodi : “zlostavljanje podnositeljke predstavke, koje joj je u tri navrata nanelo fizičke povrede, kombinovano sa njenim osećanjem straha i bespomoćnosti, bilo je dovoljno ozbiljno za dostizanje zahtevanog nivoa ozbiljnosti prema članu 3 Konvencije i stoga nametanje pozitivne obaveze Vlade prema ovoj odredbi”.

- ESLJP je stoga razmatrao “da li su domaći nadležni organi preduzeli sve razumne mere da spreče ponavljanje napada na fizički integritet podnositeljke predstavke “. S tim u vezi, Sud je konstatovao da su oni jako dobro bili svesni nasilja počinjenog prema podnositeljki predstavke tokom skoro godinu dana, pošto je ona zvala policiju u pomoć, podnosila krivične prijave i peticiju šefu policije; njene pritužbe su uvek bile praćene forenzičkim izveštajima, koji nikada nisu dovođeni u pitanje. ESLJP je stoga zaključio da su rumunski nadležni organi bili obavezni da odgovore na njene prijave. ESLJP je takođe uočio da je podnositeljka predstavke “imala na raspolaganju pravni okvir koji joj omogućava da se žali na nasilje u porodici i da traži zaštitu nadležnih organa”.
- Što se tiče primene pravnog okvira, ESLJP je podsetio da je istraga o prvom nasilnom događaju počela nakon mesec dana i posle javljanja drugih nasilnih događaja. Iako je podnositeljka navela da je njen muž pretio da će je ubiti, njega policija nije ispitivala sve do skoro pet meseci nakon prvog incidenta. Nacionalni sud je zaključio da je kazneno delo nanošenja telesne povrede počinjeno, da je ono isprovocirano i da nije bilo ozbiljno da bi zahtevalo nešto više od administrativne sankcije.
- ESLJP je uočio da je žalba podnositeljke predstavke na ovu odluku odbijena i da je Okružni sud oslobodio počinioca svih optužbi za nanošenje telesne povrede, pošto je on bio isprovociran i ne predstavlja opasnost po društvo. ESLJP je dalje uočio da nacionalni sud nije rešavao povlačenje izjave ćerke obeju stranki, niti su nadležni organi rešavali zahtev podnositeljke predstavke za zaštitne mere. Sud je konstatovao da je nacionalni sud primenio blago uvećanu administrativnu novčanu kaznu, uprkos činjenici da prva novčana kazna nije imala preventivni učinak, pošto se nasilje nastavilo.⁹³
- Ceneći krivični postupak u celini, ESLJP zaključuje “sa zabrinutošću da je i na nivou istrage i pred sudovima nacionalnih nadležnih organa smatrano da su dela nasilja u porodici isprovocirana i smatrana nedovoljno ozbiljnim da potpadaju pod obuhvat krivičnog zakona”. Sud je ustanovio da je pristup koji su zauzeli nacionalni nadležni organi “lišili nacionalni pravni okvir njegove svrhe i da on nije bio u skladu sa međunarodnim standardima koji se tiču nasilja nad ženama, a naročito nasilja u porodici”.
- U odnosu na odluku da se podnositeljki predstavke uskrati dodela advokata besplatne pravne pomoći, pošto to nije „neophodno“ u ovakvim predmetima, ESLJP podseća na svoja ranija stanovišta da “u određenim okolnostima proceduralne obaveze države da osigura delotvorno učešće žrtava u istrazi njihovih krivičnih prijava za zlostavljanje se može proširiti na obezbeđivanje delotvornog pristupa besplatnoj pravnoj pomoći”.
- Konačno, ESLJP konstatuje da je šest dodatnih prijava podneto u prvoj polovini 2008. godine, koje su nacionalni nadležni organi odbacili zbog nedostatka dokaza ili kao nedovoljno ozbiljne. ESLJP je stoga ustanovio kršenje člana 3.
- ESLJP je na vlastitu inicijativu razmatrao primenu člana 14. Sud je ponovio svoje stanovište da “propust države da zaštiti žene od nasilja u porodici krši njihovo pravo na jednaku pravnu zaštitu i ovakav propust ne mora da bude nameran”. Sud naglašava da je Istambulskom konvencijom nasilje nad ženama definisano kao oblik diskriminacije.
- ESLJP je zatim razmatrao činjenične elemente predmeta: da je podnositeljka predstavke podvrgavana nasilju i pretnjama smrću od strane svog supruga, sa čime su nadležni organi bili upoznati; u svom stanovištu: da su nadležni organi: lišili nacionalni pravni okvir njegove svrhe nalazeći da je podnositeljka prijave isprovocirala porodično nasilje protiv sebe, da takvo nasilje ne predstavlja opasnost po društvo i stoga nije dovoljno ozbiljno da zahteva krivične sankcije i odbijanjem zahteva podnositeljke predstavke da joj se dodeli advokat po službenoj dužnosti.
- Sud je ustanovio da je pasivnost nadležnih organa u ovom predmetu dodatno pokazuje njihov propust da razmotre sve mere zaštite, uprkos njenim ponavljanim zahtevima policiji, tužiocima i sudovima. Sud je mišljenja da je trebalo da nadležni organi ispitaju slučaj sa više pažnje u svetlu ranjivosti žrtava nasilja u porodici.
- ESLJP je dalje posmatrao statistiku koja pokazuje da se tolerancija društva na nasilje u porodici u Rumuniji smatra normalnom, i da ima samo nekoliko prijavljenih slučajeva koje je policija istraživala. Sud je uočio da broj prijavljenih slučajeva, u kojima su većinom žrtve nasilja žene, nastavlja da raste i da je broj sigurnih kuća za žrtve mali, uključujući i osam zemalja u kojima takva skloništa ne postoje. ESLJP je podvukao da vlada nije pokazala nikakvo praćenje efekata svojih aktivnosti u ovoj oblasti, niti praćenja sprovođenja zakona i nacionalne strategije. ESLJP je mišljenja da: kombinacija gore navedenih okolnosti pokazuje da nadležni organi

nisu u potpunosti shvatili ozbiljnost i razmere problema nasilja u porodici u Rumuniji i da njihovi postupci odražavaju diskriminatorski stav prema podnositeljki predstavke kao ženi.

- U svetlu prima facie dokaza da nasilje u porodici prvenstveno pogađa žene, ESLJP smatra da je "opšta i diskriminatorna pasivnost nadležnih organa stvorila klimu koja pogoduje nasilju u porodici". Sud je ustanovio da sistem krivičnog pravosuđa nema "adekvatan preventivni učinak koji je u stanju da spreči nezakonita dela" od strane počinioca u ovom predmetu, kršeći na taj način prava podnositeljke predstavke. Sud je zaključio da uprkos usvajanju zakona i nacionalne strategije za borbu protiv nasilja u porodici "sveukupna inertnost pravosudnog sistema i nekažnjivost koju uživaju napadači ..." pokazuje nedostatak posvećenosti u borbi protiv nasilja u porodici. Stoga je Sud ustanovio kršenje člana 14 vezano za član 3.

Mogućnost 2: Diskusija u maloj grupi - Studija slučaja

Uputstva: Podelite se na manje grupe. Uzmite u obzir činjenice predmeta koje su date u materijalu koji im je podeljen (izvod iz predstavke Opuz protiv Turske).

Zatražite od 2 grupe da odgovore na sledeća pitanja:

- P1. Da li mislite da je država propustila da ispita sve relevantne činjenice?
- P2. Ukoliko je odgovor „da“, kada i zašto?

Zatražite od druge 2 grupe da odgovore na sledeća pitanja:

- P1. Kako bi se postupalo u ovom predmetu u skladu sa vašim domaćim zakonima? (u smislu merodavnih propisa za kaznena dela i krivični postupak)?
- P2. Navedite sva pitanja/pravne praznine u inkriminaciji ili krivičnom procesu u poređenju sa preporukama međunarodnog pravnog i sektorskog okvira ?

Činjenice

[Izvod iz Opuz protiv Turske, Evropski sud za ljudska prava, 2009]

Nahide Opuz se udala za H.O. 1995. godine i ubrzo nakon toga H.O. je počeo da zlostavlja Opuz i njenu majku, preteći da će ih obe ubiti. Lokalni tužilac je podneo krivičnu prijavu, međutim, sud je odbacio predmete nakon što su ona i njena majka povukle prijave iz straha za vlastitu bezbednost. Ovaj krug nasilja, praćen propustom lokalnih nadležnih organa da pokrenu krivični postupak protiv H.O. se često ponavljao tokom narednih nekoliko godina, pri čemu su napadi tokom vremena postajali sve nasiljniji. U februaru 1998. godine, H.O. je izvukao nož i napao Opuz, njenu majku i sestru i onesposobio je svaku od njih na nekoliko dana. Lokalni tužilac je odlučio da ne podnosi krivičnu prijavu protiv H.O. zbog nedostatka dokaza. Mesec dana kasnije, H.O. se kolima zaletio u Opuz i njenu majku, nanoseći im ozbiljne povrede. Nakon ponovljenih pretnji smrću od strane supruga, Opuz je podnela zahtev za razvod braka i zatražila policijsku zaštitu. Lokalni tužilac je podneo krivičnu prijavu i H.O. je pritvoren. Međutim, u oktobru 1998. godine, Opuz i njena majka su ponovo povukle svoje prijave iz straha od odmazde. Zbog ozbiljnosti navedenih činjenica, lokalni sud je osudio H.O. na kaznu zatvora od 3 meseca, što je kasnije smanjeno na novčanu kaznu. U oktobru 2001., H.O. je sa nekoliko udaraca nožem povredio Opuz. Posle ovog incidenta, majčin advokat je podneo zahtev lokalnom tužilaštvu, naglašavajući da su i Opuz i njena majka prethodno bile primorane da povuku prijave protiv H.O. zbog njegovih stalnih pretnji smrću. Međutim, protiv njega nisu pokretane nikakve dalje tužbe. U martu 2002. godine, majka od Opuz je pokušavala da se preseli u drugu sredinu kada je H.O. pucao u nju i ubio je iz pištolja pred svedocima. H.O. je optužen i osuđen za ubistvo i osuđen na kaznu doživotnog zatvora. Lokalni sud je smanjio kaznu na 15 godina, u svetlu dobrog ponašanja H.O. tokom suđenja. Međutim, u očekivanju žalbe, lokalni sud je pustio H.O. na slobodu.

Deo 2: Uloga tužilaca i sudija u pružanju odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici

---

1. Zaštita

Tužioci i sudije imaju odgovornost da obezbede zaštitu za žrtve sa kojima se sreću tokom krivičnog postupka. Za njih je važno da razumeju da je zaštita žena koje su doživele nasilje kritična sama po sebi, bez obzira na krivični slučaj. Kao i mnoga druga pravosuđa, Kosovo* ima sveobuhvatan režim građanske zaštite koji je nezavisan od pokretanja bilo kakvog pravnog predmeta. Ovaj modul obuhvata zaštitu u smislu ocene rizika i pripreme planova bezbednosti, kao bitnu komponentu pristupa usmerenog na žrtvu kao i mogućnosti mera zaštite koje tužioci i sudije imaju na raspolaganju (kako sudije krivičnog, tako i građanskog suda).

Jedan od razloga zbog kojih se žene žrtve nasilja susreću sa sistemom krivičnog pravosuđa jeste da zaustave nasilje i da spreče ponavljanje i eskalaciju nasilja, kao i da spreče pretnje nasiljem, zastrašivanje i uznemiravanje. Potrebe za njihovom zaštitom mogu biti hitne i dugoročne, kao i situacione. Žrtve navode strah kao vodeći razlog zbog koga se one suprotstavljaju krivičnom gonjenju. Žrtve mogu doživljavati konkretne pretnje i/ili pritiske od počinioca u vezi sa krivičnim gonjenjem, dok se druge plaše da će počilac postati još nasilniji, ako ga prijave i učestvuju u krivičnom procesu. Istraživanje pokazuje da je strah žrtava koje su pretrpele nasilje nad ženama i nasilje u porodici realan. Studije pokazuju da su žene koje se odvoje od svojih partnera u daleko većem riziku od nasilja u porodici i da one koje napuste svoje zlostavljače imaju iste, ako ne i veće šanse da ponovo dožive zlostavljanje, kao i one koje ostaju.⁶⁶ Nasilje po pravilu raste i po učestalosti i po ozbiljnosti nakon razdvajanja. Tužioci i sudije bi trebalo da budu svesni da razdvajanje nije faktor zaštite, već da istraživanje pokazuje značajan skok rizika od ozbiljnog i nasilja sa smrtnim ishodom tokom perioda razdvajanja, ukazujući da gubitak kontrole počinioca nad partnerom deluje kao okidač.⁶⁷ Najopasniji vremenski period su dani i meseci nakon što navodni počilac otkrije da bi žrtva mogla da pokuša da se odvoji od njega ili da okonča odnos ili da razotkrije nasilje drugima, posebno pravnom sistemu.

Usmeravanje pažnje na bezbednost žrtve je srž svih intervencija. Odgovor usmeren na žrtvu zahteva odgovarajuće mere za rešavanje straha žrtve od odmazde ili straha od nastavka nasilja ili eskalacije nasilja i da im pomogne u upravljanju rizikom i obezbede bezbednost žrtve. Od životne je važnosti obezbediti hitno bezbednost žrtve kroz sve mere kojima raspolaže sistem krivičnog pravosuđa na Kosovu*.

1.1. Međunarodni standardi

Istambulska konvencija zahteva od država "da preuzmu neophodne zakonodavne ili druge mere zaštite svih žrtava od daljeg nasilja (Član 18(1)). Ona zahteva ne samo zakonodavni okvir da se obezbede hitni nalozi zabrane prilaska i nalozi za zaštitu, već takođe i međuagencijske mehanizme koji će obezbediti da se zaštita, pravni lek i usluge podrške delotvorno sprovode na integrisan način (Član 18(2)). Mere zaštite treba da budu: zasnovane na razumevanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz rodne perspektive; usmerene na ljudska prava i bezbednost žrtve; zasnovane na integrisanom pristupu, koji uzima u obzir odnos između žrtava, počilaca, dece i njihovog šireg društvenog okruženja;

66 UNODC 2014. Handbook on Effective Prosecution to Responses to Violence Women and Girls (Priručnik o delotvornom krivičnom gonjenju kao odgovor na nasilje prema ženama i devojkama)

67 Petersson, J. et al. 2016. "Risk Factors for Intimate Partner Violence: A Comparison of Anti-social and Family-Only Perpetrators"(Faktori rizika za nasilje intimnih partnera: Poređenje besprizornih i počilaca koji isključivo dolaze iz porodice)

usmerene na izbegavanje sekundarne viktimizacije; usmerene na osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja; omogućene i dostupne u istim prostorijama za različite usluge namenjene zaštiti i podršci žrtava; i odgovarajuće za specifične potrebe ugroženih lica (Član 18(3)). Mere zaštite ne smeju nikada da zavise od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili svedoči protiv bilo kog počinioca (Član 18(4)).

Tabela: Relevantni članovi Istambulske konvencije koji se tiču zaštite

Član	Odredba	Obuhvata tačke
Član 50 – Neposredan odgovor, prevencija i zaštita	Strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede da nadležni organi unutrašnjih poslova odgovore na sve vidove nasilja obuhvaćenih ovom konvencijom odmah i da ponude adekvatnu i hitnu zaštitu žrtvama.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Adekvatna i hitna zaštita može varirati od administrativnih mera zaštite (npr. hitni nalozi za zabranu prilaska, za privremenu zabranu i nalozi za zaštitu) do krivičnih mera zaštite (provizorne garancije, uslovno puštanje na slobodu do suđenja; pritvor).
Član 51 – procena rizika i upravljanje rizikom	<p>1. ... obezbede da svi relevantni organi obave procenu rizika od smrtnosti, ozbiljnosti situacije i rizika od ponavljanja nasilja s ciljem upravljanja rizikom, i ukoliko je neophodno, obezbede koordiniranu zaštitu i podršku.</p> <p>2...prilikom obavljanja procene, strane se obavezuju da predvide, u svim fazama istrage i primene zaštitnih mera, činjenicu da počinioci dela nasilja poseduju vatreno oružje, odnosno imaju pristup vatrenom oružju.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Procena rizika mora biti urađena u smislu upravljanja utvrđenim rizikom na koordiniran način. ▪ Tužioci i sudije treba da obezbede da se procene rizika rade, a ukoliko to nije slučaj, da sami urade takve procene. ▪ Procenu rizika mogu koristiti tužioci i sudije u krivičnom postupku kada određuju puštanje na slobodu do suđenja. ▪ Procene rizika treba da koriste sudije građanskih/porodičnih sudova kada odlučuju o nalogu za zaštitu po građanskom pravu.
Član 52- Hitne mere zaštite (HMZ)	... obezbede da nadležni organi imaju ovlašćenje da, u situaciji neposredne opasnosti, izdaju nalog počiniocu nasilja u porodici da napusti mesto stanovanja žrtve ili ugroženog lica u dovoljnom vremenskom periodu i da zabrane počiniocu da povredi boravište, odnosno stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženim licem. Mere koje se preduzimaju po osnovu ovog člana moraju dati prioritet bezbednosti žrtava ili ugroženih lica.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ HMZ predstavljaju promenu paradigme; umesto da se od žrtava traži da potraže sigurno mesto od nasilja, HMZ prebacuje teret na počinioca, kome se nalaže na napusti mesto stanovanja i ne kontaktira žrtve . ▪ Modaliteti HMZ su ostavljeni diskrecionom pravu države i moraju se razmatrati samo kao jedan od načina zaštite potreba žrtve (koje mogu varirati od hitnih do dugoročnih mera). ▪ HMZ nisu zamišljene kao zamena za ostale mere, kao što su hapšenje, pritvor i krivično gonjenje. ▪ HMZ treba naložiti na "dovoljan period vremena," što se generalno u drugim državama kreće od 10 dana do 4 nedelje. ▪ Nalaganje ovih mera ne bi trebalo da bude uslovljeno postojanjem krivičnog dela, niti treba da se vezuje za dokaze krivične odgovornosti. ▪ HMZ mogu naložiti policija, sud ili neki drugi nadležni organ. Kvalifikacija HMZ se takođe može nalaziti u građanskom, krivičnom ili upravnom pravu.

<p>Član 53 – Mere zabrane prilaska ili Nalog za zaštitu (NZZ)</p>	<p>1. ... obezbede da odgovarajuće mere zabrane prilaska, odnosno zaštite budu na raspolaganju žrtvama svih vidova nasilja obuhvaćenih ...</p> <p>2... obezbede da mere zabrane prilaska, odnosno zaštite:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ budu dostupne za neposrednu zaštitu i bez nepotrebnih finansijskih ili administrativnih opterećenja za žrtvu; ▪ donose se na određeni period ili dok se ne izmene, odnosno ukinu; ▪ tamo gde je neophodno, izdaju se na <i>ex parte</i> osnovi sa hitnim dejstvom; ▪ budu dostupne nezavisno od sudskih postupaka ili uz druge sudske postupke; ▪ mogu da se uključe u naredne sudske postupke. <p>3.... obezbede da kršenja zabrane prilaska ili izrečene mere zaštite budu predmet pravnih sankcija, koje su delotvorne, srazmerne</p> <p>i koje odvrćaju od vršenja krivičnih dela ili potpadanja pod druge pravne sankcije.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ U pogledu prava počinioca, treba podvući da privremena nemogućnost počinioca da ima pristup svom pravu na imovinu i privatni i porodični život ne može da ima primat nad pravom žrtve na život i pravom na fizički i psihički integritet. ▪ NZZ izdati u konkretnom slučaju treba da budu srazmerni, kao što je pokazano procenom rizika. ▪ NZZ treba da podležu zakonitosti postupanja i sudskoj kontroli. To znači da nalog treba da bude u pismenom obliku i da se u njemu navodi i sadržaj ograničenja i trajanje. Ukoliko policija nije na licu mesta saslušala počinioca, on/ona treba da imaju pravo da brzo budu saslušani. Počinioci takođe treba da imaju pravo na žalbu. ▪ Uvođenje NZZ bi trebalo da bude omogućeno u svim drugim pravnim postupcima kako bi svaki drugi sudija koji odlučuje u pravnom postupku protiv istog lica znao za postojanje takvog naloga. ▪ NZZ ne uvode ograničenja žrtvi. Žrtve ne bi trebalo sankcionisati za kršenje HMZ, pa ni putem ukidanja naloga. ▪ HMZ i NZZ se moraju sistematski pratiti od strane: policijskih patrola, iniciranjem kontakta sa žrtvom i elektronskim praćenjem počinioca koji su skloni da krše nalog ili žrtava koje su pod velikim rizikom. ▪ Kršenja HMZ ili naloga za zaštitu trebalo bi da proizvede krivične ili administrativne sankcije. Novčane kazne se smatraju kontraproduktivnim pošto se mogu platiti iz porodičnog budžeta i nisu delotvorna mera odvrćanja.
---	--	--

Žrtve su često suočene sa ponavljanjem preživljene traume tokom krivičnog postupka i u velikom su riziku od još većeg zastrašivanja i nasilja od strane počinioca tokom razmatranja predmeta. Istambulska konvencija predviđa obavezu države da osigura bezbednost žrtve koja je deo istrage i tokom krivičnog postupka. Propust da se to učini može dovesti do kršenja osnovnih ljudskih prava žrtve, uključujući pravo na pravično suđenje.

U cilju zaštite prava i interesa žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, u svim fazama istrage i sudskog postupka, Istambulska konvencija poziva države da (Član 56):

- obezbede njihovu zaštitu, kao i zaštitu za njihove porodice i svedoke, od zastrašivanja, odmazde i ponovljene viktimizacije;
- obezbede da žrtve budu obaveštene, barem u slučajevima kada žrtva i njena porodica mogu biti u opasnosti, o bekstvu počinioca, odnosno privremenom ili trajnom puštanju na slobodu;
- obaveštavaju žrtve, pod uslovima regulisanim nacionalnim pravom, o njihovim pravima i uslugama koje imaju na raspolaganju i statusu njihove žalbe, prijave, opštem napretku istrage, odnosno postupka i o njihovoj ulozi u tome, kao i o ishodu njihovog slučaja;
- omogućće žrtvama, da u skladu sa proceduralnim pravilima nacionalnog prava, budu saslušane, pruže dokaze i predstave svoje stanovište, potrebe i zabrinutost, neposredno ili preko posrednika, i da one budu uzete u razmatranje;
- obezbede žrtvama odgovarajuće usluge podrške tako da njihova prava i interesi budu propisno predstavljeni i uzeti u obzir;
- obezbede da mogu biti usvojene mere za zaštitu privatnosti i ugleda žrtve;

- obezbede da se, gde god je moguće, izbegne susret žrtava i počinioca u prostorijama suda i organa unutrašnjih poslova;
- obezbede žrtvama nezavisne i stručne prevodioce kada su žrtve stranke u postupku, odnosno kada iznose dokaze;
- omogućuje žrtvama da svedoče, u skladu sa pravilima njihovog nacionalnog zakonodavstva, u sudnici bez prisustva ili barem bez prisustva navodnog počinioca, naročito korišćenjem odgovarajućih komunikacionih tehnologija, tamo gde su dostupne.
- pruže detetu koje je žrtva ili deci koja su svedoci nasilja nad ženama i nasilja u porodici odgovarajuće i posebne mere zaštite, koje uzimaju u obzir načelo najboljeg interesa za dete.

1.2 Pravni okvir Kosova*

Kosovo* i još uvek nije definisalo rodno zasnovano nasilje u okviru svojih krivičnih i parničnih postupaka. Međutim, kosovski Zakon o zaštiti od nasilja u porodici počev od 2010⁶⁸ detaljno definiše nasilje u porodici u građanskim postupcima i takođe postavlja temelje za izdavanje naloga zaštitu. Definicija nasilja u porodici prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici se takođe prelama i u nedavno izmenjenom Krivičnom zakoniku Kosova* iz 2019. godine i novoj definiciji nasilja u porodici kako je predviđeno u članu 248. U skladu sa kosovskim Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, postoje tri vrste naloga za zaštitu koji se donose:

- Nalog za zaštitu (NZZ);
- Nalog za hitne mere zaštite (HMZ) i;
- Privremeni nalog za hitne mere zaštite (PHMZ).

Nalozima za zaštitu se razlikuju po nadležnom organu koji ih donosi, merama koje nalažu kao i dužini trajanja naloga za zaštitu. NZZ se donose samo na redovnim sudskim zasedanjima, obezbeđuju veliki broj mera koje se donose i traju do 12 meseci. Naloga za HMZ takođe donose sudovi, oni mogu trajati do 15 dana do donošenja redovnog NZZ, a sudovi takođe mogu da donose određeni broj širih mera. Za razliku od ovoga, naloga za PHMZ donosi isključivo policija, a oni traju sve dok sudovi ne otpočnu sa redovnim radnim vremenom. Ukoliko zahtev stigne u petak kasno popodne, PHMZ može da traje 48 sati tokom vikenda, dok sudovi ne počnu sa zvaničnim radnim vremenom u ponedeljak ujutru. Prema kosovskom Zakonu o zaštiti nasilja u porodici, kršenje naloga za zaštitu, kao i slučajevi ponovljenog nasilja spadaju u krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti.⁶⁹

Stalno je prisutna kritika da sudovi više naginju ka vođenju građanskih parnica predviđenih Zakonom o zaštiti nasilja u porodici, umesto krivičnih postupaka.⁷⁰ Donošenje NZZ koji zahteva žrtva i njihova maloletna deca ili druge zainteresovane strane koje zastupaju žrtve, kao što su advokati žrtava ili socijalni radnici (u slučajevima kada se moraju zaštititi deca) ne sprečavaju sudove da takođe pokrenu i krivične postupke.⁷¹

Osim toga, prema članu 53 Ustava Kosova*, osnovne slobode i ljudska prava se tumače u skladu sa ESLJP. U skladu sa članom 22, odredbe CEDAW i korišćenje sudske prakse ESLJP ima prevagu nad nacionalnim zakonodavstvom. Do sada su sudovi na Kosovu* retko koristili sudsku praksu ESLJP u svojoj sudskoj praksi. Samo je u slučaju ubistva Diane Kastrati Ustavni sud Kosova* citirao kršenje obaveze države Kosovo* da zaštititi njen život, u skladu sa članom 2 Evropske konvencije o ljudskim pravima i citirao pravnu doktrinu sudske prakse ESLJP.⁷² Ova odluka Ustavnog suda je takođe pokrenula odgovor Pravosudnog saveta Kosova*. Oni su doneli odluku koja od sudija zahteva donošenje naloga za zaštitu na blagovremeni način.⁷³

Postoji još jedna sektorska politika za širenje koordinacije i uloge raznih institucija koje nude zaštitu žrtvama nasilja u porodici na Kosovu*. Standardne operativne procedure (SOP) za zaštitu od nasilja u porodici na Kosovu*⁷⁴ definišu dodatne institucionalne odgovornosti predviđene prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici

68 Prethodna Regulatorna UNMIK-a 2003/12 o zaštiti od nasilja u porodici, usvojena 2003.godine takođe definiše naloga za zaštitu. Osnova za novi kosovski zakon iz 2010.godine je preuzeta iz Regulatorne UNMIK 2003/12.

69 Videti član 25 i član 26 kosovskog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici of the Kosovo* Zakon o zaštiti od nasilja u porodici -2010.

70 Videti, na primer, Izveštaj Ambasade SAD o Evaluacionom izveštaju o sprovođenju Strategije i Akcionog plana protiv nasilja u porodici (2011-2014), 2015. Može se pronaći na: https://abgj.rks-gov.net/assets/cms/uploads/files/Ambasada_Raporti%20anglisht.pdf.

71 Videti takođe i član 26, stav 2 kosovskog Zakon o zaštiti od nasilja u porodici -2010.

72 Videti Ustavni sud Republike Kosovo*, Presuda u predmetu br. KI 41/12, "Gezim i Makfire Kastrati protiv Opštinskog suda u Prištini i Kosova* Pravosudni savet Kosova*, 2013, na: gjk-ks.org/wpcontent/uploads/vendimet/gjkk_ki_41_12_ang.pdf.

73 Odluka br. 22/2012 Pravosudnog saveta Kosova*.

74 Agencija za rodnu jednakost, Standardne operativne procedure za zaštitu od nasilja u porodici na Kosovu*, 2013, na: <https://abgj.rks.gov.net/Portals/0/>

i drugim pravnim aktima s tim u vezi. U skladu sa SOP, policija Kosova* treba da štiti žrtve i istražuje prijavljene slučajeve. Osim toga, ona takođe mora sa njima da prođe kroz ceo postupak i da odgovara na pretnje i dela nasilja u porodici (uključujući izvršenje i svako kršenje naloga za zaštitu). Policija takođe treba da koristi srazmerne mere za zaštitu žrtava od nasilja u porodici, pritvarajući osumnjičenog u svrhu sprečavanja daljeg nasilja. Policija takođe treba da obavi inicijalni razgovor radi identifikovanja žrtve što se takođe evidentira u obrascima sa osnovnim podacima koji su deo SOP. Obrasci sa osnovnim podacima mogu takođe zahtevati i koristiti tužilaštva da utvrde procenu stepena rizika po žrtvu. Razgovore sa žrtvama, u skladu sa SOP, treba voditi u prostorijama koje su komforne i bezbedne za žrtvu, kako bi policija izgradila odnos poverenja sa žrtvom i bila u mogućnosti da hitno i delotvorno pruži pomoć. Prisutna je kritika da ni policija ni tužilaštvo ne obezbeđuju niti zahtevaju redovne, ažurirane i validne procene rizika za slučajeve nasilja u porodici. Konkretno policija, ne sprovodi redovne i validne procene rizika u toku i posle donošenja naloga za zaštitu.

Kosovo* i dalje ne nudi SOP za rešavanje sveukupnih potreba rodno zasnovanog nasilja nad ženama žrtvama. Konkretno, institucije nisu svesne mera zaštite koje treba donositi prilikom procene i zaštite žrtava silovanja, seksualnog zlostavljanja, seksualnog uznemiravanja ili drugih oblika nasilja nad ženama.

Tužilački savet i Državni tužilac Kosova* doneli su 2017. godine Standardne operativne procedure radi veće efikasnosti usluga tužilaštva, kao odgovor na zakone protiv nasilja u porodici.⁷⁵ SOP imaju za cilj da pojačaju odgovor i delotvorno sprovođenje ovlašćenja tužilaštva samo u zaštiti žrtava nasilja u porodici. SOP propisuju postavljanje određenog broja tužilaca specijalizovanih za nasilje u porodici u osnovnim sudovima. Svako tužilaštvo će na odgovarajući način povećavati kapacitete tužilaca specijalizovanih za rešavanje predmeta nasilja u porodici i poboljšavati mehanizam koordinacije u okviru tužilaštava. Postavljena uzimaju u obzir prethodno iskustvo tužilaca u rešavanju osetljivih predmeta nasilja u porodici i imaju za cilj da uvećaju kapacitete tužilaca za upravljanje predmetima u skladu sa zahtevima iz Strategije i Akcionog plana za period 2016-2020 za borbu protiv nasilja u porodici na Kosovu*.⁷⁶ Iako su tužilaštva postavila tužioce za rešavanje i prioritizaciju predmeta nasilja u porodici, pravosuđe nije postavilo sudije za rešavanje specifičnih predmeta nasilja u porodici u krivičnim postupcima. Ovo može dovesti do toga da predmete nasilja u porodici rešavaju neobučene sudije koje ne razumeju dinamiku slučajeva nasilja u porodici.⁷⁷

1.3 Procena rizika i planovi bezbednosti

Procena rizika, opasno ponašanje i opasnost od smrtnih posledica

Kako bi osigurali bezbednost, privatnost i dostojanstvo žrtvama i njihovim porodicama u svim fazama procesa krivičnog pravosuđa, tužioci i sudije moraju u potpunosti biti obavešteni o potencijalnim rizicima i pretnjama. Procena rizika odnosi se na proces utvrđivanja stepena rizika za eskalaciju nasilja i upravljanje rizikom za žrtve. Često pravosuđa izrađuju alat za procenu rizika koji koriste akteri krivičnog pravosuđa da im pomogne u identifikovanju posebno opasnih počinilaca kojima je potreban stalan nadzor. Tužioci i sudije moraju da znaju da li je policija već uradila procenu rizika i ukoliko nije, oni moraju da znaju kako da sprovedu procenu rizika. Informacije i analiza na osnovu tih alata za procenu rizika se mogu koristiti na različite načine, uključujući određivanje kaucije za puštanje na slobodu do suđenja; donošenje odluka o optužnici; i razmatranje oduzimanja od progona i izricanja kazne. Međutim, treba konstatovati da kriterijume za optužnicu ne bi trebalo mešati sa kriterijumima za utvrđivanje budućeg rizika. Počinioci optuženi za prekršajna dela mogu biti isto tako opasni kao i oni koji su optuženi za ozbiljnija krivična dela.

Postoje mnogobrojne metode za procenu rizika i opasnosti, koje procenjuju rizik od smrtnih posledica i/ili rizik od ponavljanja nasilja. Većina njih se sastoji od lista za proveru markera rizika, koji se ponekad nazivaju i crvene zastavice. Niže je dat jedan primer ključnih faktora rizika⁷⁸:

Procedurat%20Standarte%20të%20Veprimet%20për%20Mbrojtje%20nga%20Dhuna%20në%20 Familje.pdf.

75 Videti Uredbu Tužilačkog saveta Kosova* br. 763, 2017.

76 Videti član 1, stav 2 Uredbe TSK 763:2017.

77 Pristup pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja na Kosovu*. 2018. Ariana Qosaj-Mustafa i Donjeta Moring za EIDHR, projekat finansiran od strane EU, koji su implementirali KIPRED, Artpolis i GLPS.

78 Queensland Protective Assessment Framework (Okvir procene zaštite u državi Kvinslend), informacija sa sastanka ekspertske grupe UNODC u Beču, novembra 2018.

Faktori rizika prve kategorije:

- Učestalost
- Trudnoća
- Prethodni neželjeni događaji / prestupi
- Razdvajanje
- Težina slučaja
- Seksualno nasilje
- Značajne promene okolnosti
- Davljenje
- Pretnje ubistvom
- Korišćenje oružja

Faktori rizika druge kategorije:

- Zloupotreba alkohola / droge
- Surovost prema životinjama
- Zlostavljanje deteta
- Kontrolišuće ponašanje
- Kulturološka razmatranja
- Problemi mentalnog zdravlja
- Nasilna prošlost okrivljenog
- Stalni sukob
- Značajno oštećenje / uništavanje imovine
- Praćenje i uznemiravanje
- Suicidnost
- Nasilne pretnje

Alate za procenu rizika i opasnosti trebalo bi da koriste profesionalci u pravosuđu za vođenje razgovora sa žrtvom, a ne kao listu za proveru ili prikupljanje diskretnih podataka. Žrtve znaju daleko više o tome šta im je potrebno i kojim rizicima su izložene. Međutim, neobično je važno zapamtiti da, iako su žrtve precizni izveštači faktora rizika od smrtnih posledica, one dosledno potcenjuju rizik od budućeg zlostavljanja. Delotvorna hitna zaštita može osnažiti žene da pristupe sistemu krivičnog pravosuđa i omogućiti im da ostanu bezbedno uključene u krivičnopravni postupak. U razgovoru sa žrtvom o potencijalnom riziku kome je izložena, tužioci mogu da saznaju više o kontekstu u kome se konkretno zlostavljanje dogodilo i da sagledaju širi kontekst i obrazac u kome se konkretan neželjeni događaj desio. Ovo će im pomoći da na bolji način zašтите žrtvu kao i da bolje utemelje krivični predmet.

Prilikom utvrđivanja odgovarajuće mere zaštite, sudije moraju da uzmu u obzir mišljenje žrtve o zaštitnim i bezbednosnim merama. Zaštitu ne bi trebalo nuditi na pokroviteljski način, već bi na nju trebalo gledati kao na sredstvo koje omogućava ženama bezbednost, tako da mogu da razviju vlastite snage i strategije za rešavanje nasilja. Na primer, sudije mogu da pitaju žrtvu direktno o njenim strahovima od budućeg nasilja i osnovama za takav strah, kao i njeno mišljenje o tome koliko je verovatno da će optuženi poštovati uslove otpusta.

Planiranje bezbednosti žrtve

Tužioci i sudije bi trebalo da osiguraju da žrtve dobiju već spreman prikladan plan bezbednosti. U mnogim slučajevima, žrtvama pomaže socijalni radnik, advokat ili pravni zastupnik da izrade detaljan i personalizovan plan bezbednosti. Međutim, to ne mora uvek da bude slučaj. Tužioci i sudije imaju obavezu da zaštite žrtve koje su u velikom riziku.⁷⁹ To znači da oni treba da budu uključeni u podršku žrtvama na razvijanju plana bezbednosti kojim se utvrđuju mogućnosti i raspoloživi resursi i ukratko kako će ona zaštititi sebe i svoju porodicu na različitim mestima i okolnostima. Neka pitanja koja se tiču planova bezbednosti:

79 Savet Evrope .2011.Eksplanatorni izveštaj uz Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

- Trebalo bi da služe kao dopuna zvaničnim merama zaštite, kao što su nalozi za zaštitu.
- Moraju se zasnovati na procenama rizika.
- Moraju biti blagovremeno sačinjeni, sprovedeni i ocenjeni.
- Moraju biti personalizovani prema situaciji žrtve (nemojte koristiti univerzalni pristup za sve).
- Moraju biti poznati i podržavani resursima članova porodice žrtve, prijatelja i zajednice.
- Pokrivaju svaki aspekt žrtve i njenog porodičnog života, uključujući kuću, školu, radno mesto, prevoz, internet i društvene situacije.
- Moraju se stalno analizirati i ažurirati.

1.4 Odlučivanje o delotvornim merama zaštite: neka pitanja za tužioce i sudije

---

Neka pitanja za tužioce

Tužioci moraju da imaju sve informacije koje se tiču potencijalnih rizika, pre donošenja odluka:

- U cilju osiguravanja bezbednosti, privatnosti i dostojanstva žrtava i njihovih porodica u svim fazama krivičnog procesa, tužioci moraju u potpunosti biti informisani o potencijalnim rizicima i pretnjama.
- Tužioci moraju da znaju da li je procena rizika već urađena (pošto je u mnogim slučajevima policija zadužena za sprovođenje procene i analize rizika ili to radi međuresorna grupa). Ukoliko nije urađena, tužilac treba da zna kako se vrši procena rizika koja ukazuje na nivo ili obim protivpravne radnje kojoj žrtva može biti podvrgnuta, na osnovu njene ranjivosti, pretnji, postojanja oružja i drugih okolnosti kojima se to utvrđuje.
- Tužioci bi trebalo da imaju u vidu da procena rizika nije statična i da se može brzo promeniti. Postoji određeni broj faktora ili konkretnih okolnosti koje mogu povećati rizik, kao što su, između ostalog: razdvajanje, sudski spor i kontakt sa detetom. Procene rizika se moraju stalno ažurirati, tako da tužilac može iznova procenjivati situaciju koja se menja i primeniti sve neophodne mere kao odgovor na to.
- Zbog toga je potrebna stalna komunikacija između policije i tužilaca. Na primer, tužioci i istražitelji moraju da znaju da li je žrtva zatražila hitnu intervenciju ili nalog za zaštitu, da li je nalog dat i da li ga je počinioc prekršio. Ovo je posebno važno kada kršenje naloga za zaštitu predstavlja krivično delo i trebalo bi da bude obuhvaćeno optužnicom.
- Tužioci bi trebalo da se raspitaju da li je žrtva/svedok razmišljala o podnošenju zahteva za donošenje naloga za zaštitu.
- Tužioci bi trebalo da razgovaraju sa žrtvom što bi trebalo da obuhvati analizu koraka koje ona može da preduzme da osigura vlastitu bezbednost tokom celog odvijanja pravnog procesa, uzimajući u obzir mogućnost da okrivljeni ne bude u pritvoru ili da bude pušten uz kauciju i pruži informacije o ličnim planovima bezbednosti na javnom suđenju.

Bezbednost žrtve bi trebalo da bude u središtu svake odluke koju tužilac donosi, naročito u pogledu kaucije ili uslovnog puštanja na slobodu do suđenja:

- Tužioci bi trebalo da razmotre sledeće uslove za provizornu garanciju /krivični nalog za zaštitu ili uslove kaucije / puštanja na slobodu do suđenja, u zavisnosti od slučaja:
  - Odredbe zabrane kontakta (nema kontakta sa žrtvom i svim drugim označenim svedocima ili licima, kao što su deca žrtve). To može obuhvatati ograničenje kretanja okrivljenog, a odnosi se na kuću, posao ili školu žrtve.
  - Zabrana da treće strane kontaktiraju žrtvu u ime okrivljenog.
  - Uzdržavanje od činjenja svih krivičnih dela.
  - Ograničenja putovanja (npr. nije mu dozvoljeno da napusti teritoriju pravne nadležnosti suda bez prethodnog sudskog naloga ili predavanje pasoša sudu).
  - Ne sme da poseduje vatreno oružje, municiju, eksploziv ili oružje.
  - Za optužbe za seksualno zlostavljanje, zahtevati ispitivanje DNA i/ili na seksualno prenosive bolesti okrivljenog, kao što je HIV.
  - Kućni pritvor.

- Uslov redovnog javljanja (npr. redovno javljanje socijalnom radniku ili službi za uslovni otpust).
- Zadržavanje stalnog zaposlenja.
- Uzdržavanje od konzumacije alkohola ili nedozvoljenih supstanci, pohađanje programa za lečenje od alkoholizma.
- Nošenje GPS (sistem za globalno pozicioniranje) elektronske nanogice.
- Postupanje prema svim zaštitnim nalogima prema građanskom pravu.
- Uzdržavanje od vožnje automobila (ukoliko je on korišćen za izvršenje krivičnog dela uznemiravanja).
- Ukoliko je za uznemiravanje korišćen kompjuter ili neko drugo elektronsko sredstvo, razmotrite nametanje uslova kojima se ograničava ili zabranjuje njegovo korišćenje ili posedovanje.
- U određenim slučajevima, tužioci bi trebalo da traže pritvor. Kauciju treba odbiti u slučajevima kada postoji rizik od daljeg nasilja. Na primer, ukoliko postoji obrazac kršenja naloga za zaštitu, tada bi tužilac mogao da razmotri zahtev za određivanje pritvora.
- Tužioci bi trebalo da se prisete predmeta Yildirim protiv Austrije, gde je Komitet CEDAW ustanovio da odluka tužioca da ne stavi u pritvor lice koje je u više navrata pretilo da će ubiti žrtvu, zato što je to izgledalo „suviše invazivno“ u tom trenutku, dovelo do kršenja obaveze države da se pridržava zakonitosti postupanja.

Koraci koje bi tužioci trebalo da slede na ročištima za puštanje na slobodu do suđenja / određivanje kaucije:

- 1. Tražite od žrtve informacije koje se tiču rizika.
- 2. Proverite ponašanja osumnjičenog u prošlosti.
- 3. Pripremite relevantan i kompletan materijal/informacije za pripremno ročište na sudu.
- 4. Budite prisutni i iznosite argumente na prvom i ročištu za puštanje na slobodu do suđenja.
- 5. Tužioci bi trebalo da obaveste žrtve ukoliko i kada okrivljeni bude oslobođen i da joj daju kopiju naloga u kome su navedeni uslovi otpusta i informacije o tome koga kontaktirati ukoliko okrivljeni prekrši bilo koji uslov. Priselite se da je u predmetu Branko Tomasic i ostali protiv Hrvatske, Evropski sud za ljudska prava ustanovio da nadležni organi nisu procenili uslove počinioaca nakon njegovog otpuštanja iz zatvora i verovatnoću da će ispuniti ranije pretnje. Zbog toga oni nisu preduzeli „adekvatne mere [...] da smanje verovatnoću da će M.M. realizovati svoje pretnje nakon izlaska iz zatvora“.

Tužioci bi trebalo da razmotre određene okolnosti u predmetima kada žrtva zahteva izmenu ili odustajanje od uslova:

- Tužioci treba da shvate da može postojati niz razloga zbog kojih žrtva traži ukidanje naloga o zabrani kontakata i da budu oprezni kod davanja saglasnosti za ukidanje ili izmenu naloga o zabrani kontakata.
- Važno je da tužioci razgovaraju sa žrtvom i dobiju tačne informacije i utvrde čime je motivisan njen zahtev za ukidanje ili izmenu naloga o zabrani kontaktiranja.
- Tužioci, iako saosećaju sa žrtvom, treba da se usmere na dužnost počinioaca da prethodno mora da učini nešto što zavređuje ukidanje naloga o zabrani kontakata. Ukoliko počinilac nije uradio ništa na rešavanju pitanja svog nasilja još od nemilog događaja, tužilac bi trebalo ovo da predoči sudu.

Pitanja za razmatranje kada dođe do kršenja uslova:

- Ukoliko okrivljeni krši nalog o zabrani kontakata ili krši uslove puštanja na slobodu do suđenja, tužilac bi trebalo da razmotri da li su, pored uslova koji su prekršeni, počinjena nova krivična dela.
- Zapamtite da ukoliko postoji uslov zabrane kontakata, nevažno je da li se žrtva složila ili je inicirala bilo kakav kontakt sa okrivljenim. Počinilac je taj na koga se odnose uslovi privremenog puštanja na slobodu. Okrivljeni, a ne žrtva, je odgovoran za ispunjavanje uslova dok ga nadležni organi ne oslobode tih uslova.
- Kršenje krivičnih naloga o zabrani kontaktiranja, ili uslova puštanja na slobodu, može se krivično goniti kao vređanje suda ili kao dodatno krivično delo.
- Tužilac bi trebalo da traži pritvor ili da iznosi argumente za veća ograničenja nakon puštanja na slobodu.

Pitanja za razmatranje kada dođe do kršenja naloga za zaštitu prema građanskom pravu:

- Iako tužioci generalno nisu uključeni u postupke zaštite po građanskom pravu, kršenje naloga za zaštitu iz građanskog prava predstavlja kazneno delo i treba ga shvatiti ozbiljno.

Neka pitanja za sudije krivičnih sudova tokom ročišta pre glavnog pretresa

Određivanje pritvora i donošenje strožijih uslova za otpust su dve mere koje sudije mogu da primene da povećaju bezbednost žrtve. Kada se odmeravaju pravo počinioca na puštanje na slobodu uz kauciju i pravo žrtve na bezbednost, sudije bi trebalo da odmere suprotne interese u korist bezbednosti žrtve:

- Sudije moraju da imaju što više informacija u pogledu situacije i pojedinaca o kojima je reč kada odlučuju koja mera zaštite je odgovarajuća za svaki pojedinačni predmet.
- Sudovi bi trebalo da traže da se urade sve procene rizika i opasnosti od smrtnih posledica. Neophodno je važno da sud bude u stanju da pristupi svim relevantnim informacijama različitih agencija koje su uključene u predmet kako bi mogao da donosi odluke koje se tiču zaštite žrtve. Ukoliko nije urađena procena rizika, sudije bi trebalo svakako da traže takve informacije tokom ročišta, što im omogućava da sami naprave procenu rizika. U nekim pravosuđima, moguće je pozivanje veštaka radi davanja stručnog mišljenja o faktorima rizika.
- Teret je često na tužiocu da pokaže na čemu temelji razloge zbog kojih bi okrivljeni trebalo da bude zadržan u pritvoru do suđenja i sudija mora biti uveren da postoji osnov da se okrivljeni neće pojaviti na suđenju ili da postoji zabrinutost da će on počinuti dalje nasilje ili zastrašivanje svedoka.
- Sudije su dužne da imaju u vidu i razmotre sve relevantne činjenice koje se tiču rizika da okrivljeni počini nasilje nad žrtvom. Oni bi uvek trebalo da uzmu u obzir sve vrste zabrinutosti koje je žrtva pokrenula vezano za njenu bezbednost.
- Sudije bi trebalo da imaju u vidu da optuženi za manja kaznena dela mogu isto tako da budu opasni kao i oni koji su optuženi za ozbiljnija krivična dela, posebno u predmetima nasilja intimnih partnera i praćenja i uznemiravanja.
- Sudije bi trebalo da imaju u vidu da razdvajanje nije zaštitni faktor, već da istraživanje pokazuje da dolazi do naglog porasta rizika od ozbiljnog i smrtonosnog nasilja u periodu razdvojenosti, utvrđujući da je okidač gubitak kontrole počinioca nad partnerom.
- Određivanje pritvora treba naložiti kada sudija utvrdi da postoji značajan rizik od nasilja ili zabrinutost da okrivljeni neće poštovati nametnute uslove otpusta.
- Sudije krivičari bi trebalo da obezbede usaglašenost sa drugim postupcima koji ne spadaju u krivičnu pravdu, kako bi se omogućila delotvorna zaštita.

Uslovi koje sudije mogu da nalože da smanje rizik po žrtvu kada se okrivljeni pušta da se brani sa slobode do suđenja:

- Sudije bi trebalo da uzmu u obzir šta žrtva misli o odgovarajućim uslovima. Zaštitu ne bi trebalo nuditi na pokroviteljski način, već bi na nju trebalo gledati kao na sredstvo koje omogućava ženama bezbednost, tako da mogu da razvijaju vlastite snage i strategije za rešavanje nasilja.
- Sudije mogu da pitaju žrtvu direktno o njenim strahovima od budućeg nasilja i osnovama za takav strah, kao i za njeno mišljenje o verovatnoći da optuženi ne ispoštuje uslove otpusta.
- Uslovi mogu biti različiti i obuhvatati:
  - Zabranu daljeg nasilja ili pretnje nasiljem, lično ili preko posrednika (komuniciranje sa trećom stranom).
  - Zabranu uznemiravanja, maltretiranja, telefoniranja, kontaktiranja ili bilo koje druge vrste komunikacije sa žrtvom, direktno ili indirektno.
  - Stavljanje zabrane pristupa domu žrtve, bez obzira čije je vlasništvo, i nalaganje policijske pratnje kada počilac ide da pokupi svoje lične stvari.
  - Zabranu daljeg kontakta sa žrtvom i drugim ugroženim strankama, unutar ili van boravišta; zabranu prilaska mestu stanovanja, školi, radnom mestu ili bilo kom drugom mestu.
  - Zabranu posedovanja vatrenog oružja ili ubojitog oružja.
  - Zahtev počiniocima da pohađaju interventne programe (programe kreirane da oni preuzmu odgovornost za svoje postupke, a ne programe za lečenje od alkohola ili droga).

- Sudije bi mogle da razmotre sistematsko praćenje (monitoring) naloga za zaštitu korišćenjem elektronskih nanogica ili zahtevom da se okrivljeni redovno javlja nadležnim pravosudnim organima ili da pohađa programe u organizaciji civilnog društva, tamo gde postoje.

Krivične posledice kršenja krivičnih i naloga za zaštitu prema građanskom pravu:

- Istraživanje pokazuje da muškarci rutinski krše takve naloge, često sa ozbiljnim posledicama po žrtve, ali sa malim ili neznatnim pravnim posledicama za počinioca.⁸⁰
- Kršenja se moraju shvatati ozbiljno. Sudije treba da prepoznaju prirodu obrasca prisile i nasilne prirode nasilja. Zapamtite, kršenje naloga za zaštitu se smatra jednim od faktora za procenu opasnosti od smrtnih posledica, kao i činjenicom koja pokazuje da počinilac ne postupa u skladu sa nalogom suda.
- Sudije treba da razmotre da okrivljeni ne samo da je počinio krivično delo kršenja sudskog naloga za zaštitu, on je čineći to verovatno počinio i druga krivična dela, kao što su nanošenje novog nasilja ili upućivanja pretnji.
- Budite oprezni da se ne priklonite stereotipima. Sudije bi trebalo da se preispitaju da li se uključuju u okrivljivanje žrtve, verujući da su žrtve same odgovorne za kršenje naloga za zaštitu prema građanskom pravu ili podsticanje optuženog da to čini. Naloge za zaštitu može da prekrši samo okrivljeni pošto je on taj koga nalog obavezuje. Žrtve ne bi trebalo smatrati odgovornim za kršenje naloga.

Neka pitanja za sudije koji donose naloge za zaštitu po građanskom pravu

- Kod procenjivanja zahteva žrtve da se izda nalog za zaštitu, sudije bi trebalo da se podsete predmeta V.K. protiv Bugarske, gde je Komitet CEDAW konstatovao da rodno zasnovano nasilje "nije ograničeno na dela nasilja koja nanose fizičku povredu, već takođe obuhvata i dela koja nanose duševne ili seksualne povrede ili patnju, pretnje takvim delima, prisilu i druga uskraćivanja slobode".
- Sudije bi trebalo ne samo da se usmere na poslednji neželjeni događaj nasilja kada odlučuju da li nasilje ispunjava zahtevani prag. Oni moraju da razumeju obrazac prisile i kontrole u predmetima nasilja u porodici i kako svi vidovi nasilja mogu da naruše integritet žrtve.

Ukoliko se od sudija traži da preinače naloge za hitnu zaštitu ili uslov za primenu naloga za zaštitu kojim se traži da se počiniocu zabrani ulazak u mesto stanovanja, trebalo bi da se podsete predmeta A.T. protiv Mađarske gde Komitet CEDAW smatra da se "ljudska prava žena na život i na fizički i psihički integritet ne mogu podrediti drugim pravima, uključujući pravo na imovinu i pravo na privatnost". To znači da pravo žene na zaštitu od daljeg nasilja prevazilazi imovinska prava počinioca. Na Kosovu* je uobičajeno da zajedničko mesto stanovanja pripada ili mužu ili ocu i ovo se oslikava u članu 11 Zakona o zaštiti nasilja u porodici koji predviđa da sud može da naloži mere kao što je nalog kojim se izvršiocu nasilja u porodici nalaže da omogući šticenoj strani da koristi stan koji zajedno koriste ili bilo koji njegov deo, ili da plaća alimentaciju šticenoj strani i za svako dete, prema kojem izvršilac nasilja u porodici ima obavezu izdržavanja.⁸¹ Međutim, s obzirom na smernicu Komiteta CEDAW o ovom pitanju, sudovi bi trebalo da urade procenu rizika pre nego što nalože žrtvi da deli mesto stanovanja sa počiniocem.

Neka pitanja za sudije porodičnih sudova

- Zahtevi za starateljstvo se ponekad koriste kao izgovor od strane zlostavljača kako bi stupili u kontakt sa žrtvom i/ili decom. Ovo može imati strašne posledice po njih. Iz tog razloga, kod određivanja starateljstva i prava na posećivanje dece trebalo bi uzeti u obzir neželjene događaje koji uključuju nasilje u porodici.
- Izdavanje naloga za hitnu zabranu prilaska ili naloga za zaštitu trebalo bi automatski da vodi ka preliminarnom utvrđivanju starateljstva nad decom i prava posećivanja. To znači da bi počiniočeva starateljska i/ili prava posećivanja trebalo automatski obustaviti nakon izdavanja naloga za zaštitu.
- Ovo zbog toga što uživanje starateljskih i prava posećivanja od strane počinioca ne mogu ugrožavati prava i bezbednost žrtve i dece.
- Stoga se potreba za zaštitnim nalogom i drugim merama bezbednosti mora procenjivati na redovnoj osnovi. Važno je zapamtiti da postoji nekoliko situacija koje mogu povećati nivo rizika, kao što su razdvajanje ili razvod, suđenje na sudu i kontakt sa detetom, između ostalih.

80 Skinnider, E. 2014. "Justice Sector's Reponse to Violence against Women and Girls: Background Paper", For the Global Technical Consultation on essential policing and justice sector services to respond to violence against women and girls. (, Odgovor pravosudnog sektora na nasilje nad ženama i devojkama: Osnovne informacije, za GTC o osnovnim sektorskim službama policije i pravosuđa u odgovoru na nasilje nad ženama i devojkama)

81 Kosovo* Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, član 11.

1.5 Mogućnosti za vežbe

Mogućnost 1: Vežba igranja uloga – procena rizika od smrtnih posledica

Uputstva: Objasnite da ova vežba obuhvata igranje uloga koje ilustruju razgovor između policijskog službenika, policajca Abazija i žrtve, gđe Dibra. Dok učesnici gledaju, trebalo bi da zapišu pokazatelje opasnosti od smrtnih posledica o kojima se policajac Abazi raspituje kod gđe Dibra tokom razgovora.

Deo 1: Nakon igranja uloga, svi se ponovo vraćaju u veliku grupu, a vi vodite i usmeravate razgovor sa učesnicima o sledećim pitanjima:

- O kojim se pokazateljima opasnosti od smrtnih posledica raspitivao policajac Abazi ?
- Mislite li da je policajac Abazi to dobro uradio?
- Šta je mogao bolje da uradi?
- Da li postoji još nešto što ste primetili?

Deo 2: Zaštitne mere – Korišćenjem istih činjenica za igranje uloga, u malim grupama, dajte im da pripreme argumente za ročište radi određivanja kaucije i svoje stanovište – da li pritvor ili puštanje na slobodu do suđenja i pod kojim uslovima.

Primer igranja uloga za procenu opasnosti od smrtnih posledica [može se razmotriti i snimanje videa]

[Prilagođeno iz prezentacije o opasnosti od smrtnih posledica sa Konferencije balkanskih zemalja o strategijama za borbu protiv nasilja u porodici, L. Frederick, novembar 1997.]

Gospođa Dibra je pozvala policiju nakon jednog posebno brutalnog napada od strane supruga. Policija je stigla u njen dom, odvela supruga u policijsku stanicu, a policajac Abazi je otišao do komšijske kuće u kojoj je policija trebalo sa njom da porazgovara. Prvo ju je pitao o tome šta se dogodilo i sada se usredsredio na dodatna pitanja .....

Policajac: Znam da je ovo težak trenutak za vas, ali moram da Vam postavim još nekoliko pitanja, kako bih mogao da procenim kakvu opasnost bi Vaš suprug mogao da predstavlja po Vas. Imate li dece?

Gđa Dibra: Da, jednu ćerku.

Policajac: Da li je ona prisustvovala ovom neželjenom događaju?

Gđa Dibra: Ne. Bila je u svojoj sobi.

Policajac: Nije bila umešana ni na koji način?

Gđa Dibra: Ne.

Policajac: Da li znate da li je Vašeg supruga u detinjstvu zlostavljao neki član porodice?

Gđa Dibra: Ne znam.

Policajac: Da li je on prisustvovao fizičkom zlostavljanju svoje majke?

Gđa Dibra: To je moguće. Pričao mi je da su mu se roditelji mnogo svađali.

Policajac: Da li se kaje što Vas je udario? Da li mu je krivo kada se svađate?

Gđa Dibra: Ponekad.

Policajac: Da li Vas je zlostavljao tokom trudnoće?

Gđa Dibra: Da.

Policajac: Da li je Vaš suprug u poslednjih pet godina bio osuđivan zato što Vas je zlostavljao?

Gđa Dibra: Ne.

Policajac: Da li je osuđivan u poslednje dve godine za zlostavljanje nekog drugog, izvan Vaše porodice?

Gđa Dibra: Nije mi to rekao.

Policajac: Da li čini nenasilna krivična dela, kao što je krađa ili nešto slično tome?

Gđa Dibra: Ne.

Policajac: Da li je u prošlosti bivao nasilan prema ljudima koji mu nisu članovi porodice?

Gđa Dibra: Ne.

Policajac: Da li je doživeo neuobičajeno veliki stres u poslednjih 12 meseci? Finansijski problemi?

Gđa Dibra: Mnogo se svađamo oko para. Nedavno je izgubio posao. Nije uspeo da pronađe drugi posao i nismo mogli da platimo račun za električnu struju.

Policajac: Možemo li malo da popričamo o ovome što se večeras dogodilo? Da li ste povređeni? Čini se da Vam je vrat malo crven.

Gđa Dibra: Da. Počeo je da me udara po licu, a onda me bacio o zid. Ja sam pala, a on je počeo da me šutira. Stavio mi je ruke oko vrata i može se reći da je počeo da me davi. Mislim da sam se onesvestila. Sećam se da sam se probudila i videla ga kako večera. Zgrabila sam ćerku, istrčala iz stana i pozvala policiju iz stana u komšiluku.

Policajac: Da li želite da idete u bolnicu?

Gđa Dibra: Ne, nije me toliko povredio. Dobro sam.

Policajac: Da li je bilo pretnji oružjem, dok Vas je večeras zlostavljao?

Gđa Dibra: Ne, nije večeras.

Policajac: Da li Vam je ranije pretio oružjem?

Gđa Dibra: Da, pretio mi je ranije nožem.

Policajac: Da li Vaš muž ima pristup pištolju ili bilo kojoj drugoj vrsti oružja?

Gđa Dibra: On nema pištolj, ali njegov najbolji drug je u vojsci i lako bi mogao da ga nabavi od njega.

Policajac: Možete li da opišete nasilje koje se dešavalo, ranije povrede koje ste imali iz svađa sa Vašim suprugom?

Gđa Dibra: Počeo je da me tuče 5 meseci nakon što smo se uzeli. Obično me samo udari ili me gurne na pod i šutira me, možda dva puta mesečno. Nekoliko puta, dok smo bili u kuhinji, on bi zgrabio nož i pretio mi, ali me nikada nije stvarno ubo.

Policajac: Da li mislite da postaje sve nasilniji, brutalniji i opasniji prema Vama?

Gđa Dibra: Da, mnogo je više nasilan od kako je izgubio posao.

Policajac: Kada se to dogodilo?

Gđa Dibra: Pre oko dva meseca.

Policajac: Koliko često Vas je povređivao u poslednjih par nedelja?

Gđa Dibra: Mislim da me sada udara ili ćuška možda dva puta nedeljno. Sve je učestalije i iako nije uvek ozbiljno, mnogo je brutalniji nego što je bio.

- Policajac: Da li su Vaše povrede od suprugovog nasilja ikada zahtevale lekarsku negu?
- Gđa Dibra: Da, jednom sam bila u bolnici. Sredili su mi posekotinu na licu. Nisam ponovo išla jer se bojim da će moj suprug biti ljut, ako sazna.
- Policajac: Da li Vas je ikada prisiljavao na seks ili koristio seksualnu prisilu?
- Gđa Dibra: Da.
- Policajac: Da li verujete da bi mogao ozbiljno da Vas povredi ili čak i da Vas ubije u nekom trenutku?
- Gđa Dibra: To me mnogo brine u poslednje vreme. Stalno je nešto besan. Večeras je došao kući kasno i poludeo zato što se večera ohladila, iako sam rekla da mogu da mu je podgrejem.
- Policajac: Da li je ikada pretio da će Vas ubiti?
- Gđa Dibra: Večeras je pretio da će da me ubije. Rekao je da nema potrebe da živim ako ne mogu da budem dobra žena i majka.
- Policajac: Da li je pretio da će on da se ubije?
- Gđa Dibra: Nije baš, ali jako je depresivan od kada je izgubio posao. On mu je bio veoma važan. Jednom je rekao da ako ne nađe novi posao, nema ni razloga da nastavi da živi.
- Policajac: Da li konzumira drogu ili alkohol?
- Gđa Dibra: Mnogo više pije otkako je izgubio posao. Kada me tuče dok je pijan, obično me mnogo više povredi nego kada je trezan.
- Policajac: Iz ovoga što ste mi rekli, čini se da možda postoji ozbiljan rizik da budete ozbiljno povređeni ili ubijeni. Iako nema načina da se predvidi kada će nasilnik ubiti svoju ženu, postoje neki pokazatelji koji se dovode u vezu sa većim rizikom da se to dogodi. Neki od ovih pokazatelja obuhvataju pretnje samoubistvom i ubistvom, konzumiranje alkohola, eskalaciju nasilja po težini i učestalosti, davljenje i postojanje oružja. Želim da sa Vama porazgovaram o riziku u kome se možete naći ukoliko Vaš suprug izađe iz zatvora, tako da bolje razumete izbore i mogućnosti koje Vam stoje na raspolaganju. Mada, jedino Vi možete donositi odluke o tome koji je najbolji pravac delovanja. Da li ima ljudi koje biste mogli da zamolite da Vam pomognu? Imate li automobil, telefon? Imate li nekoga od prijatelja ili porodice koga možete da pozovete telefonom?
- Gđa Dibra: Da, mogu da pozovem svoju majku. Možda mogu da budem kod nje nekoliko dana, da razmislim šta mi je činiti.
- Policajac: Mislim da bi za Vas bilo dobro da odete do bolnice, iako u ovom trenutku mislite da niste ozbiljno povređeni. Moguće je da imate povrede koje trenutno nisu očigledne. Rekli ste da je pokušao da Vas davi. Imate li problema sa disanjem?
- Gđa Dibra: Nisam tako mislila, ali sada kada me pitate, da, malo mi je teško da dišem i grlo me više boli.
- Policajac: Da li želite da Vas odvezemo do bolnice?
- Gđa Dibra: Da, mislim da bi to bila dobra ideja.

Mogućnost 2: Vežba u maloj grupi – Studija slučaja

Uputstva: Podelite grupu na male grupe, odvajajući tužioce i sudije u posebne grupe. Na osnovu studije slučaja, zatražite da tužioci pripreme podneske u ime tužilaštva vezano za njihov stav na pripremnom ročištu za puštanje na slobodu, a od sudija zatražite da pripreme svoju odluku sa pripremnog ročišta za puštanje na slobodu.

Pitanja: Kakav bi bio vaš stav/odluka – pritvor ili puštanje na slobodu do suđenja? Ukoliko je to puštanje na slobodu do suđenja, koji su uslovi koje biste tražili/naložili?

Studija slučaja

[Iz UNODC 2017. "Knjiga izvora za predavače o delotvornom odgovoru tužilaštva na nasilje nad ženama"; prilagođeno iz jednog kanadskog predmeta.]

P. je optužen za nezakonito zatvaranje, zlostavljanje i pretnje upućene prema četvoro njegove dece i njegovoj ženi. V.P. je uhapšen nešto pre ponoći 23. oktobra, u porodičnom domu od strane policije koja je došla na nezavršen poziv u pomoć. Njega je pregledao psihijatar u roku od 36 sati od hapšenja i izveštaj psihijatra je poslat tužiocu. U izveštaju je navedeno da je g. P priznao da već duže vreme zloupotrebljava alkohol i priznaje da je pio 23. oktobra uveče. U izveštaju se takođe konstatuje da g. P sumnja u svoju ženu. Pročitao je neke njene i-mejlve prijatelju u London, koji joj je bio kolega na Ekonomskom fakultetu u Londonu (London School of Economics) gde je ona bila na poslediplomskim studijama pre mnogo godina. Gosp. P je proglašen sposobnim i duševno zdravim da pristupi suđenju.

Žrtva, V, je udata za optuženog već 10 godina. Tokom tog vremena, on bi preterano pio i fizički i verbalno zlostavljao svoju suprugu. Situacija se pogoršala početkom 2010. godine kada je opijanje optuženog eskaliralo, a on počeo da koristi drogu. Njegova supruga i ćerke su primetile da je još lošijeg raspoloženja i da se veoma brzo razbesni, a njegova agresija prema porodici je opisana kao „jeziva“. Tokom nekoliko meseci pre krivičnih dela, žrtva je komunicirala putem i-mejla sa jednim starim prijateljem (muškog pola). Ona je tražila rastavu od optuženog mesecima pre toga, ali je on odbijao da razgovara o tome sa njom, i razbesneo bi se svaki put kada bi pokušavala da otvori tu temu.

Otprilike nedelju dana pre krivičnog dela, optuženi je otišao do kompjutera i otkrio i-mejlve između njegove supruge i tog muškarca, koga su oboje poznavali još sa fakulteta. Povukao se, besan i konfrotirajući se sa celom porodicom, a konzumiranje alkohola i droge je eskaliralo. U noći neželjenog događaja, P je vikao na V i bacao stvari po dnevnoj sobi u kući. Rekao joj je da je izbrisao ime tog čoveka iz njenog adresara i da je poslao poruku supruzi tog čoveka. Udarao je kaišom po zidu dnevne sobe, bacio uramljenu fotografiju svoje najstarije ćerke na pod i šutirao stvari svuda naokolo po podu. V. je bila preplašena njegovim ponašanjem i otišla je u jednu od dve spavaće sobe kako bi ga izbegla. On je došao u sobu i nastavio da se dere na nju. Udario ju je najmanje dva puta u glavu otvorenom šakom. Gurao ju je. Sva deca su došla u sobu, a optuženi je otišao u dnevnu sobu. Nastavio je da pije i čuli su ga kako vrišti. Ušao je u kuhinju i zatim došao u sobu gde su se ona i četvoro dece nalazila noseći bušilicu, zavrtanj, propansku baklju i upaljač. Rekao je "svi ćemo umreti" ili "zaključaću vas i svi ćete umreti" ili "svi ćemo umreti zajedno u ovoj sobi". Upirao je upaljačem u decu i žrtvu. V. je pokušala da zgrabi vrata, ali je optuženi bio suviše jak. Ošamario je svoju najstariju ćerku. Zatim je počeo da šrafi zavrtanj kako bi zabravio vrata. V. i njena deca su bili prestravljeni i uplašeni za svoje živote. Jedno od dece je uspelo da se dokopa mobilnog telefona i pozove policijski broj za poziv u pomoć „911“. Optuženi je ovo video i pokušao da zgrabi telefon, što je omogućilo V. da izađe kroz vrata. V. je otišla u drugu spavaću sobu da pokupi nešto odeće kako bi oni mogli da napuste kuću. Optuženi ju je pratio pokušavajući da je zadrži u toj sobi, govoreći joj da se niko neće izvući. U tom trenutku policija je došla na prekinut poziv upućen na broj „911“. Optuženi je uhapšen i odveden u zatvor. Tokom pretresa kuće, policija je pronašla propansku baklju, upaljač na butan, električnu bušilicu i zavrtanj od 10cm na noćnom stočiću u spavaćoj sobi. Pronašli su jedan pištolj u futrolji u ormanu.

Policija je ispitala P. koji je poricao da je imao nameru ili želeo da naudi svojoj deci i ženi. Kada je upitan šta ga je nateralo da uđe u sobu i kaže da će ih sve pobiti, on je rekao „Ne znam“. Kada je upitan da li se uopšte kaje za ono što se dogodilo prethodne noći, on je rekao da se ne kaje.

Šta treba naglasiti

U diskusiji napomenite da je ovo stvaran predmet iz Kanade i da je sudija naveo sledeće u presudi:

- Sudija je okarakterisao događaje kao veoma ozbiljne i naveo da materijal koji mu je predstavljen na ročištu za određivanje kaucije govori u prilog tome da je optuženi izgleda odlučan da povredi ili naudi sebi i svojoj porodici.
- Odluka sudije da pritvori optuženog po sekundarnom osnovu odražava brigu zakona za rizike koji se postavljaju pred žrtve zlostavljanja od strane supružnika.
- U ranijim predmetima je pravljena razlika između vrsta zlostavljanja supružnika. Na jednom kraju spektra nalazi se počinitelj koji učestalo zlostavlja i nanosi telesne povrede u iskaljivanju besa, ljubomore, okrutnosti ili kontrole. Neke žrtve se ne osećaju sposobnima iz finansijskih, psihičkih, verskih ili drugih razloga da okončaju odnos i umesto toga se odlučuju da se nose sa, pa čak i da prihvate nastavak zlostavljanja. Druge žrtve odgovaraju raskidom odnosa i traže od zakona pravdu i zaštitu. Neki počinioci ne prihvataju gubitak odnosa ili gubitak kontrole nad žrtvom i odgovaraju praćenjem i uznemiravanjem ili nastavljaju sa zlostavljačkim ponašanjem. Ovakve situacije su opasne i zahtevaju budnost prilikom razmatranja da li treba odobriti kauciju do suđenja.
- Sudija koji određuje kauciju mora da razume okolnosti krivičnog dela i osnovne informacije o počiniocu kako bi odlučio da li je verovatno da će počinitelj pribeći daljem nasilju ili zastrašivanju ukoliko bude oslobođen.
- Sudija u ovom predmetu je razmotrio sve prethodne postupke optuženog i razmotrio je okolnosti iz optužnice za kaznena dela prilikom odmeravanja rizika po V. i njenu decu i utvrdio je da su rizici suviše veliki da bi opravdavali puštanje na slobodu do suđenja.
- Ostali slučajevi na koje se poziva govore da predmeti nasilja u porodici zahtevaju da sud bude posebno oprezan kod zahteva za kaucije. Ovo zbog toga što, za razliku od mnogih drugih krivičnih dela, ovde postoji neprekinut odnos i veća izvesnost od ponavljanja dela. Štaviše, u vreme razdvajanja ili planiranja razdvajanja ili kada intervencija suda dovede do rastave, rizik od nove fizičke povrede zapravo raste; neke studije navode da se rizik dramatično povećava.
- Pozivanje na alate koji su razvijeni za procene rizika: Priručnik za vođenje procene rizika od nasilja u braku (SARA), koji je klinička lista za proveru faktora rizika za zlostavljanje u braku. Drugi je B-SAFER (Kratak obrazac za evaluaciju rizika od zlostavljanja u braku).
- Prema istraživanju, najuobičajeniji faktori rizika koji su prisutni kod ubistava u braku su predistorija nasilja u porodici i stvaran ili predstojeći razvod.

Eventualne vežbe za praćenje predmeta

P: Koristeći istu studiju slučaja, pitajte kako bi tužioci i sudije trebalo da pristupe zahtevu od strane žrtve nasilja intimnog partnera za izmenu ili ukidanje uslova zabrane kontakata?

P: Koristeći istu studiju slučaja, pitajte kako bi tužioci i sudije trebalo da postupe kod kršenja naloga o zabrani kontakata?

2. Rad sa žrtvama kao svedocima – Tehnike koje obezbeđuju pristup usmeren na žrtvu

Primena pristupa usmerenog na žrtvu u praksi podrazumeva da se tokom svih interakcija prema žrtvama postupa pristojno, sa poštovanjem, žaljenjem i osećajno prema činjenici da su iskusile nasilje. Tužioc i sudije bi trebalo da razumeju da se od žrtava vrlo često zahteva da više puta opisuju neželjeni događaj nasilja, pre nego što se konačno pojave pred sudom, a ovaj proces može da kod njih prouzrokuje obnavljanje traume, posramljenost ili frustraciju; moguće je da one vremenom zaborave detalje. S obzirom na istorijski skepticizam sa kojim se žrtve često suočavaju, tužioc i sudije moraju voditi računa o svim predrasudama koje imaju. Ovaj modul nudi korisne savete za tužioce i sudije za razvijanje tehnika u radu sa žrtvama koje obezbeđuju pristup usmeren na žrtvu. On takođe obuhvata posebna pitanja kao što su vođenje svedoka koji nevoljno svedoče i kako stvoriti atmosferu podrške zakona za žrtve u sudnici.

2.1 Međunarodni standardi

	Istambulska konvencija	Ažurirani model strategija UN
Pristup usmeren na žrtvu	Poziva države da pripreme mere koje obuhvataju i odgovaraju specifičnim potrebama lica ugroženih određenim okolnostima i postave u središte ljudska prava svih žrtava (Član 12(3)).	Vodeći princip je da svi odgovori krivičnog pravosuđa treba da budu zasnovani na ljudskim pravima, upravljanju rizikom i unapređenju bezbednosti i osnaživanju žrtve, obezbeđujući pri tome odgovornost počinioca (Član 13(a)).
Prava žrtve	Istrage i sudski postupci moraju da se sprovode bez neopravdanog odlaganja, uzimajući pri tome u obzir prava žrtve tokom svih faza krivičnog postupka (Član 49(1)).	Države moraju da uzmu u obzir sve relevantne međunarodne pravne instrumente, uključujući Deklaraciju UN o osnovnim načelima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe vlasti (Član 18).
Ravnoteža prava žrtve i optuženog na pravično suđenje	U skladu sa osnovnim načelima ljudskih prava i imajući u vidu razumevanje nasilja iz rodne perspektive, strane se obavezuju da preduzmu neophodne zakonodavne ili druge mere i obezbede delotvornu istragu i sudski postupak krivičnih dela utvrđenih na osnovu ove konvencije. (Član 49(2)).	
Sudsko gonjenje po službenoj dužnosti (Ex officio)	Za određene vidove nasilja (tj. fizičko nasilje, seksualno nasilje, prisilni brak, genitalno sakaćenje žena, prinudni abortus i prisilna sterilizacija), istrage odnosno gonjenje takvih krivičnih dela ne zavisi u potpunosti od izveštaja ili prijave koju je podnela žrtva i ti postupci mogu biti nastavljeni čak i kada žrtva povuče svoju izjavu ili prijavu. (Član 55).	Primarna odgovornost za pokretanje istraga i krivičnog gonjenja je na nadležnim organima policije i tužilaštva, a ne počiva na ženama koje su podvrgnute nasilju, bez obzira na stepen ili vid nasilja (Član 15(b)).

Podrška kroz proces krivične pravde	Žrtvama, na njihov zahtev, treba da budu dostupne postojeće vladine i nevladine organizacije i savetnici iz oblasti nasilja u porodici da im pomognu i daju podršku tokom istrage i sudskog postupka (Član 55(2)) kao i pravna pomoć žrtvama, uključujući besplatnu pravnu pomoć koje propisuje njihovo nacionalno zakonodavstvo (Član 57).	Pružanje sveobuhvatnih usluga i zaštitnih mera, kada je to potrebno, kako bi se osigurali bezbednost, privatnost i dostojanstvo žrtava i njihovih porodica u svim fazama krivičnog procesa, bez obzira na sposobnost ili volju žrtve da učestvuje u istrazi ili krivičnom gonjenju (Član 15(i)). Osigurati da žene koje su podvrgnute nasilju imaju pun pristup sistemima građanske i krivične pravde, uključujući pristup besplatnoj pravnoj pomoći, gde je prikladno, podršku suda i prevodilačke usluge. (Član 18(h)).
Omogućavanje žrtvama da svedoče	... zaštite prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, a posebno: omogućavajući žrtvama da svedoče, u skladu sa proceduralnim pravilima koje predviđa nacionalno pravo, u sudnici bez prisustva ili barem bez prisustva navodnog počinioca, naročito korišćenjem odgovarajućih komunikacionih tehnologija, tamo gde su dostupne (Član 56(ii)).	Ženama koje su podvrgnute nasilju je omogućeno da svedoče u krivičnim postupcima kroz adekvatne mere koje olakšavaju takvo svedočenje, uz zaštitu privatnosti, identiteta i dostojanstva žena; osiguranu bezbednost tokom krivičnog postupka; i izbegavanje sekundarne viktimizacije. U pravosuđima gde žrtvi nije moguće garantovati bezbednost, odbijanje svedočenja ne bi trebalo da predstavlja kazneno delo ili neku drugu vrstu prekršaja. (Član 15(c)).

Uspostavljanje ravnoteže između prava optuženog i prava žrtve

Tužioc i sudije igraju ključne uloge u zaštiti ljudskih prava, kako žrtava, tako i optuženih.

- Prava žrtava – pravo na pristup pravdi, pravo na jednake beneficije i zaštitu zakona; pravo na pravično postupanje; pravo na delotvoran pravni lek i naknadu štete; i prava na neograničeno dostojanstvo i autonomiju i odgovarajuću obavezu države da obezbedi zaštitu svedoka i poštovanje i zaštitu prava žrtve rodno zasnovanog nasilja nad ženama.
- Prava optuženih lica – pravo na pravično suđenje, pretpostavku nevinosti dok ne bude osuđen u skladu sa zakonom; teret dokazivanja van razumne sumnje leži na tužilaštvu; i pravo na potpun odgovor i odbranu.

U vršenju dužnosti, tužioc i sudije moraju poštovati načelo jednakog postupanja prema stranama, izbegavanjem bilo kakvih predrasuda ili diskriminacije, i ravnotežu između zaštite žrtava i garantovanja zakonitosti postupanja prema optuženom kako bi obezbedili da svako od njih ima pravično suđenje. Mora se priznati da suđenja mogu postati izuzetno zastrašujuća ili intruzivna tako da zadiru u prava žrtve, i to često zbog rodnih i derogatornih konstrukcija koje su svojstvene primeni zakona. Tužioc i sudije bi trebalo da osiguraju da se krivični zakoni, procedure i dokazna pravila ne tumače i ne primenjuju na načine koji su diskriminatorni prema žrtvi. Jedan primer takve ravnoteže je ustanovljen u sudskoj praksi Evropskog suda u kojoj je sud zaključio da zabrana okrivljenima da sami sebe zastupaju u predmetima seksualnog nasilja u Engleskoj i Velsu nije narušila pravično suđenje.⁸² Evropski sud je zaključio da suđenja ponekad postanu tako zastrašujuća ili intruzivna da sama po sebi krše član 3 ili član 8, tako da sudovi moraju više da se potrudu da osiguraju da procedure budu manje traumatične.⁸³ Prava okrivljenih i prava žrtve su isto tako važna i čini se da „nijedan skup prava ne treba da prevagne i da oba skupa prava zavređuju jednako poštovanje“⁸⁴

82 Londono, P. 2007. "Positive obligations, criminal procedure, and rape cases" (Pozitivne obaveze, krivični postupak i slučajevi silovanja). *European Human Rights Law Review*, 2, 158-171.

83 Doak, J. 2008. "Victims' rights, human rights, and criminal justice: Reconciling the role of third parties" („Prava žrtava, ljudska prava i krivična pravda: nova promišljanja o ulozi trećih strana“). Oxford, UK.

84 Smith, O i Skinner, T. 2012. "Observing court responses to victims of rape and sexual assault" (Razmatranje odgovora suda za žrtve silovanja i seksualnog zlostavljanja) *Feminist Criminology*, vol. 7, no. 4, str.298-326.

Evropski sud za ljudska prava je konstatovao da Istarska konvencija zahteva od država da usvoje zakonodavne mere radi zaštite prava žrtava. U predmetu Y. protiv Hrvatske Sud je pojasnio da prava žrtava obuhvataju: zaštitu od zastrašivanja i ponavljanja viktimizacije; pružanje mogućnosti žrtvama da budu saslušane i da njihovi stavovi, potrebe i zabrinutosti budu sa dužnom pažnjom predstavljene i razmotrene; omogućavajući im, ukoliko to dozvoljava važeći nacionalni zakon, da svedoče bez prisustva navodnog počinioca; obavljanje razgovora sa žrtvama bez neopravdanog kašnjenja; i svođenje lekarskih pregleda na minimum.⁸⁵ Konkretno u ovom predmetu, svedočenje žrtve je bio jedini direktan dokaz u predmetu. ESLJP je prihvatio važnost unakrsnog ispitivanja za odbranu, ali to nije isto što i neograničeno pravo korišćenja svih argumenata odbrane. Naime, sud je ustanovio da unakrsno postavljanje pitanja ne treba da se koristi kao sredstvo zastrašivanja ili ponižavanja svedoka.

2.2 Pravni okvir Kosova*

Zastupnici žrtve (ZZ) su zaduženi za zaštitu prava žrtava u skladu sa zakonima Kosova* i obezbeđivanje pristupa usmerenog na žrtvu u krivičnim postupcima koji uključuju žene, kao i u toku postupka za izdavanje naloga za zaštitu. ZZ su deo državnog tužilaštva, prema Krivičnom zakoniku Kosova* i Zakoniku o krivičnom postupku i bitan su element SOP za zaštitu od nasilja u porodici iz 2013. godine. ZZ rade u okviru zakona, što uključuje obezbeđivanje da se istrage i pravosudni postupci vode bez neopravdanog kašnjenja prema Zakoniku o krivičnom postupku, i pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama nasilja u porodici,⁸⁶ i da se lake i teške telesne povrede krivično gone po službenoj dužnosti (*ex officio*), uključujući kršenje od strane počinioca naloga za zaštitu izdatog u građanskim postupcima.

Njihove nadležnosti obuhvataju:

- Ovlašćenje da mogu da pred krivičnim sudom zastupaju oštećenu stranu (član 63 Zakonika o krivičnom postupku Kosova*).
- Obaveza pokretanja krivične prijave kada postoje dokazi koji ukazuju na postojanje krivičnog dela, a tužilaštvo ne pokreće istragu.
- Da osigura aspekte prava žrtve tokom svih faza krivičnog postupka.
- Da osigura zaštitu prava i interesa žrtava, uključujući njihove specijalne potrebe kao svedoka. Ovo se može uraditi tako što će se žrtvama omogućiti da svedoče, u sudnici u kojoj nisu prisutne, ili makar bez prisustva navodnog počinioca, naročito korišćenjem odgovarajućih komunikacionih tehnologija, tamo gde postoje.
- Obaveza da žrtve posavetuje o njihovim pravima da podnesu prijavu za odštetu u skladu sa obrascem o izjavljivanju štete prema članu 218 Zakonika o krivičnom postupku Kosova*.
- Da osigura da je žrtva obaveštena o mogućnosti da popuni izjavu o prouzrokovanoj šteti kako bi je sud uzeo u razmatranje kao stranu u krivičnom postupku i da žrtva ima pristup ovim standardnim obrascima. Ukoliko žrtva odluči da popuni ovaj formular, potrebno je da to učini u roku (u ranoj fazi istrage sve do 60 dana od podnošenja krivične prijave). Žrtvi u popunjavanju ovog obrasca može pomoći ovlašćeni predstavnik i policija.

2.3 Tehnike u radu sa žrtvama koje obezbeđuju pristup usmeren na žrtvu

---

2.3.1 Kako komunicirati sa žrtvama da bi se izbegla sekundarna viktimizacija

---

Komunikacija koja promoviše dostojanstvo i poštovanje žrtava

Svako komuniciranje sa žrtvama trebalo bi da bude usmereno ka njihovom osnaživanju da prevaziđu traumatično iskustvo nasilja i pretnji nasiljem i da im omogući da izdrže krivični postupak. Preporučuje se da svaka komunikacija bude uljudna, da ne doprinosi sekundarnoj viktimizaciji i da bude prilagođena godinama žrtve.

85 Y protiv Hrvatske, Predstavka br. 41107/10, 2015, stav 106.

86 Videti član 31 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći Kosova*, može se naći na: [http://www.md-ks.net/repository/docs/Liqji_per_ndihme_juridike_falas_\(anglisht\).pdf](http://www.md-ks.net/repository/docs/Liqji_per_ndihme_juridike_falas_(anglisht).pdf).

Korisni saveti koje valja razmotriti kada tužioci i sudije komuniciraju sa žrtvama ⁸⁷:

- Osigurati da svaka komunikacija sa žrtvama ne sadrži osuđivanje, da pokazuje saosećanje i podršku.
- Potvrdite šta se desilo žrtvi vodeći je kroz proces. Važno je da žrtva oseća da se njeno izveštavanje o nasilju uzima ozbiljno i da se prema njoj postupa sa poštovanjem i kao osobi koja zaslužuje najbolji mogući odgovor.
- Budite strpljivi i dajte žrtvi vremena da Vam ispriča šta se desilo svojim rečima.
- Žrtve moraju da osete da neko zaista sluša ono šta govore. To znači da žrtva ima mogućnost da iznese svoju priču; da se sasluša šta ima da kaže i da njena priča bude tačno zabeležena; da ima pozitivno iskustvo sa akterima krivičnog pravosuđa; i da bude u stanju da ispriča kako je nasilje na nju uticalo.
- Možda je potrebno žrtvu podsetiti da nju niko ne okrivljuje za nasilje.
- Svaka komunikacija trebalo bi da se obavlja jednostavnim jezikom i da se strpljivo objašnjava.
- Možda bude potrebno objasniti zašto je njeno učešće u ispitivanju i kao svedoka kritični element pravnog predmeta.
- U predmetima nasilja u porodici, možda bude korisno govoriti žrtvi o krugu nasilja, koliko je ono uobičajeno, kako bi se ona uverila da nije jedina koja je doživela takvo nasilje, i o činjenici da takvo nasilje često eskalira po ozbiljnosti, ukoliko se ništa ne preduzima da se nasilnik pozove na odgovornost i obezbedi mu se postupanje koje mu je potrebno.
- Privatnost žrtve mora biti očuvana i svi njeni podaci i informacije trebalo bi da se tretiraju kao poverljivi, kako je zakonom predviđeno.

Korisni saveti za komuniciranje tužioca prilikom informativnog razgovora sa žrtvom

Svedočenje žrtve je često najvažniji deo dokaza u predmetima nasilja nad ženama i nasilja u porodici i ostaje centralni deo dokaza koji iznose tužioci. Zbog prirode ovih vrsta krivičnih dela, nasilje se često dešava u privatnom prostoru, i obično nema drugih svedoka nasilja. Imajući u vidu važnost ovih dokaza, mora se obratiti pažnja prilikom razgovora sa žrtvama da pristup bude usmeren na žrtvu da ne bi došlo do sekundarne viktimizacije kao i da se obezbedi da se počinilac pozove na odgovornost. Pored toga, tužioci bi trebalo da traže viđenje žrtve o riziku ili neposrednoj opasnosti od nasilja i ulazne podatke od nje koji se tiču svih uslova puštanja počinioaca na slobodu do suđenja.

Tužioci bi trebalo da se sretnu sa žrtvom i njenim advokatom, ukoliko ga ima, što je ranije moguće, zbog:

1. Utemeljenja predmeta. Delotvorna komunikacija sa žrtvom na samom početku je ključna za pomaganje žrtvi da jasno saopšti šta se dogodilo. To će omogućiti tužiocima da donose bolje informisane odluke o tome kako dalje sa predmetom.
2. Izgradnje međusobnog poverenja sa žrtvom. Ovo će omogućiti tužiocu da izgradi odnos poverenja sa žrtvom. Žrtva mora da zna da je neko sluša i postoji razumevanje za to što se njene potrebe za pravdom menjaju i rešavaju.
3. Osnaživanja žrtve. Informacije i način na koji se one saopštavaju mogu da je osnaže da donosi informisane odluke koje se tiču njenog angažovanja u sistemu pravosuđa.

Pripremite mesto za informativan razgovor

- ✓ Odaberite odgovarajuće mesto za informativni razgovor. Idealno bi bilo da se informativni razgovor obavi na neutralnom terenu, gde se žrtva oseća bezbedno i udobno i mestu koje nudi privatnost. Lokacije za informativni razgovor ne bi trebalo da budu u sobi za ispitivanje u policijskoj stanici ili tamo gde bi žrtve mogle da dođu u kontakt sa počinioцем.
- ✓ Postarajte se da žrtvi bude udobno. Obezbedite papirnate maramice, vodu za piće, itd.
- ✓ Ukoliko je neophodno, odaberite nezavisnog i stručnog prevodioca. Nezavisni i stručni prevodioci su od presudne važnosti za tužioce koji se bave žrtvama koje govore drugi jezik. Pogrešno prevođenje može lako da dovede do konfuzije, pogrešnog razumevanja i neopravdane brige za kredibilitet svedoka.
- ✓ Ukoliko je moguće, postarajte se za svu decu koja su u njenoj pratnji.
- ✓ Organizujte timski informativni razgovor. Ukoliko je ikako moguće, tužilac i zastupnik žrtve trebalo bi zajedno da vode informativni razgovor. Zastupnik žrtve će biti podrška dok ona prolazi kroz traumu prepričavanja nasilja.

87 UN Inter-agency Essential Services Package for Women and Girls Subjected to Violence : Module 3 on Justice and Policing.

- ✓ Razmotrite da žrtvi dozvolite da na sastanke dolazi u pratnji advokata i/ili osobe za podršku. Ako dozvolite prisustvo osobe za podršku koja je rođak ili prijatelj, razmotrite da li bi prisustvo takve osobe moglo da se smatra štetnim.
- ✓ Razmotrite snimanje informativnog razgovora sa žrtvom (zvuk i slika, ukoliko je moguće), ne samo zato što bi to eventualno mogao da bude dokaz psihičkog stanja žrtve, već i radi smanjenja potrebe za dodatnim razgovorima.
- ✓ Razmotrite da li tužilaštvo može da izađe u susret zahtevu žrtve da razgovara sa tužiocem određenog pola.

Kada komunicirate sa žrtvom

- ✓ Važno je da relaksirate žrtvu koristeći jezik koji uliva sigurnost i podršku.
- ✓ Pažljivo slušajte žrtvu. Dajte joj vremena da ispriča šta se dogodilo.
- ✓ Žrtvama je možda potrebno da ih podsetite da nasilje nije njena krivica.
- ✓ Dozvolite da žrtva slobodno izlaže. Dajte žrtvi vremena da vam svojim rečima ispriča šta se dogodilo (tj. informativni razgovor bez usmeravanja). Onda kada postoje stvari koje su izostavljene, a koje vi želite da istražite, uvek možete da se kasnije vratite na njih postavljajući pitanja koja su otvorenog tipa. Kada postavite pitanje, dopustite pauzu u razgovoru da žrtva može da sabere misli.
- ✓ Postavljajte jasna pitanja na način koji ne kritikuje niti optužuje.
- ✓ Ne koristite tehnički pravni jezik.
- ✓ Mada je važno pokazati saosećanje tokom razgovora, nemojte dozvoliti da vas preplave emocije. Vi želite da obezbedite da žrtva ima kontrolu nad tokom informacija i da izbegnete rizik od nametanja vaših ličnih gledanja na ono što žrtva hoće da kaže.
- ✓ Ne pokazujte frustriranost ili ljutnju ukoliko žrtva ima poteškoća da se seti činjenica ili ne daje jasne odgovore. Imajte na umu i ono što vi govorite i šta prenosite govorom tela.
- ✓ Obratite pažnju na znake traume, anksioznosti ili stresa i umirite je, kada je to potrebno.
- ✓ Nikada od nje ne tražite da nepotrebno ponavlja svoju priču i ne postavljajte nepotrebna pitanja. **Nažalost**, od žrtava se često traži da stalno iznova ponavljaju svoju priču – policiji, lekaru, psihosocijalnom radniku i sudijama. Za nju može biti traumatično da priča svoju priču. Kadgod je to moguće, ograničite broj puta koji je ona prinuđena da se priseća događaja iz krivičnog dela.
- ✓ Nemojte davati obećanja koja ne možete da održite. Žrtva može da traži od vas garancije koje joj ne možete dati. Na primer, može se desiti da ona ne želi da vi podelite delove izveštaja sa drugima, ali pravno gledano vi ste u obavezi da date njenu izjavu drugima, na primer odbrani.
- ✓ Budite iskreni kada je reč o izazovima pravnog procesa. Krivično gonjenje nekog slučaja može dugo da traje i ono može biti teško za žrtvu. Ukoliko ona svedoči (a, u većini slučajeva vama će biti potrebno njeno svedočenje), ona će verovano biti podvrgnuta neprijatnom unakrsnom ispitivanju. Međutim, tužilac bi trebalo da ima osećaj za činjenicu da bi žrtva mogla i da pomisli da hoćete da je odvratite od daljeg postupka.
- ✓ Pokušajte da razumete izazove pred kojima se žrtva nalazi. Žrtve mogu imati višestruke probleme, pošto počinioci obično biraju osobe koje su već ranjive. One mogu imati problema da se odluče da li će da svedoče. Možda imaju nisko samopoštovanje ili možda ponovo proživljavaju prošlost. Možda prolaze kroz fazu anksioznosti ili agresivnosti. Možda se osećaju izolovanom. Možda nisu u stanju da izraze svoje potrebe ili nisu u stanju da planiraju budućnost. Možda pokušavaju svima da ugode. Budite strpljivi i dajte im vremena.
- ✓ Uvek pitajte žrtvu o bojaznima za bezbednost. Ustanovite rizik ili neposrednu opasnost od nasilja i pribavite ulazne informacije od žrtve u vezi svih uslova puštanja na slobodu do suđenja ili neophodnih mera zaštite.
- ✓ Budite spremni da ponudite informacije ili je uputite na službe podrške. Napravite imenik lokalnih resursa za žrtve.
- ✓ Zaključujući informativni razgovor, uverite se da žrtva zna da može da vas kontaktira.

Pružanje bitnih informacija

- ✓ Objasnite ulogu koju žrtva ima u pravnom procesu, uključujući faze suđenja za krivično delo, vremenski okvir, šta se od nje kao svedoka očekuje, i da li će se koristiti posebne procedure (npr. video svedočenje, ekrani). Žrtva verovatno neće biti upoznata sa zakonodavnim sistemom. Stavite joj do znanja da može proći dosta vremena od informativnog razgovora do pojavljivanja pred sudom. Objasnite kako će se njen iskaz koristiti u sudskom procesu i da će odbrana dobiti jedan primerak iste.
- ✓ Važno je da se strpljivo objasni zašto je ona pozvana na informativni razgovor. Razmotrite mogućnost

da je ona, u trenutku kada se sretne sa vama, već iznervirana brojem pojedinaca koji su joj već postavljali slična vrlo intimna pitanja.

- ✓ Objasnite joj ulogu tužioca u krivičnom postupku, uključujući i to kako će ona ili on obavешtavati žrtvu o statusu predmeta, izricanju presude, eventualnim žalbama i ročištu za prevremeno puštanje na slobodu.
- ✓ Objasnite joj ulogu pravnog zastupnika odbrane i vrstama pitanja koja žrtvi mogu biti postavljena na suđenju. Ovo priprema žrtvu za unakrsno postavljanje pitanja koje je puno izazova. Zatražite informacije koje mogu pomoći tužilaštvu da pripremi odgovor na argumente odbrane. Tužiocu ne bi trebalo da razgovaraju o dokazima u predmetu sa žrtvom, pošto odbrana može imati primedbi za „navođenje svedoka“. Međutim, dobra je praksa proći sa žrtvom kroz njenu izjavu kako bi joj se osvežilo pamćenje.
- ✓ Objasnite ulogu ostalih aktera u sudnici, kao što su sudija, sudski zapisničar, itd.
- ✓ Objasnite prava i mogućnosti žrtve

Korisni saveti za komuniciranje sudije u kontaktu sa žrtvama

Kontaktiranje sudija sa žrtvama je u principu ograničeno na davanje iskaza u svojstvu svedoka na sudu (tokom pripremnih ročišta ili na glavnom pretresu). Sudije mogu ispitivati svedoke i oni takođe imaju ovlašćenje da upravljaju načinom na koji se pitanja postavljaju. Sve sudije bi trebalo da imaju na umu da se žrtva /svedok možda već susretala sa sudom (npr. prilikom podizanja optužnice, ročišta za kauciju ili u paralelnim predmetima prema građanskom pravu) i zato bi trebalo da budu spremni da jasno objasne pravni proces koji se u tom trenutku dešava, eventualne ishode i posledice po žrtvu. Prilikom rada i kontaktiranja sa žrtvama, sudije moraju da razumeju da su žene koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja često i žrtve sekundarne viktimizacije. Većina žrtava rodno zasnovanog nasilja pretrpi razarajuću traumu prouzrokovanu samim nasiljem, osećanja sramote, poniženja i bespomoćnosti. Nažalost, mnoge žrtve doživljavaju svoje učešće u krivičnim postupcima kao 'drugo zlostavljanje', koje vodi ka ponavljanju traume. Sve sudije igraju ulogu od kritične važnosti u svođenju na najmanju moguću meru faktora koji doprinose sekundarnoj viktimizaciji i ponavljanju traume. Ovo se može postići ugrađivanjem rodno osetljivog pristupa usmerenog na žrtvu u njihovom delovanju/kontaktiranju sa žrtvama.

Korisni saveti za sudije kada razgovaraju sa žrtvama

- ✓ Promovišite glas žrtava. Za mnoge žrtve nasilja od strane intimnog partnera koje su dugo vremena učutkivane od strane svojih nasilnih partnera ili za žrtve seksualnog nasilja koje su učutkivane osećanjima sramote, mogućnost da rečima iskažu svoja iskustva može dovesti do toga da one počnu da ostavljaju iza sebe potčinjavanje i nasilje kojima su bile izložene.
- ✓ Pažljivo slušajte žrtvu.
- ✓ Budite proaktivni u postavljanju pitanja o konkretnim detaljima. Žrtva može u sudnici delovati ravnodušno, ili prihvatati odgovornost za nasilje, čak i kada se sa tim ne slaže.
- ✓ Ne postavljajte pitanja koja neopravdano narušavaju integritet, koja dovode u nezgodan položaj ili su očigledno pitanja koja su ponavljajuća.
- ✓ Razumite osećanja sramote. Žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici imaju veći osećaj neugodnosti i sramote nego žrtve drugih nasilnih krivičnih dela. Osećanje sramote naročito može biti emocija koja obezvređuje – ona koja umanjuje sam osećaj o vlastitoj vrednosti i povećava osećanja bespomoćnosti. Sudije ne bi trebalo da pojačavaju takva osećanja sramote.

Ponašanje u sudnici

- ✓ Uvažavajte dostojanstvo žrtava i poštujujte ih. Sudija je onaj koji daje ton i stvara okruženje za pravedno suđenje u sudnici.
- ✓ Ne pokazujte frustraciju ili nezadovoljstvo ukoliko vam se čini da žrtva ne saraduje. Imajte na umu i ono što govorite i ono što saopštavate govorom tela.
- ✓ Budite pažljivi u načinu izražavanja i onome šta time prenosite žrtvama i počiniocima, posebno pri donošenju sudskih odluka.
- ✓ Osigurajte da izjave koje se daju sa klupe i ponašanje u sudnici (neverbalna komunikacija) pokazuje da sud ozbiljno shvata predmete nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Pružanje bitnih informacija

- ✓ Objasnite prava i mogućnosti koje žrtva ima.
- ✓ Objasnite svrhu konkretnog ročišta i procesa.
- ✓ U zaključku, pitajte da li žrtva želi pratnju da osigurate bezbednost prilikom napuštanja suda.

Obezbeđivanje poverljivosti

- ✓ Lične informacije o žrtvi smatrajte potpuno poverljivim. Redigujte lične informacije (kao što je adresa žrtve) u svim sudskim dokumentima iz predmeta koji će biti javno dostupni. Informacije o krivičnom delu podelite samo ukoliko je neophodno pružiti pomoć i intervenisati (kao kod prosleđivanja), pa čak i tada samo uz pismenu saglasnost žrtve.

2.3.2 Obaveštavanje žrtve o njenim pravima

Prava i osnaživanje žrtve trebalo bi da budu u središtu svih mera koje donose tužioci i sudije. Tužioci i sudije treba da imaju na umu da žrtve možda nisu dobile nikakav stručni savet ili informacije o zakonu ili o vrstama pravnih usluga koje im stoje na raspolaganju i stoga bi trebalo da se pripremite da im pružite relevantne informacije o njihovim pravima, pravnom leku i kako da pristupe pravnoj pomoći.

Istambulska konvencija poziva države da obezbede da žrtve imaju određena prava:

- ✓ Odgovarajuće i blagovremene informacije o raspoloživim uslugama podrške i pravnim merama na jeziku koji razumeju (Član 19).
- ✓ Pristup uslugama, koje omogućavaju njihov oporavak od nasilja: pravno i psihološko savetovanište, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuku i pomoć prilikom zapošljavanja (Član 20).
- ✓ Obezbeđivanje žrtvama adekvatnih pravnih lekova, uključujući naknadu (član 29 i član 30).
- ✓ Istraga i sudski postupci bez neopravdanog odlaganja (član 49 i član 50).
- ✓ Mere zaštite za žrtve i njihove porodice od zastrašivanja, odmazde, bez kontakta sa počiniocem (gde je to moguće), pravo da budu saslušane, informacije o sudskom postupku, prevodioci (Član 56).

Žrtve imaju određena prava i moraju da budu obaveštene o tim pravima. Žrtve moraju da budu dobro obavestene kako bi same mogle da donose odluke o učestvovanju u svim fazama procesa krivičnog pravosuđa. Ne preporučuje se prosto čitanje žrtvama spiska njihovih prava. Mnogo je delotvornije povesti razgovor sa žrtvom o relevantnim krivičnim postupcima, njenim obavezama i pravima, što će joj omogućiti da postavlja pitanja. Takvi razgovori trebalo bi da se odigraju što je pre moguće. Tužioci i sudije bi trebalo da provere i vide da li su ženske organizacije na Kosovu* izradile brošure "Saznajte svoja prava", pamflete ili obrazovne video materijale. Oni bi tada mogli da u koordinaciji sa takvim organizacijama učine dostupnim ove materijale žrtvama koje dolaze u tužilaštvo i sudove. Dobra je praksa lično objasniti žrtvi njena prava i dati joj pisani materijal koji žrtva može kasnije da pročita.

Informacije o pravima žrtve obuhvataju sledeće⁸⁸:

- ✓ Pravo da se prema njima postupa sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva.
- ✓ Pravo na pristup sistemu krivičnog pravosuđa i dobijanju hitne pravne zaštite.
- ✓ Pravo na pravičnu odštetu i naknadu, uključujući podnošenje odštetnog zahteva za naknadu štete u krivičnim predmetima.
- ✓ Pravo na izražavanje vlastitih stavova i zabrinutosti i da oni budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama krivičnog predmeta, uključujući: davanje predloga koji se tiču dokaza; pregledanje spisa i upoznavanje sa njima i davanje predloga za dalje istrage; i da budu saslušane na preliminarnom ročištu, glavnom suđenju i donošenju završne reči.
- ✓ Pravo na odgovarajuću pomoć tokom celog pravnog procesa, uključujući pravnu pomoć ukoliko žrtva ispunjava propisane zahteve.
- ✓ Pravo na obaveštavanje o njihovim pravima, njihovoj ulozi i opsegu, vremenskoj dinamici i napredovanju predmeta i odluci suda u njihovom predmetu, uključujući informacije o oslobađanju optuženog/osuđenog iz pritvora ili bega iz pritvora; status njihove prijave, napredovanju istraga ili postupaka, njihovoj ulozi u postupku i ishodu predmeta.

88 Obuhvata Deklaraciju Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći, Rezoluciju GS 40/34, Aneks; i Ažurirani model strategija i praktičnih mera UN za okončanje nasilja nad ženama u oblasti sprečavanja kriminala i krivičnog pravosuđa.

- ✓ Pravo na bezbednost, uključujući pravo na podnošenja zahteva za mera zaštite.
- ✓ Pravo na podršku, uključujući neophodnu materijalnu, lekarsku, psihološku i socijalnu pomoć kroz državna, dobrovoljna, i sredstva zajednice i domaća sredstva.

2.3.3 Zaštita, podrška i pomoć žrtvi

Bez obzira na to da li je žrtva uključena u sistem krivičnog pravosuđa, ona mora da se oseti zaštićenom i podržanom. Pitanja zaštite su već obrađena u modulu 1, deo 2. Ovaj odeljak obuhvata korisne savete tužiocima i sudijama za pružanje podrške i pomoći žrtvama.

Pristup usmeren na žrtvu zahteva svođenje ponavljanja traume povezane sa procesom krivične pravde na njanju moguću meru obezbeđivanjem podrške od strane advokata žrtava i pružalaca usluga i osnaživanjem žrtava kao angažovanim učesnicima u tom procesu. Nasilje nad ženama i nasilje u porodici često oduzima ženi osećaj kontrole, samostalnosti, samopoštovanja i lične privatnosti. Sistem krivičnog pravosuđa bi trebalo da nastoji da obnovi i osnaži ove kvalitete, uz izbegavanje mera koje ponovo viktimizuju žrtvu. Podrška i pomoć žrtvama bi trebalo da se suprostavi atmosferi tolerisanja nasilja nad ženama, društvenoj pasivnosti i okrivljivanju žrtve i priznanju kako ova krivična dela, uz jedinstvene karakteristike, imaju traumatske i obespravljajuće posledice po žrtve.

Tužiocima i sudijama moraju da budu svesni da će žrtve imati potrebe i za hitnom podrškom kao i dugoročne potrebe. Biće im potrebna pomoć da prođu kroz sistem krivičnog pravosuđa, kao i procena drugih usluga, koje mogu obuhvatati sklonište, zdravstvenu zaštitu, socijalne usluge, savetovanje, obrazovanje i brigu o zaposlenju. Žrtva koja oseća da ima dobru podršku ima bolje šanse da se više angažuje u krivičnom predmetu nego žrtva kojoj podrška nije pružena i ovo će pozitivno uticati na ishode pravnog postupka. Međutim, važno je upamtiti da pružanje usluga ne bi trebalo da zavisi od spremnosti žrtve da podnese prijavu ili da svedoči, a usluge moraju biti u stanju da rešavaju potrebe ugroženih lica, uključujući žrtve koje su deca.

Istambulska konvencija zahteva da mere za zaštitu i borbu protiv nasilja nad ženama budu ne samo sveobuhvatne, već i koordinisane između svih relevantnih nadležnih državnih organa i civilnog društva (član 7). Sudije i tužiocima bi trebalo da budu aktivno uključeni u sačinjavanje protokola za saradnju. Tužiocima i sudijama bi trebalo da razmotre:

- Nikada nemojte podrazumevati da je policija već obavestila žrtve o izvorima podrške i pomoći koji im stoje na raspolaganju u zajednici.
- Tužiocima i sudijama mogu organizovati sa lokalnim isporučiocima usluga da se naprave informativne brošure koje će se nalaziti u objektima tužilaštva i sudova. Idealno bi bilo da to bude na sigurnim mestima, kao što su ženski toaleti.
- Pravosudni stručnjaci, a posebno tužiocima, mogu da se obrate sektoru koji nije sektor pravosuđa za usluge podrške koje pružaju lokalne organizacije bilo vladine agencije ili nevladine organizacije koje su specijalizovane za oblast nasilja nad ženama, kao što su skloništa i krizni centri.
- Akteri pravosudnog sektora bi trebalo da izgrade nezavisne odnose sa organizacijama za pomoć žrtvama u zajednici.
- Ukoliko je moguće, tužiocima i sudijama bi trebalo da učestvuju u mnogim oblicima umrežavanja zajednice i obrazovanja radi jačanja poverenja javnosti u pravni sistem i ohrabriranja prijavljivanja.

2.4 Postupanje sa nevoljnim svedocima

Jedan od izazova na koje ukazuju tužiocima i sudijama u mnogim zemljama jeste da žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici mogu izgledati krajnje nevoljne da budu svedoci u krivičnom predmetu i ponekad čak mogu postati i neprijateljski svedoci. Međutim, studije pokazuju da većina žrtava nasilja između intimnih partnera podržava tužilaštvo, čak i kada možda javno pokazuju neodlučnost u vezi sa krivičnim gonjenjem pred sudom. Čak i u studijama gde se većina žrtava protiv krivičnog gonjenja, nakon suđenja one promene mišljenje, pri čemu neki izveštaji govore da im je iskustvo pred sudom dalo „osećaj kontrole“ ili je učinilo da se „osećaju daleko bezbednije“.⁸⁹ Istraživanje je takođe pokazalo da preferencije žrtava vezano za način na koji treba procesuirati slučaj nisu dobar faktor prognoze za ponavljanje zlostavljanja. Žrtve koje su želele da se prijave odbace imaju iste šanse kao i one koje nisu želele da

⁸⁹ Ove studije su detaljnije razmatrane u dokumentu UNODC. 2014. Handbook on Effective Prosecution to Responses to Violence against Women and Girls.

se prijave odbace da budu ponovo zlostavljane (reviktimizacija). Tužiocima ne bi trebalo da dozvole da ih ubede da odustanu od predmeta verujući da će žrtva biti oslobođena daljeg nasilja.

Žrtve koje su podržane i prema kojima je postupano na način pun poštovanja i saosećanja, a koje su osnaživali obučeni profesionalci ne samo da su manje sklone da kasnije prestanu da podržavaju postupak, već je mnogo verovatnije da će one biti u stanju da ispričaju ono što znaju na jasan i smislen način. Tužiocima ne bi trebalo da dopuste da ih protivljenje žrtve automatski zaustavi u procesuiranju takvih slučajeva. Oni bi trebalo da shvate da što više tereta tužilaštvo stavlja na njih, to su one manje spremne na saradnju. Na primer, ako se od žrtve traži da potpiše krivičnu prijavu kako bi se podigla optužnica, ili prisustvovanje ročištu na kome se podiže optužnica samo nekoliko dana od hapšenja nasilnika. Nasuprot tome, što je veća podrška i zaštita žrtava, a manja ugroženost žrtve dok čeka suđenje, to su žrtve pokazivale veću spremnost za saradnju.

Korisni saveti tužiocima za postupanje sa žrtvama koje oklevaju da svedoče

Pored prethodnih tačaka koje se tiču potrebe za osetljivom komunikacijom, pružanjem informacija, zaštite i podrške žrtvi niže su navedeni još neki korisni saveti o tome kako postupati sa žrtvama koje oklevaju da sarađuju:

- Razumite oklevanje žrtve i pokušajte da ga razrešite, ukoliko je moguće.
- Prihvatite da je menjanje iskaza i odbijanje žrtve da sarađuje često rezultat pretnji od strane nasilnika.
- Objasnite joj da oboje imate isti cilj, a to je okončanje nasilja u njenom životu. Uverite je da vi ne očekujete da ona ostavi nasilnika, pošto je to stvar njene odluke, a ne vaše.
- Objasnite na koji način sud može da ga pozove na odgovornost i ponudi mu programe koje će sud naložiti i pružiti mu mogućnost da se promeni.
- Razmotrite da li treba da pozovete sudskog veštaka na suđenje da objasni razlog zašto žrtva ne želi da sarađuje na sudu, povlači svoj iskaz ili se uopšte ne pojavljuje.
- Nemojte reagovati pretnjom krivičnog gonjenja ili krivičnim gonjenjem žrtve.
- Razmotrite slanje sudskog poziva žrtvi radi svedočenja u predmetu. Sudski pozivi su korisni zato što oni štite žrtve od pritiska nasilnika; ona mu može reći da odluka da svedoči nije njena. Međutim, trebalo bi konstatovati da neće sve žrtve postupiti po sudskom pozivu i prisiljavanje žrtve da postupi u skladu sa sudskim pozivom se, po pravilu, ne preporučuje.
- Razmotrite podnošenje transkripta svedočenja žrtve, vođenog radi očuvanja dokaza.
- Objasnite žrtvi da vi možete tražiti mere koje će joj olakšati svedočenje na sudu, kao što su CCTV ili zasloni, tako da ona ne mora da gleda u optuženog.
- Pripremite se da nastavite sa predmetom bez svedočenja žrtve. Tužiocima i policija bi trebalo da temelje svoje predmete tako da ih je moguće dokazati i bez svedočenja žrtve (npr. prethodne izjave, hitni pozivi, kao što su evidencije o pozivima u pomoć, fotografija žrtve, okrivljenog i mesta krivičnog dela).
- Kontinuitet tužioca i susret sa žrtvom lično.

Korisni saveti sudijama za postupanje sa žrtvama koje oklevaju da svedoče

- Učinite da se žrtva tokom suđenja oseća bezbedno.
- Dozvolite transkript svedočenja žrtve koji je sačinjen u prisustvu sudije i advokata odbrane, na takav način da može biti prihvaćen kao dokaz kasnije na sudu, čak i bez svedočenja žrtve na suđenju ili protivno volji žrtve.
- Omogućiti specijalne mere koje olakšavaju svedočenje žrtve na sudu.
- Prihvatite da postoje moćni razlozi zbog kojih žrtve nasilja od strane intimnog partnera podnose izjavu o povlačenju iskaza koja sadrži neistine. Pod odgovarajućim uslovima, odbacite kao nepouzdan sadržaj izjave o povlačenju iskaza.
- Dozvolite podnošenje originalnih 'istinitih' iskaza žrtava kao dokaza u predmetu.
- Uzmite u obzir raspoložive dokaze iz drugih izvora koji podržavaju originalne 'istinite' iskaze, uključujući snimke poziva u pomoć; video materijal sa kamera koje nose policajci na sebi; sveobuhvatne izjave od svih policijskih službenika sa lica mesta; izjave svedoka.

Naredna lista za proveru koju su pripremile Žene Evrope protiv nasilja (Women Against Violence Europe) namenjena je da pomogne sudu da otkrije razloge zbog kojih žrtva nije voljna ili odbija da svedoči i utvrdi da li je žrtva prisiljena ili zastrašivana da bi tražila da se odustane od krivične prijave.⁹⁰

⁹⁰ WAVE (2000). Program obuke za borbu protiv nasilja nad ženama. Može se naći na: <http://www.wave-network.org/content/wave-training-programme-combating-violence-against-women-0>.

- Zašto ste neodlučni (ili odbijate) da svedočite?
- Kada ste postali neodlučni (ili odlučili da odbijete) da svedočite?
- Da li ste živeli sa okrivljenim kada se neželjeni događaj desio?
- Da li sada živite sa okrivljenim?
- (Ukoliko je odgovor „ne“) Da li okrivljeni zna gde boravite?
- Da li finansijski zavisite od okrivljenog?
- Da li vi i okrivljeni imate zajedničku decu?
- Da li ste razgovarali o predmetu sa okrivljenim?
- Da li vam je okrivljeni obećao da će uraditi nešto za vas, ako ne svedočite?
- Da li to je obećanje da će nešto uraditi razlog zbog koga ne želite više da nastavite/ili svedočite?
- Da li je okrivljeni ili neko drugi pretio vama, vašoj deci ili vašoj porodici i rekao vam da ne svedočite?
- Da li postoji neki drugi razlog zbog koga se plašite okrivljenog?
- (Ukoliko je moguće) Da li ste svesni da ovaj sud/građanski sud može izdati nalog kojim se okrivljenom nalaže da vam se ne približava i da nema nikakav kontakt sa vama i vašom porodicom? (Ukoliko je moguće) Da li ste svesni da, ukoliko predmet bude procesuiran, okrivljeni se može obavezati da ide na terapiju, vama plati odštetu i da se drži podalje od vas i vaše porodice?
- (Ukoliko su povrede vidljive) Kako ste zadobili te povrede (pozovite se na izveštaje policije, lekarske izveštaje, fotografije, i dalje vidljive povrede na sudu, itd.)?
- Da li ste razgovarali o svojoj želji da ne svedočite u lokalnom skloništu za žene/savetovalištu/sluzbama za žrtve?
- Ukoliko niste, da li biste bili voljni da razgovarate sa njima?

2.5 Stvaranje atmosfere podrške zakona u sudnici

Suđenje i prakse vezane za suđenje često obeshrabruju žrtve da svedoče, a one koje se na to odluče ponovo doživljavaju traumu. Čak i onim žrtvama koje su motivisane da svedoče, suđenja mogu biti emotivno teško iskustvo, a mogu ih izložiti i riziku od dodatnog nasilja. Krivični sudovi, postupci i suđenja se mogu oceniti kao zvanični i tradicionalni. Tužioci i sudije imaju veću šansu da smanje anksioznost žrtava, ukoliko razumeju kako ovaj institucionalni ambijent i njegove prakse doprinose negostoljubivim uslovima sa kojima se žrtve suočavaju i izlažu ih ponovnoj viktimizaciji. Neke okolnosti koje doprinose negostoljubivim uslovima za žrtve su neizbežne. Na primer, žrtve moraju, iz krajnje nužde, opisivati ljudima koje ne poznaju (sudiji, tužiocima i advokatu odbrane) pojedinosti nasilja, a odbrana mora da ima neku mogućnost da im postavlja pitanja. Međutim, tužioci i sudije su dužni da razmotre koje korake mogu preduzeti da svedu na najmanju moguću meru negativne posledice njihovog odlaska na sud. Uzmite u obzir kako formalnosti koje se zahtevaju od svih učesnika na suđenju utiču na žrtve od kojih se očekuje da ostanu smerne prema sudijama i advokatima koji ih često podvrgavaju intimnom, ponižavajućem i agresivnom postavljanju pitanja. Sudije i tužioci bi trebalo da omoguće svedocima da traže razjašnjenja, izraze zabrinutost ili doprinose smeru u kome se odvija razmena i spreče unakrsno ispitivanje koje se bespotrebno ponavlja ili nije relevantno. Čak je i estetika fizičkog prostora u sudnici projektovana da uzdigne pravne stručnjake od laika. Fizički izgled nekih sudnica bi se mogao preispitati kako bi se žrtva osećala ugodnije kao svedok.

Stvaranje atmosfere podrške zakona u sudnici će osigurati da se žrtva oseća bezbedno i da ima podršku i to može olakšati svedočenje žrtve na suđenju. Žrtve su sklonije da svedoče i bolje se osećaju u vezi sa iskustvom koje imaju uz odobrene „specijalne“ mere koje mogu da pomognu stvaranju uslova za bezbedno i delotvorno svedočenje. Ove mere mogu pomoći ranjivim i zaplašenim svedocima da daju najbolje svedočenje pred sudom i da im pomognu da se oslobode dela stresa koji se dovodi u vezu sa svedočenjem. Stres može da utiče na kvantitet i kvalitet njihovog svedočenja. Različita pravosuđa imaju različite domete specijalnih mera osmišljenih da olakšaju žrtvama iskustva sa suđenjem i da olakšaju njihovo svedočenje. Tužioci i sudije bi trebalo da imaju u vidu specijalne mere koje postoje na Kosovu*. Što se tiče tužilaca, oni bi trebalo da razmotre podnošenje zahteva za specijalne mere i da budu spremni da odgovore na argumente odbrane koji se tiču toga kako ove mere utiču na pravo okrivljenog na pravično suđenje. Što se tiče sudija, oni se moraju uveriti da će specijalne mere ili kombinacija mera verovatno u najvećoj meri podići kvalitet svedočenja svedoka.

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre sledeće:⁹¹

91 Ove tačke su kratak rezime preuzet iz: the UN Essential Service Package for Women and Girls Subjected to Violence: Justice and Policing Module 3.

Bezbedna i prijateljska atmosfera sudnice

- Dozvolite podršku lica, kao što je član porodice, prijatelj ili lica za stručnu podršku koji će biti sa žrtvom tokom sudskog procesa. Ako se radi o žrtvi koja je devojka, trebalo bi preduzeti mere i imenovati stručnjake i članove porodice da prate devojku i staratelja da štiti pravne interese devojke.
- Obezbedite okruženje koje je lako za korišćenje i primereno datoj svrsi, uključujući čekaonice.
- Udaljite sva lica koja nisu neophodna, uključujući navodnog počinioca, dok žrtva svedoči.
- Preduzmite odgovarajuće mere da osigurate da ne dođe do direktnog kontakta između žrtve i optuženog, korišćenjem sudskih naloga za zaštitu ili određivanjem pritvora.
- Obavestite odgovarajuće nadležne organe u slučaju da se desi, ili ukoliko sumnjate da bi se žrtvi moglo nauditi ili je ona u riziku da joj bude naneto zlo tokom suđenja ili sudskog postupka.

Zaštita privatnosti, integriteta i dostojanstva

- Podnesite zahtev za raspoložive mere koje mogu zaštititi privatnost, integritet i dostojanstvo žrtve, uključujući : ograničenje ili zabranu prisustva publike na suđenju, na primer, suđenja iza zatvorenih vrata ili suđenja zatvorena za javnost i limitirajte ili ograničite objavljivanje ličnih informacija o žrtvama u medijima.
- Stavite primedbu ili odbacite svaku netačnu tvrdnju ili pokušaje da se suviše duboko zadire u bezbednost svedoka (kao što su pitanja koja mogu da otkriju identitet svedoka).
- Uklonite iz javnih sudskih spisa sve informacije koje mogu otkriti identitet, kao što su prezimena i adrese ili koristite pseudonim za žrtvu.
- U slučaju da je žrtva devojka, preduzmite odgovarajuće mere da se očuva poverljivost i ograničite objavljivanje informacija koje se odnose na identitet devojke i umešanost u proces; isključite javnost i medije iz sudnice tokom svedočenja devojke, gde to dozvoljava nacionalni zakon.

Mogućnost za puno učešće

- Podnesite zahtev za i/ili kada je moguće, dozvolite mere koje stoje na raspolaganju i mogu olakšati svedočenje žrtve na suđenju/ročištu: mere koje dozvoljavaju žrtvi da svedoči na način koji joj omogućava da ne vidi optuženog, na primer zastore, iza zatvorenih vrata, interna televizija (CCTV).
- Usvojite pristupe za upravljanje predmetom koji osiguravaju da žrtva ima mogućnost da uzme puno učešće u postupku, uz najmanju moguću meru sekundarne viktimizacije: smanjite nepotrebna odlaganja i unapredite prakse da pitanja koja nisu sporna budu dogovorena i dopušena na početku suđenja/ročišta.
- Preduzmite pristupe i načine da smanjite stres kod žrtve: ograničite njeno svedočenje na relevantne dokaze; omogućite kratku pauzu kada je suviše uznemirena da nastavi; utvrdite mogućnosti da izbegnete ili svedete na najmanju meru direktno postavljanje pitanja žrtvi od strane okrivljenog, kada je moguće; ukoliko je dopušteno, naložite da postavljanje pitanja ide preko posrednika; ukoliko je dopušteno, koristite kao glavni dokaz video snimak informativnog razgovora.
- U slučaju da je žrtva devojka, koristite osetljive procedure za decu, uključujući sobe za informativni razgovor, izmenjeno sudsko okruženje i preduzmite mere da osigurate da ročišta i informativni razgovori budu ograničeni i da se zakazuju danju u vreme koje je prikladno za uzrast devojke i odvojeno od optuženog.

Obezbeđivanje kvaliteta žrtvinih dokaza

Stvarnost u mnogim suđenjima za kaznena dela koja uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici ukazuje da okrivljeni neće da svedoči, što je njegovo pravo, dok advokat odbrane vodi oštećenu stranu kroz verziju događaja okrivljenog, na način da predstavlja moguću drugačiju priču onima koji treba da utvrde činjenice, kako bi izazvao razumnu sumnju. Tehnike ispitivanja odbrane su da se određeni dokazi prikažu na određene načine, a ne da se prikupe svi raspoloživi dokazi na izbalansiran način. Oni prvenstveno manipulišu dokazima postavljanjem zatvorenih pitanja da kontrolišu informacije koje idu u javnost.

Postoje brojni faktori koji utiču na kvalitet i kvantitet dokaza koje daju žrtve kao svedoci. Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre sledeće korisne savete koji povećavaju sposobnost žrtve da ispriča svoju priču pred sudom.⁹²

92 Preuzeto iz UNODC. 2019. Handbook for the Judiciary on effective criminal justice response to gender-based violence against women and girls.

- ✓ Postavljanje otvorenih pitanja i izbegavanje navođenja na odgovor ili sugestivnih pitanja.
- ✓ Kontrolisanje neprimerenog ispitivanja, pošto to umanjuje kvalitet iznetih dokaza.
- ✓ Biti svestan da ponašanje osobe koja postavlja pitanja – više naredbodavna ponašanja čine ranjive svedoke manje sposobnim da se prisete tačnih informacija i manje spremnim da otkriju informacije.
- ✓ Korišćenje unapred snimljenih video dokaza postoji u nekim akuzatornim sistemima, mada se može raspravljati da li više odgovara inkvizitorskom nego akuzatorskom pristupu svedočenju.
- ✓ Neka se suđenja više svode na razgovore, a ne na bitke i omogućite veće oslanjanje na pisane dokaze dobijene u predistražnom postupku.
- ✓ Omogućavanje žrtvi da ima svog advokata. Njegove dužnosti variraju od toga da postupa kao posrednik tokom ispitivanja radi, makar delimičnog, pružanja odgovora na manipulacije, pa do zagovaranja prava i zastupanja kroz celokupan pravni proces, uključujući donošenje odluka o presudi i nadoknadi.

Strategije za ograničavanje agresivnog postavljanja pitanja i neprimerenog postavljanja pitanja zasnovanog na mitovima i rodnim stereotipima

Imajući u vidu da direktna konfrontacija između okrivljenih i njihovih navodnih žrtava uključuje rizik od novog traumatizovanja žrtve, tužioci i sudije imaju značajnu ulogu da obezbede da uloga žrtve kao svedoka ne bude podrivena ili ismejana i da sud osigura bezbedno okruženje za njeno svedočenje. Tehnike postavljanja pitanja odbrane, kao što su prekomerno ponavljanje, često prekidanje, zatvorena pitanja i zahtevanje preciznog prisećanja nevažnih pojedinosti su uobičajene taktike odbrane u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Tužioci i sudije bi trebalo da imaju na umu taktiku odbrane zastrašivanjem ili ponižavanjem žrtve, kao na primer korišćenjem nepravednih, nepotrebnih, ponavljajućih, agresivnih i diskriminatorских načina postavljanja pitanja. Uloga i jednih i drugih jeste da odlučno zaustave takvo ponašanje, stavljanjem primedbi (od strane tužilaca) ili davanjem upozorenja ili tako što neće dozvoliti takav način postavljanja pitanja (sudije).

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre sledeće:

- Razumeti kako su nasilje nad ženama i nasilje u porodici različiti od ostalih krivičnih dela, uključujući shvatanje stereotipa koji okružuju ove predmete i izazove sa kojima se žrtve suočavaju u pristupanju pravdi u ovim predmetima.
- Izbalansirati pravo žrtve na jednaku zaštitu pred zakonom i privatnost u odnosu na pravo okrivljenog na potpuni odgovor i odbranu. Iako odbrana ima pravo da ispita slučaj sa gledišta nepreciznosti i nedoslednosti koje mogu učiniti svedočenje nepouzdanim, takvo pravo nije apsolutno i odbrani ne daje pravo da koristi rodne stereotipe da ocrni njeno ponašanje, njenu odeću i njen karakter.
- Ukazivati da to da svi advokati imaju etičku dužnost da ne diskriminišu, da zastupaju u dobroj veri i da ne dovode sud u zabludu. Iako ne uvode lažne dokaze, advokati odbrane koji koriste maltretiranje i neprimereno postavljanje pitanja da iznesu odbranu zasnovanu na stereotipima, oni dovode u zabludu.

Tužioci i sudije bi takođe trebalo da se uzdržavaju od stavljanja neprimerenih primedbi zasnovanih na mitovima i rodnim stereotipima.

2.6 Mogućnosti za vežbe

Mogućnost 1: Napravite scenario za igranje uloga ili video sa dobrim i lošim pristupima

Pravosudna akademija bi mogla da izradi kratke video klipove sa dobrim i lošim pristupima, naglašavajući kako tužioci i sudije postupaju sa žrtvama nasilja nad ženama koji bi mogli da se koriste da olakšaju diskotovanje materijala iz ovog modula. Jedan primer bi mogao da bude izrada scenarija sa igranjem različitih uloga koji osvetljava uobičajene primere neprimerenog postavljanja pitanja oštećenoj tokom suđenja na Kosovu*. Na primer, to bi moglo da uključuje:

- Postavljanje pitanja od strane odbrane o nezaposlenosti žrtve koje se koristi da je predstavi kao lenju i oslanja se na klasne stereotipe radi podrivanja njenog kredibiliteta.
- Postavljanje pitanja od strane odbrane i tužioca o tome da je žrtva radila kao prostitutka. Odbrana bi mogla da je podvrgne mnogim stereotipima kroz suđenje i da kreira sliku o njoj kao „nedostojnoj“ žrt-

vi. Čak i kada tužilaštvo stavi primedbu na takav opis, ono stavlja svoj odgovor u okvir da žrtvina prostitucija "nju ne čini žrtvom druge klase i da prema njoj treba postupati kao prema normalnoj osobi".

- Postavljanje pitanja od strane sudije oštećenoj u predmetu silovanja, 'zar niste mogli jednostavno da skupite kolena' prebacuje krivicu na nju i zasnovano je na stereotipu na temu 'sama je to tražila'.

Mogućnost 2: Diskusija u maloj grupi - Studija slučaja

[Prilagođeno iz studije slučaja iz UNODC. 2017. Zbornik za predavače o delotvornom odgovoru tužilaštva na nasilje nad ženama i devojkama.]

Uputstva: Podelite veliku grupu na manje grupe, tako da u svakoj bude samo jedna profesija. Dajte zadatak grupama u kojoj su tužioci, scenario 1 ili 2. Dajte zadatak grupama u kojoj su sudije, scenario 3 ili 4. Svaka grupa treba da odgovori na sledeća pitanja:

- Kako biste vi postupali?
- Koje mogućnosti bi ste imali, a koje bi ste razmotrili i zašto?

Činjenice

Policija je primila telefonski poziv od gđe Laci koja je javila da je devetogodišnji sin njene komšinice, Nik, došao na njena vrata plačući jer mu se otac i majka tuku. Policajac je mogao da čuje da neko tamo plače. Policija se odmah uputila na tu adresu. Kada je policija stigla na datu adresu, videli su gđu Laci na vratima susednog doma ispred njenih otvorenih vrata sa dečakom koji je izgledao uzrujano. Ona je pokazala kuću iz koje je dečak istrčao. Dečak je molio policiju da pomogne njegovoj majci.

Kada je policija prišla ulaznim vratima, kroz prozor su videli ženu koja leži na kuhinjskom podu i ne pomera se i muškarca kako jede za stolom. Kada su pokucali, muškarac je otvorio vrata, zaudarao je na alkohol, bio crven u licu, znojio se i smejaio. Pokazao je svoju ženu, govoreći "evo moje lenje žene, spava po običaju". Policija je prišla ženi koja leži na podu, bila je svesna, izgledala je uznemireno i prednji deo bluze joj je bio pocepan. Policija ju je pitala kako je. Ona je rekla da je dobro. Glas joj je bio isprekidan i hrapav. Policajac je objasnio da je prijavljen slučaj remećenja reda u toj kući i da je policija došla da proveriti bezbednost stanara.

Jedan policajac je uzeo izjavu od žene. Gđa Abazi je rekla da joj je muž došao kasno kući te večeri. Kada je došao na vrata, ona je videla da je ljut i pijan. Pitao je gde mu je večera. Ona ju je stavila u rernu pre više od sat vremena, pošto se ohladila na stolu. Upravo se bila uputila u kuhinju da je podgreje, kada ju je on zgrabio otpozadi i počeo da je udara u lice. Zatim ju je udario o zid. Ona je pala, a on je počeo da je šutira. Poslednje čega se seća jesu njegove ruke na njenom vratu.

Drugi policajac je odveo muža do policijskog vozila da ga ispita. Na putu do vozila, mužu se spontano otelo: „Samo sam je pipnuo“. Kada su ušli u auto, muž je rekao "zaslužila je, stalno kasni sa večerom, ja jedini teško radim po ceo dan da zaradim novac da nahranim i obučem nju i decu i mogla bi bar da pripremi večeru na vreme."

Scenario 1: Gđa Abazi i njen sin ostaju u skloništu tri dana i dok je ona u skloništu, posećuje je muž koji se izvinjava i želi da se ona vrati kući. Ona šalje dopis tužiocu u kome piše: "Molim da se obustavi krivična prijava protiv g. Abazija. On od one noći uopšte ne pije i mi ovo možemo sami da rešimo. Nema potrebe da tračimo ničije vreme. Cela stvar je otišla predaleko. Ne brinem se zbog njega, osim kada pije".

Scenario 2: Tužilac se sreće sa žrtvom na dan suđenja. Suđenje je zakazano za 9:30h i tužilac je dogovorio sastanak sa žrtvom za 8:00h. Žrtva ulazi u kancelariju tužioca. Ona neće da pogleda tužioca u oči i veoma tihim glasom kaže da ne želi da se postupak nastavi.

Scenario 3: Sudija koji predsedava na suđenju u krivičnom predmetu primećuje da gđa Abazi ulazi u sudnicu bojažljivo i sa strahom. Na mestu za svedoke, ona ima poteškoća da odgovara na pitanja glavnog tužioca uglavnom zbog toga što g. Abazi uporno gleda u nju dok sedi za stolom odbrane.

Scenario 4: Na mestu za svedoka za vreme suđenja za krivično delo, gđa Abazi se okreće sudiji i kaže: "Povlačim svoju izjavu".

3. Procena i evaluacija dokaza

Često je policija ta koja ima glavnu odgovornost za istražni proces i prikupljanje dokaza. Međutim, tužioci i u određenoj meri sudije, imaju ulogu da obezbede da se istražitelji pridržavaju standarda za prikupljanje dokaza. Svaka profesija zatim u obavljanju svojih zadataka mora da proceni prikupljene dokaze, bilo da se radi o odluci o krivičnom gonjenju i izboru tačaka optužnice od strane tužilaca ili o proceni suda o činjenicama u skladu sa zakonom, pravnom obrazloženju i izradi sudskih odluka od strane sudija.

Predmeti koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici mogu biti problematični. U mnogim krivičnim delima koja predviđa Istambulska konvencija počinioci su članovi porodice, intimni partneri ili osobe iz neposrednog socijalnog okruženja žrtve. To znači da se neželjeni događaj nasilja dešava u privatnosti i bez svedoka; žrtve osećaju sramotu, strah i bespomoćnost što može doprineti odlaganju prijavljivanja i samim tim i problemima sa eventualnim fizičkim dokazima, kao što su forenzička ispitivanja, osećanjima da joj nadležni organi ne pomažu ili nemogućnosti da se u potpunosti priseti nasilja usled preživljene traume. Izjava žrtve je najvažniji deo dokaza i mora se pažljivo zabeležiti; međutim, ima i preteranog oslanjanja na izjavu žrtve, često na štetu ranog i smislenog utemeljenja slučaja od strane policije što dovodi do odsustva sveobuhvatnog prikupljanja dokaza. U predmetima seksualnog nasilja, postoji takođe i preterano oslanjanje na fizičke dokaze, što u praksi često dovodi do toga da se predmet obustavlja ukoliko nema forenzičkog izveštaja. Ovaj modul sadrži neka pitanja i za tužioce i sudije za poboljšanje delotvornosti evaluacije i ocene dokaza u ovakvim predmetima.

3.1 Međunarodni standardi

Međunarodne norme i standardi daju tužiocima i sudijama neke smernice počev od instrumenata „mekog prava“ koji je posebno osmišljen da bi države mogle da unaprede odgovor svog krivičnog pravosuđa na nasilje nad ženama. Važni dokazi, kao što su izjave drugih članova porodice, radnje i izjave žrtve prilikom prvog kontakta sa policijom, fizički i medicinski dokazi prikupljeni kada su krivična dela prijavljena policiji ili dokazi o krivičnom delu prikupljeni od strane policije na licu mesta trebalo bi da dobiju odgovarajuće prioritete od strane tužilaca, a u skladu takođe i sa zahtevima iz Istambulske konvencije. Konkretno, Istambulska konvencija nalaže državama da uspostave delotvornu i blagovremenu istragu i krivično gonjenje takvih slučajeva od strane policije i tužilaštva prikupljanjem relevantnih činjenica, informativnim razgovorima sa raznim raspoloživim svedocima, kao i korišćenjem najsavremenijih metoda forenzičkog ispitivanja da bi se slučajevi nasilja u porodici pripremili za sud.

	Ažurirani UN model strategija i praktičnih mera
Prikupljanje dokaza	Izrada i sprovođenje sektorskih politika i odgovarajućih odgovora koji se tiču istrage i prikupljanja dokaza koji uzimaju u obzir jedinstvene potrebe i gledišta žrtava nasilja, poštuju njihovo dostojanstvo i integritet i svode na najmanju moguću meru zadiranje u njihove živote, uz pridržavanje standarda za prikupljanje dokaza (Član 16(e)).
Procenjivanje kredibiliteta	Podrazumeva se da je kredibilitet oštećene u predmetu za seksualno nasilje isti kao i kredibilitet oštećene u svakom drugom krivičnom postupku (Član 15(e)).
Dokazi o ranijim nasilnim delima	Dokazi o ranijim delima nasilja, zlostavljanja, praćenja i uznemiravanja i eksploatacije od strane počinioca tokom sudskog postupka, razmatraju se u skladu sa načelima nacionalnog krivičnog zakona (Član 15(g)).
Konzumiranje alkohola	Ljudi koji čine dela nasilja prema ženama koji su svojom voljom pod uticajem alkohola, droga ili drugih supstanci nisu izuzeti od krivične odgovornosti (Član 15(f)).

3.2 Pravni okvir Kosova*

Nasilje u porodici. Pošto se nasilje u porodici smatra kršenjem ljudskih prava, u skladu sa praktičnim politikama tužilaštva Kosova* predmeti povezani sa ovim istragama se obrađuju prioritarno.⁹³ Sva osnovna tužilaštva treba da imaju imenovane dežurne tužioce za slučajeve kada se nasilje u porodici prijavljuje van radnog vremena. Informativne razgovore sa svedocima obavljaju tužioci specijalizovani za nasilje u porodici, koji su postavljeni u svim osnovnim tužilaštvima i koji obavljaju neophodne procene rizika i evaluaciju zajedno sa policijom i slede relevantne sektorske politike i procedure za slučajeve ponavljanih krivičnih dela, kao i kršenje naloga za zaštitu, koji se prate od strane Kancelarije državnog tužioca.⁹⁴ Zajedno sa zastupnicima žrtve, specijalizovani tužioci bi takođe trebalo da osiguraju da su žrtve obaveštene o njihovim pravima da podnesu izjavu za odštetu, kako bi žrtve imale pravo na državnu naknadu za slučaj da odšteta ne bude presuđena u inicijalnom krivičnom postupku.⁹⁵ Osim toga, tužiocima se preporučuje da smatraju poverljivim informacije koje se tiču predmeta, kao što su ime počinioca i žrtve, uključujući predistoriju predmeta, ukoliko postoji, ranije epizode nasilja, uključujući informacije o krivičnim i građanskim postupcima protiv počinioca. Žrtve bi trebalo sve vreme da budu obaveštavane o toku postupka.

Seksualno nasilje. Neželjeni događaji silovanja i drugih oblika seksualnog nasilja u ogromnoj većini slučajeva se i dalje ne prijavljuju i zvanični podaci policije pokazuju da je u periodu od 2015-2018. godine bilo samo 15 prijavljenih slučajeva silovanja na Kosovu*.⁹⁶ Trenutno ne postoje Standardne operativne procedure za krivična dela koja se odnose na seksualno nasilje, što često dovodi do nekoordiniranog odgovora uključenih institucija. U slučajevima kada žrtve ne žele da odmah prijave silovanje, ne postoji način da one pohrane forenzičke dokaze, pošto Kosovo* nema sisteme za specijalizovanu podršku žrtvama silovanja, kao što su Krizni centri za žrtve silovanja i Centri za žrtve seksualnog nasilja.⁹⁷ Zakonodavstvo Kosova* ne predviđa formiranje kriznih centara za žrtve silovanja ili centara u koje se upućuju žrtve seksualnog nasilja. Evropski standardi nalažu najmanje jedan centar za žrtve seksualnog nasilja na 400.000 žena i jedan krizni centar za žrtve silovanja na 200.000 žena.⁹⁸ Trenutno, samo jedna institucija obavlja lekarske preglede žrtava seksualnog nasilja, a to je Odeljenje za sudsku medicinu. Pregledi se obavljaju samo ukoliko postoji zvanični zahtev za istragu od strane tužilaštva i žrtve mu ne mogu direktno pristupiti. Štaviše, prikupljanje forenzičkih dokaza je vremenski vrlo ograničeno. Trenutno, pošto jedino Odeljenje za sudsku medicinu u Prishtini/Prištini može da obavlja takve preglede, transportovanje žrtava iz drugih regiona u Prishtinu/Prištinu može dovesti do gubitka dragocenih dokaza.⁹⁹ Osim toga, ne postoje rodno osetljive službe za podršku žrtvama nasilja gde bi one mogle da se posavetuju i da se podvrgnu forenzičkim pregledima. Policija često neadekvatno reaguje i zauzima prema žrtvi stav da je žrtva ta koja je kriva. Žrtve se suočavaju sa teškom odlukom da li da prijave nasilje ili ne. U slučajevima kada ne žele odmah da prijave nasilje, ne postoji način da se forenzički dokazi negde pohrane za kasnije.

3.3 Obezbeđivanje sveobuhvatne istrage i prikupljanje svih relevantnih dokaza

Tužioci, više nego sudije, imaju ulogu da obezbede sveobuhvatne istrage i prikupljanje relevantnih dokaza. Iako proces istrage uglavnom vodi policija, tužioci obavljaju aktivnu ulogu u nadgledanju zakonitosti i adekvatnosti istrage i prikupljanju dokaza i u sistematskom praćenju poštovanja ljudskih prava od strane istražitelja, barem prilikom odlučivanja da li istragu treba započeti ili nastaviti. Sudije takođe mogu imati određenu ulogu tokom faze istrage kada se od njih traži da nalože izdavanje naloga za pretres ili izradu dokumenata. Studije pokazuju da u određenim vrstama slučajeva nasilja nad ženama, kao što su slučajevi silovanja, malo je pokušaja da se predmet dobro utemelji, već je fokus pre na diskreditovanju žrtve i obustavljanju predmeta.¹⁰⁰ Tužioci ne bi trebalo da koriste teškoće dokazivanja da odbace predmet, ukoliko smatraju da su teškoće nastale zbog odsustva brige i posvećenosti u procesu istrage, što je rezultat unapred stvorenih stavova policije koji se oslanjaju na stereotipe i mitove. Osigurati prikupljanje svih raspoloživih dokaza može značiti da tužioci i sudije mogu da se manje oslanjaju na svedočenje žrtve, da smanje rizik po nju od odmazde počinioca i povećaju izgleda za uspešno krivično gonjenje.

93 Videti Uredbu br. 763 Tužilačkog saveta i Državnog tužilaštva Kosova* o efikasnijem rešavanju predmeta nasilja u porodici.

94 Ibid, član 4 Dodeljivanje i upravljanje predmetima, Uredba KTS, br. 763, 2017.

95 Ibid, str. 4.

96 Videti, na primer: Access to Justice Report for Victims of Gender Based Violence (Izveštaj o pristupu pravdi za žrtve rodno zasnovanog nasilja), KIPRED 2018, finansirano od strane Kancelarije EU u Prištini.

97 Ibid.

98 Krol et al for Council of Europe, Mapping of support services for victims of violence against women in Kosovo* (Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja prema ženama na Kosovu*).

99 Videti, na primer, Access to Justice Report for Victims of Gender Based Violence, KIPRED 2018, funded by the EU Office in Pristina.

100 Du Mont, J i White, D. 2007. "The uses and impact of medico-legal evidence in sexual assault cases: a global review". WHO (Korišćenje i uticaj medicinsko-pravnih dokaza u slučajevima seksualnog nasilja: globalni pregled SZO).

Tužiocima moraju posedovati znanje i veštine da pomognu istražiteljima da osiguraju sprovođenje detaljne istrage. Ovo uključuje bolje utemeljenje dokaza koje je usmereno na verodostojnost navoda, a ne kredibilitet žrtve. Sveobuhvatna istraga mogla bi da omogući tužiocu da nastavi postupak bez svedočenja žrtve, što zahteva krivično gonjenje zasnovano na dokazima. Takve predmete bi trebalo temeljiti na potvrđujućim dokazima, kao što su fizički dokazi, mišljenja medicinskih stručnjaka i svedočenja veštaka. Tužiocima bi trebalo da budu proaktivni u razmatranju eventualnih obrazaca dokaza, a od koristi bi mogla da bude i lista za proveru, kao što je prikazano u donjoj tabeli.

Vrste mogućih dokaza				
Izjave	Fotografije	Lekarski/Forenzički	Posmatranje/ dokumentacija	Ostali dokazi
Žrtva	Povrede žrtve, uz saglasnost žrtve	Pregled od glave do pete povreda žrtve, dokazi korišćenja sile	Način izražavanja osumnjičenog	Pozivi sa mobilnog telefona
Komšija	Povrede osumnjičenog, ukoliko ih ima (npr. napadačke povrede ili povrede nanete u samoodbrani od strane žrtve)	Brisevi sa potencijalnih mesta fizičkog kontakta	Ponašanje žrtve	Cela geneza događaja koja može svedočiti o lošem karakteru, uključujući u odnosu sa drugim partnerkama
Svedoci sa lica mesta	Lice mesta krivičnog dela (pobacani ili uništeni predmeti, mrlje od krvi)	Pregled tela osumnjičenog	Ponašanje osumnjičenog	Snimci telefonskih poziva u pomoć
Svedoci o tome kako se žrtva ponašala pre/posle neželjenog događaja (tj. sposobna da saglasnost)		Forenzičko ispitivanje dokaza sa lica mesta krivičnog dela (otisci prstiju, telesne tečnosti, otisci stopala)	Pocepana odeća	Mapiranje mobilnog telefona
Nastavnici		Izveštaji iz bolnice/ hitne pomoći	Razmazana šminka	Trake sa govornim porukama
Kolege na poslu		Toksikološki (nivo alkohola u krvi) uključujući retrogradni proračun	Nered u kući	Korespondencija pismima ili i-mejlom; promena u ponašanju/ raspoloženju
Prijatelji u školi		Ono što je žrtva spontano izgovorila pred lekarskim osobljem	Povrede žrtve (korišćenjem dijagrama)	Društvena mreža
				Dokazi sa CCTV
				Oružje
				Dosijei iz porodičnog suda

Izvor: Skinnider, E. 2014. Handbook on effective prosecution response to violence against women and girls . UNODC, str. 73.

3.4 Korisni saveti za procenu dokaza

3.4.1 Procena kredibiliteta žrtve

Nije neuobičajeno da u slučajevima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici bude malo fizičkih dokaza koji povezuju osumnjičenog sa krivičnim delom, ili da nema svedoka koji bi mogli da potvrde svedočenje žrtve. Često verovatnoća da dođe do presude zavisi prvenstveno od sposobnosti žrtve da jasno iskaže šta se dogodilo i da ubedi tužioca da treba da nastavi sa krivičnim gonjenjem i sudiju da izrekne osuđujuću presudu.

Uzmite u obzir kako mitovi i stereotipi nude informacije za procene kredibiliteta

Mitovi i stereotipi još uvek nude informacije za procenu kredibiliteta žrtve, od toga da li se ponašala 'racionalno' u vreme nasilja do toga kako se drži tokom krivičnog postupka. Tužioc i sudije moraju da obrate pažnju na to kako karakterišu ponašanje oštećene kao "dobre izbore" i kako se oni često zasnivaju na konstrukciji "idealne žrtve". Oni takođe treba da shvate da oni ocenjuju ono što oštećena govori prema značenju koji mu oni daju. Atributi, odluke i način na koji se oštećena ponaša pred sudom možda se ne uklapaju u njihovo viđenje onoga šta bi „dobar“ svedok ili „uverljiv“ svedok rekao ili ne bi rekao.

Izazov rešavanja protivrečnih iskaza

Jedan od glavnih izazova koji se mogu čuti od mnogih tužilaca i sudija je da se često suočavaju sa pitanjem protivrečnih iskaza oštećene. Tužioc i sudije moraju uzeti u obzir da:

- Nasilje može uticati na sposobnost žrtava da suvislo ili u potpunosti prepričaju svoje iskustvo, odnosno emocionalna otupelost može da iskomplikuje davanje odgovora na postavljena pitanja.
- Žrtve često moraju da daju razne izjave brojnim nadležnim organima pre nego što dođu do tužilaca ili pre nego što se pojave pred sudijom na suđenju.
- Moguće je da izjave uzimaju neobučeni službenici, na mestima gde se ona ne oseća bezbedno ili da nema podršku, da nisu propisno ili suvislo ili na sveobuhvatan način zabeležene. Na primer, ukoliko je žrtvu ispitivao policajac, možda joj je bilo neprijatno i to može uticati na njenu sposobnost da prepriča svoje iskustvo.
- Moguće je da su žrtve dale izjavu na jednom jeziku, ali je to prevedeno na drugi jezik koji možda nije tačno preneo ono što je ona rekla ili je njena priča nekorektno parafrazirana.
- Moguće je da je prošlo određeno vreme između izjava koje je davala, na primer, između prve izjave i krivičnog postupka. Nije neuobičajeno da žrtve pokušavaju da vode svoj život tako što se više ne vraćaju na traumu.

Protivrečnosti u izjavi ne bi trebalo automatski da podriju tvrdnje žrtve ili da navedu na pomisao da je ona nepouzdana ili nepoštena. U stvari, protivrečnosti treba očekivati. Teško je zamisliti da bi iko mogao da održi doslednost u odnosu na nevažne detalje kada prepričava neželjeni događaj koji se dogodio mesecima ili verovatnije čak i godinama pre toga. Razumno je pretpostaviti da protivrečnosti u manjim detaljima zapravo povećavaju uverljivost. Kod procene protivrečnosti, tužioc i sudije bi trebalo da budu na oprezu da ne pridaju veliku težinu i značaj kontradiktornostima između onoga što svedok govori na sudu i prethodnih iskaza. Trebalo bi da usvoje kulturu verovanja žrtvama, osim kada je jasno indikovano suprotno.

Pomerite težište na procenjivanje činjenica nasilnog neželjenog događaja

Preterano fokus na držanje žrtve prilikom ocenjivanja dokaza, kod odlučivanja da li da se preduzme krivično gonjenje ili ne, da li da se donese osuđujuća presuda ili ne, dovodi do pomeranja fokusa sa procene činjenica oko neželjenog događaja samog nasilja i držanja okrivljenog. Rezultat je umanjivanje značaja držanja i odgovornosti okrivljenog uz prebacivanje krivice na žrtvu.

3.4.2 Pitanja forenzičkih dokaza

Činjenica da neki vidovi nasilja nad ženama i nasilja u porodici obično ostavljaju fizičke dokaze može biti i korisna (potvrđuje iskaz žrtve; identifikuje učinioca) i problematična (nisu uvek raspoloživi ili prikupljeni, kasno prijavljivanje, ugroženi, nedostatak kapaciteta lekara sudske medicine). Tužioc i sudije bi trebalo da se rukovode minimalnim standardima koje su UN donele u dokumentu Paket esencijalnih usluga kako bi osigurali da svaka odluka o odustajanju od krivičnog gonjenja ne bude zasnovana isključivo na činjenici da nema medicinsko-pravnog izveštaja ili da je izveštaj bez zaključka.¹⁰¹ Razlog za ovo je taj što se može javiti određeni broj izazova vezano za forenzičke dokaze:

- Sklonost ka preteranom oslanjanju na forenzičke dokaze. Preterano oslanjanje na forenzičke dokaze se zasniva na pretpostavci da postoji samo jedna "isitna" koju treba otkriti i da su naučni dokazi najlegitimniji način da se do nje dođe. Ovo se ne uklapa najbolje ukoliko je oblik nasilja psihičko nasilje koje ne

101 UN Essential Services Package for Women and Girls Subjected to Violence: Module 3: Justice and Policing.

može da proizvede forenzičke dokaze.

- Pogrešno tumačenje u odsustvu forenzičkih dokaza. Postoje brojni razlozi zašto nema forenzičkih dokaza. Ovo obuhvata i situaciju kada je obavljen forenzički pregled (npr. kasno prijavljivanje; neblagovremen pregled; moguće je da se žrtva oprala ili išla u toalet, ugrozivši dokaze; nedovoljno osetljiv ili stasno neprimeren pregled; država nema kapacitet da prikuplja dokaze i/ili vrši analize) i kada forenzički pregled nije obavljen (npr. poteškoće u pristupu; odbijanje žrtve da se podvrgne invazivnom forenzičkom pregledu).
- Nedostatak izvesnosti. Postoji čitav spektar fizičkih nalaza koje nasilje proizvodi. Neki fizički nalazi su vrlo specifični za zlostavljanje, dok drugi nalazi nisu specifični i mogu da se razlikuju zbog brojnih faktora, kao što su: vrsta objekta ili dela tela koji se koristi, količina primenjene sile, upotreba lubrikanata, proteklog vremena do pregleda, itd. Forenzičari možda nisu obučeni za preglede rodno zasnovanog nasilja nad ženama; moguće je da prikupljanje dokaza nije ispravno ili kompletno urađeno.
- Tumačenje forenzičkih dokaza zasnovano na mitovima i rodnim stereotipima. Oslanjanje na forenzičke dokaze je zasnovano na pretpostavci da će se žena braniti kada se suoči sa nekim vidom nasilja i da će rezultat toga biti dokazi o fizičkoj sili ili borbi. Forenzički dokazi koji pokazuju da je žrtva prethodno bila seksualno aktivna mogu podržati njen kredibilitet i biti iskorišćeni za argumentaciju da se nasilje nije dogodilo.

Tužioc i sudije bi trebalo da imaju u vidu da forenzički izveštaj ne treba da zaključi da li se silovanje dogodilo, već da opiše pregled. Zapamtite da silovanje nije medicinsko stanje, ono je pravna definicija. Oni moraju da znaju kako da tumače forenzički izveštaj. Neka razmatranja:

- ✓ Pokažite osetljivost za brojne razloge zbog kojih žrtve nisu mogle da se podvrgnu forenzičkom ispitivanju.
- ✓ Odsustvo fizičkih povreda ne znači da se nasilje nije dogodilo.
- ✓ Ne smatrajte forenzičke dokaze neophodnim za osuđujuću presudu.

3.5 Posebna pitanja za tužioce kada procenjuju dokaze

3.5.1 Korišćenje diskrecionog prava tužioca

Tužioc i sudije su generalno oni koji upravljaju vratima koja vode u sudnicu, koji odlučuju protiv koga će optužnica biti podignuta i za koje optužbe. Korišćenje diskrecionog prava kod odlučivanja da li pokrenuti ili ne pokretati krivično gonjenje je pogrešno, pošto odluka može imati ozbiljne posledice po žrtvu, po osumnjičenog i za zajednicu. Pri korišćenju svog diskrecionog prava, tužilac mora da proceni osnovanost predmeta u odnosu na elemente eventualnih krivičnih dela; adekvatnost i kvalitet dokaza; verovatnoću donošenja osuđujuće presude; i da li postoji javni interes za krivično gonjenje.

Utvrdjivanje adekvatnosti dokaza za predmet. Tužioc i sudije bi trebalo da zasnivaju svoj sud na jačini dokaza, a ne da se povode drugim pogrešnim i nevažnim faktorima. Studije pokazuju da tužioc često uključuju u svoju procenu nevažne karakteristike oštećene i osumnjičenog. Subjektivna ocena tužioca o karakteru i kredibilitetu žrtve je često jedan od ključnih faktora u određivanju da li preduzeti krivično gonjenje ili ne. Zato je važno da tužioc budu svesni svih predrasuda u načinu na koji procenjuju karakter, ponašanje i ubedljivost žrtve i osiguraju da njihova procena ne bude zasnovana na stereotipima "idealnih žrtava" i "racionalnog ponašanja". U dokumentu UN „Paket esencijalnih usluga za žene i devojke koje su podvrgnute nasilju“ konstatuje se da bi ocena dokaza trebalo da bude usmerena na uverljivost optužbi, a ne na kredibilitet žrtve.

Tužioc treba da poklone veliku pažnju tome kako procenjuju sledeće:

- Odnos počilac-žrtva.
- Karakteristike žrtve.
- Karakteristike osumnjičenog.
- Karakteristike predmeta.

Verovatnoća donošenja osuđujuće presude. Procene tužilaca o mogućnosti donošenja osuđujuće presude su zasnovane prvenstveno na pravnim faktorima: ozbiljnost krivičnog dela; snaga dokaza u predmetu; i kazne-

na odgovornost osumnjičenog. Studije su ustanovile da su tužioci skloniji da podignu optužnicu kada i sami veruju da su dokazi jaki (npr. ukoliko je postojao fizički dokaz koji povezuje osumnjičenog sa krivičnim delom), osumnjičeni je za osudu (npr. ukoliko osumnjičeni ima krivični dosije), i žrtva je bez ijedne mrlje (npr. ukoliko se uopšte ne postavlja pitanje karaktera ili ponašanja žrtve u vreme neželjenog događaja).

Faktori javnog interesa. Pošto se evaluira faza dokaza, tada je tužilac pozvan da sagleda da li je krivično gonjenje u javnom interesu. Ovo uključuje uzimanje u obzir legitimnu zabrinutost zajednice i balansiranje ovoga sa željama žrtve. U principu je u javnom interesu pristupiti krivičnom gonjenju kada su optužbe ozbiljne po prirodi, žrtvi su nanete ozbiljne povrede, a navodni stepen krivične odgovornosti počinioca je značajan. Imajući u vidu raširenost nasilja nad ženama i nasilja u porodici i štetnih posledica koje to ima na pojedinca, porodicu i zajednicu, preovlađujući pristup bi uvek trebalo da bude naći javni interes da se takvi slučajevi krivično gone.

Iako je važno uključiti žrtve u odluku da li preduzeti krivično gonjenje ili ne, postoji potreba da se izbalansira posredovanje žrtve otklanjanjem potrebe da žrtve pokreću gonjenje i sprečavanjem nasilnika da koristi nasilje ili pretnje da izvrši pritisak na žrtvu da zaustavi gonjenje. Tužioci bi trebalo uvek da obaveste žrtvu o odluci da li pokreću krivično gonjenje, ili ne.

3.5.2 Izbor odgovarajućeg optužnog predloga

Često krivični zakon daje tužiocima mogućnost izbora tačaka optužnice u ovakvim predmetima. Stoga, tužioci mogu imati diskreciono pravo da odrede za koju vrstu krivičnog dela podižu optužnicu i za koji stepen ozbiljnosti. Tužioci bi trebalo da uzmu u obzir sledeće prilikom utvrđivanja odgovarajućeg optužnog predloga¹⁰²:

- Tačke optužnice bi trebalo da odražavaju ozbiljnost onoga što se dogodilo, sve elemente umišljaja ili istrajnosti u ponašanju osumnjičenog, nameru osumnjičenog koja se može dokazati i težinu povreda (fizičkih i psihičkih) koje je žrtva pretrpela.
- Imajte na umu da različite tačke optužnice mogu sudu davati ovlašćenje da naredi pritvor kao i da izrekne odgovarajuću kaznu.
- Razmotriti sve tačke optužnice koje mogu proizilaziti iz korišćenja obrasca zastrašivanja, prisile i nasilja (počinilac je možda počinio više od jednog krivičnog dela). Treba razmotriti druga kaznena dela za koje može biti optužen uz glavno krivično delo.
- Razmotriti dodavanje tačke optužnice za kršenje sudskog naloga u situacijama kada u vreme izvršenja krivičnog dela postoji aktivan nalog za zaštitu ili nalog za zabranu prilaska.
- Potražite dodatne informacije o prošlosti osumnjičenog i iskoristite ih za donošenje odluka o podizanju optužnice. Raniji prestupi prema istoj žrtvi, ukoliko su verovatni i nisu zastareli, mogu se takođe uključiti u posebne tačke optužnice.
- Podignite optužnicu za težak oblik nasilja u predmetima za nasilje od strane intimnog partnera ili seksualnog zlostavljanja poznanice.
- Razmotriti da li imate na raspolaganju praćenje i uznemiravanje kao tačku optužnice, ukoliko postoji predistorija korišćenja obrasca zastrašivanja.
- Razmotriti da li treba obuhvatiti i druge tačke optužnice koje proizilaze iz radnje okrivljenog nakon dolaska policije na lice mesta, kao što su ometanje pravde, nedolično ponašanje ili fizički napad na policijskog službenika.
- Razmotriti da li je ponašanje okrivljenog nakon podizanja početne tačke optužnice rezultiralo novim tačkama optužnice, kao što su potkupljivanje svedoka ili zastrašivanje svedoka.

102 Preuzeto iz: UNODC 2017. Resource Book for trainers on effective prosecution responses to violence against women and girls.

3.5.3 Nastavak krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti (*ex officio*)

Evropski sud za ljudska prava u predmetu Opuz protiv Turske daje smernice u pogledu okolnosti koje tužioc treba da uzmu u obzir pri odlučivanju o nastavku krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti, nakon povlačenja tužbe od strane žrtve¹⁰³:

- ozbiljnost krivičnog dela;
- da li su povrede žrtve fizičke ili psihičke;
- da li je okrivljeni upotrebio oružje;
- da li je okrivljeni upućivao bilo kakve pretnje od napada;
- da li je okrivljeni planirao napad;
- posledice (uključujući psihičke) na svu decu koja žive u domaćinstvu;
- šanse da okrivljeni ponovo počini krivično delo;
- stalnu pretnju zdravlju i bezbednosti žrtve ili bilo kog drugog ko jeste ili bi mogao biti umešan;
- trenutno stanje odnosa žrtve i okrivljenog i posledice po taj odnos nastavka krivičnog gonjenja protivno željama žrtve;
- predistoriju odnosa, naročito ukoliko je u prošlosti bilo drugog nasilja; i
- krivični dosije okrivljenog, naročito za prethodno nasilje.

3.6 Posebna pitanja za sudije kada procenjuju dokaze

Unošenje rodne perspektive u donošenje sudske odluke zahteva da sudija razmotri činjenice u skladu sa pomnim razmatranjem zakona, bez rodnih predrasuda i bez uticaja rodnih stereotipa. Ovo se odnosi ne samo na odluku, već i na proces u kome se odluka donosi, uključujući prilikom procene dokaza.

3.6.1 Utvrđivanje činjenica i tumačenje dokaza

Kod procenjivanja dokaza sudije su, kao i većina ljudi, skloni da razmišljaju u okvirima priča i iskustava sa kojima su upoznati. Ovo može dovesti do pretpostavki u pogledu onoga što oni smatraju "racionalnim" ponašanjem i da im pomogne da utvrde kom iskazu svedoka da veruju. Nažalost, mnoge priče koje učimo od detinjstva su sklone da odražavaju postojeću neravnotežu moći rodni uloga u društvu. Ovo ima uticaja na to kako sudije procenjuju dokaze pri donošenju odluka. Sudije zapravo moraju da osiguraju da sami odbace sve mitove ili rodne stereotipe. Sudija bi trebalo da se zapita da li ponašanje koje se očekuje od žrtve ili okrivljenog odgovara mitovima ili rodni stereotipima.

Sudije moraju da razmotre kontekst u kome su se činjenice dogodile. Oni bi trebalo da:

- Uzmu u obzir dinamiku vida nasilja: nasilje od strane intimnog partnera; seksualno nasilje; praćenje i uznemiravanje; nasilje vezano za odbranu časti.
- Utvrde situacije moći između strana i zapitaju se da li postoji neravnoteža moći.
- Izbegavaju prebacivanje fokusa sa dela i stanja svesti optuženog na ispitivanje stanja svesti žrtve i šta je ona radila ili nije radila tokom neželjenog događaja.
- Pri procenjivanju uverljivosti žrtve, posmatrajte žrtve iz ugla rodno zasnovanog nasilja nad ženama, posledica traume i dinamike moći koja karakteriše takvo nasilje.
- Ukoliko je moguće, sudije bi trebalo da procene praznine u dokazima koje je potrebno popuniti za sveobuhvatno procenjivanje činjenica i, ukoliko imaju takva ovlašćenja, nalože tužiocu da podnese dodatne dokaze.

3.6.2 Primena i tumačenje zakona

Deo procene dokaza je i to što se ona vrši zajedno sa primenjivanjem i tumačenjem zakona. Sudije moraju da se upitaju da li pravne odredbe odražavaju mitove ili stereotipe o nasilju nad ženama i nasilju u porodici. Sudije bi trebalo da paze da ne primenjuju postojeće pravne odredbe koje diskriminišu žene ili odredbe koje dopuštaju, tolerišu ili se priklanjaju oblicima rodno zasnovanog nasilja nad ženama. Sudije moraju da shvate

¹⁰³ Opuz protiv. Turske, Predstavka br. 33401/02, 2009, stav 138.

predistoriju i kontekst reformisanih zakona. Sudije ne bi trebalo da dozvole ekstremna tumačenja proceduralnih pravila bez dovođenja u pitanje ovoga u svojoj sudnici. U primeni i tumačenju zakona, sudije bi trebalo da se upitaju da li je potrebno dovesti u pitanje rodnu neutralnost zakona. Trebalo bi da uzmu u obzir da li je zakon pristrasan na štetu žena ili da li diferencijalni uticaj neutralnih zakona ima diskriminatorni efekat na žene u poređenju sa muškarcima. Sudije bi trebalo da imaju u vidu obaveze prema međunarodnom pravu kako bi doprineli donošenju odluka koje su informisane i u skladu sa ljudskim pravima.

Imajte na umu :

- U odnosu na kaznena dela za seksualno nasilje, mnogi uobičajeno prihvaćeni mitovi o silovanju vode ka uskim tumačenjima o tome šta potpada pod seksualno kazneno delo i elemente krivičnog dela, bez obzira na to kako je kazneno delo definisano. Kada se kazneno delo seksualnog nasilja zasniva na odsustvu saglasnosti, to nudi potencijal za kontekstualnu analizu odnosa moći u okviru koje se odvijaju seksualne interakcije. Sudije bi trebalo da traže saglasnost, a ne da se oslanjaju na prihvaćanje bez protivljenja. Pazite se toga kako mitovi, kao što je mit da su žene koje imaju prethodno seksualno iskustvo sklonije da daju saglasnost, utiču na sudijsku procenu dokaza i primenu zakona.
- Što se tiče nasilja od strane intimnog partnera, kada ne postoji konkretno krivično delo za nasilje u porodici, primenjuju se odredbe opšteg krivičnog zakonika kao što su fizički napad, pretnje ili seksualni prestupi. Ono što predstavlja izazov za sudije je to da su ova kaznena dela u principu usmerena samo na poslednji neželjeni događaj, a ne obuhvataju tipičan obrazac prisile i kontrole.

Kada tumače i primenjuju zakon, oni bi trebalo da se rukovode:

- Tumačenjem koje unapređuje, umesto da šteti vrednostima rodne jednakosti, nezavisnosti i bezbednosti osobe.
- Odbacivanjem mitova i stereotipa o ženama i nasilju nad ženama i nasilju u porodici.
- Međunarodnim pravom i nacionalnim zakonodavstvom koje obuhvata međunarodne obaveze.

3.6.3 Uključivanje rodne perspektive u sudsko obrazloženje i veština izrade presude

Sudije moraju da primenjuju tumačenje zakona koje unapređuje suštinsku jednakost i ono koje se ne zasniva na mitovima ili rodnim stereotipima. Sudije bi trebalo da uzmu u obzir:

- Shvatanje da iako je 'van razumne sumnje' visok standard dokaza, on samo zahteva odsustvo 'razumne' sumnje i uopšte ne znači odsustvo svake sumnje, a pretpostavka nevinosti ne znači da sumnju u okrivljenog treba zanemariti. Studije pokazuju da u slučajevima nasilja nad ženama izgleda da postoje ekstremna tumačenja izraza 'van razumne sumnje' i tereta dokazivanja.¹⁰⁴
- Identifikovanje i izbegavanje sudskog obrazloženja koje se zasniva na stereotipima.
- Usmeravanje na dokazane činjenice, umesto na izvođenje zaključaka putem uopštavanja.
- Pre nego što se izvuku zaključci, "pitanje bi trebalo da glasi da li je temeljna generalizacija obmanjujuća, diskriminatorna i da li je ona ta koju treba ukloniti iz procesa utvrđivanja činjenica.
- Izradu rodno osetljivih sudskih odluka, a to su one koje spadaju u okvir jednakosti žena, interese bezbednosti i afirmacije nezavisnosti i dostojanstva žena.
- Izbegavanje jezika koji koristi ili se oslanja na stereotipe prilikom izrade presude i korišćenje inkluzivnog jezika.

104 Horowitz, I. & Kirkpatrick, L. 1996. "A concept in search of a definition: The effects of reasonable doubt instructions on certainty of guilt standards and jury verdicts. *Law i Human Behaviour*, 20, 655-670.) (Koncept u potrazi za definicijom: Efekti instrukcija o razumnoj sumnji na pouzdanost standarda za utvrđivanje krivice i sudskih presuda)

3.7 Mogućnosti za vežbe

Mogućnost 1: Studija slučaja

[Prilagođeno iz Council of Europe. 2016. "Preventing and Combating Domestic Violence against Women: A learning resource za training law enforcement and justice officers"]

Uputstva: Podelite grupu na manje grupe, koje se sastoje od svih tužilaca ili svih sudija. Za tužioce, pitanja se tiču javnog interesa u krivičnom gonjenju po službenoj dužnosti, prikupljanja relevantnih dokaza i utvrđivanja prikladnih tačaka optužnice protiv počinioca. Za sudije, pitanja se tiču procene činjenica i primenjivanja i tumačenja zakona i izrade sudske odluke.

Predmet – Činjenice

Nik i Sara su već bili u vezi 3 godine kada se neželjeni događaj desio. U prošlosti je i ranije bilo neželjenih događaja nasilja u njihovoj vezi, ali Sara nikada nije prijavila nijedan od njih policiji. Ona ih nije prijavljivala zato što se činilo da se Nik strašno kaje posle svakog neželjenog događaja. On je za nasilje okrivljivao stres na poslu i činjenicu da ga Sara uvek 'gnjavi' zbog njegovog konzumiranja alkohola i droge. Na dan neželjenog događaja, Sara je častila Nika večernjim izlaskom zato što mu je te nedelje bio rođendan. Odlučili su da odu negde u hotel za vikend. Dok su se peli gore, Sara je dala Niku svoju bankarsku karticu i broj šifre da uzme malo gotovine za vikend. Kada su stigli u hotel, Nik je počeo da puši kanabis. Kada je Sara prigovorila, on je počeo da viče na nju da je njemu rođendan i da on može da radi šta želi. Sara je nastavila da se prepire sa njim, a Nik ju je pesnicom udario u lice i tom prilikom joj polomio nos. Direktor hotela je došao do njihove sobe zbog buke. On je video da je Sara uznemirena i video je da joj nos krvvari. Pitao ju je šta se dogodilo, a ona mu je rekla da ju je Nik udario pesnicom u lice i slomio joj nos. Direktor je rekao Niku da će zvati policiju, a Nik je i direktora udario pesnicom u lice, polomio mu naočare i napravio mu posekotinu iznad levog oka. Nik je istrčao iz sobe, dok je direktor zvao policiju. Kada je policija stigla, oni su pretražili hotel u potrazi za Nikom i našli su ga ispred bankomata u holu hotela. Imao je Sarinu bankarsku karticu i podizao je novac sa njenog računa. Policija je obavestila Nika o izjavama koje su dali Sara i direktor hotela. On je priznao da je udario Saru i direktora. Takođe je priznao da je uzimao novac sa Sarinog bankovnog računa. Policija je uhapsila Nika i optužila ga za nanošenje telesnih povreda Sari i direktoru. Sara je došla sa njim na sud i rekla da želi da povuče svoj iskaz i da ne želi da se slučaj dalje nastavi.

Pitanja za tužioce

- P1. Da li je u javnom interesu da se ovaj slučaj goni?
- P2. Da li imate dovoljno dokaza u ovom slučaju za gonjenje?
- P3. Da li se slažete sa tačkama optužnice sa kojima se Nik suočava? Ukoliko ne, koje tačke optužnice biste vi izneli?
- P4. Da li imate dovoljno dokaza da procesuirate predmet?
- P5. Kako ćete odgovoriti na Sarin zahtev da povlači svoj iskaz?

Dodatne informacije za tužioce

Vi ste tužilac koji priprema predmet Nik i Sara za suđenje. Policija vam je rekla da je Sara veoma nervozna zbog suđenja. Nik i njegova porodica je bombarduju telefonskim pozivima i porukama, preteći joj da će je ubiti, ako ne obustavi slučaj. Ona je u velikom strahu zato što Nik drži pištolj u kući i pretio je da će je ubiti i izvršiti samoubistvo ako ikada pokuša da ga ostavi. Sara je kazala policiji da će doći na sud sa Nikom na dan suđenja i povući svoj iskaz zbog straha. Rekla je da od kada je policija uhapsila i optužila Nika on je preplašeniji nego što ga je ikada videla. Sara pita policiju da li postoji nekakav način da ona da iskaz protiv Nika, ali da ne bude u istoj prostoriji sa njim?

- P6. Da li ove dodatne informacije menjaju način na koji biste vi rešavali to što Sara kaže da želi da povuče svoj iskaz?
- P7. Ukoliko bi to promenilo vaše mišljenje o načinu rešavanja Sarinog povlačenja iskaza, koje mogućnosti vam stoje na raspolaganju?
- P8. Da li biste uzeli u obzir dodatne tačke optužnice protiv Nika?

Pitanja za sudije

U fazi prethodnog postupka:

- P1. Koje mere zaštite biste primenili za Saru? Pritvor? Nalaganje Niku da napusti zajedničko mesto stanovanja?

U fazi suđenja: Tužilaštvo ima 5 svedoka: Saru, direktora hotela, dva policajca i doktora. Jedini svedok odbrane je Nik. U poslednjem trenutku, Sara odbija da učestvuje u sudskom postupku ili da svedoči.

- P2. Kako biste vi reagovali, ako žrtva odbija da učestvuje u sudskom postupku?
- P3. Šta biste vi mogli da učinite da omogućite Sarino svedočenje na sudu?
- P4. Kada konačno Sara promeni mišljenje, a pre početka suđenja tužilaštvo podnese zahtev da ženska osoba B. svedoči sa druge lokacije, koje informacije su vam potrebne da vam pomognu da donesete odluku o Sarinom zahtevu za svedočenje?
- P5. Koji dokazi će biti naročito relevantni?

Mogućnost 2: Studija slučaja – diskusija u plenumu

[Prilagođeno iz Council of Europe. 2016. "Preventing and Combating Domestic Violence against Women: A learning resource za training law enforcement and justice officers"]

Predmet – Činjenice

Nik je optužen za pretnje smrću, fizičko i seksualno nasilje prema njegovoj ženi Sari, tačke optužnice koje on poriče. Sara je razdvojena od Nika i sada živi sama sa njihovom decom. U prošlosti je bilo tvrdnji o nasilju u porodici, ali nijedno nije dostiglo stepen ozbiljnosti kao iz optužnice u ovom predmetu. Jednom ranijom prilikom, Nik je kažnjen novčanom kaznom i sve tačke optužnice su odbačene. U prošlosti, Sara se uvek vraćala Niku.

Nakon Sarinog svedočenja na sudu, ponavlja se kontakt očima između Nika i Sare. Dolazi do određenih nedosljednosti između njenog svedočenja i izjava koje je davala policiji, a advokat odbrane joj postavlja iskušavajuća i istraživačka pitanja. Konačno, ona kaže, sva u suzama da želi da iskoristi svoje pravo da ne svedoči protiv svog supruga. Pošto nije bilo drugih dokaza, nakon kratkog većanja, sud oslobađa Nika.

Uputstva: moderirajte diskusiju u plenumu. Počnite pitanjem: Šta je moglo biti drugačije urađeno u ovom predmetu?

Nastavite diskusiju sa celom grupom i uzmite u obzir da se diskusija kreće u okviru sledećih pitanja:

- Da li je tokom istrage prikupljeno dovoljno dokaza?
- Zar zaista nije bilo drugih svedoka da posvedoče o činjenicama?
- Da li je nešto krenulo naopačke tokom Sarinog informativnog razgovora sa policijom?
- Da li bi se stvar preokrenula da je Sara imala advokata ili podršku centra za socijalni rad?
- Da li je Nik primenio pritisak na Saru u nastavku suđenja?
- Kako se to moglo sprečiti?
- Da li je primenjen pristup usmeren na žrtvu i rodno zasnovan?
- Da li je uopšte razmatran razmeštaj u sudnici?
- U slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici pored pritvora i/ili uslova kaucije, mogu se razmotriti i nalozi o zabrani prilaska i nalozi za zaštitu.
- Da li je Sara imala pristup odgovarajućoj podršci i pomoći?

4. Borba protiv diskriminatorškog korišćenja dokaznih pravila

Predmeti koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici su, naravno, predmet dokaznih pravila i procedure koja je predviđena zakonom. Tužioc i sudije imaju bitne uloge u obezbeđivanju nediskriminatorškog tumačenja i primene dokaznih pravila. Ovo obuhvata obezbeđivanje da svi relevantni dokazi budu izneseni pred sudove. Ovo znači da tužioc razvijaju tužilačku strategiju i utemeljuju slučaj, a sudije efikasno upravljaju predmetom koji imaju pred sobom.

4.1 Međunarodni standardi

	Istambulska konvencija	Ažurirani model strategija i praktičnih mera UN
Dokazna pravila nisu diskriminatorška i omogućavaju da se svi relevantni dokazi iznesu na sudu	... obezbede da se u krivičnim postupcima pokrenutih na osnovu svakog dela nasilja nad ženama iz ove Konvencije, kultura, običaji, religija, tradicija ili takozvana "čast" ne smatraju opravdanjem za takva dela. Tu posebno spadaju tvrdnje da je žrtva prekršila kulturne, verske, društvene ili tradicionalne norme ili običaje prikladnog ponašanja. (Član 42.1)	Dokazna pravila ne smeju biti diskriminatorška; svi relevantni dokazi se mogu izneti na sudu; pravila i načela odbrane ne smeju diskriminisati žene; i počinioci nasilja nad ženama se ne mogu pozivati na 'čast' ili 'provokaciju' da bi izbegli krivičnu odgovornost (Član 15(d)).
Seksualna prošlost oštećene	... obezbede da, tokom svakog parničnog, odnosno krivičnog sudskog postupka, dokazi, koji se odnose na seksualnu prošlost i ponašanje žrtve, budu prihvaćeni samo ukoliko je to relevantno i neophodno. (Član 54).	Uvođenje seksualne prošlosti oštećene i u parnični i u krivični postupak je zabranjeno kada nije povezano sa predmetom (Član 15(e)).
Nema negativnog zaključivanja		Nikakvo negativno zaključivanje se ne sme izvoditi isključivo zbog bilo kakvog kašnjenja između navodnog izvršenja seksualnog krivičnog dela i njegovog prijavljivanja (Član 15(e)).

4.2 Pravni okvir Kosova*

Prema pravnom okviru Kosova*, Zakonik o krivičnom postupku Kosova*, član 62, žrtva ili oštećene strane imaju posebna garantovana prava u toku krivičnog postupka. Zaštićena su sledeća prava, kao što su: pravo oštećene strane ili žrtve na se prema njoj postupiti sa poštovanjem od strane policije, državnih tužilaca, sudija ili drugog tela koje sprovodi krivični postupak; ukoliko se oštećena strana u krivičnom delu može identifikovati, policija i državni tužilac ili drugo telo koje sprovodi krivični postupak mora na razuman način kontaktirati oštećenu stranu i obavestiti je da je on/ona oštećena strana; oštećena strana ima status strane u krivičnom postupku; i oštećena strana ima pravo na razumnu, sudski dodeljenu odštetu od okrivljenog ili okrivljenih

koji su priznali ili je presuđeno da su krivi za finansijsku, fizičku ili emotivnu povredu prouzrokovanu vršenjem krivičnog dela za koje je donesena osuđujuća presuda za okrivljenog ili okrivljene. Osim toga, prema članu 63.2 oštećenu stranu ili žrtvu može da zastupa zastupnik žrtve. Osim toga, nakon pokretanja istrage, državni tužilac ispituje i uzima iskaze pre pretresa od svedoka, ovlašćuje uzimanje iskaza i izveštaja veštaka i prikuplja druge zakonite dokaze. (Član 119 Zakonika o krivičnom postupku Kosova*). Tokom istrage, oštećena strana može zahtevati od državnog tužioca da uzme ili sačuva dokaze za koje se može razumno očekivati da pokažu štetu prouzrokovanu krivičnim delom, bol i patnju žrtve, ili ostale troškove povezane sa krivičnim delom. Državni tužilac takođe mora na zakonit način da pribavi sve materijalne dokaze, ukoliko je moguće, pre uzimanja iskaza u prethodnom postupku. Takvi materijalni dokazi uključuju, ali nisu ograničeni na:

- a) materijalne dokaze dobijene sa lica mesta; b) materijalne dokaze koji su zaplenjeni pretresanjem prostorija okrivljenog; c) materijalni dokazi zaplenjeni pretresanjem okrivljenog pre ili tokom hapšenja; d) fotografije ili forenzički izveštaji o materijalnim dokazima, ili e) sve ostale materijalne dokaze koji su zakonito pribavljeni shodno krivičnom postupku čije postojanje i oblik pružaju dokaze od značaja za istragu.

Takođe, tokom istrage, žrtva ili zastupnik žrtve mogu zahtevati od državnog tužioca da uzme ili sačuva svedočenje u prethodnom postupku koje bi moglo ili za koje se može razumno očekivati da pokaže štetu prouzrokovanu krivičnim delom, bol i patnju žrtve ili ostale troškove povezane sa krivičnim delom. (Član 122).

Pored toga, krivični postupak takođe dopušta analizu veštaka, pri čemu žrtva ili zastupnik žrtve mogu zahtevati od državnog tužioca da uzme nalaz veštaka (Član 139).

4.3 Nediskriminatorско tumačenje i primena dokaznih pravila

Tužioc i sudije su dužni da obezbede nediskriminatorско tumačenje i primenu dokaznih pravila. Uloga i jednih i drugih jeste da obezbede da svi relevantni, kao i objektivni dokazi budu izvedeni na sudu ili da ne dozvole da se pred sudom iznose dokazi koji nisu relevantni.

4.3.1 Pitanja koja se tiču relevantnosti

Da bi dokazi bili dopušteni, oni moraju biti relevantni (tj. kada rezonski nastoje da učine činjenicu koju nude da dokažu ili ospore manje ili više verovatnom), materijalni (tj. ukoliko se nude da dokažu činjenicu o kojoj je reč u predmetu) i prihvatljivi (tj. ukoliko ispunjavaju zahteve pouzdanosti). Pošto je uobičajena taktika odbrane da se usmeri na nevažne i periferne detalje, oslanjajući se na mitove i rodne stereotipe radi napada na kredibilitet svedoka, tužioc i sudije moraju da:

- Prepoznaju uobičajene mitove i rodne stereotipe u načinu postavljanja pitanja odbrane kojima se pokušava baciti sumnja na kredibilitet žrtve usmeravanjem samo na ponašanje koje se smatra „moralno sumnjivim“, kao što je šetanje noću sama; provokativan način oblačenja, konzumiranje alkohola.
- Razumeju efekat iskrivljivanja dokaza koji se zasnivaju na mitovima i rodnim stereotipima. Istraže efekte predrasuda pravila dokaznog postupka i načine na koji ovakva vrsta dokaza jača rodne nejednakosti. Na primer, dokazi koji su uvedeni da bi potvrdili da je oštećena promiskuitetnog ponašanja kako bi sugerisali da je ona sklonija da lažno svedoči i da joj se generalno može manje verovati, ili dokazi da se oblači na određen način, kako bi sugerisali da je ona spremnija da pristane na seksualni čin.
- Upitaju za relevantnost ovakvog načina postavljanja pitanja tokom suđenja i zaustave postavljanje pitanja odbrane koja su opterećena predrasudama. Pitajte da li dokazni materijal ima takvu vrednost da odnosi značajnu prevagu nad opasnošću od nepravilne predrasude, unošenja zabune u predmet, navođenja na pogrešan put telo koje odlučuje o činjenicama ili uzaludnog trošenja vremena?
- Ukoliko je način postavljanja pitanja dopušten, tada procenite da li su dokazi relevantni i da li se otvoreno pozivaju na korišćenje mitova i rodnih stereotipa.

4.3.2 Pitanja koja se tiču prihvatljivosti dokaza o seksualnoj prošlosti

---

Druga uobičajena strategija advokata odbrane jeste uvođenje dokaza koji se tiču seksualne prošlosti žrtve. Direktno i indirektno korišćenje advokata odbrane dokaza o seksualnoj prošlosti i dalje je moćan alat za podrivanje kredibiliteta glavnog i često jedinog svedoka tužilaštva, a to je oštećena. Dopuštajući takve dokaze koji se zasnivaju na mitu da se ženama koje nisu čedne manje može verovati (da su manje kredibilne) i da su žene koje nisu čedne spremnije od čednih žena da pristanu na seks (da pristaju na seks).

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre:

- Intervenisanje kako bi sprečili uvođenje nedopuštenih dokaza o ranijem seksualnom ponašanju i saglasnostima žrtve.
- Traženje zatvorenog ročišta u slučaju da ima pitanja o prihvatljivosti dokaza o seksualnoj prošlosti.
- Izbegavanje korišćenja mitova i rodnih stereotipa u raspravi ili utvrđivanju prihvatljivosti.
- Davanje detaljnog pravnog obrazloženja zašto dokazi iz seksualne prošlosti nisu relevantni, povezujući ovo pitanje sa rodnom nejednakošću ili uticajima predrasuda u dokazima iz seksualne prošlosti.

4.3.3 Pitanja koja se tiču zahteva ili praksi za hitno podnošenje krivične prijave

---

Zahtevi za hitno podnošenje krivične prijave su pravila postupka ili dokazna pravila ili prakse koje se odnose na vremenski okvir između neželjenog slučaja nasilja i prijavljivanja događaja. Ponekad odredbe o zastarevanju slučaja zahtevaju da žrtve prijave kazneno delo u okviru određenog broja dana, nedelja ili meseci, u protivnom krivično gonjenje po zakonu neće biti moguće. Ostale odredbe mogu uključivati pravilo po kome je moguće negativno zaključivanje koje proizilazi iz kašnjenja žrtve da prijavi slučaj. Čak i kada postoji eksplicitno pravilo, advokati odbrane, pa čak i sudije se i dalje pozivaju na kašnjenje u prijavljivanju i na to kako je to faktor kredibiliteta oštećene koji treba razmotriti. Istraživanje govori suprotno od tvrdnje da su zakasneli iskazi na neki način manje istiniti.¹⁰⁵

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre:

- Intervenisanje radi sprečavanja unakrsnog ispitivanja kredibiliteta žrtve na osnovu uvođenja dokaza kasnog prijavljivanja.
- Izbegavanje korišćenja mitova i rodnih stereotipa kada procenjuju nedostatak fizičkih dokaza zbog kasnog prijavljivanja, jer je to pogubno po predmet.
- Izbegavanje načina izražavanja u presudama koji implicira da su žrtve same krive za kasno prijavljivanje.
- Davanje detaljnog pravnog obrazloženja zbog čega ne treba primeniti negativno zaključivanje samo zbog kašnjenja u prijavljivanju slučaja.

4.3.4 Pitanja koja se tiču zahteva ili praksi podnošenja dodatnih dokaza

---

Zahtevi za dostavljanje dodatnih dokaza su odredbe ili prakse koje zabranjuju osuđivanje isključivo na osnovu iskaza žrtve i zahtevaju dodatne dokaze kao što su fizički, medicinski ili forenzički dokazi ili iskaz dodatnih svedoka koji podržavaju iskaz žrtve. Ovo je povezano sa pravilom upozorenja koje zahteva da sudovi postupaju prema dokazima žrtve seksualnog nasilja sa posebnim oprezom i da posebno vode računa ukoliko zasnivaju osudu samo na osnovu takvih dokaza. U predmetima u kojima odlučuju porotnici, sud daje instrukciju upozorenja porotnicima. Po tradiciji, dodatni zahtevi i pravila upozorenja, tamo gde postoje, tiču se samo krivičnih dela vezanih za seksualno nasilje. Čak i tamo gde su zemlje brisale pravilo vezano za potkrepljujuće dokaze, kao što zahteva međunarodno pravo, uobičajena praksa odbrane je da pitanje stavi u okvir kako primeniti razumnu sumnju u predmetima „on je rekao/ona je rekla“, i da to ide u korist okrivljenog, bez obzira na procenu verodostojnosti neželjenog događaja koja se zasniva na svedočenju žrtve. Studije takođe pokazuju da sudovi i dalje oklevaju da donesu osuđujuću presudu samo na osnovu svedočenja žrtve.¹⁰⁶

105 International Commission of Jurists. 2015. Sexual Violence against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Laws and Practice. (Međunarodni komitet pravnika.2015. Seksualno nasilje nad ženama: iskorenjivanje štetnih rodni stereotipa i pretpostavki iz zakona i praksi)

106 International Commission of Jurists. 2015. "Sexual Violence against Women: Eradicating Harmful Gender Stereotypes and Assumptions in Laws and Practice".

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre:

- Intervenisanje radi sprečavanja unakrsnog ispitivanja o kredibilitetu žrtve koje se zasnova na nedostatku potkrepljujućih dokaza.
- Izbegavanje korišćenja mitova i rodnih stereotipa kada procenjuju nedostatak fizičkih dokaza.
- Uzimanje u obzir da nema potrebe za potvrđujućim dokazima kada se objektivno utvrđuju pitanja kredibiliteta. Dodatni medicinski dokazi se ne traže.
- Da se iskaz žrtve ne odbaci kao neuverljiv, osim ukoliko postoje jasne indikacije koje govore suprotno.
- Shvatanje da nema potrebe za lekarskim pregledom.
- Da prestanu da u obrazloženju ili presudama analiziraju da li je žrtva trebalo da se brani.

4.3.5 Pitanja koja se tiču dokaza o sklonostima optuženog

Dokazi o sklonostima, koji se ponekad nazivaju i dokazima o lošem karakteru optuženog, obično se dopuštaju samo ukoliko je utvrđeno da su relevantni. Oni bi mogli biti isključeni, ukoliko rizik od nanošenja štete prevazi-
lazi njihovu dokaznu vrednost.

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre:

- Dostavljanje ili prihvatanje dokaza o sklonostima kada oni imaju dovoljno visoku dokaznu vrednost da odnose prevagu nad štetnim rizikom.
- Balansiranje između rizika da će na telo koje utvrđuje činjenice, kada čuje da je optuženi počinio druge prekršaje to imati neopravdano veliki uticaj, pridajući tome tako veliku težinu da budu spremni da ga osude, u odnosu na relevantnost i dokazni materijal koji, ukoliko bi se izostavio, nosi rizik da počinilac bude oslobođen.

4.3.6 Pitanja koja se tiču usluga veštaka

Iskaz veštaka može pomoći i ponuditi tužiocima i sudijama kontekst za bolje razumevanje dinamike rodno zasnovanog nasilja, zašto su se žrtve ponašale na određene načine i mitove i rodne stereotipe koji su u vezi sa predmetom. Opšte pravilo što se tiče svedoka veštaka je da se oni pozivaju da svedoče samo o pitanjima koja su izvan stručnih znanja suda. Oni se ne mogu koristiti da ojačaju predmet koji je već slabo utemeljen. Svaki predmet se mora posmatrati u vlastitim okvirima i veštaka bi trebalo pozivati samo kada može pravno da pomogne sudu.

Tužioci i sudije bi trebalo da razmotre da li će pozivanje veštaka¹⁰⁷:

- Informisati sud o opšte poznatim karakteristikama zlostavljanja žrtava, tako da oni mogu da uporede ponašanje žrtve sa takvim profilom.
- Umanjiti verovatnoću da sud razvije negativna osećanja prema žrtvi na osnovu mitova i rodnih stereotipa.
- Omogućiti sudu da istraži činjenice, bez unošenja predrasuda ili emocija.
- Dovedi u pitanje uverljivost iskaza žrtve na suđenju, a ne da pridonose ličnim osobinama žrtve da govori istinu ili neistinu.
- Objasniti zašto žrtve povlače i daju sudu razlog da procenjuje povlačenja iskaza na sudu.
- Pomoći sudu u oceni kredibiliteta, a ne u uveličavanju kredibiliteta.

4.4 Posebna pitanja za tužioce

4.4.1 Izrada strategije krivičnog gonjenja i priprema za suđenje

---

Krivično gonjenje slučajeva koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici zahteva posebne pristupe u svakoj fazi procesa krivičnog pravosuđa – od izrade strategije do sistematskog praćenja nakon osuđujuće presude. Ovi slučajevi takođe zahtevaju od tužilaca da zauzmu proaktivan pristup i obezbede sveobuhvatne

107 UNODC. 2014. Handbook on Effective Prosecution Response to Violence against Women and Girls.str. 112.

istrage i prikupljanje dokaza kao i unapred pripremljenu strategiju za iznošenje dokaza na suđenju. Jedan od glavnih izazova za čvrsto utemeljenje predmeta za suđenje u ovim slučajevima jeste činjenica da se u velikom broju slučajeva dešava da žrtve na kraju ne podržavaju tužilaštvo. Kao što je ranije razmatrano, postoji određeni broj veoma dobrih razloga za to.

Važan aspekt pripreme predmeta jeste pretpostavka i planiranje mogućeg uvođenja pristrasnih, neugodnih ili štetnih dokaza od strane odbrane. Posebnu pažnju treba pokloniti dokazima koji mogu biti štetni po svedoka, ali koji nisu relevantni ili nemaju nikakvu dokaznu vrednost u predmetu (na primer, dokazi o seksualnom ponašanju u prošlosti, reputaciji, meritumu zlostavljanja, itd.) Veoma često se invazivno postavljanje pitanja u predmetima nasilja nad ženama koristi kako bi se izneli dokazi zasnovani na stereotipima i pretpostavkama o ponašanju, oblačenju i privatnom životu žena. Tužiocima moraju biti spremni da prigovore i da zaštite žrtve/svedoke od negativnih dokaza o karakteru ličnosti koji su pristrasni i nemaju veze sa neželjenim događajem (ili više njih) koji se krivično gone.

Tužiocima moraju da razmotre sledeće prilikom izrade strategije za suđenje:

- Ovi predmeti bi trebalo da se procesuiraju blagovremeno. Odlaganja i zaštićeni krivični postupci negativno utiču na žrtve, mogu povećati rizik od odmazde, doprinose dugoročnoj psihičkoj patnji i čine da se žrtva udalji od krivičnog predmeta. Ovo bi moglo da dovede do toga da žrtva više nije voljna da se krivični predmet nastavi.
- Iako postoji mogućnost krivičnog gonjenja po službenoj dužnosti, tužiocima moraju da pruže podršku žrtvama koje zaziru ili nemaju poverenja u sistem krivičnog pravosuđa. Oni moraju da strpljivo objasne krivično pravni proces, uključujući pravila dokaznog postupka kako bi ih ohrabрили da nastave svoje učesće u njemu.
- Tužiocima moraju da imaju plan o tome kako će se suprotstaviti eventualnom korišćenju diskriminatorne taktike odbrane, koristeći istraživanja i znanje o dinamici rodno zasnovanog nasilja nad ženama i uobičajenim mitovima i rodnim stereotipima.
- Tužiocima moraju da budu kreativni u pogledu ostalih izvora dokaza, naročito ukoliko ih brine da bi žrtva mogla da se povuče. Na primer, dokazi od ostalih svedoka koji potvrđuju slučaj, nezavisni medicinski dokazi, fotografski dokazi i dokazi od policajaca koji su upućeni na lice mesta.

4.5 Posebna pitanja za sudije

4.5.1 Efikasno upravljanje sudskim predmetima

Sudije bi trebalo da sistematski prate postupak i intervenišu ukoliko se pažnja prebaci na postavljanje pitanja o karakteru i kredibilitetu žrtve, umesto da se ustanovi krivica ili nevinost optuženog. Svakako, predmet koji se ne zasniva samo na iskazima žrtve je manje podložan izazovima koji se tiču njenog kredibiliteta.

Sudije bi trebalo da razmotre:

- Podsećanje na predmet *Y protiv Slovenije* gde je Evropski sud za ljudska prava ustanovio da sudija nije sprečio odbranu da lično unakrsno ispituje 14-godišnju žrtvu seksualnog zlostavljanja, postavljajući joj preko 100 pitanja tokom četiri sudska ročišta u periodu dužem od sedam meseci.¹⁰⁸
- Obratite pažnju na to da način na koji Vi, kao sudija, izražavate svoje stavove u sudnici može da oblikuje očekivanja od pravde koja imaju žrtve, počinioci, sudsko osoblje i drugi akteri uključeni u istrage i pravne postupke.
- Postarajte se da odluke i izjave koje dolaze od sudijskog veća i ponašanje u sudnici pokazuju da sud veoma ozbiljno shvata nasilje nad ženama i nasilje u porodici.
- Prema žrtvama postupajte učtivo, sa saosećanjem, dostojanstveno i osećajno, čak i kada one nisu prisutne.
- Uvek uzmite u obzir bezbednost žrtve i njene potrebe za podrškom na svim nivoima.
- Izradite jasne i pisane protokole u kojima je detaljno opisan postupak za vođenje predmeta.
- Ublažite štetne posledice forenzičkog sistema, ograničavajući broj puta koji žrtve moraju da ponavljaju svoj iskaz.
- Prihvatite svedočenje žrtve kao dovoljan dokaz.

¹⁰⁸ *Y. protiv Slovenije*, predstava br. 41107/10, 2015.

4.5 Mogućnosti za vežbe

Mogućnost 1: Igranje uloga / napravite kratke video materijale

---

Izradite kratak scenario za igranje uloga ili video materijale u kojima advokat odbrane pokušava da primeni pravila dokaznog postupka na diskriminatorski način (koristeći primere iz sudova Kosova*). Zatim moderirajte diskusiju o tome u kom smislu je primena diskriminatorska i koje korake tužioc/sudije mogu da preduzmu kao odgovor na to.

5. Donošenje presude i pravni lek

5.1 Međunarodni standardi

Međunarodni standardi predviđaju pravo na delotvoran pravni lek za osobe čija su ljudska prava ugrožena. Pravo na pravni lek, koje obuhvata i nametanje delotvornih, srazmernih i odvrćajućih kazni i pravo na naknadu, takođe čine elementi standarda zakonitosti postupanja. U predmetima nasilja nad ženama i nasilja u porodici, tužioci i sudije bi trebalo da obezbede da presuda odražava ozbiljnu prirodu nasilja nad ženama i nasilja u porodici i težinu počinjenih krivičnih dela. Donošenje presude u takvim predmetima treba da bude pravično, nediskriminatorско, srazmerno i dosledno. Osnovni ciljevi izricanja kazne moraju da budu sprečavanje ponavljanja nasilja, zaštita žrtve i odgovornost počinioca za postupke.

U donjoj tabeli je dat pregled međunarodnih standarda za donošenje presude i pravnih lekova, sa naglaskom na odredbe Istambulske konvencije i standarde iz Ažuriranog modela strategija i praktičnih mera UN.

	Istambulska konvencija	Ažurirani model strategija
Sankcije i mere	<p>Član 45 (1) ... obezbede da kaznena dela utvrđena na osnovu ove Konvencije budu kažnjiva</p> <p>sankcijama, koje su delotvorne, srazmerne i koje odvrćaju od vršenja krivičnih dela,</p> <p>uzimajući u obzir njihovu ozbiljnost. Te sankcije obuhvataju, prema potrebi, lišavanje</p> <p>slobode, što može dovesti do ekstradicije.</p> <p>Član 45 (2) Strane mogu da donesu druge mere u odnosu na počinioce, kao što su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - praćenje, odnosno nadzor osuđenih lica; - ukidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se princip najboljeg interesa za dete ne može garantovati ni na koji drugi način, a što može da obuhvati i bezbednost žrtve.	<p>Član 17 (a) obezbediti da praktične politike kažnjavanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pozivaju na odgovornost počinioca dela koja se odnose na nasilje nad ženama; - javno osude i onemoguće takvo nasilje ; - zaustave nasilno ponašanje; - unaprede bezbednost žrtve i zajednice, uključujući odvajanje počinioca od žrtve, kao i iz društva, gde je neophodno; - uzmu u obzir uticaj izrečenih kazni počiniocima na žrtve i članove njihove porodice; - omoguće sankcije koje obezbeđuju da se počiniocima izriče kazna na način koji je primeren težini krivičnog dela; - omogućuje odštetu za nanete povrede koje su rezultat nasilja; i - promovišu resocijalizaciju počinioca, uključujući osećaj odgovornosti kod počinitelaca i, tamo gde je prikladno, ponovno uključivanje počinioca u zajednicu.

Otežavajuće okolnosti	<p>Član 46 ... obezbede da se sledeće okolnosti, ukoliko već ne predstavljaju elemente krivičnog dela u skladu sa odgovarajućim odredbama nacionalnog zakonodavstva, mogu uzeti u obzir za otežavajuće okolnosti prilikom određivanja kazne:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kazneno delo počinjeno nad bivšom ili sadašnjom suprugom ili partnerkom u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom od strane člana porodice ili lica, koje živi zajedno sa žrtvom, odnosno lica, koje je zloupotrebilo svoj autoritet; - ponovljeno krivično delo, odnosno srodno delo; - kazneno delo počinjeno nad licem, koje je postalo ugroženo usled određenih okolnosti; - kazneno delo počinjeno nad detetom ili u prisustvu deteta; - kazneno delo počinjeno od strane dvoje ili više udruženih lica; - kazneno delo kome je prethodilo ili ga je pratilo ekstremno nasilje; - kazneno delo počinjeno uz upotrebu oružja ili uz pretnju oružjem; kazneno delo sa ozbiljnim fizičkim, odnosno psihičkim posledicama za žrtvu; - da je počinitelj prethodno osuđivan za kaznena dela slične prirode. 	Član 17(b) Obezbede da nacionalni zakoni uzimaju u obzir posebne okolnosti kao otežavajuće faktore u svrhu kažnjavanja, uključujući, na primer, ponovljena dela nasilja, zloupotrebe pozicije poverenja ili ovlašćenja, vršenje nasilja prema bračnom drugu ili osobi u bliskom odnosu sa počiniocem, vršenje nasilja nad licem mlađem od 18 godina.
Obaveštavanje	Član 56.b ..obezbeđujući obaveštenost žrtava, barem u slučajevima kada žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti, o bekstvu počinioca, odnosno privremenom ili trajnom puštanju na slobodu;	Član 17(c): obezbede pravo žrtve nasilja da bude obaveštena o oslobađanju počinioca iz pritvora ili sa izdržavanja zatvorske kazne.
Uzimanje u obzir viktimizacije		Član 17(d): da u procesu kažnjavanja, uzimaju u obzir težinu fizičke i psihičke povrede i uticaj viktimizacije, uključujući i kroz posledice iskaza žrtve.
Pun opseg izricanja kazni		Član 17(e): stave na raspolaganje sudovima, kroz zakonodavstvo, pun opseg raspolaganja kaznenim merama radi zaštite od daljeg nasilja žrtve, oštećena lica i društvo i da resocializuju počinioca, u zavisnosti od slučaja.

Programi preventivne intervencije i programi za rad sa počiniocima nasilja	<p>Član 16 ... za izradu ili podršku programa, koji imaju za cilj da počinioci nasilja u porodici savladaju i usvoje nenasilno ponašanje u međuljudskim odnosima u pogledu sprečavanja daljeg nasilja i promene obrazaca nasilnog ponašanja.</p> <p>Član 16.2 ...za izradu ili podršku programa za rad sa počiniocima, posebno seksualnim prestupnicima, koji imaju za cilj sprečavanje ponavljanja krivičnog dela.</p>	Član 17(f i g): izrade i evaluiraju programe preventivne intervencije i reintegracije/resocijalizacije za počinioce raznih oblika nasilja nad ženama koji, na prvo mesto stavljaju bezbednost žrtava; i obezbede da pravosudni i kaznenopopravni nadležni organi, već prema slučaju, sistematski prate pridržavanje počinioca svakom naloženom vidu preventivne intervencije.
Naknada	<p>Član 30(1) ... omoguće žrtvama pravo na potraživanje naknade od počinitelaca za bilo koje kazneno delo utvrđeno na osnovu ove Konvencije.</p> <p>(2) Odgovarajuća državna naknada dodeljuje se onima, koji su zadobili teške telesne povrede ili onima kojima je do te mere narušeno zdravlje da stepen povreda nije pokriven iz drugih izvora, kao što su: počinitelac, osiguranje, odnosno odredbama državnog zdravstvenog i socijalnog davanja. Ništa iz ovog člana ne sprečava strane ugovornice da zahtevaju povraćaj iznosa naknade od počinitelaca</p> <p>dokle god vode računa o bezbednosti žrtve.</p>	Član 17(a) omoguće odštetu za prouzrokovane povrede koje su rezultat nasilja;
Pravni lekovi prema građanskom pravu	<p>Član 29(1) ... obezbede žrtvama odgovarajuće građanske pravne lekove protiv počinitelaca.</p> <p>(2) ... obezbede žrtvama adekvatne građanske pravne lekove protiv državnih organa, koji nisu ispunili svoju dužnost i preduzeli neophodne preventivne ili zaštitne mere u okviru svojih ovlašćenja.</p>	

Sankcije koje su delotvorne, srazmerne i odvrćaju od vršenja krivičnih dela

Sankcije, bilo da su iz krivičnog ili građanskog prava, moraju da budu delotvorne, srazmerne i da odvrćaju od vršenja krivičnih dela (Član 45, Istambulska konvencija). Na vladi je donošenje odluke o tome koja vrsta krivičnog dela zasluđuje zatvorsku kaznu. Što se tiče pitanja koja tužioc i sudije treba da razmotre kako bi obezbedili sankcije koje su delotvorne, srazmerne i odvrćaju od vršenja krivičnih dela u predmetima nasilja u porodici, koje često obuhvata obrazac prisile i kontrole uključujući trajne i različite vidove nasilja, ali i različite pravne postupke koji su usmereni samo na najnoviji neželjeni događaj nasilja, smernice se mogu dobiti od Evropskog suda za ljudska prava. U predmetu *A. protiv Hrvatske*, ESLJP je ustanovio da država nije na adekvatan način zaštitila prava žrtve u svetlu propusta nadležnih organa da uzmu u obzir različite krivične i prekršajne postupke koji se tiču višestrukih dela počinjenih od strane istog lica prema istoj žrtvi, čime su propustili da sagledaju istorijat predmeta u celini.¹⁰⁹ Ovaj predmet naglašava važnost koordinacije u okviru pravnog sistema i poklanja dužnu pažnju svakom zlostavljanju u prošlosti i krivičnoj evidenciji prilikom utvrđivanja odgovarajuće kazne.

¹⁰⁹ *A. protiv Hrvatske*, Evropski sud za ljudska prava.

ESLJP takođe daje smernice u smislu propisivanja novčanih kazni i nametanja novčanih kazni kao vid kažnjavanja u slučajevima nasilja u porodici. Sudska praksa pokazuje da nametanje i sprovođenje kažnjavanja putem novčanih kazni ne znači i odvratanje i ne može se smatrati delotvornom intervencijom države, što je kršenje obaveza zakonitosti postupanja države. Nametanje većih finansijskih obaveza ranjivim porodicama će verovatno pojačati tenzije i sukobe. Štaviše, nametanje novčanih kazni ne odražava težinu kaznenog dela.

Otežavajuće okolnosti

Nasilje počinjeno u porodici treba smatrati za otežavajuću okolnost kod utvrđivanja kazne kada ona već ne sadrži element krivičnog dela. Stoga bi ove otežavajuće okolnosti trebalo da budu deo nacionalnog pravnog okvira kako bi omogućile sudijama da ih uzmu u obzir prilikom izricanja kazni počiniocima nasilja u porodici, iako ne postoji obaveza da ih sudije primene u konkretnom slučaju.

Naknada

Obuhvat državne naknade na koju se poziva Ištambulska konvencija je ograničen na "ozbiljne" povrede i narušavanje zdravlja, što ne sprečava države potpisnice da ponude mehanizme koji nude darežljiviju naknadu, niti ambijent viših i/ili nižih granica za svaki pojedinačni ili za sve elemente naknade koju plaća država. Pozivanje na "bezbednost žrtve" zahteva da države potpisnice obezbede da sve mere preduzete za traženje odštete od počinioca dužno razmotre posledice ovih mera na bezbednost žrtve. Ovo obuhvata situaciju kada počinitelj poželi da se osveti žrtvi zato što mora da plati naknadu državi.

5.2 Pravni okvir Kosova*

U skladu sa zakonima Kosova* svaki slučaj ubistva u slučajevima koji pogađaju ranjive žrtve uključujući decu, trudnice ili članove porodice smatra se slučajem teškog ubistva (član 173) i za njega je propisana kazna zatvora od najmanje 10 godina do kazne doživotnog zatvora.¹¹⁰ Isto tako, lice koje počini **fizičko ili psihičko zlostavljanje ili ekonomski pritisak ili maltretiranje**, sa ciljem ugrožavanja dostojanstva drugog lica unutar porodice, kazniće se novčanom kaznom i kaznom zatvora do tri (3) godine. Ukoliko su dela iz Krivičnog zakonika **izvršena u porodici**, to se smatra kao otežavajuća okolnost prema članu 248 iz Krivičnog zakonika Kosova*.

Osim toga, SOP za zaštitu i pomoć žrtvama u okviru Državnog tužilaštva jačaju osnovu za naknadu žrtvama na Kosovu*.¹¹¹ Ove SOP omogućavaju da, u slučaju da žrtve nisu u stanju da dobiju naknadu od okrivljenog, imaju mogućnost da traže naknadu od države. Štaviše, SOP navode Evropsku direktivu o naknadi žrtvama nasilnih krivičnih dela kao relevantan međunarodni dokument. Kosovo* je 2015. godine usvojilo Zakon 05/L-036 o naknadi štete žrtvama krivičnih dela sa konkretnim koracima za nadoknadu štete žrtvama kriminaliteta.¹¹² Ovaj zakon reguliše pravo na finansijsku naknadu žrtvama nasilnih krivičnih dela kao i onima o kojima se staraju za određena nasilna krivična dela, uključujući i slučajeve trgovine ljudima, silovanja, seksualnog zlostavljanja dece, ubistva i nasilja u porodici. Međutim, Komisija za naknadu žrtvama kriminaliteta može pozitivno rešiti podnet zahtev i van ovih slučajeva, ukoliko utvrdi posebnu ugroženost žrtve kriminala.

Spisak šteta koje se nadoknađuju obuhvata teške fizičke povrede i poremećaje duševnog zdravlja, gubljenje sposobnosti za rad, troškove hospitalizacije i troškove vezane za druge medicinske aspekte, troškove sahrane i odštetu za uništena medicinska pomagala, kao i troškove postupka za podnošenje zahteva za naknadu štete.¹¹³ U skladu sa izveštajima, u vreme pisanja ovog priručnika, nijedna žrtva nasilja u porodici nije dobila naknadu od Državne komisije za naknadu žrtvama kriminaliteta, a samo dve žrtve trgovine ljudima su dobile naknadu.¹¹⁴

110 Kaznom zatvora od najmanje deset (10) godina ili kaznom doživotnog zatvora kazniće se izvršilac koji: 1.1. liši života dete; 1.2. liši života trudnicu; 1.3. liši života člana porodice; (član 173 Krivičnog zakonika Kosova*).

111 Državno tužilaštvo, Standardne operativne procedure za Kancelarije za zaštitu i pomoć žrtvama, 2013. Može se pronaći na: www.pshks.net/repository/docs/No.1202.2013_Directive_on_SOP_FOR_THE_VPAO.pdf.

112 Skupština Republike Kosovo*, Zakon br. 05/L-036 o naknadi žrtvama zločina, 2015, at: <http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/05-L-036%20a.pdf>.

113 Videti: Naknada za žrtve zločina: Odgovor na slučajeve nasilja u porodici i trgovinu ljudima na Kosovu*, KIPRED 2018. Može se pronaći na: http://www.kipred.org/repository/docs/Final_English_Version_141863.pdf.

114 Videti "Naknada za žrtve zločina: Odgovor na slučajeve nasilja u porodici i trgovinu ljudima na Kosovu*", KIPRED, GLPS i Artpolis for EU Office in Kosovo*. 2018. Može se pronaći na: http://www.kipred.org/repository/docs/Final_English_Version_141863.pdf.

5.3 Neka pitanja za tužioce i sudije

Pitanja za tužioce

Iako je odluka o donošenju presude stvar suda, tužioci generalno imaju dužnost da ponude pomoć sudu koji izriče kaznu kod donošenja odluke u smislu primerenosti kazne.¹¹⁵ Tužioci bi trebalo da razmotre:

- Traženje ročišta radi izricanja presude i da obezbede sudu sve informacije koje su mu potrebne za primereno donošenje presude. Tužioci imaju dužnost da obezbede da sud dobije odgovarajuće informacije za donošenje presude i takođe da ponude savet i preporuku, što bi moglo da obuhvati informacije o otežavajućim okolnostima ili izjavu o uticaju krivičnog dela na žrtvu.
- Obezbediti da sud uzme u obzir procenu rizika o opasnosti počinioca u vreme izricanja kazne. Tužioci treba da obezbede da, kod davanja preporuka, razmotre pružanje informacije o rezultatima procene rizika. Tužioci bi trebalo da osiguraju podnošenje zahteva za odgovarajuće pomoćne naloge koji moraju uzimati u obzir potrebe žrtve, uključujući njihovu buduću zaštitu.
- Obezbediti da sud sasluša žrtvu u vreme izricanja kazne. Tužioci bi trebalo da pripreme žrtvu za ročište na kome se izriče kazna i da joj objasne koje mogućnosti ona ima da pruži svoj doprinos. Žrtva bi trebalo da opiše bilo u izjavi o posledicama krivičnog dela na žrtvu ili drugim sredstvima, svoje mišljenje o izricanju kazne počiniocu, opiše kako su ona i njena porodica i prijatelji pogođeni krivičnim delom i iznese svaku drugu zabrinutost za koju veruje da je relevantna za donošenje presude ili ima potrebu da je javno iznese (npr. ukoliko veruje da postoji stalni rizik). Mogući su različiti načini na koji žrtva može da govori o posledicama nasilja na njen život, uključujući: usmeno obraćanje sudu; pisanje dopisa sudiji; podnošenje izjave o posledicama krivičnog dela na žrtvu; davanje mogućnosti porodici, prijateljima i članovima zajednice da se obrate sudu (usmeno ili pismeno); ili u saradnji sa radnikom za uslovni otpust ili službenikom koga sud odredi, a koji vodi izveštaj koji se podnosi pre izricanja kazne. Izjave o uticaju krivičnog dela na žrtvu mogu biti koristan alat za "ponovno usmerenje pažnje sudije na protivpravno delo učinjeno žrtvi i društvu u vreme izricanja presude. Pružanje prilike žrtvi da izrazi kako se oseća bi moglo da pomogne u njenom oporavku".¹¹⁶
- Preporučiti kaznu koja uzima u obzir prirodu i težinu krivičnog dela, istorijat seksualnog i fizičkog zlostavljanja, ranije pokušaje resocijalizacije, karakter okrivljenog i trenutne potrebe za resocijalizacijom, kao i interese zajednice za zaštitu i kažnjavanje. Tužioci bi trebalo da budu spremni da dostave sudu relevantna ovlašćenja, prethodne predmete ili da ukažu na smernice za donošenje presude.
- Pokazati oprez prema argumentaciji koja ublažava okolnosti radi omalovažavanja karaktera svedoka i budite spremni da se suprotstave svemu što navodi na pogrešan trag, neistinito je ili nepravilno. Tužioci bi trebalo da budu pripravnici da se suprotstave razlozima koje navodi advokat odbrane za smanjenje kazne za kaznena dela „odbrane časti“ ili kada se žrtve posmatraju kao posebne „vrste“, kao što su seksualne radnice ili devojke koje nisu device.

Neka pitanja za sudije

Sudije su odgovorne za određivanje odgovarajuće kazne u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Oni su ključni za držanje počinioca odgovornim i da presude i kazne koje izriču odražavaju toleranciju/netoleranciju prema takvom nasilju u društvu. Tužioci bi trebalo da razmotre sledeće kada rešavaju predmete koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici ¹¹⁷:

- U utvrđivanju kategorije krivičnog dela, uzeti u obzir u koje kategorije protivpravnog dela i kaznene odgovornosti spada kazneno delo – i raspon u kategoriji propisanih kazni. Ovo obuhvata razmatranje protivpravnog dela (npr. težinu psihičke ili fizičke povrede; dodatno ponižavanje; ranjivu žrtvu) i krivičnu odgovornost (npr. prethodno nasilje nad žrtvom, zloupotreba poverenja, snimanje kaznenog dela, kazneno delo motivisano rodom žrtve).

¹¹⁵ Ove tačke su prilagođene iz Priručnika za delotvorne odgovore tužilaštva na nasilje nad ženama, 2014. i UNODC. 2017. Zbornika za predavačke obuke o delotvornom odgovoru tužilaštva na nasilje nad ženama i devojka.

¹¹⁶ Priručnik za delotvorne odgovore tužilaštva na nasilje nad ženama i devojka, str.123. UNODC. 2014

¹¹⁷ Ove tačke su prilagođene iz Priručnika za pravosuđe o delotvornim odgovorima krivičnog pravosuđa na rodno zasnovano nasilje nad ženama i devojka. UNODC. 2019.

- Prepoznavanje predrasuda kod razmatranja otežavajućih okolnosti i olakšavajućih okolnosti. Na primer, praksa pokazuje da postoji predrasuda koja se tiče prakse razmatranja nasilnih krivičnih dela počinjenih od nepoznatih ljudi kao više neprihvatljivim nego nasilnih krivičnih dela koja su počinile osobe koje žrtva poznaje, ili da se ponavljanje neželjenih događaja nasilja među intimnim partnerima smatra uobičajenim i da sud primenjuje istu kaznu za svaki fizički napad ne razmatrajući efekat odvratanja primenom strožijih sankcija za ponovljene neželjene događaje. Što se tiče olakšavajućih okolnosti, sudije bi trebalo oprezno da razmatraju uobičajene okolnosti, kao što su ranije neosuđivan ili ranije dobar karakter, pošto to ne odražava realnost nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
- Pri utvrđivanju kazne za kazneno delo silovanja, sudija ne bi trebalo da uzima u obzir sledeće za pravdanje niže kazne: prethodnu seksualnu prošlost oštećene; očigledan nedostatak fizičke povrede oštećene; ili svaki odnos između optuženog lica i oštećene pre nego što je krivičnog delo počinjeno.
- Utvrditi da li postoji potreba da se razmotri donošenje dodatnih naloga, kao što su nalozi za programe resocijalizacije ili programe interventnog postupanja. Ovi programi interventnog postupanja ili resocijalizacije mogu biti deo izricanja kazne i predstavljati dodatak uz ostale kazne, uključujući kaznu zatvora ili uslovnu kaznu. Takvi nalozi prepoznaju da samo izmeštanje počinioca iz određene situacije ne popravljiva stvarno pitanje ponovne viktimizacije, bez obzira da li se radi o viktimizaciji iste žrtve ili nalaženju nove žrtve za viktimizaciju. Ove vrste naloga kao deo izrečenih kazni usmerene su na promenu ponašanja počinioca kroz resocijalizaciju koja teži ka tome da ga spreči da ponavlja nasilno ponašanje.
- Pri razmatranju da li je resocijalizacija ili program interventnog postupanja odgovarajući, sudije bi trebalo da razmotre da takav nalog bude deo presude, a ne alternativa kazni koja bi se unela u krivični dosije; da zahtevaju sudski nadzor i sudsku kaznu ukoliko počinioci uspešno ne završe program; programi obavezuju na rad u okviru rodne strukturalne analize nasilja nad ženama, a ne pojednostavljeno ili individualizovano upravljanje besom ili paradigmatu zloupotrebe alkohola/droge i akreditovani su programi organizacije koja podržava povratne informacije žrtava o tome da li se nasilje nastavlja; prioritet takvih programa mora da bude bezbednost žrtve.
- Kod izricanja kazne, sudije bi trebalo jasno da objasne razloge zbog kojih je takva kazna delotvorna, srazmerna i odvrća od vršenja krivičnih dela.

Neka pitanja za tužioce i sudije prilikom razmatranja sankcija koje su delotvorne, srazmerne i odvrćaju od vršenja krivičnih dela¹¹⁸

- Dajte prednost strožijim presudama. Istraživanje pokazuje da su strožije presude (kao što su zatvorske kazne, otpuštanje sa posla, elektronski monitoring i uslovne osude) značajno smanjile ponavljanje hapšenja za nasilje u porodici u odnosu na manje stroge presude na novčane kazne ili uslovne kazne bez nadzora.
- Uzmite u obzir kompletnu prethodnu krivičnu evidenciju. Prilikom razmatranja izricanja odgovarajuće kazne, uzeti u obzir i predistorijat nasilja nad ženama i nasilja u porodici i celokupnu krivičnu prošlost, pošto obe pokazuju rizik od ponavljanja zlostavljanja kao i opšte kriminalne radnje. Neka proučavanja presuda pokazuju da se presude za nasilje u porodici razlikuju od uobičajenih obrazaca izricanja kazni po tome što su često usmerene samo na postojanje nasilničke prošlosti, a sklone su da zanemare prethodnu kriminalnu prošlost koja nije povezana sa nasiljem u porodici. Međutim, istraživanje pokazuje da i predistorija nasilja u porodici i krivična prošlost ukazuju i na rizik od novog zlostavljanja kao i opšte kriminalne radnje.
- Uzmite u obzir "propust nepojavljivanja". Studije ukazuju da su počinioci koji se ne pojavljuju na sudu u većem riziku da nekoga ponovo zlostavljaju, nego oni koji se pojavljuju.
- Budite oprezni kada preporučujete uslovno otpuštanje za „prve“ počinioce.¹¹⁹ Postoje neke studije koje pokazuju da će najmanje jedna četvrtina „prvih“ počinioca koji su preusmereni ili dobili presude da nisu krivi ponovo biti zlostavljači ili kršiti uslove svog uslovnog puštanja na slobodu.
- Registrujte seksualne prestupnike, kada postojeći registar ispunjava standarde ljudskih prava i omogućava individualizovane procene.
- Uzmite u obzir negativne posledice novčanih kazni na žrtvu. Nametanje novčanih kazni osuđenom počiniocu može onemogućiti plaćanje žrtvi alimentacije za dete.

¹¹⁸ Istraživanje koje se pominje u ovom odeljku detaljno je obrađeno u Priručniku o delotvornim odgovorima tužilaštva na nasilje nad ženama, UNODC, 2014.

¹¹⁹ Ovde se koristi izraz „učinilac“, a ne širi pojam „počinilac“, jer se ova tačka odnosi na one počinioce koji su osuđeni za krivično delo. Važno je napomenuti da prestupnik možda prvi put nije počinilac nasilja nad ženama ili nasilja u porodici.

- Uzmite u obzir da li postoje otežavajuće okolnosti. Otežavajuće okolnosti bi trebalo da povećaju kazne.
- Bilo koji program lečenja / rehabilitacije počinioca koji je deo kazne mora se pažljivo nadgledati i sprovesti. Osuđeni počinioci kojima je naložena lečenje treba da budu pod sudskim nadzorom i sudskim sankcijama ako ne završe na zadovoljavajući način programe lečenja. Ovi programi stoga moraju da imaju odgovarajuće finansiranje i resurse koji obezbeđuju blagovremeni monitoring i hitno sprovođenje. Kako biste povećali učešće u ovoj vrsti programa, razmotrite ročišta radi provere ispunjavanja uslova nakon donošenja presude, kao i stavljanje počinioca pod nadziranu uslovnu slobodu.
- Uzmite u obzir efikasnost programa lečenja / rehabilitacije počinioca. Istraživanje pokazuje da programi koji obuhvataju lečenje od alkohola i/ili droge povećavaju verovatnoću da će se nova zlostavljanja smanjiti, pošto mnogi počinioci preterano konzumiraju alkohol i drogu. Prema istim studijama, ne postoje dokazi da programi kontrole besa ili bračnog savetovanja delotvorno sprečavaju počinioca koji imaju obavezu javljanja sudu da ponovo budu nasilni ili počine nova kaznena dela nakon programa. Duži programi se smatraju delotvornijim nego kraći programi. Međutim, neka istraživanja ukazuju da programi lečenja kao takvi neće zaštititi većinu žrtava od daljeg povređivanja od strane zlostavljača visokog rizika.
- Vraćanje prava i naknada štete. Tamo gde nacionalni pravni sistem omogućava žrtvama da podnesu zahtev za naknadu štete u okviru sudskog postupka u krivičnim stvarima, obuhvatite i nalog za vraćanje prava žrtvi koja je pretrpela gubitak kao neposrednu posledicu krivičnog ponašanja počinioca.

5.4 Mogućnosti za vežbe

Mogućnost 1: Vežbe u maloj grupi

Uputstva: Podelite grupu u manje grupe tužilaca i sudija. Zatražite da svaka grupa izradi smernice za izricanje kazni iz svoje struke za predmete koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Možete se opredeliti za jedan vid nasilja, kao što je nasilje od strane intimnog partnera ili silovanje.

Mogućnost 2: Studija slučaja

[Studija slučaja prilagođena iz dokumenta Saveta Evrope: Priručnik za obuku o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Jermeniji]

Uputstva: Podelite grupu na manje grupe tužilaca i sudija. Zatražite da svaka grupa analizira studiju slučaja i odgovori na odgovarajuća pitanja.

Studija slučaja

Sara i Nik su već bili u vezi 3 godine kada se neželjeni događaj desio. U prošlosti je i ranije bilo neželjenih događaja nasilja u njihovoj vezi, ali Sara nikada nije prijavila nijedan od njih policiji. Ona ih nije prijavljivala zato što se činilo da se Nik strašno kaje posle svakog neželjenog događaja. On je za nasilje okrivljivao stres na poslu i činjenicu da ga Sara uvek 'gnjavi' zbog njegovog konzumiranja alkohola i droge. Na dan neželjenog događaja, Sara je častila Nika večernjim izlaskom zato što mu je te nedelje bio rođendan. Odlučili su da odu negde u hotel za vikend. Dok su se peli gore, Sara je dala Niku svoju bankarsku karticu i broj šifre da uzme malo gotovine za vikend. Kada su stigli u hotel, Nik je počeo da puši kanabis. Kada je Sara prigovorila, on je počeo da viče na nju da je njemu rođendan i da on može da radi šta želi. Sara je nastavila da se prepire sa njim, a Nik ju je pesnicom udario u lice i tom prilikom joj polomio nos. Direktor hotela je došao do njihove sobe zbog buke. On je video da je Sara uznemirena i video je da joj nos krvvari. Pitao ju je šta se dogodilo, a ona mu je rekla da ju je Nik udario pesnicom u lice i slomio joj nos. Direktor je rekao Niku da će zvati policiju, a Nik je i direktora udario pesnicom u lice, polomio mu naočare i napravio mu posekotinu iznad levog oka. Nik je istrčao iz sobe, dok je direktor zvao policiju. Kada je policija stigla, oni su pretražili hotel u potrazi za Nikom i našli su ga ispred bankomata u holu hotela. Imao je Sarinu bankarsku karticu i podizao je novac sa njenog računa. Policija je obavestila Nika o izjavama koje su dali Sara i direktor hotela. On je priznao da je udario Saru i direktora. Takođe je priznao da je uzimao novac sa Sarinog bankovnog računa. Policija je uhapsila Nika i optužila ga za nanošenje telesnih povreda Sari i direktoru.

Tokom krivičnog postupka, dokazi tužilaštva obuhvatili su usmene dokaze svedoka: Sare, direktora hotela,

policajaca koji su izašli na lice mesta i lekara. Odbrana nije iznosila nikakve dokaze. Nik je osuđen za nanošenje telesnih povreda Sari i direktoru.

Pitanja za tužioce:

Uspešno ste vodili krivično gonjenje i Nik je osuđen za krivična dela za koja je bio optužen. Sudija je odredio pauzu do izricanja kazne.

- P1. Koje informacije biste morali da podnosite tokom ročišta za donošenje presude?
- P2. Koje korake bi ste preduzeli da se pripremite za ročište za donošenje presude?
- P3. Koja je vaša preporuka za odgovarajuću kaznu i vaši argumenti koji podržavaju vašu preporuku?

Pitanja za sudije:

Osudili ste Nika za kaznena dela za koja je optužen. Odredili ste pauzu u predmetu do izricanja kazne.

- P1. Koje informacije bi Vama bile potrebne od tužioca da vam pomognu da izreknete odgovarajuću kaznu?
- P2. Koje okolnosti bi ste uzeli u obzir prilikom izricanja kazne Niku?
- P3. Koje druge mere su na raspolaganju, pored izricanja kazne Niku?

6. Medijacija i pomirenje

Postupci alternativnog rešavanja sporova su uobičajeni u pitanjima porodičnog zakona ali se takođe mogu naći u krivičnopравnim sistemima nekih država. Terminologija koja se tiče alternativnih metoda, naročito onih koji se koriste u sistemu krivičnog pravosuđa može izazvati zabunu. Razlog za to može biti, delimično, i zbog korišćenja pojma „spor“ u situacijama nasilja, naročito nasilja u porodici, na koja se u prošlosti gledalo uglavnom kao na sporove samo privatne prirode, a ne krivična pitanja. Uobičajeni izrazi koji se koriste u krivičnopравnim sistemima su alternativno postupanje i retroaktivna pravda. Alternativno postupanje je povezano sa zvaničnim sudskim procesom i ne funkcioniše u okviru drugačijeg načina razmišljanja o zločinu ili sistemu. Okvir retroaktivne pravde je način razmišljanja van okvira sistema i dopušta odgovor koji se više bazira za zajednici, kao holistički odgovor na krivično delo.

Terminologija

Alternativno rešavanje sporova podrazumeva načine rešavanja sporova drugačije nego putem sudskih odluka (stav 251 Eksplanatornog izveštaja uz Ištambulsku konvenciju).

Medijacija je oblik alternativnog rešavanja sporova, u kome tipično nepristrasna treća strana, medijator, pomaže stranama da ispregovaraju zajednički dogovor.

Mirenje je oblik alternativnog rešavanja sporova, u kome se treća strana koja je obično, ali i ne mora da bude neutralna, sreće sa stranama u sporu i odvojeno i zajedno u pokušaju da reši sporove.

Alternativno postupanje znači svaku radnju koja obustavlja krivičnopравno procesuiranje optužnice iz predmeta, sa jednim ili više mogućih rezultata: nema podizanja optužnice, optužnica se odbija ili optužnica se briše iz evidencije. Odluku o alternativnom postupanju može doneti policija, tužioci ili sud. Programi alternativnog postupanja su takođe poznati kao „alternativne mere“ ili „vansudske mere“.

Retroaktivna pravda prepoznaje kako kazneno delo utiče na žrtvu i zajednicu i usmerena je na popravku štete koja je krivičnim delom prouzrokovana i davanjem reparacija zajednici i žrtvi i vraćanje počinioaca u zajednicu gde će biti koristan.

6.1 Međunarodni standardi

Ištambulska konvencija zabranjuje procese obaveznog alternativnog rešavanje sporova, uključujući medijaciju i pomirenje u odnosu na oblike nasilja nad ženama (Član 48). Opšta preporuka CEDAW br. 33 o pristupu žena pravdi ide i dalje i preporučuje da države „obezbede da se slučajevi nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici ni pod kojim uslovima ne upućuju na neki od postupaka alternativnog rešavanja sporova“.¹²⁰ Komitet CEDAW posebno preporučuje da „postupci alternativnog rešavanja sporova ne ograničavaju ženama pristup sudskim i drugim pravnim lekovima u svim oblastima prava i da ne dovode do daljih kršenja njihovih prava.“

Iako autori Ištambulske konvencije ne dovode u pitanje prednosti alternativnih metoda u mnogim građanskim i krivičnim pitanjima, oni su želeli da naglase negativne efekte koje to može imati u slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici, posebno ukoliko je učešće u takvim načinima alternativnog rešavanja sporova obavezno i zamenjuje akuzatorni sudski postupak. Kao što je opisano u Eksplanatornom izveštaju, žrtve nasil-

¹²⁰ Opšta preporuka CEDAW br. 33 o pristupu žena pravdi, stav 58.

ja u porodici nikada ne mogu da uđu u procese alternativnog rešavanja sporova na nivou koji je jednak kao i počinioaca. Prakse medijacije i pomirenja pretpostavljaju da strane pristupaju procesu sa jednakim resursima i moćima. Slučajevi nad ženama, posebno nasilja u porodici, uključuju odnose nejednake moći zasnovane na delima zlostavljanja, nasilnog zastrašivanja i/ili kontrolišućeg, zlostavljačkog ili ponižavajućeg ponašanja. Iz razloga ovakve vrste zabrinutosti, u mnogim delovima sveta praksa medijacije je zabranjena u predmetima nasilja od strane intimnog partnera .

6.2 Pravni okvir Kosova*

Pokušaji pomirenja se i dalje široko primenjuju u institucijama i, u određenoj meri, kod pružaoca usluga, uključujući skloništa za pružanje pomoći i zaštite žrtvama nasilja u porodici. Međutim, prema Zakonu o medijaciji Kosova* koji je usvojen u avgustu 2018. godine, u predmetima nasilja u porodici medijacija je strogo zabranjena.¹²¹ Sve do juna 2016. godine mnogi tužioci su koristili alternativne mere za mirenje slučajeva nasilja u porodici. Shodno ovome, tek u junu 2016. godine, Državno tužilaštvo je izdalo administrativno uputstvo kojim se zabranjuje korišćenje alternativnih mera kao što je pomirenje u predmetima nasilja u porodici.¹²² Prema ovom uputstvu, ovo je bilo neophodno zato što je tužilaštvo primetilo da u slučajevima kršenja naloga za zaštitu što bi trebalo da se goni po službenoj dužnosti, kao i nasilja u porodici, tužioci su često slali ovakve predmete ovlašćenom telu za mirenje. Stoga, administrativno uputstvo sadrži objašnjenje zašto pomirenje ne bi trebalo koristiti, pravdajući to upotrebom cikličnih obrazaca počinioaca nasilja u porodici. Pa ipak, iako ovo uputstvo zabranjuje korišćenje pomirenja kao alternativnu meru, to ne sprečava pojedine tužioce da posreduju između strana. Tako je jedan od glavnih tužilaca Osnovnog tužilaštava na Kosovu* izjavio da je uputstvo zvanično zaustavilo medijaciju, ali da pojedini tužioci nastavljaju da posreduju između strana, što je suprotno izričitim zahtevima iz Uputstva i Zakonu o medijaciji Kosova* .¹²³

6.3 Neka pitanja za tužioce i sudije

Iako međunarodni standardi jasno zabranjuju obavezne mere alternativnog rešavanja sporova, nije jasno kako bi tužioci i sudije trebalo da primenjuju neobavezne alternativne mere u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici .

Pitanja za tužioce i sudije u pogledu korišćenja neobaveznih alternativnih mera u ovim predmetima

- Početna pozicija je da alternativne mere, uključujući alternativno postupanje, NISU prikladne u ovim predmetima.
- Ukoliko bi i bile dopuštene, onda bi ih trebalo primeniti samo u izuzetnim okolnostima i uz izuzetan oprez.
- Alternativne prakse, kao što su mirenje, medijacija, alternativno postupanje ili retroaktivna pravda, mogu biti štetne zbog neravnoteže moći i bezbednosnih rizika za žene koje su u interakciji sa počiniocima za vreme sastanaka licem u lice.
- Slučajevi nasilja nad ženama se moraju uzimati ozbiljno imajući na umu tradicionalno slabe odgovore sistema krivičnog pravosuđa na ovo nasilje.
- Medijaciju nikada ne bi trebalo razmatrati ukoliko postoji veliki jaz u moći između žrtve i počinioaca.
- Potrebno je biti veoma svestan dinamike nasilja u porodici, naročito predistorije moći i kontrole u situacijama nasilja od strane intimnog partnera, gde se žrtve nalaze ne samo u nejednakoj poziciji moći već su i traumatizovane, uključujući psihički.
- Glavna zabrinutost je za bezbednost žrtve, naročito u situaciji neravnoteže moći. Situacija nejednakosti stavlja pritisak na žrtvu koja se može osećati još lošije ukoliko se ne složi sa predlogom nasilnika da se ide na medijaciju.
- Druga zabrinutost je da se medijacija smatra mekom mogućnosti koja produžava istorijsku trivijalizaciju nasilja o intimnog partnera od strane sistema krivičnog pravosuđa.

121 Skupština Republike Kosova*, Zakon br. 06/L-009 o medijaciji, 2018, na: <https://md.rksgov.net/desk/inc/media/078A2A69-F572-4826-AC20-61937AADD2FA.pdf>.

122 Državno tužilaštvo, Administrativno uputstvo 360/16, jun 2016.

123 Pristup pravdi žrtvama rodno zasnovanog nasilja na Kosovu*, 2018. Ariana Qosaj-Mustafa i Donjeta Moring za projekat EIDHR, koji finansira EU, a sprovodi KIPRED, Artpolis i GLPS.

Uputstvo ukoliko se alternativne mere, kao što su alternativno postupanje ili retroaktivna pravda, moraju koristiti u krivičnim predmetima

- Svaka alternativna mera koja se koristi mora, u najmanju ruku, biti zasnovana na premisi prihvatanja odgovornosti za kazneno delo.
- Postojanje sporazuma da se nadoknadi šteta za krivično delo, kao što je nadoknada štete žrtvi.
- Razmotrite davanje saglasnosti samo ukoliko se optuženi saglasi da pohađa program alternativnog postupanja ili lečenja koji podstiče okrivljenog da preuzme odgovornost za svoja dela i istražite stavove i verovanja optuženog koji se tiču žena.
- Ukoliko postoji alternativno postupanje ili programi resocijalizacije/lečenja, tada bi tužioci i sudije trebalo samo da ih upute tamo, ukoliko operateri takvih programa rade sa službama za žrtve kako bi omogućili povratne informacije od žrtve o ponavljanju nasilja i samo ukoliko pravosudni organi ponude stalni monitoring za poštovanje obaveza uz redovne, zvanične revizije i hitne izveštaje socijalnim radnicima i policiji, ukoliko se nasilje ponovi.
- Alternativna mera mora biti utemeljena na razumevanju konteksta i kompleksnosti nasilja nad ženama i obraćati posebnu pažnju na bezbednost i potrebe žrtve.

UN Međuagencijski paket esencijalnih usluga za žene i devojke subjekte nasilja: ključni elementi i kvalitativne smernice nude minimalne kriterijume za upućivanje na retroaktivnu pravdu.¹²⁴ Ovi standardi naglašavaju da bi medijaciju ili retroaktivnu pravdu trebalo dozvoliti samo kada postoje procedure koje garantuju da nije korišćena sila, pritisak ili zastrašivanje. Minimalni zahtevi obuhvataju:

- Proces mora nuditi iste ili veće mere zaštite za bezbednost žrtve, kao što je slučaj u procesu krivičnog pravosuđa.
- Počinilac prihvata odgovornost.
- Odobrenje službe pravosuđa (npr. tužilac ili sudija).
- Obučeni i kvalifikovani medijatori.
- Potvrđenom procenom rizika je utvrđeno da žena nije u velikom riziku.
- Žrtva je u potpunosti obavestena o procesu i ona odobrava medijaciju.
- Žrtva se slobodnom voljom slaže da u tome učestvuje.

Niže je naveden primer dobre prakse gde je država izdala uputstvo, odnosno primenjuje retroaktivnu pravdu u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici:

Preporuke kanadske radne grupe za retroaktivnu pravdu u predmetima nasilja nad ženama¹²⁵

Retroaktivnu pravdu (RP) ne bi trebalo koristiti u predmetima zlostavljanja supružnika, osim u sledećim okolnostima, kada:

- proces RP nudi iste ili šire mere zaštite za bezbednost osobi koja je preživela nasilje, kao i u procesu krivičnog pravosuđa;
- upućivanje na proces RP se vrši kada je počinilac optužen za kazneno delo i uz odobrenje tužioca;
- obučeno i kvalifikovano osoblje, koristeći potvrđene alate za procenu rizika, utvrdi da predmet nije visokog rizika (rečima, ukoliko nakon razmatranja niza okolnosti, uključujući nasilnu prošlost, pretnje ozbiljnim nasiljem, prethodna kršenja sudskih naloga za zaštitu, korišćenja ili prisustva oružja, problema sa zaposlenjem, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i pretnje samoubistvom, bude ocenjeno da je počinilac u niskom riziku da ponovo počini krivično delo i samim tim da je mali rizik da će nauditi bezbednosti osobe koja je preživela nasilje, kao i njenoj deci i drugim članovima porodice, kako za sve vreme trajanja, tako i nakon procesa); i
- osoba koja je preživela nasilje je u potpunosti obavestena o predloženom procesu RP i njene želje su uzete u obzir.

124 UN Women, UNFPA, WHO, UNDP i UNODC. 2015. "Essential Services Package for Women and Girls Subjected to Violence: Core Elements and Quality Guidelines, Module 3 Justice and Policing".

125 Department of Justice, Canada "Final Report of the Ad Hoc Federal-Provincial-Territorial Working Group Reviewing Spousal Abuse Policies and Legislation" (2001) može se pronaći na: www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/cj-jp/fv-vf/pol/spo_e-con_a.pdf.

Pored toga, primenjuju se sledeći uslovi i zahtevi:

i) potrebna je saglasnost osobe koja je preživela nasilje i njoj mora biti obezbeđena podrška pri čemu će osoba koja je preživela nasilje biti pitana da učestvuje u procesu alternativne pravde;

ii) počinitelj u potpunosti prihvata odgovornost za svoje postupke;

iii) proces RP je deo programa koji je odobrila i nadgleda vlada u svrhu pružanja odgovora RP na zlostavljanje supružnika ;

iv) proces RP je transparentan (npr. vodi se zvanična evidencija o postupanjima koja preduzimaju oni koji su uključeni u proces) i sprovodi se na blagovremen i razuman način;

v) proces RP ima kapacitet da rešava predmete zlostavljanja supružnika i sprovode ga i nadgledaju osobe koje poseduju zahtevane veštine, obuku i kapacitet, uključujući sposobnost da prepoznaju i rešavaju svaku neravnotežu moći, kao i kulturološke razlike; i

vi) mogućnost krivične osude i izricanja kazne i dalje postoji, ukoliko ovaj proces ne uspe.

Radna grupa je ustanovila da bi korišćenje procesa RP u predmetima nasilja nad ženama takođe trebalo da bude podržano sledećim aktivnostima: razvijanje i pružanje stalne obuke za one koji se bave sprovođenjem procene rizika i sprovođenjem i nadzorom nad procesima alternativne pravde, uključujući osoblje krivičnog pravosuđa; razvijanje i primenu potvrđenih alata za procenu rizika u predmetima zlostavljanja supružnika; i stalni monitoring i evaluacija odgovora alternativne pravde, uključujući one koji se koriste u predmetima zlostavljanja supružnika, prema novom istraživanju zasnovanom na činjenicama o delotvornosti ovih procesa, njihovoj sposobnosti da osiguraju bezbednost osobe koja je preživela nasilje i njene dece i njihove sposobnosti da smanje verovatnoću od ponavljanja krivičnog dela.

6.4 Mogućnosti za vežbe

Pitanja celoj grupi

- P. Koje su dobre i loše strane alternativnog postupanja ili retroaktivne pravde? Posebno u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici?
- P. Da li je alternativno postupanje ili retroaktivna pravda dopuštena u vašoj sudskoj nadležnosti?
- P. Ukoliko jeste, imate li smernice za korišćenje alternativnog postupanja ili retroaktivne pravde u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama ?

Deo 3: Pripremanje za obuku

1.0 Komplet alata za predavače obuke: korisni saveti i metodološka uputstva za predavače obuke

---

1.1 Pripremanje za obuku

Postoji određeni broj koraka koje treba preduzeti pripremajući se za konkretan kurs obuke. Trebalo bi konstatovati da je ovaj Priručnik razvijen prateći procenu potreba obuke sprovedenu od strane Saveta Evrope zajedno sa Pravosudnom akademijom. Ovaj priručnik odgovara na utvrđene zahteve izvođenja i znanja, veština i sposobnosti koje su tužiocima i sudijama neophodne za postupanje u predmetima koji uključuju nasilje nad ženama i nasilje u porodici .

Korak 1: Unapred se obavestiti o učesnicima

Za predavače obuke je važno da znaju koliko će učesnika pohađati kurs i da se upoznaju sa osnovnim podacima i dosadašnjim iskustvom učesnika obuke.

A. Prikupite od Pravosudne akademije što više informacija, kao što su:

- Koliko ljudi će biti na obuci?
- Ko su oni?
- Koliko dobro poznaju temu? (npr. početnici, mlađi ili stariji stručnjaci)
- Koje su godište, rodne i obrazovne informacije o njima?
- Da li postoje specijalne potrebe za koje morate da znate?
- Da li se oni međusobno poznaju?

B. Pošaljite svim učesnicima upitnik pre početka obuke

Učesnike bi trebalo zamoliti da popune kratak upitnik, sa dvostrukim ciljem:

- (1) Proceniti trenutni nivo nivoa znanja i iskustva učesnika o datoj temi; i
- (2) Ispitati koja ih konkretna pitanja interesuju/brinu.

Ove informacije će vam pomoći da planirate na koje module treba da se usredsredite i koju vrstu aktivnosti/metodologija obuke da koristite. Na primer, rad u paru je daleko teži u velikim grupama i što je veći broj učesnika, to je potrebno više vremena za ispitivanje.

Korak 2: Formiranje tima za obuku i podela odgovornosti za obuku

Obuka o nasilju nad ženama je intenzivno i emotivno zahtevno pitanje. Savetuje se da obuku drži tim predavača obuke. Važno je identifikovati koordinatorku obuke i sve kolege predavače obuke i moderatore i dobiti od njih ulazne podatke prilikom osmišljavanja programa obuke. Potrebno je da postoji dogovor u pogledu

uloga i podele zadataka. Svaki predavač obuke mora da prilagodi ovaj materijal za obuku predavanjima koja su im zvanično dodeljena, sve vreme imajući na umu vremenska ograničenja koja su postavljena programom obuke. Predavači obuke bi trebalo da razmisle o tome koje praktične primere bi mogli da daju učesnicima, na osnovu njihovog stručnog iskustva, da im pomognu u sprovođenju relevantnih standarda za ljudska prava u njihovom svakodnevnom radu.

Korak 3: Slanje materijala za obuku učesnicima unapred

Učesnici bi trebalo da dobiju komplet materijala za obuku, a najbolje bi bilo i konačan plan obuke pre prvog predavanja.

Komplet materijala za obuku bi mogao da se sastoji od relevantnih publikacija i materijala koji se deli kao dodatna literatura. Razmotrite uključivanje:

- ✓ Verziju ovog priručnika za učesnike koja obuhvata odeljak sa informacijama o svakom modulu.
- ✓ Primerak Istambulske konvencije.
- ✓ UN paket esencijalnih usluga za žene i devojke subjekte nasilja – Modul 3: Pravosuđe i policija

Korak 4: Priprema za svaki nastavni čas

Pre nego što počnete sa kursom, morate da obezbedite da je sav kancelarijski materijal i oprema pri ruci i u radnom stanju. Savetuje se da se dolazak najmanje 1 sat pre početka prvog predavanja, kako bi ste se pripremili za svaku eventualnost. Ovde je dat jedan primer spiska kancelarijskog materijala/opreme koji vam mogu biti potrebni:

- Beležnica/olovka za svakog učesnika
- Štafelaj (postolje za flipčart) sa dovoljnom količinom papira i raznobojnih markera
- Papir A4
- Projektor (nije obavezno)
- Video oprema, ukoliko je prikladno (nije obavezno)
- Komplet materijala za obuku za svakog učesnika (ukoliko nije distribuirano pre početka kursa obuke)
- Kartice za ime svakog učesnika
- Udobne stolice, ukoliko je moguće, poredane na neformalan način (npr. u obliku slova „U“ ili mali stolovi)
- Sobe za pauze u blizini, ili velike prostorije u koje mogu da stanu najmanje 4 manje grupe.
- Dnevni red za svakog učesnika
- Voda i čaše
- Kopije materijala za deljenje učesnicima

Budite potpuno pripremljeni i neka sve bude spremno kada učesnici stignu. Od trenutka kada prvi učesnik stigne, predavači obuke treba da budu usmereni na njih, a ne na svoju pripremu. Ovo je trenutak da se učesnicima pomogne da se osećaju udobno u svom novom okruženju za učenje.

1.2 Korisni saveti za obuku tokom odvijanja kursa

Korisni saveti za vođenje uvodnog predavanja kursa obuke

Cilj ovog predavanja je da se učesnicima kursa obuke poželi dobrodošlica, da se prodiskutuje svrha i ciljevi kursa obuke i da se učesnicima pomogne da se opuste i da se stvori atmosfera za učenje.

- ✓ Lepo je sačekati učesnike na vratima dok ulaze u prostoriju i poželeći im dobrodošlicu na kurs obuke. Ukoliko želite, možete svakom učesniku uručiti materijale, karticu sa imenom i zamoliti svakoga da na kartici napiše svoje ime.
- ✓ Neka jedan od predavača obuke da uvod o osnovnom cilju obuke (npr. zašto postoji potreba za takvom obukom), obavesti učesnike šta mogu da očekuju od kursa obuke, ukratko predstavi plan obuke i upozna ih sa svim resursima i materijalom za kurs, kako bi obezbedili da oni budu potpuno

- uključeni i da shvate koje su koristi od obuke, uz promovisanje aktivnog i primenljivog učenja.
- ✓ Razmotrite da ubacite vežbu za „probijanje leda“ za predstavljanje učesnika/slušalaca koji pohađaju obuku. Probijanje leda je strukturirana vežba osmišljena da opusti učesnike, da se oni međusobno upoznaju i da ih zagreje za nešto što je obično neopravdano zvanična situacija ili atmosfera. Probijači leda obično nisu povezani sa predmetom izučavanja.
  - ✓ Postoje brojni načini za probijanje leda. Evo dva primera: (1) Podelite ljude na parove. Dajte im 60 sekundi da međusobno razmene informacije o sebi (možete kao pomoć koristiti i slajd u PowerPoint prezentaciji), a zatim zamolite da svako predstavi svog partnera ili partnerku; (2) Pozovite da se svaki učesnik/-ca sami predstave. Zamolite ih da kažu svoje ime, funkciju, zainteresovanost za temu i konačno, da postavite neko smešno pitanje. Na primer: kada biste mogli da birate da izađete na večeru sa nekim, bilo da je osoba živa ili mrtva, ko bi to bio i zašto. Ova vežba je zamišljena da im pomogne da zapamte imena i lične i profesionalne informacije i da smanji ustručavanje time što će im omogućiti da podele lične informacije.
  - ✓ Pored objašnjavanja ciljeva obuke učesnicima, možete i da upitate nekoliko učesnika koja su njihova očekivanja i da to zabeležite kao tačke na flipčartu. Označite očekivanja koja se ponavljaju, ukoliko ih bude, da pokažete učestalost i koja su im zajednička očekivanja.
  - ✓ Kod objašnjavanja plana kursa obuke, trebalo bi takođe da objasnite zašto je on osmišljen na takav način. Trebalo bi naročito da naglasite da je zamišljeno da se učesnici uključuju u diskusiju, da se aktivno učešće podstiče i da će biti korišćenje interaktivne tehnike obuke i da znanje, stručnost i praktično iskustvo učesnika daju dodatnu vrednost obuci i da ćete se na to oslanjati tokom obuke. Naglasite da je obuka važna i da će pomoći tužiocima i sudijama u svakodnevnom radu; ne radi se o teoretskoj diskusiji, već je namera da im se pomogne u obavljanju njihovih svakodневnih dužnosti.
  - ✓ Odvojite par minuta koje ćete posvetiti pravilima grupe – pravilima koja će određivati kako će učesnici raditi jedni sa drugima tokom kursa obuke. Možete da pitate učesnike da oni daju svoje ideje za pravila grupe tokom kursa obuke. Napišite ih na flipčart i tokom kursa obuke, predavač obuke se može pozvati na spisak osnovnih pravila i da vrati grupu na osnovno usmerenje. Neka taj list flipčarta stoji na zidu sve vreme odvijanja radionice.
  - ✓ Pitajte grupu šta ona misli o pravilima koja se tiču: zajedničkog rada; prekidanja i pridržavanja zadatog vremena. Pravila bi mogla da uključuje:
    - Prebacivanje zvona mobilnih telefona na tiho
    - Ujutru se počinje na vreme
    - Vraćamo se odmah nakon pauze
    - Cenimo mišljenje ostalih
    - Budimo konstruktivni kod davanja komentara
    - Samo jedan govori istovremeno
    - Poštujemo poverljive podatke učesnika

Korisni saveti za početak i završetak svakog dana nastave

Na početku svakog dana obuke, mogli bi ste:

- ✓ Proveriti kod učesnika da li ima nekih nerešenih pitanja, tema ili zabrinutosti u vezi sa prethodnim modulom ili danom.
- ✓ Pitajte učesnike da kažu jednu stvar koju bi istakli iz prethodnog dana.
- ✓ Usmerite učesnike na planirani raspored za modul ili dan, uključujući vreme za pauze i planirano vreme završetka radnog dana/nastave.

Na kraju svakog dana obuke, mogli bi ste:

- ✓ Proći kroz ključne stvari koje su naučene tog dana. Ovo se može raditi u formi vođene diskusije, beleženjem na papiru flipčarta, na kome sami učesnici utvrđuju koje su ključne tačke učenja toga dana/predavanja.
- ✓ Proveriti kod učesnika da li ima nekih nerešenih pitanja, tema ili zabrinutosti u vezi sa tim danom/predavanjem.
- ✓ Usmerite učesnike na planirani raspored i teme koje ćete obuhvaćene narednog dana.

Predavači obuke rade kao tim tokom obuke

- ✓ Učestvujte u brifinzima sa ostalim članovima tima za obuku pre i posle obuke svakog dana.
- ✓ Budite prisutni i učestvujte u svim predavanjima na obuci.
- ✓ Sastanite se sa kolegama predavačima obuke /medijatorima dan uoči svake zakazane prezentacije, radi planiranja uloga i aktivnosti.
- ✓ Držite prezentacije i moderirajte diskusiju, pridržavajući se utvrđenih vremenskih ograničenja, na osnovu materijala za obuku, za svaku temu koja vam je dodeljena kao predavaču da je predstavite na predavanju.
- ✓ Pružite praktične preporuke, na osnovu profesionalnog iskustva predavača obuke, za vreme diskusije i u radnim grupama, uključujući i tokom predavanja za koje ostali predavači obuke ne izlažu temu na predavanju.
- ✓ Obezbedite da svi komentari ili preporuke koje se daju budu u skladu sa međunarodnim standardima navedenim u materijalima za obuku.
- ✓ Učestvujte u završnom predavanju o obavljenoj obuci zajedno sa ostalim članovima tima za obuku.

Pridržavanje zadatog vremena

- ✓ Važno je da se pridržavate zadatog vremena, osim ukoliko se sa učesnicima dogovorite da to promenite.
- ✓ Ukoliko prekoračite vreme za predavanje, učesnici se unervozе i gube koncentraciju.
- ✓ Morate pažljivo da motrite na vreme i ubrzate stvar ukoliko diskusije traju predugo ili ukoliko se grupe ne vrate sa aktivnosti u malim grupama.
- ✓ Moraćete biti prilagodljivi u korišćenju materijala – ubrzavanje ili usporavanje će zavisi ti od toga kako se odvija predavanje. Neke tačke diskusije se mogu izostaviti, a druge dodati radi regulisanja vremena koje imate na raspolaganju.

1.3 Napomena o principima učenja kod odraslih

Karakteristike odraslih osoba koje uče

Imajte na umu sledeće principe učenja kod odraslih kada sprovodite obuku.

Iskustvo. Polaznici obuke su tužioc i sudije koji su akumulirali široku bazu životnih i stručnih znanja koju mogu da koriste. Oni takođe sa sobom donose široku gamu stavova, mišljenja, starosne dobi, odgovornosti i zabrinutosti i mogu biti različitog stepena otvorenosti prema predmetu izučavanja. Učesnici imaju neverovatnu sposobnost da pomognu moderatoru kao izvori znanja prilikom diskusije o različitim aspektima materijala za obuku, uključujući zakone i tužilačke i pravosudne prakse.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: većinu predavanja možete početi sa zahtevom da vam učesnici kažu šta znaju ili misle o svakoj temi i predvidite vreme za diskusiju, umesto za predavanje.
- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: imajte na umu da odrasli mogu imati unapred smišljene poglede na obuku, pa razmotrite pristup moderatora kojim ćete takve ideje izneti na površinu i razoružati ih na samom početku predavanja. Trebalo bi učtivo da primite to što izjavljuju, a zatim da upitate grupu šta ostali misle o tome. Vrlo je verovatno da se ostali u grupi neće složiti i to vodi ka dubljoj diskusiji i dovođenja u pitanje takvog mišljenja. Grupna diskusija bi trebalo da pomogne učesniku koji je dao takvu izjavu da dođe do drugačijeg gledišta. Omogućiti grupi da preispita izjave zasnovane na predrasudama je moćnije nego kada im se moderator suprostavi.

Samostalnost. Odrasli sami odlučuju o tome šta je važno naučiti i sami određuju smer svog učenja. Oni vole atmosferu koja je demokratska, saradnička i obezbeđuje učešće.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke : Koristite tehnike koje odraslima omogućavaju nezavisno učenje koncepta.

Relevantnost. Odrasli uče ono što žele da nauče, ono što ih zanima i ono što misle da će im koristiti u radu.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: Koristite studije slučaja i primere koji su relevantni za učesnike i bazirajte moderiranje diskusija na praktičnim iskustvima.

Orijentacija ka rešavanju problema. Učesnici standardno žele informacije i veštine koje se mogu primeniti u stvarnom svetu. Ova obuka bi trebalo da im pruži odgovore na probleme koje su iskusili u radu sa ovim problematičnim predmetima. Zapamtite da su oni zauzeti profesionalci i verovatno nisu zainteresovani za učenje samo radi učenja.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: trebalo bi da im pokažete kako se vaše predavanje ili koncept može odmah povezati sa realnim iskustvima njih kao tužilaca ili sudija koji rade sa ženama koje su žrtve nasilja.

Prihvatanje kolega. Odrasli najbolje uče od onih koji su sličnih godina i kvalifikacija i u principu imaju potrebu za povezivanjem i prihvatanjem.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: dajte učesnicima brojne prilike da podele sa ostalima u grupi svoje znanje i iskustva o predmetu izučavanja.

Poštovanje. Odrasli uče kada se prema njima postupa sa poštovanjem njihovih veština, mogućnosti, iskustva i ideja.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: ponašajte se prema njima kao prema sebi ravnima, kao prema ljudima koji su sami odgovorni za svoje učenje i postupke.
- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: potvrdite širinu iskustva koje donose u grupu i omogućite im da slobodno izraze svoje mišljenje. Slušajte, sa poštovanjem, njihova iskustva kao tužilaca i sudija koji pružaju odgovor na neželjene događaje nasilja nad ženama.

Individualni tempo. Odrasli uče različitom brzinom, u skladu sa svojim obrazovnim nivoom, ličnošću i stilom učenja.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: morate da omogućite da pojedinci uče različitom brzinom.

Faktori koji utiču na brzinu kojom ljudi uče

Intelektualni i iskustveni. Odrasli najbolje uče kroz otkrivanje. Testovi pokazuju da odrasli pamte:

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: Demonstracija veština, moderiranje interaktivnih diskusija i aktivnosti za stolom i korišćenje studija slučaja i igranja uloga su načini za aktivno uključivanje polaznika obuke koji daleko prevazilaze i ne mogu se porediti sa oslanjanjem na predavanja.

Okruženje. Na učenje mogu da utiču osvetljenje, zvuk, temperatura i mesto na kome se sedi. Sedenje na krutoj stolici dugi niz sati bez interakcije dramatično usporava proces učenja. Odrasli, a posebno u ovom kontekstu, tužioc i sudije su obično u pokretu i bave se različitim aktivnostima tokom dana.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: koristite što više rad u malim grupama, rad u paru, diskusije i druge tehnike kako bi rad u slušaonici bio raznovrstan i zanimljiv.

Sociološki aspekti. Odrasli imaju visoke nivoe opserviranja i rezonovanja. Ovo znači da su kod obrazovanja odraslih svi učenici i svi su predavači.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: koristite diskusiju u grupi što je više moguće, umesto da ljude udaljite jedne od drugih vežbama sa papirom i olovkom. Koristite rad u parovima i malim grupama. Diskusija u grupi takođe pomaže odraslima da uče otkrivajući.

1.4 Evaluacija

Postoje mnogi načini za evaluaciju kursa obuke kao i za evaluaciju efekata obuke. Često su ekstenzivne i srednjoročne do dugoročne evaluacije efekata obuke ograničene zbog ograničenja u resursima. Ovde ćemo razmotriti dva pristupa evaluaciji.

Evaluacija kursa obuke

Svrha ove evaluacije je da se od učesnika dobiju povratne informacije koje će vama i ostalim predavačima obuke pomoći da bolje izađete u susret potrebama budućih grupa. Ovo obuhvata povratne informacije o okruženju učenja, pristupima i metodu nastave i nastavnom materijalu za učenje. Povratne informacije su u ovom obliku anonimne. Prilog 1 sadrži uzorak obrasca za evaluaciju obuke koji možete kopirati ili prilagoditi za vlastito korišćenje.

- ✓ Korisni saveti za predavače obuke: kada uručujete obrazac za povratne informacije, trebalo bi da podstaknete učesnike da daju što je više moguće konstruktivnih primedbi.

Test pre i posle završene obuke radi evaluacije podizanja svesti učesnika

Na početku kursa obuke, možete zatražiti da učesnici urade kratak test kojim se meri njihovo znanje i razumevanje vezano za nasilje nad ženama i uloge i odgovornosti tužilaca u postupanju u predmetima rodno zasnovanog nasilja. Svrha ovog testa je procena da li kod učesnika generalno raste svest o tome, a ne da se prosuđuju ili ocenjuju pojedini učesnici. Rezultati za svakog učesnika su stoga poverljivi. Test pre i nakon obuke sadrži ista pitanja. U Prilogu 2 je dat uzorak za testiranje pre i posle obuke, sa odgovorima.

1.5 Dodatni korisni saveti za delotvornog predavača obuke

Načela delotvorne obuke

Da bi bili delotvorni predavači obuke/edukatori za odrasle, moderatori moraju da:

- ✓ **Postaraju se da učenje bude relevantno.** Povezujte njihovo **učenje sa onim što već znaju. Koristite realne primere koji se odnose na** tužioce i sudije na Kosovu*. Najbolji način da se ovo uradi jeste da pitate grupu za primere kada je potrebno.
- ✓ **Postavljaju pitanja.** Jedna od najvažnijih veština odličnog modertora jeste postavljanje pitanja, a ne davanje informacija. Za diskusiju koristite tehnike postavljanja pitanja na koje nije moguće odgovoriti samo sa „da“ ili „ne“. Ostavite prostora u diskusiji za iskustva, pošto razmena iskustava među učesnicima pomaže ostalima da se usavršavaju i obogaćuje grupno učenje.
- ✓ **Neprekidno angažuju učesnike.** Nepisano pravilo kaže da bi otprilike svakih 20 – 30 minuta trebalo menjati tempo ili aktivnost.
- ✓ **Pružaju mogućnosti za aktivan rad.** Igranje uloga, simulacije, diskusija, studija slučaja...ove aktivnosti pružaju mogućnost da ljudi praktično isprobaju teoriju ili veštinu koju su upravo savladali. Izveštavanje o obavljenom zadatku pruža mogućnost za povratne informacije i utvrđivanje naučenog.
- ✓ **Podrže obuku alatima koji su laki za korišćenje.** Učesnici bi trebalo da dobiju liste za proveru i smernice u formularima koje mogu lako da primenjuju u praksi nakon obuke.
- ✓ **Sprovode obuku u neformalnom okruženju.** Izaberite način sedenja koji učesnicima omogućava da vide i lako stupe u interakciju jedni sa drugima. Okrugli stolovi, polukružni raspored i stolice poređane u četvorougao u kome je sredina prazna dobro funkcionišu, u zavisnosti od veličine grupe.
- ✓ **Omoguće raznovrsnost i humor.** Odrasli često uče direktno proporcionalno količini zabave koju imaju. Koristite „aktivatore“ i „ledolomce“ koji omogućavaju ljudima da stupaju u interakcije i povezuju se na lagan način. Reklo bi se da u temi nasilje nad ženama nema mesta humoru, ali čak i na kursu obuke sa tako ozbiljnim sadržajem, ima mesta lagodnim temama i humoru – sve dok se to čini na uljudan i prikladan način.
- ✓ **Služe kao moderatori u procesu učenja.** Pre nego što bilo šta kažete učesnicima, pitajte ih šta već znaju o ovoj temi. Pustite grupu da radi za vas. Moderator može biti zadužen sve informacije koje nisu pomenute ili greške u odgovorima. Držite kormilo u rukama, ne gurajte. Usmeravajte i podstičite, ne naređujte.
- ✓ **Obaveste učesnike o ciljevima učenja .** Odrasli ne vole iznenađenja na obuci, kako ne bi rizikovali da budu ismejani ili uhvaćeni nespremni. Objasnite sve ciljeve detaljno i osigurajte da su uputstva i sugestije jasne i da su dobro shvaćene.
- ✓ **Nude i traže povratne informacije.** Pitajte učesnike za mišljenja i ideje. Šta su naučili? Kako će primenjivati informacije u ovoj oblasti kao tužioc i sudije? Šta su naučili što će odmah i primeniti? Umetnost postavljanja pitanja se ocenjuje izvrsnim povratnim informacijama.

- ✓ **Koriste ponavljanja.** Ponovite pojam koristeći različite modalitete učenja. Ponavljanje dovodi do prepoznavanja, a prepoznavanje do prenošenja i bolje šanse da će učesnici koristiti informacije kada se vrate na svoja radna mesta.
- ✓ **Neprekidno vraćaju diskusiju na temu.** Podsetite grupu na važna pitanja. Naglašavajte i sumirajte glavne ideje kroz ceo modul. Sumirajte diskusiju i povežite relevantne ideje. Držite diskusiju u okviru teme fokusirajući se na principe, umesto na mišljenja.
- ✓ **Priznaju kada ne znaju odgovor ili ukoliko će to pitanje biti kasnije razmatrano.** Ukoliko nešto ne znate, morate to i da kažete. Pitajte da li neko drugi u sobi može da odgovori na to. Ukoliko je potrebno, istražite dodatno i nađite par minuta kasnije da odgovorite na sva neodgovorena pitanja. Ukoliko postoji neko pitanje o kome će se kasnije diskutovati na predavanjima, možete zapisati pitanje na stranicu flipčarta i staviti ga negde u učionici. To će vas podsetiti da treba da odgovorite na to pitanje, na odgovarajućem predavanju. Kada budete dali odgovor na to pitanje, ono se može prekrižiti, pokazujući na vidljiv način da je na to pitanje odgovoreno.
- ✓ **Pozitivni su, ali realni.** Podstaknite grupu da sagleda brojne mogućnosti koje imaju za podršku žrtvama i onima koje su preživele zlostavljanje i nasilje. U isto vreme, imajte osećaj za ograničenja koja nameću ograničeno vreme, veštine i budžet. Razgovarajte o pravljenju izbora za preduzimanje akcije i obezbedite da obuhvatite da primarni izbor za preduzimanje akcije bude uvek u rukama žrtve/osobe koja je preživela nasilje.

2. Kako se nositi sa emotivnim i ličnim iskustvima nasilja

Kako prevazići vlastita iskustva nasilja

Ukoliko ste sami imali iskustva sa nasiljem u vezi, bilo kao žrtva, prijatelj ili počinitelj, moguće je da će vam biti jako teško da vodite kurs obuke o nasilnim odnosima. Možda bi vam pomoglo da porazgovarate o svojim osećanjima sa nekim u koga imate poverenja, pre nego što započnete obuku. Bez obzira na to da li ste imali iskustva sa nasilnim odnosom ili ne, trebalo bi da razmislite o tome kako ćete prevazići stavove o nasilju koji nisu i vaši stavovi. Vaša odgovornost, kao moderatora, je da stvorite atmosferu učenja koja podstiče svakoga na učešće. Ovo može biti teško, ukoliko se ljudi ne slažu sa onim što vi imate da kažete o određenim pitanjima i ukoliko niste u stanju da ostanete emotivno neutralni.

Korisni saveti koji će vam pomoći da se pripremite da govorite o nasilju nad ženama

- ✓ Razjasnite sami sebi osećanja koja imate u vezi sa nasilnim odnosima.
- ✓ Ukoliko se odlučite da podelite svoja iskustva i mišljenja, postarajte se da kažete grupi da je to vaše lično mišljenje. Ostali možda ne dele takve ideje i vi morate to da prihvatite.
- ✓ Razmislite o tome kako se osećate i šta biste mogli da uradite ukoliko neko iz grupe podeli ličnu priču koja vas podseća na vaš vlastiti život. Budite svesni da razgovor o nasilju može da prizove snažna i neugodna osećanja za vas kao i za učesnike na predavanju iz obuke.
- ✓ "Izvestite o učinjenom" nekoga u koga imate poverenja nakon predavanja i porazgovarajte o svojim osećanjima. To može biti prijatelj ili član porodice.

Kako se nositi sa neprijateljskim stavovima

Nasilje nad ženama je snažno lično i emotivno pitanje. Ukoliko se neko naljuti, povuče, postane tužan ili se zaplače, vi morate da imate plan kako to da prevaziđete. Na primer, možete prekinuti obuku i privatno popričati u četiri oka sa tom osobom ili uputiti takvu osobu na odgovarajuće izvore. Biće potrebno da budete jako prilagodljivi u pogledu vremena za vežbe i pauze, pokazujući osećanja za emotivni teret u grupi, ali prepoznavajući potrebu da pređete dosta toga iz sadržaja obuke.

Za rešavanje otpora i neprijateljskih stavova, morate biti otvoreni u vezi svojih očekivanja od kursa obuke. Od najveće je važnosti da objasnite učesnicima kako želite da vam oni pomognu da kreirate bezbedno okruženje za razmenu sadržaja. Čvrsto naglasite da nema kritikovanja mišljenja ili gledišta. Morate prihvatiti da se svako u grupi ima različit odnos prema ovoj temi i morate pristupiti temi od mesta na kome se oni trenutno nalaze. Neće svi promeniti svoje mišljenje u toku jednog modula ili jedne nedelje. Ne dozvolite da vas uvuku u raspravu, već umesto toga podstaknite učesnike da sa poštovanjem debatuju o pitanjima jedni sa drugima, koristeći načela ljudskih prava i vladavinu prava kao smernice.

Korisni saveti koji će vam pomoći da rešite neprijateljski stav:

- ✓ Ostanite neutralni i oduprite se strogom reagovanju na mišljenja učesnika.
- ✓ Budite pažljiv slušalac.
- ✓ Postavljajte pitanja umesto da postavljate zahteve.
- ✓ Podstičite otvorenu komunikaciju.
- ✓ Držite grupu fokusiranu na temu.
- ✓ Kreirajte atmosferu poštovanja i sigurnosti za sve.

Kako postupati sa pitanjima učesnika koji pokazuju otpor prema obuci

P: Muškarci su takođe žrtve nasilja, pa zašto onda samo pričamo o nasilju nad ženama?

O: To što je ova obuka je usmerena na poboljšanje odgovora pravosuđa na nasilje nad ženama (uz naglašavanje rodne prirode nasilja) ne znači da SE ili Vlada Kosova* minimiziraju nasilje koje doživljavaju muškarci. Međutim, naše usmerenje na NNŽ prepoznaje nekoliko stvari. (1) Iskustva faktora rizika povezanih sa zločinom i viktimizacijom su rodno zasnovana - muškarci i žene na drugačiji način doživljavaju zločin. Studije generalno pokazuju da su muškarci češće žrtve ubistava i zlostavljanja, osim seksualnog zlostavljanja gde su najčešće žrtve žene. Muškarci obično doživljavaju nasilje u javnoj sferi, dok žene češće doživljavaju nasilje i zlostavljanja u privatnosti doma, počinjenog od nekoga koga poznaju, često od vlastitih partnera. (2) Tradicionalno, krivični zakon i pravosudne sisteme prave uglavnom muškarci i to za muškarce na osnovu svojih iskustava sa zločinom i, u preovlađujućoj meri, oni se sprovode od strane muškaraca (kao što su policija, tužioci i sudije). Studija za studijom pokazuje propuste sistema krivičnog pravosuđa da delotvorno i na rodno odgovoran način odgovore na nasilje nad ženama.

P: Muškarci su takođe žrtve nasilja u porodici, pa zašto onda sve vreme govorimo o ženama?

O: Ovo je istinit zaključak; međutim, svetske statistike, kao i podaci sa Kosova*, ukazuju da su muškarci u ogromnoj većini slučajeva počinioi nasilja u porodici (8/9 od 10), a da su žene žrtve. Upravo iz tog razloga, ova obuka je posebno usmerena na nasilje nad ženama, koje je poseban oblik rodno zasnovanog nasilja.

P: Problematični su zakoni i kada se ove slabosti otklone, pravosudni sistem će biti poboljšan.

O: Iako uvek ima mesta pravnoj reformi radi unapređenja zakona, nije moguće zakonom obuhvatiti svaku situaciju i nijedna zemlja nije pronašla "savršen zakon" za rešavanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Studije pokazuju da čak i sa robusnim pravnim okvirom, sprovođenje takvih zakona je prepuno izazova iz mnogo razloga (npr. nedostatak kapaciteta pravosudnih aktera, diskriminatorski stavovi, nedostatak specijalizovane infrastrukture, itd.). Tužioci i sudije mogu imati ulogu od kritične važnosti u obezbeđivanju da se meritorno zakonodavstvo tumači kroz lupu međunarodnih normi i standarda, da ne bude pod uticajem rodni stereotipa i bude sprovedeno delotvorno, na način koji svodi na najmanju moguću meru sekundarnu viktimizaciju žrtve.

Kako prevazići emotivne aspekte nasilja

Nasilje nad ženama utiče skoro na svakog na neki način. Ljudi mogu emotivno i teško doživljavati diskusiju o temama koje ih lično dotiču. Jedan od načina da ovo prevaziđete jeste da na početku obuke dogovorite pravila grupe kako bi ste olakšali vođenje diskusije. Kao što je pomenuto, ustanovite pravila grupe na početku kursa obuke.

Korisni saveti koji će grupi pomoći da prevaziđu situaciju, ukoliko ljude obuzmu emocije tokom kursa obuke

- ✓ Podsete grupu da nasilje može da izazove jaka osećanja povređenosti, besa i očajanja. To su normalna osećanja.
- ✓ Odlučite kako grupa može da pokaže podršku: omogućiti im da podele osećanja, napravite pauzu, date im vreme da sa vama ili nekim drugim porazgovaraju nasamo.
- ✓ Imajte pri ruci na koga bi ste mogli da ih uputite, ukoliko neko bude osećao potrebu da porazgovara sa nekim nakon kursa obuke.

Podrška za vas, predavača obuke

Kada radite, razmišljate i govorite o nasilju nad ženama, može vam se desiti da se vaši emotivni i energetske resursi vrlo brzo potroše. Lako je biti razočaran kada je problem kao što je nasilje nad ženama i nasilje u porodici toliko veliki i naizgled nemoguće rešiti.

Korisni saveti da i vi pronađete načine da dobijete podršku koja vam je potrebna.

- ✓ Nađite vremena da se opustite.
- ✓ Razgovarajte sa nekim u koga imate poverenja ili potražite profesionalnog terapeuta, ukoliko osećate potrebu da vas neko sasluša bez ikakvih uslova.
- ✓ Jedan od načina koji će vam pomoći da se nosite sa svojim osećanjima jeste da ih identifikujete, označite (na primer: "Osećam ljutnju", ili "Osećam kajanje"), i da znate koja su. Ovo će vam pomoći da razumete osećanja i da ih sagledate u kontekstu. Kada razumete zašto se tako osećate, imaćete bolju kontrolu nad vlastitim emocijama.

Prilog 1: Uzorak obrasca za završnu evaluaciju obuke

Naziv obuke _____

Datum _____

Mesto _____

Organizatori ove obuke su veoma zainteresovani da čuju šta Vi mislite o kursu obuke, radi unapređenja njene delotvornosti. Vaši odgovori su anonimni. Postoji mogućnost da vaši komentari budu doslovno preneti u završni izveštaj predavača obuke.

Molimo Vas da odvojite nekoliko minuta i popunite ovaj evaluacioni list pre nego što odete sa kursa obuke .

1. Šta mislite o ovom kursu obuke?

[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
Veoma	Pomalo	Ni zadovoljan/-a	Sasvim	Veoma
nezadovoljan/-a	nezadovoljan/-a	nezadovoljan/-a	zadovoljan/-a	z a d o v o l -
jan/-a				

2. Molimo dajte komentar zašto tako mislite.

3. Šta Vam je pomoglo da uzmete učešće na ovom kursu obuke?

4. Šta Vas je omelo da se u potpunosti angažujete na ovom kursu obuke?

Molimo navedite STEPEN SAGLASNOSTI sa svakim od nižih zaključaka. Zaokružite broj koji najbolje odražava Vaš stepen saglasnosti.

1=Apsolutno se ne slažem   2=Delimično se ne slažem   3=Ne znam
4=Delimično se slažem   5=Apsolutno se slažem

6. Sadržaj kursa obuke je bio relevantan za moj posao kao tužioca /sudije

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

7. Ciljevu kursa obuke su bili razumljivi.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

8. Ciljevi kursa obuke su ispunjeni.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

9. Zadaci na kursu obuke su bili relevantni za ciljeve kursa obuke.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

10. Vreme određeno za rešavanje zadataka je bilo odgovarajuće.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

11. Pisani materijali su bili informativni i korisni.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

12. Kurs obuke je dobro osmišljen.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

13. Vođe kursa obuke su bile delotvorne.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

OPŠTI UTISCI:

14. Ovaj kurs obuke je bio prijatno iskustvo.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

15. Ovaj kurs obuke je bio vredno iskustvo.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

16. Ovaj kurs obuke je ispunio moja očekivanja

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

17. Sadržaj kursa obuke je za mene bio nov.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

18. Preporučio/-la bih ovaj kurs obuke kolegama.

Ne slažem se 1 2 3 4 5 Slažem se

19. U poređenju sa ostalim kursevima obuke koje ste pohađali, rekli bi ste da je ovaj kurs bio:

[ ]	[ ]	[ ]	[ ]	[ ]
odličan	iznad proseka	prosečan	ispod proseka	loš

Razlozi:

20. Po Vašem mišljenju, da li je bilo sporednih faktora koji su uticali na izvođenje i uspeh ovog kursa obuke (npr. datumi održavanja; odsustvo ključnih grupa; ključnih pojedinaca, itd.)

21. Molimo da ocenite vreme koje je posvećeno sledećim oblastima, štrikliranjem polja koje odgovara Vašem mišljenju:

	Nedovoljno vremena	Dovoljno vremena	Suviše vremena
Predavanja			
Grupni rad			
Diskusija			
Razmena iskustava			
Izražavanje Vašeg mišljenja			

OPŠTI KOMENTARI:

22. Šta Vam je bilo najkorisnije na ovom kursu obuke, što će Vam pomoći u radu?

23. Kako biste Vi unapredili ovaj kurs obuke?

24. Koje su glavne dobre strane ili glavne loše strane kursa obuke? Koji elementi su Vam se posebno svideli? Koji elementi Vam se posebno nisu svideli?

Zahvaljujemo Vam na učešću i Vašim komentarima u ovom formularu.
Molimo da pre odlaska predate ovaj formular glavnom predavaču kursa obuke.

Prilog 2: Pitanja i odgovori za test pre/nakon obuke

---

1. Žena koju je muž pretukao može oklevati da učestvuje u sistemu krivičnog pravosuđa, iz određenog broja razloga. (označite sve koji važe)

- Boji se odmazde svog muža.
- Sramota je šta će zajednica misliti.
- Ne želi da joj muža odvedu iz kuće.
- Voli svog muža.
- Ne veruje da policija može da je zaštititi.

2. U slučaju kada žrtva prijavi silovanje, ukoliko je pristala da ode u stan optuženog na piće, da li je to jak dokaz da se ona saglasila sa seksualnim činom koji je usledio?

- Da
- Ne

3. Dobili ste predmet koji se ticao žene koja je povređena i koja je dala iskaz policiji u kome je navela da ju je muž zlostavljao. Ukoliko dobijete govornu poruku od žene u kojoj Vam ona govori da želi da povuče predmet, da li bi trebalo da poštuju njene želje i donesete odluku da obustavite predmet?

- Da
- Ne

4. Muž je pretukao žrtvu udarajući, šutirajući i daveći je i ona je ležala u bolnici 5 dana sa slomljenom nogom. Jedini dokaz u predmetu obuhvata izveštaj njenog porodičnog lekara, izjava njenog 9-godišnjeg sina koji je prisustvovao neželjenom događaju i izjava žrtve. Da li biste odlučili da preduzmete krivično gonjenje?

- Da
- Ne

5. Faktori rizika za nasilje sa smrtnom posledicom obuhvataju, koji od predloženih:

- Nezaposlenost
- Pretnje samoubistvom
- Ljubomorno ponašanje

6. Većina slučajeva silovanja uključuje nepoznate osobe, fizičku silu i fizičke povrede.

- Tačno
- Netačno

7. Seksualna prošlost žrtve sa drugima je relevantna za njen kredibilitet u predmetu za silovanje.

- Tačno
- Netačno

8. Žrtve su upoznate sa sistemom krivičnog pravosuđa i njihovoj ulozi u njemu.

- Tačno
- Netačno

9. Policija je uzela prvu izjavu od žrtve seksualnog nasilja. Nakon toga, Vi obavljate informativni razgovor sa žrtvom. Dan nakon tog razgovora, uvideli ste da imate još pitanja, pa ugovorite drugi razgovor. Ovo je primer dobre prakse.

- Tačno
- Netačno

10. Dobra je praksa omogućiti žrtvi seksualnog krivičnog dela da pored sebe ima podršku neke osobe kada je na informativnom razgovoru i kada svedoči pred sudom.

- Da
- Ne

www.coe.int

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Ona obuhvata 47 zemalja-članica, od kojih su njih 28 članice Evropske unije. Sve zemlje-članice Saveta Evrope pristupile su Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava, ugovoru koji ima za cilj zaštitu ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadzire sprovođenje Konvencije u zemljama-članicama.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE